

జ్ఞానీయోద్యమ గ్రంథాలకు సాహిత్యం -

తెలుగు, నాంది తులనాత్మక పరిశీలన

పరిశోధన:

బి.వి. పద్మజ్ఞా పైదేహి

పర్యవేక్షణ:

జ్ఞానాచార్య పై.వి. రమణారావు

తులనాత్మక అధ్యయన శాఖ, హైదరాబాద్ విశ్వవిద్యాలయం వారి

పి.హెచ్.డి. పట్టమునకై సమర్పించబడిన

సిద్ధాంత వ్యాసం

1992.

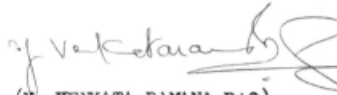
Y. VENKATA RAMANA RAO

PROFESSOR,
Department of Hindi
University of Hyderabad
HYDERABAD - 500 134.

C E R T I F I C A T E

This is to certify that Ms.B.V.Padmaja Vydehi worked under my supervision for the Ph.D. degree in Comparative Literature. Her thesis entitled "JATIIYODYAMA KALAMLONI SAHITYAM - TELUGU, HINDI TULANATMAKA PARISILANA" represents her work at the University of Hyderabad, and it has not been submitted for a degree or diploma elsewhere.

Date: 27 October, 1992

(Y. VENKATA RAMANA RAO)

October 1992.

B.V. Padmaja Vydehi
Centre for Comparative Literature,
University of Hyderabad
HYDERABAD - 500 134.

This is to certify that I, B.V. Padmaja Vydehi, have
carried out the research embodied in the present thesis for
the full period prescribed under Ph.D. Ordinances of the
University.

I declare that no part of this thesis was earlier
submitted for the award of any research degree or diploma
of any University.

B.V. Padmaja Vydehi
(B.V. PADMAJA VYDEHI)

S. Nagamani 27/10/92
(HEAD OF THE DEPARTMENT)
Professor in Charge

Centre for Comparative Literature
University of Hyderabad,
Central University P.O.,
Hyderabad-500 134.

G. Subrahmanyan
(DEAN OF THE SCHOOL)
Dean,
School of Humanities, 27.10.92
University of Hyderabad,
HYDERABAD-500 134.

y. venkata ramana Rao 27/10/92
(SIGNATURE OF THE SUPERVISOR)

Prof. Y. VENKATA RAMANA RAO
Department of Hindi
UNIVERSITY OF HYDERABAD
HYDERABAD-500 134

విషయ సూచిక

ముందు మాట

పేజీలు

I. మొదటి అధ్యాయం :-

1 - 59

జాతి, జాతీయత, జాతీయోద్యమ
వ్యాప్తి, సావితంత్ర్యోద్యమ
చరిత్ర

II. రెండవ అధ్యాయం :-

60 - 195

జాతీయోద్యమం - కావ్యప్రక్రియ
దేశనాయక స్తుతి కావ్యాలు
చరిత్రక కావ్యాలు, ప్రబోధ
కావ్యాలు, జాతీయ గీతాలు
ఇతర ప్రక్రియలు
ముఖ్య రచనల పట్టిక

III. మూడవ అధ్యాయం :-

196 - 276.8

జాతీయోద్యమం - నవల
 ఇతర ఉద్యమాలు - ఆంధ్రోద్యమం
 ప్రత్యేక పరిశీలన
 కథానిక - పరిచయం
 ముఖ్య రచనల పట్టిక
 యుగ్మమైన హిందీ చారిత్రక నవలలు - వివరణ

IV. నాలుగవ అధ్యాయం :-

277-376

నాటక స్వరూపం - చారిత్రక
 నాటకాలు, ఉద్యమ సంబంధి
 నాటకాలు, ఆంధ్రోద్యమ సం
 బంధి నాటకాల పరిచయం
 గేయనాటకాలు - పరిచయం
 ముఖ్య రచనల పట్టిక

V. ఐదవ అధ్యాయం :-

ఉపసంహారం

377-383

అనుబంధాలు

384-409

ముందు మాట

ఉద్యమాలు ప్రజల రాజకీయ చైతన్యాన్ని సూచిస్తాయి. ఉద్యమకాలంలోని సాహిత్యం ప్రజలను ఎలా ప్రభావితం చేసిందో పరిశీలిస్తే ప్రపంచ దేశాలలో కూడ ఉద్యమకాలంలో ఆయా దేశాల కవులు దేశభక్తి కవితాన్ని రచించి ప్రజలను ప్రజలవలె చేసి దేశాన్ని జాగృతం చేసి తమ లక్ష్యాన్ని సాధించుకొన్నారనేది విశద మౌతుంది.

భారతదేశ చరిత్రలో స్వాతంత్ర్యోద్యమం ప్రముఖమైంది. ఈ స్వాతంత్ర్య లక్ష్యం కోసం ప్రజలను ప్రభావితం చేసిన ఉద్యమ సాహిత్యంపై పరిశోధన ప్రాముఖ్యత కలిగిన అంశంగా తోచింది. తులనాత్మక అధ్యయనశాఖ లో పి.హెచ్.డి కి చేరిన నేను “జాతీయోద్యమకాలంలోని సాహిత్యం - తెలుగు మీదే తులనాత్మక పరిశీలన” అనే అంశాన్ని పరిశోధనకి స్వీకరించాను. తులనాత్మక అధ్యయన దృష్టితో ఈ జాతీయోద్యమకాలంలోని సాహిత్యాన్ని వింతవరకూ సంపూర్ణంగా పరిశోధించడం జరుగలేదు. డా॥ వై. వెంకట రమణాచార్య గారి పర్యవేక్షణలో పరిశోధన ప్రారంభించాను.

పరిశోధనను చదు అధ్యాయాలుగా విభజించడం జరిగింది. మొదటి అధ్యాయంలో జాతి, జాతీయత, జాతీయోద్యమం, సాంస్కృతిక పునరుజ్జీవనం, స్వాతంత్ర్యోద్యమ చరిత్ర మొదలైన అంశాలను పరిశీలించడం జరిగింది.

రెండవ అధ్యాయంలో తెలుగు, హిందీ కావ్యసాహిత్యాలని చర్చించడం జరిగింది. అందులో దేశనాయకత్వం కావ్యాలు, చారిత్రక కావ్యాలు, ప్రజాభావకావ్యాలు, జాతీయగీతాలు, ఇతర ప్రక్రియలు — శతకాలు, దండకాలు, హరికథలు, బుట్టకథలు అనే ప్రకరణాలతో ముఖ్యమైన వాటిని వర్చకు స్వీకరించడం జరిగింది.

మూడవ అధ్యాయంలో ఉద్యమకాలంలోని తెలుగు, హిందీనవలల్లో ప్రజల నెక్కువగా ప్రభావితం చేసిన నవలలను వర్చించి, మిగిలిన నవలల్లో ఉద్యమాన్ని గురించిన ప్రస్తావన చేయబడింది. చారిత్రక నవలలకు సంబంధించి హిందీలో పరిచయాను క్రమబద్ధ పరచునంతరం చెప్పబడింది. అలాగే జాతీయోద్యమంలోని ఇతర ఉద్యమాలైన హరిజనోద్యమం, సహాయ నిరాకరణోద్యమం, క్విట్ ఇండియా ఉద్యమం, గాంధీజీ ఉద్యమం, విమోచనోద్యమం, అజ్ఞాతచిహ్నోద్యమాలు వాటికి సంబంధించిన నవలలు చర్చించ బడినవి. **తొమ్మిదవ అధ్యాయం** పై గురించి ప్రత్యేకంగా పరిశీలించి, ప్రముఖ నవలలు ప్రస్తావించబడినవి. కథానికా సాహిత్యాన్ని కూడ ప్రస్తావించడం జరిగింది.

ఎప్ప్రతమైన ఈ సాహిత్యంలో పరిశోధనకు లభించిన నాటిలో అన్నింటి
ని పరిశీలించడం సాధ్యం కాలేదు. కాబట్టి ఉద్యమ ప్రవృత్తి కలిగిన
ప్రధానకథలు ఉభయ సాహిత్యాల నుండి ప్రస్తావించబడినవి.

నాల్గవ అధ్యాయం లో నాటక సాహిత్యం పరిశీలించబడిం
ది. అయితే ఈ అధ్యాయంలో కొన్ని ఇబ్బందులను ఎదుర్కొన
వలసి వచ్చింది. అటు తెలుగులోను, ఇటు హిందీలోను ఉద్యమ
సంబంధి నాటకాలు తక్కువ లభించాయి. ఉద్యమ ప్రభావం వారిత్ర
క నాటకాల్లోనూ వ్యక్తమయింది. అటువంటి వారిత్రక నాటకాలు తుల
నాత్మకం గా పరిశీలించబడినవి. అలాగే ఉద్యమ సంబంధి నాటకాలలో
ప్రముఖమైన ప్రబోధాత్మకమయిన నాటకాలు చర్చించబడినవి. ముఖ్యం
గా ఉద్యమం తో ప్రత్యక్ష సంబంధం కలిగిన నాటకాల సమగ్ర పరిశీ
లన జరిగింది. కథానికా సాహిత్యం వలెనే శేయనాటికా సాహిత్య
మూ ప్రస్తావించబడింది. ఉభయ సాహిత్యాలలో ముఖ్యమయిన శేయ
నాటికలు పరిశీలించబడినవి.

సాహిత్య చర్చకు స్వీకరించిన, స్వీకరించని ముఖ్యమైన
కావ్యం, నవల, కథానిక, నాటిక, శేయనాటికలను అధ్యాయానుసా
రం గా పట్టిక రూపంలో ఇవ్వడం జరిగింది. విషయ ప్రాధాన్యత
ను బట్టి ఉద్యమం తరువాతి నవలలు కూడ పరిశీలించబడ్డాయి.

బిరువ అధ్యాయమయిన ఉపసంహారంలో జాతీయోద్య

మాన్ని ప్రభావితం చేసిన సాహిత్య ప్రక్రియలలోని ప్రధాన ప్రవృత్తి రచయితల దృక్పథం పరిశీలించబడినది.

తులనాత్మక అధ్యయన శాఖలో పరిశోధన చేయడానికి ఆవకాశాన్నిచ్చి ప్రోత్సహించిన మాస్టరులు ఆచార్య జి.వి. సుబ్రహ్మణ్యం గారికి నా హృదయపూర్వక కృతజ్ఞతలు.

నా పరిశోధనను శ్రద్ధతో పఠ్యవేడించి, నన్ను కరించి తమ అమూల్యమైన సలహా సహకారాల నందించిన గురువరాలవ్వారు ఆచార్య వై. వెంకటరమణారావు గారికి నా కృతజ్ఞతలు.

నా పరిశోధనను ప్రోత్సహించిన తులనాత్మక అధ్యయన శాఖ అధ్యక్షులు ఆచార్య ఎస్. నాగరాజన్ గారికి నా కృతజ్ఞతలు. నా పరిశోధనాంశం పట్ల ఆసక్తి చూపి సలహాల నిచ్చిన తెలుగుశాఖ రీడర్, ముడిగొండ వీరభద్రయ్య గారికి, ఎంగ్లీష్ శాఖ రెక్టరర్ కె. సుబ్రహ్మణ్యం గారికి కృతజ్ఞతలు.

విశాఖ విషయంలో విన్నపుటి నుండి నా పట్ల శ్రద్ధ చూపి, పూర్తి సహకారాన్ని ప్రోత్సహించి నన్ను స్థాయి తెచ్చిన అమ్మానాన్నలకు, నాకు ఆదర్శంగా నిలిచి ప్రేరణ నిచ్చిన అన్నయ్యలు - శ్రీ వివాసరావు, శ్రీ వెంకటరమణమూర్తులకు కృతజ్ఞతలు.

తలు.

శ్రీభరన్నయ్య. చిందు వదినలకు కృతజ్ఞతలు.

ప్రారంభం నుండి నా పరిశోధన పట్ల శ్రద్ధ మాపి,
తమ విలువైన సలహా సహకారాల నందించడమే కాకుండా మొదటి
మూడు అధ్యాయాలకు శుద్ధ ప్రితిని వ్రాయడంలో ఎన్నో
[శ్రమల కోర్కె సహకరించిన హితులు, సన్నిహితులు, తాదోపల్లి
బాలసుబ్రహ్మణ్యం గారికి నా హృదయపూర్వక కృతజ్ఞతలు.

కాలేజి స్థాయి నుండి రీసెర్చ్ స్థాయి వరకు అన్ని విధాల
నన్ను వెన్ను తట్టి ప్రోత్సహించిన మా మేడమ్మ - ఆర్. సీతాలక్ష్మి
గారికి, డా॥ ఆర్. వసంతలక్ష్మి గారికి నా కృతజ్ఞతలు. పరి
శోధనకై నన్ను ప్రోత్సహించిన మా అధ్యాపకులు ఆచార్య
ఎస్. గంగప్ప గారికి డా॥ వై. బాలగంగాధరరావు గారికి కృతజ్ఞతలు.

పరిశోధన సమయం లో నాకు మనోహార్యన్ని కైర్యన్ని
కలిగిస్తూ ప్రేరణ నిచ్చిన స్నేహితులు రాధారాణి, సుశోభ, శ్రీ
లక్ష్మి, రజని, దుక్కిటి, రమలకు కృతజ్ఞతలు.

నాల్గవ, చివర అధ్యాయాలకు శుద్ధ ప్రితిని వ్రాసిన
కె.వి. యస్. రాజుగారికి, టైటిల్స్ వ్రాయడంలో సహకరించిన

మస్తాన్ రావు గారి కృతజ్ఞతలు. ఎంకా వితరత్ర సహాయంతో
చిన మిత్రులు డిబీవ్, ఆరుణ్, రామరాసులకు కృతజ్ఞతలు.

నా పరిశోధనా గ్రంథాన్ని చక్కగా జిరాఫ్ చేసి టైం
డింగ్ చేయడంలో సహకరించిన 'బలాజీ జిరాఫ్' వారికి కృత
జ్ఞతలు. ప్రత్యేకించి కృషి చేసిన మిత్రులు చందూ, శ్రీశైలం
లకు కృతజ్ఞతలు.

ఆదరంగా పలుకరించి నా పరిశోధన గురించి ప్రశ్ని
స్తూ ప్రోత్సహించిన రాజేంద్ర గౌడు, లక్ష్మీనరసయ్య, పరమేశ్వరన్
అనిల్, వై.వి. సత్యనారాయణ గార్లకు నా కృతజ్ఞతలు. గ్రంథనిక
రణల్ సహకరించిన పారప్రత వికేతన్ వేటపాలెం లైబ్రరీయన్
సుబ్రహ్మణ్యం గారికి కృతజ్ఞతలు. డిసెంబరులో ఏ పని
నడిగినా చిరునవ్వుతో చేసే చెప్పకేళవులుకు కృతజ్ఞతలు.

ఎంకా ఈ పరిశోధనలో ప్రత్యక్షంగా, పరోక్షంగా
ప్రోత్సహించిన వారందరికీ నా కృతజ్ఞతాభివందనాలు. నిర్వహించిన
పరిశోధనను పూర్తి చేయించిన భగవంతునికి సవాళి కృతజ్ఞతలు.

మెదటి అధ్యాయం

మొదటి అధ్యాయం

1. సాహిత్యం - సమాజం
2. జాతి - జాతీయత
- 2:1. స్వరూపం - నిర్వచనం
3. భారతదేశం - జాతీయోద్యమ వ్యాప్తి
- 3:1. కారణాలు
 - I. సామ్రాజ్యవాదం
 - II. పాశ్చాత్య విద్యా ప్రభావం
 - III. మధ్యతరగతివారి స్థితి
 - IV. సాంఘిక సాంస్కృతిక పునరుజ్జీవనం
 - V. ఆర్థిక పీడన
 - VI. ఉన్నత ఉద్యోగావకాశాల నిరాకరణ
 - VII. వార్తా పత్రికలు
 - VIII. విట్టన్ నిరంకుశ పాలన
 - IX. ఇంటర్నల్ బిల్ వివాదం

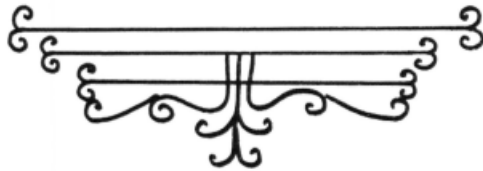
- 3:2. జాతీయోద్యమం - రెండు చారిత్రక ఉద్యమాలు
4. సాంస్కృతిక పునరుజ్జీవనం
- 4:1. భారతదేశం - వ్యాప్తి
- 4:2. తెలుగు ప్రాంతం
- 4:3. హిందీ ప్రాంతం
5. మతసాంఘిక సంస్కరణోద్యమాలు - సాహిత్య ప్రభావం
6. స్వేచ్ఛాదాయ చరిత్ర
- 6:1. భారత జాతీయ కాంగ్రెసు స్థాపన
- 6:2. మతవాదయుగం
- 6:3. ఆతివాదయుగం
- 6:4. స్వదేశీయోద్యమం
- 6:5. హోమ్ రూల్ ఉద్యమం
- 6:6. సత్యాగ్రహోద్యమం
- 6:7. క్రిష్ణ రాయ బారం

6:8. క్విట్ ఇండియా ఉద్యమం

6:9. ఆగస్టు విప్లవం

7. సావిత్రీ త్రాపి

8. ము 10 పు.

సాహిత్యం — సమాజం

సాహిత్యానికి సమాజం ఆధారం. సమాజస్వరూపానికి సాహిత్యం ప్రతిబింబం వంటిది. సమాజం యొక్క నాగరికత, సంస్కృతుల ఆధారంగానే సాహిత్యం ఉద్భవిస్తుంది. వికాసం చెందుతుంది. అలాగే సాహిత్యం పటిష్ఠమైన సమాజ నిర్మాణానికి దోహదం చేస్తుంది. మన ప్రాచీనకవులు కూడా సాహిత్యానికి ప్రాధాన్యతనిస్తూ అది విశ్వశ్రేయస్సుకు ఉపకరించే సాధనంగా పేర్కొన్నారు. అంటే ఒక్క సమాజశ్రేయస్సునే కాక, విశ్వశ్రేయస్సును కూడా సాహిత్యం ద్వారా సాధించవచ్చు.

ఈ అభిప్రాయాన్ని వ్యక్తం చేస్తూ హారీ లెవిన్ అనే పాశ్చాత్యకవి ఇలా పేర్కొన్నారు.

“సమాజ సాహిత్యాల సంబంధం అవినాభావమైనది. అంటే సంఘప్రభావముచే ఏర్పడుటయే కాదు. సంఘాన్ని కూడా ప్రభావితం చేయగల సాధనము.”⁽¹⁾

1. The relations between literature and society are reciprocal: literature is not only the effect of social causes, it is also the cause of social effects.

— Harry Levin

సాహిత్య దర్శనం, కె.వి. ఆర్. నరసింహం పు - 16.

సాహిత్యాన్ని సృష్టించే కవి సంఘజీవి. అతడు ఊహజీవి మాత్రమే కాదు, వాస్తవికతను చూడగలిగిన వాడు. సమాజానికి కవి ప్రతినిధి. సామాన్యునికి, కవికి తేడా ఉంది. సామాన్యుడు చూసిన వస్తువునా కవి చూస్తాడు. కాని అతని వృద్ధయ సంసారము వేరుగా ఉంటుంది. ఏ దేశానికి చెందినవాడైనా తన ఉనికికి అధారమైన సమాజాన్ని విడిచి పోడు. సంఘపరిధిని దాటడు. జాతిని వెలుగు బాటవైపు నడిపించగల సామర్థ్యం కవికే ఉంది.

“నానృషిః కురుతే కావ్యమ్” అని, “కవయః త్రాంతదర్శినః” అని కవిని ప్రష్టగా, ద్రష్టగా ఉన్నత శిఖరాలపై అధిరోహింప జేసి సామాజిక బాధ్యతను పెంచారు. కవి గత పరిస్థితులను అవగాహన చేసుకొని ప్రస్తుత పరిస్థితుల పట్ల అనుభవాన్ని నింపుకొని భవిష్యత్తును రూపొందిస్తాడు. అదే దార్శనికతా లక్షణము.

ప్రాచీన యుగం నుండి సాహిత్య పర్యవలూకనం చేస్తే అది సమాజం వైపు, సమాజవాస్తవికత వైపు మొగ్గిందనేది చారిత్రక సత్యం. సాహిత్యం, రామరామ, వైదికతతో పాటు మతపరమైన భార్యకర్మష్టాని ప్రవచించడం నుండి శ్లోక లౌకిక దృక్పథాన్ని ప్రతిబింబించే స్థాయికి చేరుకుంది.

నాట్య శాస్త్ర కర్త అయిన భరతుడు సమాజ, సాహిత్యాల సంబంధాన్ని నాట్య ప్రయోజన పరంగా చెప్పారు.

“అహా నాట్య వేదాన్ని సృష్టించినట్లు నాట్య శాస్త్రం లో వివరించబడ్డది. రూపక ప్రాధాన్యాన్ని భరతుడు పెళ్ళాన్నాడు. నాట్యము ఉపదేశాన్నే కాకుండా హితమును ధైర్యమును, యశస్సును, ఆయువును, బుద్ధిని కలిగించును. సాహిత్య ప్రయోజనం అనంతమనా విషయం స్పష్టమవుతుంది.”⁽²⁾

సాహిత్య ముఖ్య ప్రయోజనం మేలు కలిగించుట, నీతిని బోధించుట, ధర్మ ప్రతిపాదనము చేయుట యని తెలియుచున్నది. అంటే సార్వజనీనము, సార్వకాలికమై కవి యొక్క ఆశ్చర్యతను స్ఫురింపజేయుచు, రసప్రధానములును, ఆనందప్రదములును అగు కావ్య జాలమే సాహిత్యమని చెప్పవచ్చు.

గోరీకి అభిప్రాయంలా —

2 “ధర్మ మర్థం యశస్యంచ సాపదేశ్యం ససంగ్రహమ్ ।
భవిష్యతశ్చ లోకస్య సర్వకర్మానుదర్శనమ్ ॥ ”

— నాట్య శాస్త్రము, భరతుడు, 14 వ శ్లోకం - 1 వ అధ్యాయము.

"మానవుడు తన్ను తాను తెలుసుకుని, ఆత్మవిశ్వాసం పెంచుకుని, సత్యం, న్యాయం కోసం పోరాడేలా చేసి మానవునిలోని వైచ్యతను నిర్మూలించ చేయటానికి, ఉత్తమ గుణాల్ని ఉత్తేజితం చేస్తూ - అధర్మం మీద శ్రోధం, బౌద్ధ న్యాయానికి సిగ్గు పడటం, న్యాయరక్షణకు ధైర్యం, సౌందర్యం పట్ల ప్రేమ పెంచగలిగేదే ఉత్తమ సాహిత్యం" (3) అని చెబుతున్నారు. మానవుణ్ణి మహాప్రతునిగా తీర్చిదిద్దగలిగేది సాహిత్యమని తెలుస్తుంది.

భారతస్వాతంత్ర్యోద్యమ కాలంలో కూడా సాహిత్యం ఒక సాంఘిక శక్తిగా పనిచేసి వైతన్యవంతం చేసిందని చెప్పక తప్పదు. దేశమంతటా జాతీయ సమైక్యతను ప్రబోధిస్తూ అన్ని భాషలలో రచనలు వచ్చాయి. సేవోత్సవ, స్వాతంత్ర్య భావాలు వ్యాపించాయి. భారత జాతి ఔన్నత్యాన్ని కీర్తిస్తూ వివిధ సాహిత్యప్రక్రియలలో రచనలు వెలువడ్డాయి. ఇవన్నీ ప్రజల్ని ఉత్తేజితుల్ని చేసి ఉద్యమంలో పాల్గొనేట్లు చేశాయి. ప్రంచి అట్టోబరు విప్లవప్రభావంతో రచయితలు అభ్యుదయ సాహిత్యానికి నాంది పలికారు. 1936 లో లక్నోలో జరిగిన అఖిలభార

త అభ్యుదయ రచయితల ప్రథమ సమావేశానికి అధ్యక్షత వహిస్తూ ప్రసిద్ధ నవలా రచయిత ప్రేమ్ చంద్ ఇలా అన్నారు-

“మా గీటురాయి ప్రకారం, ఏ సాహిత్యంలా ఉన్నతమైన ఆలోచన ఉంటుందో, సావితంత్ర్య భావముంటుందో, సౌందర్యసార ముంటుందో, సృజనాత్మకత ఉంటుందో, జీవితవాస్తవికతల అభివ్యక్తి ఉంటుందో, ఏ సాహిత్యం మనలో గతశీలత, సంఘర్షణ, ఆదుర్దా కలిగిస్తుందో అది ఉత్తమ సాహిత్యం అవుతుంది.”⁽⁴⁾

4. డా॥ శివకుమార్ మిశ్ర : మార్క్సివాద సాహిత్య చింతక,

జాతీ - జాతీయత

ఉద్యమాలు సామాజిక నైతన్యంలో ఒక వాస్తవభాగం. సామాజిక నైతన్యం క్రియాశీలకమైన స్థితి ఉద్యమరూపం. ప్రజలు తమ శ్రేయస్సు కోసం సంఘటితంగా కొన్ని సిద్ధాంతాలతో, లక్ష్యాలతో ఏకాగ్రముఖంగా పోరాడడం ప్రజా ఉద్యమమవుతుంది. ఆ సిద్ధాంతాలు, లక్ష్యాలు జాతీయంగా గాని, అంతర్జాతీయంగా గాని ఏర్పడవచ్చు. రాజకీయపరంగా, ఆర్థికపరంగా, సాంఘికపరంగా, సంస్కృతిపరంగా వచ్చిన పరిణామాలు, తద్వారా తమ జాతిని, తమ సంస్కృతిని, తమ ఆశయాలను రక్షించుకోవాలనే తపన జాతీయతగా రూపొందుతుంది. ఆ విధంగా ఏర్పడినదే జాతీయోద్యమం. ఇట్లు ఏర్పడిన ఉద్యమాలను చిత్రిస్తూ చెప్పిన రచనలు వాటిని ముందుకు కొనిపోవటానికి దోహదం చేశాయన్నది చారిత్రక సత్యం. సంస్కరణోద్యమం, స్వాతంత్ర్యోద్యమం మొదలైన ఉద్యమాలు దేశమంతటా వ్యాపించి ఉధృతంగా సాగుతున్నప్పుడు ఉద్యమనైతన్యాన్ని ప్రతిబింబించే సాహిత్యాలు అన్ని భాషల్లో బయల్పడాయి. స్వాతంత్ర్యోద్యమాన్ని ముందుకు నడపడానికి పలువురు రచయితలు సాహిత్యాన్ని ఒక సాధనంగా ఉపయోగించారు. ఆ విధంగా

జాతీయతా భావ ప్రగతికి ఉద్యమ కాలంలోని సాహిత్యం దోహదం చేసింది. ఆధునిక యుగ స్వభావంగా ఏర్పడిన జాతి, జాతీయత అనే భావాలు కూడా ముఖ్యమైనవిగా చెప్పుకోవచ్చు.

'జాతి, జాతీయత' అనే భావాలు ఆధునికంగా 19 వ శతాబ్దిం ఉత్తరార్థం, 20 వ శతాబ్దిం ప్రారంభంలో భారతదేశంలో ప్రవేశించాయి. ప్రపంచంలోని అభివృద్ధి చెందుతున్న పెట్టుబడిదారీ విధానం సామ్రాజ్యవాదంగా మారిన దశలో వలస ఆర్థిక వ్యవస్థకు ప్రతిస్పందనగా జాతీయత అనే భావం ఏర్పడింది. 'జాతి' అనేది 'NATION' కు సమానార్థకంగా వాడబడుతుంది. ఈ 'నేషన్' లాటిన్ భాషలో 'నెసి' అనే క్రియ నుండి ఆవిర్భవించింది. 'నెసి' అంటే పుట్టడం అని అర్థం కాబట్టి 'జాతి' అనే పదానికి మొదట్లో - ఒకే ప్రదేశంలో అదేంత చిన్నదైనా పెద్దదైనా - పుట్టిన సముదాయం అనే అర్థం ఉండేది. కాలక్రమేణ 'జాతి'కి ప్రధాన, అప్రధాన అర్థాలు రూపొందాయి. ఇందులో మొదటిది రాజకీయ సంబంధమైన చర్చల్లో ఉపయుక్తం కాగా, రెండోది న్యాయశాస్త్ర సంబంధ వాదోపవాదాలకు ఉపయోగపడింది.

సంఘాన్ని ఆధునికం చేసి దాని పరిపాలనావ్యవస్థను హేతుబద్ధంగా మార్చాలని అభిలషించే నారందరికీ

'జాతి' ముఖ్యమైన నినాదంగా తయారయింది. రాజ్యాంగవాదులూ, లౌకిక రాజ్యవాదులూ, స్వేచ్ఛా ప్రయులూ, కేంద్రీకరణ వాదులూ — వీరందరూ 'జాతి'కి ప్రత్యేక ప్రాధాన్యత నిచ్చారు. వెమకటి తరాల వారి దృష్టిలో 'జాతి'కి గల అర్థమేదైనా ఇటీవలి కాలంలో దాని అర్థం విప్లవాత్మక పరిణామాల, విధానాల ప్రభావానికి గురైంది. 20 వ శతాబ్దిపు ఆసియా, ఆఫ్రికా, లాటిన్ అమెరికా లలో ఉదర్శాలకూ జాతీయ ఉదర్శాలకూ మధ్యగల సంబంధం మరింత సన్నిహితమైంది.

18 వ శతాబ్దం చివరి దశలో రాజకీయ వేత్తలు జాతిని గురించి ప్రస్తావించినప్పుడు ఒక సార్వభౌమరాజ్యంలో గాని, దాని అంతర్భాగంలో గాని ప్రజాదరణ పొందగల ప్రభుత్వాన్ని సమర్థించే ప్రజాసముదాయాన్ని తమ దృష్టిలో ఉంచుకున్నారు. ఆయితే న్యాయవాదుల, దౌత్యప్రముఖుల దృష్టిలో ప్రభుత్వస్వరూపంతో సంబంధం లేని ఏ సార్వభౌమిక రాజ్యమైనా జాతియే. ఏమయినా, 1789 - 1918 సంవత్సరాల మధ్య ఐరోపా ఖండంలో ప్రజా ప్రభుత్వం విజయాన్ని సాధించిన తర్వాత ఈ రెండు అర్థాలూ కలిసి పోయాయి. జాతులనేవి సార్వభౌమిక రాజ్యాలు లేనవి. కాని, " ఒక రాజ్య సరిహద్దులు గాని, లేదా దాని మనుగడే గాని, ప్రజల అభీప్రాయానికి అనుగుణంగా లేకపోతే ఏమవుతుంది ? " అనే ప్రశ్న ఉదయించింది. అనేకమంది

రాజవంశీయ పరిపాలకులన్ని శ్రేణి పుచ్చి వికృత కోసం 'జర్నల్ జాతికి ఫిచే (Fichte) విజ్ఞప్తి చేసినప్పుడూ, ఇటాలియన్ వికృత కోసం మాజిని (Mazzini) కృషి చేసినప్పుడూ, బహు భాషా సామ్రాజ్యా లయిన ఆట్టోమన్, హాప్స్ బర్గ్, రోమన్ల పతనానికి తూర్పు విరోధా జాతీయవాదులు పథకం వేసినప్పుడూ ఇదే పరిస్థితి ఉత్పన్నమయింది.

అయితే, జాతి అంటే ఏమిటా, జాతులనేవి ఎలా ఉద్భవించాయో, జాతీయవాదరచయితలు విశదీకరించలేదు. వారి వ్రాతల్లో అలాచన కంటే ఆవేశమే ఎక్కువగా కనిపించింది. జాతీయత బాగా అభివృద్ధి చెందని దేశాల్ని జాతులుగా అభివర్ణించారు. (ఉదా:- ఆంగ్లేయుల్ని, ఫ్రెంచి వారిని, జపానీయుల్ని వదిలేసి, 19 వ శతాబ్దిపు జర్నల్లను, ఇటాలియన్ లను, 20వ శతాబ్దిపు అరబ్బులను, ఆఫ్రికన్ లను జాతులుగా పెర్మనెంట్ గా జరిగింది.

భౌగోళిక పరిస్థితి, చరిత్ర, ఆర్థికవ్యవస్థలను జాతిత్వపు "వస్త్రాశ్రయ లక్షణాలు" - Objective Characteristics - గాను, చేతనత, విధేయత, సంకల్పములను ఆత్మాశ్రయ లక్షణాలు - Subjective Characteristics గాను పరిగణింప వచ్చును. సమష్టి భాష, సమష్టి చరిత్ర, సుదీర్ఘస్థి పరిపాలనా వంటివి జాతీయతా భావాల్ని పెంపొందిస్తాయే

గాని ఒక జాతి లక్షణాన్ని మాత్రం నిర్వచింపవు. మూడు లేక నాలుగు విభిన్న భాషలు మాట్లాడినప్పటికి స్పీస్ ప్రజలు నిస్సందేహంగా ఒక జాతిగానే పరిగణింప బడుతున్నారు. యూదు సముదాయాలు విభిన్న చరిత్రలు కలిగి ఉన్నప్పటికి ఇజ్రేల్ ఒక జాతిగా రూపొందింది. ఒకటిన్నర శతాబ్దం పాటు విభజనకు గురైనప్పటికి పోలెండు ప్రజలు ఒక జాతిగానే మనగలిగారు.

రాజనీతిశాస్త్రంలో జాతి ఒక కీలకభావముగానే కాక, రాజకీయ చర్చల్లో, వాగ్వివాదాల్లో కూడ ఒక శక్తిమంతమైన ఆయుధంగా పరిగణింప బడుతున్నది. వాడుకలో నున్న ఆంగ్లంలో, తదితర భాషల్లో జాతి అంటే - ఒక రాజ్యానిలో లేక దానిలో నివసించే ప్రజలతో లేదా తమ మధ్య ఎన్ని భిన్నతావీలు, వైరుభ్యాలు ఉన్నప్పటికి సంకుచిత స్వార్థప్రయోజనాన్ని, దురభిమానాన్ని త్యజించి, ఒక సమష్టి సంఘీభావంతో కలసికట్టుగా వ్యవహరించే ఒక మానవసముదాయానితో, పర్యాయపదంగా ప్రచారంలోకి వచ్చింది. 'జాతి' అనే భావననే 'జాతీయత' గా పరిగణించిన జాన్ స్టువర్ట్ మిల్, " ఇతరప్రజలతో కన్న తమలో తాము ఎక్కువగా సహకరించుకోవడానికి దోహదమిచ్చే - సమష్టిసానుభూతులచే సమైక్యమైన ఒక మానవజాతి విభాగం, ఒకే ప్రభుత్వం కింద ఉండాలని, ఆ ప్రభుత్వం తమందరిచే లేదా తమలో కొందరిచే నడుప బడాలని వాంఛిస్తే, అప్పుడు దానిని "జాతీయత"

అని పిలవవచ్చుని 'On Liberty' అనే గ్రంథంలో వివరించారు. రాజనీతిశాస్త్రంలో 'జాతీయత' అనే పదం వివిధ శక్తివంతబంధాలచే సమైక్యం కాబడి 'జాతి' అని వ్యవహరింపబడే ప్రజాసముదాయాన్ని సూచిస్తుంది. ఈ బంధాలలో ఒకే సముదాయ సభ్యత్వం, సమష్టి సంప్రదాయాలు, ఆచారాలు, సంస్కృతి, చరిత్ర భాష, సాహిత్యం, మతం మొదలైనవి ఉంటాయి. వీటిలో కనీసం ఏదో ఒకటి తప్పని సరిగా ఉండాలనే నియమమేమీ లేనప్పటికీ 'జాతీయత' పటిష్టం కావడానికి వాటిలో కొన్ని అవసరమవుతున్నాయి. ఈ భావంలో ఉపయోగిస్తే 'జాతి' లేక 'జాతీయత' రాజకీయ రాజ్యంతో సహా వ్యాప్తిని కలిగినట్లు తెలుస్తుంది. రాజనీతిశాస్త్రంలో రాజ్యము, జాతి ఒక్కటే అయిత్రం డాలన నమ్మకాన్ని 'జాతీయతా సూత్రం' అంటారు.

ఇతర విధేయతల వలెనే జాతీయత్వం స్థానానికి సంబంధించినది. ఒక ప్రత్యేక సమయంలో, ఒక ప్రత్యేక ప్రజలు హెచ్చుతగ్గులుగా ఒక జాతి అనిపించుకోవచ్చు గాని, ఆ దర్శనాన్ని ఎదురు అందుకోలేదు. తమ మత, భాష, సంస్కృతి, సంప్రదాయాలను రక్షించుకోవడానికై ఒక జాతిగా రూపొంది స్వతంత్ర, సార్వభౌమిక రాజ్యాలుగా ఏర్పడిన దేశాలున్నాయి. అశక్త మతాలు, కులాలు, భాషలు, ఆచారాలు ఉన్నప్పటికీ భారతదేశం అనాదిగా ఒక జాతిగా మసలుతోంది. వివిధ జాతుల ప్రజలున్న అమెరికా, రష్యా, మలేషియాలు కూడా

ఆధునిక జాతీయతా భావనకు ప్రత్యేక తారాగణాలు.

భారతదేశం ఒక జాతిగా రూపొందడానికి తూర్పు, దక్షిణ, పడమర దిశలలో నున్న సముద్రాలు, ఉత్తరాన గల హిమాలయ పర్వతాలు తొద్దడిన వనటంల సందేహం లేదు. కాని పర్వతాలు, సముద్రాలు, ద్వీపాలు, లోయలు ఎన్నటికీ జాతులు కాలేవు. వాటి మధ్య నివసించే జన సముదాయాలు మాత్రమే జాతులు అనిపించుకుంటాయి.

జాతి నుండి ఏర్పడినదే జాతీయత. న్యాయశాస్త్ర రీత్యా జాతీయతకు ఒక ప్రత్యేకత ఉంది. విధేయత చే ఒక రాజ్యానికి, ఒక ప్రజాసముదాయానికి మధ్య ఏర్పడిన అనుబంధంగా అది భావింపబడుతుంది. ఈ ఆధారంగా "జాతీయులు" ప్రాథమికంగా "విదేశీయులకు" భిన్నంగా సాధారణంగా పౌరులుగా పరిగణింపబడుతున్నారు.

'జాతీయత' పౌరులపై కొన్ని బాధ్యతలను, ముఖ్యంగా సైనిక సేవను - విధించే హక్కును ఇస్తుంది. అంతర్జాతీయ సంబంధాలలో వ్యక్తి జాతీయతను మాత్రమే పరిశీలించడం జరుగుతుంది. ప్రతిజాతికి సర్వసామ్యం గల ప్రత్యేక రాజ్యముండాలని, ఒకే జాతికి చెందిన వారు భిన్నరాజ్యాలలో విడిపోక, అందరూ కలిసి ఒకే రాజ్యంగా ఏర్ప

దాలని యీ జాతీయతా సిద్ధాంతం ప్రతిపాదిస్తుంది. జాతీయత అనేక రూపాలలో ఉంటుంది.

జాతీయత నిర్వచనాలు

Encyclopaedia of America (V. 19) లో -

" ఒకే మనుగడ యెడ , ఒకే ఉన్నతి యెడ విశావసం కలిగి వుండి , ప్రాదేశికమైన , సాంస్కృతికమైన సాన్నిహిత్యం ఉన్న మానవసమూహం యొక్క మానసిక స్థితే జాతీయత" ⁽¹⁾ అని వివరించబడింది.

Giuseppe Mazzini ఆభిప్రాయంలో -

"జాతీయత మానవుని చైతన్యవంతుని చేయుటకు ఉపకరించు సాధనము. అది ఒక సాధారణ ఆలోచన నుండి , ఒక సామాన్య ఆదర్శం నుండి ఉద్భవించునదే కాని వారసత్వ లక్షణాలను కలిగినది కాదు." ⁽²⁾

5. The Encyclopaedia of America

Volume 19, First Pub. 1829.

6 మై గ్రంథం నుండే

Hans Kohn - “తాను పుట్టిన భూమి మీద, తరతరాల నుండి సాగి వస్తున్న సత్సంప్రదాయాల మీద అవ్యాజమైన అభిమానం ఉండి ఒక పాలనా వ్యవస్థకు అనుగుణంగా మనుగడ సాగించే మానసిక స్థితి బొత్తీయత”⁷ అన్నారు.

-
7. “Nationalism is a state of mind, in which, the supreme loyalty of the individual is felt to be due to the nation-state. A deep attachment to one's native soil, to local traditions and to established territorial authority has existed in varying strength throughout history.” - Hans Kohn

in

(*Nationalism - It's Meaning and History*, 1965
Hans Kohn, pp-9)

భారతదేశం :

జాతీయోద్యమవ్యాప్తి

పందొమ్మిదవ శతాబ్దం ఉత్తరార్థం లోను, ఇరవయ్యవ శతాబ్దం ప్రారంభం లోను భారతదేశంలో జాతీయతాభావాలు ప్రవేశించాయి. బ్రిటిషువారి దాస్యం కింద మృగ్గుతున్న భారతీయులలో జాతీయచైతన్యం కలిగినది. బ్రిటిషువారు అనుసరిస్తున్న విస్తరణధోరణి భారతీయులలో విసుగును కలిగించింది. కేవలం వ్యాపారరీత్యా భారతదేశంలో అడుగు పెట్టి అధికారాన్ని సంపాదించుకొని, భారతీయుల మత, రాజకీయ విషయాల్లో జోక్యం చేసుకొని ఆంగ్ల సామ్రాజ్యాన్ని స్థాపించుకొన్నారు.

భారతీయుల జాతీయ చిక్కిత స్వతంత్రరాజ్యానికి దారి తీసింది. ఈ జాతీయోద్యమం ప్రబలదానికి అనేక కారణాలున్నాయి.

1. సామ్రాజ్యవాదం
2. పాశ్చాత్యవిద్యాప్రభావం
3. మధ్యతరగతివారి స్థితి

4. సాంఘిక, సాంస్కృతిక పునరుజ్జీవనం
5. ఆర్థిక పీడన
6. ఉన్నత ఉద్యోగావకాశాల నిరాకరణ
7. వార్తా పత్రాలు
8. చిట్టన్ నిరంకుశపాలన
9. ఇల్బర్ట్ చిల్ వివాదం.

జాతీయోద్యమం ప్రబలుటకు ఆంగ్లేయుల పరిపాలనయే కారణమని విమర్శకుల అభిప్రాయము. శ్రీ. కీత్ "ఆంగ్లేయుల మత సాంఘిక, ఆర్థిక, రాజకీయ సంఘర్షణల ఫలితమే జాతీయోద్యమమని పేర్కొన్నారు.

అయితే ప్రజలలో కలిగిన మార్పు, చైతన్యాన్ని జాతీయోద్యమంగా భావింపవచ్చు. బిరోసా రాజ్యాలు వారు స్వతంత్ర్యాన్ని పొంది సామ్రాజ్యవాదాన్ని నెలకొల్పి అంతటా తో ఆగారు. కాని భారతీయులు స్వేచ్ఛపరిపాలనా స్వతంత్ర కాంక్షతో " ఆధునికత తో సంప్రదాయాన్ని మేళవించడం " అని ప్రకటించుకున్నారు.

I. సామ్రాజ్యవాదం :- ఒక బలమయిన జాతి వేరొక జాతిని లేదా రాజ్యాన్ని తన అధికారంతో ఆక్రమించడాన్ని 'సామ్రాజ్యవాదము' అంటారు. ఈ సామ్రాజ్య వాదానికి భారత

దేశంలో పునాదులు వేసినవారు ఆంగ్లేయులు. వెల్లెస్లీ సైన్య సహకార సంధితో, డల్హౌసీ రాజ్య సంక్రమణ సిద్ధాంతాలతో రాజ్యవిస్తరణ చేశారు. ఇంత విశాల సామ్రాజ్యాన్ని స్థాపించడంతో ఈ ప్రాంతాలలోని ప్రజలలో జాతీయతాభావం కలుగుటకు దోహదమయింది. అంతేగాక, 19 వ శతాబ్దములో ఫ్రెంచిలోని జాతీయ ఉదార వాదములు భారతీయులను మిగుల ఆకర్షించినవి. జాతి మొత్తం సమైక్యంగా ఉంటే స్వాతంత్ర్యం సాధించవచ్చని భారతీయులు భావించారు. ఈ విధంగా ఆంగ్లేయుల సామ్రాజ్యవాదం జాతీయోద్యమానికి దారితీసింది.

II. సామ్రాజ్య విద్యా ప్రభావం :- ఆంగ్లేయులు ప్రవేశ పెట్టిన ఆంగ్ల భాష కూడా జాతీయోద్యమం ప్రబలడానికి కారణమయింది. లార్డు మెకాలే ఆంగ్ల విద్యా వ్యాప్తికి కృషి చేశారు. 1833 ఛార్టర్ యాక్ట్ ద్వారా ఆంగ్ల విద్యా వ్యాప్తిపై బ్రిటిషు పార్లమెంటు లక్ష రూపాయలు మంజూరు చేసింది. విలియమ్ బెంటింక్ ఆంగ్ల భాషను రాజభాషగా చేశారు. 1854 లో సర్ ఛార్లెస్ డేవీ పంపిన సంఘసేవేదిక ననుసరించి కలకత్తా, మద్రాసు, బొంబాయిలలో విశ్వవిద్యాలయాలు స్థాపించబడ్డాయి. ఈ విధముగా ఉమ్మడి భాష అయిన ఆంగ్ల భాష వలన భారతీయులందరిలో సరస్పర అవగాహన యెరుగి జాతీయోద్యమం ప్రబలడానికి దోహదం చేసింది.

పాశ్చాత్య విద్యా ప్రభావంతో ఆంగ్ల గ్రంథాలను చదివిన భారతీయులు, పార్లమెంటరీ ప్రభుత్వానికి బ్రిటన్ పట్టు గొమ్మ యని, భారత దేశంలో ఇంత నిరంకుశ విధానాన్ని ఎందుకు అనుసరిస్తున్నదో యని ఆలోచించారు. ఆంగ్లేయులపై ఏవగింపు కలిగింది. రాజకీయంగా భారతీయులను అణగారొక్కడమే ఆంగ్లేయుల ధ్యేయమని భారతీయులు భావించారు.

III. మధ్యతరగతి వారి స్థితి :- ఆంగ్లేయుల పాలన వల్లనే మధ్యతరగతి వర్గ మునేది ఏర్పడింది. ఆంగ్లేయులు భారతీయులలో ఉన్నతవర్గాలకు, ధనికులకు మాత్రమే ఉన్నతానకాశాలను కల్పించి మిగిలిన వారిని అణచివేశారు. పాశ్చాత్య విద్యా ప్రభావంతో 'ఆంగ్లేయులు తమను నిర్లక్ష్యం చేస్తున్నారని మధ్యతరగతి ప్రజలు గ్రహించారు. అన్ని విధాల అసంతృప్తికి వీరు గురయ్యారు.

IV. సాంఘిక సాంస్కృతిక పునరుజ్జీవనం :-

భారతీయులలో జాతీయోద్యమం ప్రబలడానికి ఇది ముఖ్యకారణమయింది. సురేంద్రనాథ టెగ్జీ, ఆర్. బి. భండారీ, మల్లాప్రసాద్, వివియమ్, మాక్స్ ముల్లర్ వంటి ప్రముఖులు భారతీయుల గతవైభవాన్ని స్ఫురణకు తెచ్చి భవిష్యత్తు పట్ల ప్రజలలో విశ్వాసాన్ని కలిగించారు. సంఘసంస్థ

తలయిన రామకృష్ణ పరమహంస , వివేకానంద , స్వామి దయానంద సరస్వతి , అనీబసెంట్ వంటి వారు హిందూమత బౌద్ధతాళిన్ని చాటి చెప్పారు. వారిలా జాతీయ భావాన్ని కలిగించారు.

V. ఆర్థిక వీడన :- ఆర్థికంగా భారతీయులు బ్రిటిషు వారి పాలనలో దుర్భర దారిద్ర్యాన్ని అనుభవించారు. కుటీర పరిశ్రమలు , చేతి పరిశ్రమలు అడుగంటినవి. యంత్రాల ద్వారా ఉత్పత్తిని పెంచి , వస్తుత్పత్తికి భారతదేశాన్ని విపణి వీధిగా ఉపయోగించారు. ఇంగ్లాండు నుండి సీమసరుకులను దిగుమతి చేసే వారు. వీటిపై మోజుతో భారతీయులూ వస్తువులను కొనేవారు. ఆంగ్లవిద్యకై తమ భూములను పైతం అమ్ముకొన్నారు. ఉద్యోగావకాశాలు లభించలేదు. జీవనాధారమైన వ్యవసాయం దెబ్బతిన్నది. కర్షాగారాలలో కూలీలుగా చేరారు.

ఆంగ్లేయులు షామనివారణాచర్యలు గైకొనలేదు. దీనితో షామాలు సంభవించినపుడు పశునష్టం జననష్టం జరిగాయి.

ఈ విధమయిన ఆర్థిక వీడన జాతీయోద్యమానికి దారి తీసింది.

VI. ఉన్నతఉద్యోగావకాశాల నిరాకరణ :-

1858 లో విక్టోరియా మహారాణీ ఇచ్చిన హామీ హామీగానే ఉండి పోయింది. భారతీయులకు ఉద్యోగావకాశాలు లభింపలేదు. అంతేగాక సివిల్ సర్వీసు ఉద్యోగాల పరీక్షలు లండన్ లో నిర్వహింపబడ్డాయి. వీట ప్రవేశార్హత వయస్సును 21 సం॥ల నుండి 18 సం॥లకు తగ్గించారు. పైనికాఖిలలో, కీలక పదవుల్లో భారతీయులను చేర్చుకోలేదు. ఈ విధంగా ఉన్నత ఉద్యోగాలన్నీ ఆంగ్లేయుల పరమైనవి. భారతీయులకు లభింపలేదు.

VII. నాటకపత్రికలు :- జాతీయోద్యమంలో నాటకపత్రికలు ప్రముఖ పాత్ర వహించాయి. ప్రజలకు, ప్రభుత్వానికి మధ్య వారధిగా నిలిచినవి. 'పూనా సంఘము', 'బొంబాయి ప్రెసిడెన్సీ సంఘము', 'మద్రాసు మహాజనపథము' వంటి సంఘాలు వెలకొల్పు బడ్డాయి. 475 పత్రికలు నిర్వహించబడ్డాయి. వీనిలో కౌసరి, అమృతవిజార్, హిందూపెట్రీయట్ మొదలగు పత్రికలు ప్రముఖ పాత్ర వహించాయి.

VIII. విట్టన్ నిరంకుశ పాలన :- 1876-80 మధ్య కాలంలో పాలించిన విట్టన్ పరిపాలన జాతీయోద్యమకాలానికి వీజం నాటింది. ప్రజలు షామానికి గురై భయంకర వ్యాధులతో బాధపడుతున్న సమయంలో విట్టన్ ఢిల్లీలో వైభవోపేతమయిన దర్బారును ఏర్పాటు చేశాడు.

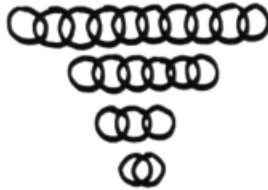
ప్రాంతీయ భాషా పత్రికల చట్టాన్ని ప్రవేశపెట్టి భారతీయుల సాహిత్యం (తాళాన్ని) హరించారు. ఆయుధాల చట్టాన్ని ప్రవేశపెట్టి వైసెమ్మ లేకుండా భారతీయులు ఆయుధాలు ధరించరాదని ఉత్తర్వు జారీ చేశారు. ఇది ఆంగ్లేయుల జాత్యహంకారమునకు నిదర్శనమని, జాతిపరంగా భారతీయులు అధములనడానికి ఇది ఒక బాడ్జ్ యని సురేంద్రనాథ్ బెనర్జీ పేర్కొన్నారు.

విట్టన్ మూలు వస్త్రాలపై దిగుమతి సుంకాలను రద్దు చేసి స్వదేశీ పన్నుల నెక్కువ చేశారు. ఈ విధంగా అభివృద్ధి నిరోధక చర్యలనెకం అమలు అణగారాయి.

IX. ఇల్బర్ట్ బిల్ వివాదము :- బ్రిటిష్ న్యాయమూర్తులు కేసు విచారణలో భారతీయులపై వేరవిచారణ జరిపేవారు. కాని భారతీయ న్యాయమూర్తులు బ్రిటిష్ వేరస్థలను విచారించరాదు. ఇట్టి న్యాయ అసమానతలను తొలగించుటకై రిపున్ 'ఇల్బర్ట్ బిల్లు' ను ప్రవేశపెట్టారు. దీని ప్రకారం భారతీయ న్యాయమూర్తి బ్రిటిష్ వేరస్థుని విచారించవచ్చు. ఆంగ్లేయులు దీనిని తీవ్రంగా నిరసించారు. రిపున్ కు వ్యతిరేకంగా ఒక సంఘాన్ని కూడా స్థాపించారు. ఆంగ్లేయుల జాతివివక్షత కిది ప్రబలనిదర్శనము.

పై కారణాలతో జాతీయోద్యమం తీవ్రతర

మై A.O. హ్యూమ్ అధ్యక్షతన 1885 లో 'అఖిల భారత కాంగ్రెసు' గా రూపొందింది. స్వాతంత్ర్య సాధనకై శీత్రకృషి ఆరంభమయింది.

జాతీయోద్యమం - రెండు చారిత్రక ఉద్యమాలు

జాతీయ ఆదర్శం విశ్వజనీనతను పొందడానికి రెండు చారిత్రక ఉద్యమాలు దోహదకారులయ్యాయి. మొదటిది ఫ్రెంచ్ విప్లవం. నెపోలియన్ యుద్ధాలు కూడా ఈ ఆదర్శాన్ని ప్రాప్తు నుండి ఇతర చిరోపా ఖండపు దేశాలకు ముఖ్యంగా జర్మనీ, ఇటలీ, స్పెయిన్ రష్యాలకు వ్యాపింప జేశాయి. రెండవది ఇరవయ్యో శతాబ్దంలో ఆసియా, ఆఫ్రికా తదితర ఖండాలకు వ్యాపించిన వలసవిధాన వ్యతిరేక ఉద్యమం.

సుదూర ప్రాచీన వైభవాన్ని గురించి ఎక్కువగా చెప్పుకుంటూ సన్నిహిత గతాన్ని గురించి ఆలోచించకపోవడంతో ఉజ్వల భవిష్యత్తును నిర్మించుకునే ప్రయత్నానికి చరిత్ర పట్ల జాతీయవాదవైఖరి ఉపకరించదు. "చరిత్రను మర్చి పోవడం జాతి నిర్మాణ ముఖ్య లక్షణం" అని రెనాన్ అంటాడు. ఇక భాషను జాతీయతా ప్రధాన లక్షణంగా పరిగణించటాన్ని టాయిన్ బీ వంటి సుప్రసిద్ధ చరిత్రకారుడే

నిరసించాడు. కాని బరోపాలో జాతీయవాదం ఉచ్చస్థితిని చేరుకొన్న సమయంలో, ఇతర లక్షణాలన్నింట కన్నా భాషకే అధిక ప్రాధాన్యత లభించింది. భాష మానవసంబంధమైనది. ఆధునికీకరణకు అతिसన్నిహితమైంది. ఏమైనా జాతీయతకు ఇది ప్రధానలక్షణం కాలేదు.

కాని భారత దేశంలో మొదట జాతీయతా భావం ఆధారంగా చేసుకుని భాషా చైతన్యంతో పెనవేసుకుని వచ్చిందని చెప్పవచ్చు. సుమారు 10 వ శతాబ్దం ప్రాంతంలోనే పెద్ద పెద్ద రాజ్యాలు విడిపోయి చిన్న చిన్న రాజ్యాలుగా చీలిననాటినుండే భాషా పరమయిన చైతన్యం కనిపిస్తుంది. రాజరాజనరేంద్రుడు, “మహాభారత బద్ధనిరూపితార్థ మేర్పడ దెనుఁగున రచియింపు మధిక భీయక్తి మెయిల్.” అని నన్నయను కోరాడు. నన్నెచోడుడు కుమారసంభవంలో సంస్కృత కవులను స్తోత్రం చేసిన శ్రమలూ -

క. “మును మార్గకవిత లోకం

బున వెలయఁగ దేశికవిత బుట్టించి తెను

గున నిల్చి రంధ్ర విషయం

బునఁ జన చాళుక్యరాజు మొదలుగఁ బలువున్ ” ⑧

అనడం వల్ల అప్పటికే జాతి అన్న భావం ఆధునికరూపంలో

పుష్పంగా ఏర్పడకపోయినా, భాషాపరమయిన చైతన్యం మాత్రం ఏర్పడినట్లు చెప్పుకోవచ్చు. విష్ణుగోట పెద్దన తెలుగు కవితకు, " విలసదాభవ రసాద్యలంకృతులతో విప్పిరి గీర్వాణ భాషల కన్న మంచి తనముల్ సంధిల్లినా తెలుగంచు చెవిపెట్ట నేరని " స్థితిని చూసి విచారించాడు.⁹

సుమారు పదవ శతాబ్దంలోనే ప్రారంభమైన భాషా చైతన్యం ఆధునికయుగంలో పూర్తిగా వికాసాన్ని పొందింది. నా దేశం, నా భాష, నా జాతి, నా సంస్కృతి, నా సంప్రదాయం అనే సమగ్రమయిన జాతీయతాభావం ఆధునిక యుగంలో ఏర్పడింది. దీనికి ఆంగ్లేయుల పాలన కూడ దోహదం చేసిందనవచ్చు.

సామ్రాజ్య నాడుల రాజనీతి వల్ల దేశంలోని రాష్ట్రాలు భాషాప్రాతిపదికపై ఏర్పడలేదు. యూరప్ లో ఫ్రెంచ్, ఇంగ్లీష్, జర్మన్, స్పానిష్, ఇటాలియన్, ప్రొవెన్స్, పోర్చుగీస్, రష్యన్, జాతుల రాజ్యాలు లేర్పడ్డాయి.

4. సాంస్కృతిక పునరుజ్జీవనం

(RENAISSANCE)

యూరప్ లో 14 వ శతాబ్దంలో ప్రారంభమై
 క్రమంగా విస్తరించి 16 వ శతాబ్దం చివరకు (1300-1550)
 వికాసదశకు చేరుకున్న సాంస్కృతిక పరిణామమే 'సాంస్కృ
 తిక పునరుజ్జీవనం' (Renaissance) అనే పేరుతో ప్రసిద్ధి చెం
 దింది. ఈ సాంస్కృతిక పరిణామం ఆధునిక ఐరోపాలో రాజ
 కీయ, సాంఘిక, భౌగోళిక, శాస్త్రీయ, సాంస్కృతికాది రంగాలలో
 ఒక మాతన వైతన్యం కలుగజేయటానికి దారితీసింది. ఇంతే
 కాక సాంస్కృతిక పరిణామం వల్ల మానవుడు పూర్వోద్భవస్థ
 లోని మూఢ విశ్వాసాల నుండి, అజ్ఞానాంధకారాల నుండి
 బయటపడి ఆత్మవిశ్వాసంతో, స్వతంత్ర భావాలతో విజ్ఞానా
 న్ని పొందగలిగాడు. పునరుజ్జీవన పరిణామంతో ప్రపంచవ
 రీత్రలో అంధకారయుగం అంతరించి ఆధునికయుగం ప్రారం
 భమైనదని చరిత్రకారులు భావిస్తున్నారు. ఆధునిక ఐరోపా
 లో కలిగిన వైతన్యం వల్ల మతవిద్యలతో విసిగిపోయిన
 అక్కడి ప్రజలు ప్రాచీన గ్రంథాలను పఠించటం ప్రారంభించారు.
 మతాధికారుల అధికారకాండ, అవినీతి, బంధుప్రీతి
 మతగ్రంథాలను తమ కనుగుణంగా మలచుకోవడం గ్రహించి

వాటికి సవరణగా మతగ్రంథాలకు కొత్త సమన్వయాలతో న్యాయ భాగాలు రాయటం మొదలు పెట్టారు, అక్కడి సంఘసంస్థ ర్తలు.

1857 వ సంవత్సరం లో విశ్వవిద్యాలయాలను వెల కొల్పటంతో ఆంగ్ల భాషా సాహిత్యాలతో పరిచయం కలిగింది. యూరప్ అభివృద్ధికి కారణమైన విజ్ఞానశాస్త్రాలు, పరిశ్రమలు సాంకేతిక విజ్ఞానం మొదలైన వాటిని గురించిన ఆసక్తి, ప్రజా సావ్యమ్యం స్పృశ్య అనే భావాలు భారతీయులలో ప్రవేశించాయి.

సాంస్కృతిక పునరుజ్జీవన సాహిత్యం :-

14 వ శతాబ్దంలో ఇటలీలో సాహిత్యపరమైన పునరుజ్జీవనం ప్రారంభమైంది. ఇటాలియన్ విద్వాంసులైన 'పెట్రార్క' (1304 - 1374), డాన్టే (1265), బొకాచియో (1313 - 1375) ఈ ఉద్యమానికి ప్రారంభకులు. అప్పటి వరకు శౌరభాపగా భావిస్తున్న 'లాటిన్' ను వదిలి జాతీయ భాషలలో రచనలు చేయటం ప్రారంభించారు. ఇటాలియన్, జర్మన్, గ్రీక్ భాషలలో అశాకగ్రంథాలు వెలువడ్డాయి వీరి రచనలలో మానవతా వాదం ప్రచారం కావటం గమనించదగ్గ విషయం. రాజులను, చర్చి లాని జీవితాలను, సాంఘిక పరిస్థితులను విమర్శించే రచనలు కూడ వెలువడ్డాయి.

4:1.

భారత దేశం :-

19 వ శతాబ్దములో భారతీయ సమాజం లో కలిగిన సాంఘిక, వైజ్ఞానిక పరివర్తనల చరిత్ర మనకు ఆ నాటి వివిధ భాషల సారస్వతములలో లభిస్తుంది. సమాజం లో ఆనాడు జరిగిన విప్లవానికి విశ్వసనీయమైన నిదర్శనం సాహిత్య పునరుజ్జీవనం. యూరప్ దేశాల్లో 14, 15 వ శతాబ్దాలలో మొదలైన సాంస్కృతిక పునరుజ్జీవనం భారతదేశంలో ఆధునికయుగంగా గుర్తించబడుతున్న పంచొమ్మిదవ శతాబ్దం చివర, ఐరవయ్యో శతాబ్దం మొదట్లో ప్రారంభమైంది. ఈ కాలంలో అనేక ఉద్యమాలు తలెత్తాయి. సంఘసంస్కరణోద్యమంలో భాగంగా మతసంస్కరణోద్యమాలు మొదలయ్యాయి. మతసంస్కర్తలు సనాతన హిందూమతాన్ని నిర్వీర్యం చేసిన కొన్ని లోపాలను, ఆచారాలను గుర్తించి ప్రాచీనమత పునరుజ్జీవనానికి పూనుకున్నారు. సాహిత్య పునరుజ్జీవనం ద్వారా వాటిని వ్యక్తపరిచారు.

సాహిత్య సంఘటన వల్ల దేశజీవితములో కలిగిన పరిణామాలను మొదటి సారిగా ప్రదర్శించింది బెంగాలీ సారస్వతం క్రమంగా తక్కిన భాషలు కూడా చైతన్యనంతమై ఉద్యమ సాహిత్యాన్ని ప్రతిబింబింపజేశాయి.

4:2. తెలుగు ప్రాంతం :- సాహిత్యరంగంలో పునరుజ్జీవనం ముద్రణాలయాల ప్రారంభమై పత్రికలు వెలువడడం,

ప్రాచీనకావ్యాలను పరిషకరించి వీడికలు రాయించి ముద్రించడం తో మొదలైంది. వ్యావహారిక భాషాద్యమం తో సంస్కృత భాషాభిమానం తగ్గి సంస్కృతపదాలు, పదబంధాలతో కూడిన గ్రాంథికతైలిపై వ్యామోహం తగ్గి వ్యావహారికభాషలో రచనలు చేయటం కనిపిస్తుంది. గురజాడ అప్పారావు, "గుత్తునా ముత్యాల సరములు, కూర్చుకుని తెటైన మాటల" అని ముత్యాల సరాలు తేటగా స్పష్టంగా రాసే పద్ధతి ప్రారంభించారు. జాతికి సంబంధించిన దేశభక్తికవిత్వం పునరుజ్జీవన యుగలక్షణాలలో భాగంగా వచ్చింది. సాంస్కృతిక పునరుజ్జీవనం లో భాగంగానే ఆంగ్ల విద్యా విధానం, విద్యాసంస్థలు, విశ్వవిద్యాలయాలు స్థాపించటం వల్ల ప్రజలలో పాశ్చాత్యదేశాలలోని ప్రగతిని తెలుసుకునే అవకాశం కలిగింది. ఫ్రెంచి విప్లవం, పారిశ్రామిక విప్లవం భారతదేశీయులలో రాజకీయ వైజ్ఞానిక చైతన్యాన్ని కలిగించాయి.

ఆంధ్రప్రాంతంలో సాంఘిక సంస్కరణ సందర్భములో భాషాపరమయిన మాతనోద్యమానికి నాందిపలికిన నవయుగ వైతాళికుడు కందుకూరి వీరేశలింగం పంతులు నవలలు, వ్యాసాలు, నాటకాలు, శాస్త్రగ్రంథాలు తెలుగులో మొదట రచించిన వారు. వీరితో మాతన సారస్వతయుగం ఏర్పడింది. ఆధునిక భాషావైవిధ్య పోషించిన వారిలో గురజాడ అప్పారావు, గిడుగు వెంకట రామమూర్తి, కొమర్రాజు వెంకట

లక్ష్మణరావు, దేశాధికారక కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావు ముఖ్యులు. తెలుగు సారస్వతం యొక్క పునరుజ్జీవనానికి వీరు మార్గదర్శకులు నవ్య సాహిత్యానికి, నవ్య సారస్వత యుగానికి తగిన పరిస్థితులు వీరు కల్పించారు.

హిందీ ప్రాంతము :- ఉత్తర భారతములో నూతన పరిస్థితుల ప్రారంభ వల్ల ఉద్భూత, హిందీ భాషలు వేగంగా వికాసాన్ని పొందుతూ వచ్చాయి. కాని వ్యవహారిక భాషలలో దేనిని సారస్వత భాషగా గ్రహింప వలె ననే సమస్య హిందీవిషయంలో వచ్చినందు వల్ల సారస్వతాభివృద్ధికి అటంకం ఏర్పడింది. విస్తారమైన ఉత్తమ సాహిత్యం 'ప్రజ' భాషలో ఉండడం వల్ల సాహిత్యాభివృద్ధికి అదే తగినదని రచయితలు అభిప్రాయపడ్డారు. 'ఖదీబూలీ' అనే వ్యవహారిక భాష సున్నితమైనది కానందు వల్ల కావ్యరచనకు అనుకూలించదని వీరి భావన. వచన రచన విషయంలో అట్టి సంశయానికి అవకాశం కలగలేదు. ప్రజ భాషలోను, ఇతర హిందీ వ్యావహారిక భాషల్లోను మొదట వచన సాహిత్యం ఏర్పడలేదు. ఇక రెండవ పక్షంలో ఫోర్ట్ విలియం కళాశాల ప్రారంభమైన నాటి నుండి రచనలు ఖదీబూలీ భాషలో రచించారు.

ఈ వచన రచనాశైలిని తమ రచనలలో ఉపయోగించిన వారిలో సదాసుఖలాల్, లల్లుజీలాల్, సవల్ మిశ్రా, ఇన్నా

అల్లాఖాన్, ఇన్నా మొదలైన వారు ప్రముఖులు. శ్రమంగా ఈ భాష అభివృద్ధి చెందుతూ 19వ శతాబ్దిపు మధ్యకాలానికి స్థిర పడింది. వచన రచన విషయంలో మాత్రం పత్రికలు, చారిత్రక రచనలు, వ్యాసాలు, నాటకాలు భాషాభివృద్ధికి తగిన పరిస్థితులను సృష్టించేకాదు. శైలీవైవిధ్యాన్ని ప్రదర్శించి వచన రచన గావించడానికి ప్రయత్నించిన వారిలో రాజా శివ ప్రసాద్ ముఖ్యులు. భారతదేశచరిత్రను మూడు సంపుటల్లో రచించారు. ఇందులో పాఠశాల పదముల ప్రయోగం అధికం. రాజా లక్ష్మణ సింగుకు సంస్కృత శబ్ద భూయిష్టమయిన రచన అభిమతము. భారతేందు హరిశ్చంద్ర మధ్యమరీతిని అనుసరించారు. ఆంగ్ల నాటకాలను ఆదర్శంగా చేసుకొని హిందీరూపకాలను రచించారు.

ప్రాచీన సంప్రదాయ కవితనే అవలంబిస్తూ వ్రజభాషలో హిందీ కవిత్వం వెలువడింది. కాని శ్రీధర్ పాక్షక్ (1859 - 1928) ప్రాచీన సంప్రదాయ కవితా మార్గాన్ని విస్మరించి 'ఖడీ బోలీ' భాష నవలంబించి 'ఏకాంతవాసీ యోగీ' అనే కావ్యాన్ని రచించారు. భారతేందు యుగంలో సామాజిక చేతన, సాంఘిక దురాచారాల ఖండన జరిగింది.

బ్రిటిష్ రాజ్య స్థాపన కారణంగా భారతదేశంలోని ఆర్థిక, విద్యా, రాజకీయ విధానాలలో అనూహ్యమైన మార్పులు సంభవించాయి. వాటి ఫలితంగా పురాతన ధార్మిక

సంసారాలకు , నీతిరీతులకు వ్యతిరేకమయిన ధోరణి బయలుదేరింది. భారతీయ సాంస్కృతిక పునరుద్జీవన కాలం వ్యక్తిసావితంత్రానికి విశేష స్థానం ఇవ్వబడింది.

బ్రహ్మసమాజం , ఆర్యసమాజం , రామకృష్ణమిషన్ వంటి సంస్థలు , వివేకానందుడు , దయానంద సరస్వతి వంటి వ్యక్తుల ఉపన్యాసాల ద్వారా హిందూమత ఔన్నత్యాన్ని చాటి చెప్పటానికి ప్రయత్నాలు జరిగాయి. ఆధ్యాత్మికతలో అద్వితీయత్వాన్ని కలిగిన శ్రేష్ట దేశమని , మానవత, మమత, సమతలకు నిలయమయిన మన దేశాన్ని దాస్య శృంఖలల నుండి విడిపించాలనే జాతీయతా భావం ప్రజల్లో కలిగించబడింది. జంగాల్ మఱియు మహారాష్ట్రలలో ఈ సాంస్కృతిక పునరుద్జీవనం కొత్త వైతన్యాన్ని సంతరించుకుంది. సాధువుల వాణి యోగదానంగా భాసిల్లింది.

స్వాతంత్ర్యోద్యమ కాలంలో జాతీయతా భావాన్ని కలిగించే రచనలు చేసిన వారిలో భారతేందు హరిశ్చంద్ర ముఖ్యులు. వీరి కాలంలో ప్రెమఘన్ , ప్రతాపసారాయణ మిత్ర , రాధాకృష్ణదాస్ మొదలయిన వారు, జాతీయోద్యమ కవితావాన్ని రచించి ప్రజలలో దేశభక్తిని కలిగించారు. వీరి ప్రేరణతో తరువాతి కాలంలో ఉద్యమ సాహిత్యాన్ని రచించిన కవులు కూడా ఉన్నారు. ఆంగ్లేయుల వైఖరిని వ్యంగ్యరీతిలో

విమర్శించి ప్రజలలో చైతన్యాన్ని కలిగించారు. నాథూరామ్ శర్మ శంకర్, శ్రీధర్ పాక్షక్, మైథిలీశరణ్ గుప్త, మహవీర్ ప్రసాద్ ద్వీవేదీ వంటి కవులు ఉద్యమసాహిత్యాన్ని రచించారు. ఈ కవులు ప్రజలలో స్వార్థభావం పోగొట్టి దేశం కోసం త్యాగం చేయడానికి వలసిన మానసికతను తమ రచనల ద్వారా కలిగించారు. ఆ సంకీర్ణతను పోగొట్టి సుస్థిరతకు తీవ్రకృషి చేశారు.

మాఖన్ లాల్ చతుర్వేదీ, సుభద్రా కుమారీ చౌహాన్, బాలకృష్ణ శర్మ, 'నవీన్', రామ్ భారే సింహ్ 'దిన కర్' లు కూడా ఉద్యమసాహిత్యాన్ని రచించారు. దేశ సమైక్యత పట్ల, సంస్కృతి సంప్రదాయాల పట్ల ఆంగ్లేయుల వైఖరిని విరసించి, జాతీయతాభావంతో స్పందించి దేశభక్తిని కలిగించే రచనలు చేశారు. ప్రాచీన వైభవాన్ని గుర్తుచేస్తూ భావనాత్మక రచనలు చేసి ప్రజలలో సమైక్య చైతన్యాన్ని కలిగించారు.

మత సాంఘిక సంస్కరణోద్యమాలు -

సాహిత్య ప్రభావం

I. మత సంస్కరణోద్యమం - సాహిత్యం :

19 వ శతాబ్ది ప్రథమభాగంలో కలిగిన పాశ్చాత్య సంఘటనల వల్ల భారతీయులలో ఆత్మవిమర్శ, మతసంస్థ రణ దృష్టి మొదలయ్యాయి. తమ మతాన్ని, ఆశయాన్ని నిలబెట్టుకునే ప్రయత్నంలో అందరూ వికమయ్యారు. మానవుని ఆధ్యాత్మిక జీవనం పరిశుద్ధమై ఆత్మబలాన్ని చే కూర్చుకుని వ్యక్తికే కాక సంఘానికి కూడా స్వతంత్ర్యము ను, నిజమయిన సౌఖ్యమును చేకూర్చడానికి సంస్కరణ అవసరమయింది. ఈ ఆధ్యాత్మిక చైతన్యమూ, జాతీయతా భావమూ ప్రజలను తమ మతం యొక్క మూలస్థానానికి తీసుకెళ్లాయి. మతాన్ని పునరుద్ధరించాలన్నా, సంస్కరించాలన్నా మాతృకను అనుగుణంగా లేని అంశాలను తొలగించడం అవసరం. ఈ మత, సాంఘిక సంస్కరణోద్యమాల కారణంగా కార్యకారణదృక్పథం పెంపొందడం గమనించదగిన మార్పు. ఈ మత వివాదాల వల్ల, చర్చల వల్ల, ఆధునిక

భావాలకు చెందిన వ్యక్తిస్వీతం త్రాగినికి ప్రాముఖ్యత పెచ్చింది. రాజకీయ, ఆర్థికాంశాలు, వ్యక్తిస్వీతం త్రాగం కలసి జాతీయాభివృద్ధికి ఊహదం చేశాయి. కనుకనే స్వీతం త్రాగ చరిత్రలో మత సాంఘిక సంస్కరణోద్యమాలను చర్చించ వలసిన అవసరం ఏర్పడింది.

హిందువుల్లోను, ముస్లింలలోను సంస్కరణలు బయటదేరారు. సంప్రదాయవాదులు మొదలుకొని మార్పుకొరే వర్గం వరకు సంస్కరణల వర్గాలైర్పడ్డాయి. ఈ సంప్రదాయ భావాలు మధ్యతరగతి వారి వెకుకివగా ప్రభావితం చేశాయి. 1870 తరువాత మతపునరుజ్జీవన ప్రయత్నానికి తీవ్రంగా పూనుకున్న సంస్థ లనొకము దేశంలో ఏర్పడ్డాయి. వైతిక చైతన్యం ప్రధానాంశంగా మతసంస్కరణోద్యమం రూపొందింది.

పద్దెనిమిదవ శతాబ్ది ఉత్తరార్థంలో భారతదేశంలో ఆంగ్లేయుల ప్రాబల్యం పెచ్చింది. యూరపులో పారిశ్రామిక యుగంతో అప్పటికే స్థిరపడిన పెట్టుబడిదారీ ఆర్థిక వ్యవస్థను వారు తమ వెంట కొనివచ్చారు. దానితో జమీందారీ స్వభావపు భారతీయ సమాజాన్ని కొత్త భావాలు ఆకర్షించడం మొదలయింది.

బ్రిటిషువారు భారతదేశంలో సుస్థిర పడుతూ ఉన్న కాలంలో భారతీయ సమాజం అన్ని విధాల హిన్ సత్వంలో ఉంది.

మతం పెరుతో ఎన్నో అర్థం లేని ఆచారాలు, సంప్రదాయాలు సమాజ అభివృద్ధికి అవరోధాలుగా నిలిచాయి. 'సతీ సహగమనము' వంటి దురాచారాలు అమలులో ఉండేవి. మహావైపు ఆర్థిక దుస్థితి ఏర్పడింది. కరువుకాటకాలు విజృంభించాయి. విద్యా వివేచనలు నశించాయి. భారతదేశ చరిత్రలో అంధకార పరిస్థితి నెలకొంది.

సమాజవికాసానికి ఆనాడు సాంఘిక మత సాహిత్య కళా రంగాల్ని సంస్కరించుకొని, మాతన సంస్కృతీ సంప్రదాయాల్ని రూపొందించుకోవలసిన అవసరం ఏర్పడింది. సమాజంలో ఉన్న దురాచారాలను, మానవత లో పించిన మతాభిప్రాయాలను సంస్కరించ వలసిన అవసరం సమాజ జీవితాన్ని పునరుజ్జీవింపజేయవలసిన కర్తవ్యం ఎంతైనా ఉంది.

సాంఘిక సంస్కరణతో పాటు మతసంస్కరణ పట్ల కూడా రాజారామ మోహనరాయ్ ఇతర సంస్కర్తలు కృషి చేశారు. అందు కవసరమైన సాహిత్యాన్ని సృజించారు. విగ్రహారాధనను, మూఢాచారాలను ఖండించారు. అతీతశక్తుల పట్ల మూఢనమ్మకాల్ని నిరసించారు. వర్ణవ్యవస్థను వ్యతిరేకించారు. కులభేదాలు, హిందూ సమాజాభివృద్ధికి ఆటంకమని గుర్తించారు. 1820 లో వేదాంత సంస్థ అయిన బ్రహ్మ సమాజాన్ని స్థాపించారు.

“ప్రస్తుతం హిందువులు అనుసరిస్తున్న మతవిధానం వారి రాజకీయ వ్యవహారాలను మెరుగుపరచుకోవడానికి వీలు కలిగించడం లేదని విచారిస్తున్నాను. కులాల భేదాలు - ఓక్కొక్క ఎక్కువ విభాగాలుండడం హిందువులకు బొత్తిగా రాజకీయ భావమే లేకుండా చేసింది. లేకలేనన్ని మతకర్మకాండలు, ప్రాయశ్చిత్త సూత్రము హిందువులను కష్టమైన కార్యక్రమం దేన్నీ స్వీకరించడానికి అనర్హులను చేశాయి. అందువల్ల వారి రాజకీయాభివృద్ధి, సాంఘిక చైతన్యాల కోసం మైనా వాళ్ల మతంలో కొన్ని మార్పులు రావడం అవసరమనుకుంటాను.”⁽¹⁰⁾

ఇతని తరువాత దేవేంద్ర నాథ్, కేశవ చంద్ర సేన్ మొదలగు సంస్కర్తలు బయలుదేరారు. హిందూమతం గొప్పతనాన్ని చాటి చెప్పారు. ఆత్మ సాక్షాత్కారం వల్ల సిద్ధించిన ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానం తో ప్రకాశితమైన మానవహృదయమే బ్రాహ్మమతానికి ఆధారమని సిద్ధాంతం గావించారు. జాతీయతా భావం తో బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం నుండి ఎట్టసహాయాన్ని, ఆదరాన్ని ఆశించలేదు, స్వీకరించలేదు. తమ దేశంలో పాలకులుగా ఉన్న పరదేశీయుల సంపర్కం.

10.V.C. Joshi-Ramamohan Roy and the process of modernization in INDIA — , Vikas Pub. 1975 ; pp - 40.

రాజారామ మోహనరాయ్ సాహిత్య ఆకాశమీ - పు - 40

న్ని నిరసించారు. 1864 లో కేశవచంద్రసేన్ భారత దేశమంతా పర్యటించాడు. భారత దేశంలో భావైక్యతను సాధించే ఆశయంతో మద్రాసులో వేదసమాజం, మహారాష్ట్ర ప్రాంతంలో ప్రార్థనాసమాజం నెలకొల్పారు. బ్రహ్మసమాజంలో స్వాతంత్ర్యోద్యమంలో ముఖ్యపాత్రను వహించారు. శివనాథ శాస్త్రి నాయకత్వంలో వారు స్వాతంత్ర్యం పట్ల విశ్వాసం, పరప్రభుత్వ సేవను విషేషించడం, శాంతియుత ఉద్యమ నిర్వహణ చేశారు. సురేంద్రనాథ బెనర్జీ ముఖ్యపాత్ర వహించారు.

మత సంస్కరణానికి పూనుకున్న ముఖ్యులలో రాజ్ నారాయణ్ బోస్ ఒకరు. బ్రహ్మసమాజీయులకు ఎక్కువ ఆసక్తి కలిగించిన 'మత శాస్త్రం' (The Science of Religion) అనే గ్రంథాన్ని రచించారు. జాతీయ భావాన్ని పెంపొందించడానికి రాజ్ నారాయణ్ బోస్ ఒక సంస్థను స్థాపించారు. దేశీయతకు ప్రజాబలాన్ని చేకూర్చడానికి హిందూమేళాను, 1867 లో జాతీయ సంఘాన్ని నెలకొల్పారు.

ఈశ్వరచంద్ర విద్యాసాగర్, మహావీర్ గోవింద రనడే, భండార్కర్ వంటి మహనీయులు కూడా జాతీయతకు కృషి చేశారు. మహావీర్ గోవింద రనడే మత, సాంఘిక సంస్కరణకు తీవ్ర కృషి చేశారు. భారతీయ సమాజ దురవస్థకు కారణాలై ఉన్న దురాచారాలను, మూఢ విశ్వాసాలను

రూపు మాపడానికి నిరంతరతాపహంత నలభై సంవత్సరాల
 దీర్ఘకాలం తన జీవితాన్ని త్యాగం చేశారు. మతసాంఘిక
 సమస్యలను హేతువాద దృష్టితో పరిశీలించారు. ఆస్తికత
 విషయంలో తన అభిప్రాయాలను 39 తత్వ భాగాలుగా
 "ఒక ఆస్తికుని దర్శన నివేదనము" (*A Theist's Confession of Faith*) అనే పేరుతో నిష్ఠాపత్రాన్ని రచించా
 రు. ప్రాచీన వైదిక మతాన్ని తాను గ్రహించి, అర్థం చే
 సుకున్న దాన్ని ఉపన్యాసమూలంగాను, రచనల మూలంగా
 నూ వివరించారు.

వీరి దృష్టిలో సంస్కరణమనేది వాస్తవం
 గా స్వాతంత్ర్యోద్యమం. సావీర్య ప్రయోజనాభివృద్ధికి పూను
 కున్న పశుశక్తికి మనం లాంగ్ పోవడం వల్ల ప్రాచీనమ
 తం పై కళంకం ఏర్పడింది. ఉత్కృష్టములై ఉన్న ప్రాచీన
 న్యాయశాస్త్రము, రాజనీతిసంస్థలు, ఆచారాలు - వీటిపై
 నిర్బంధాలేర్పడినవి. ఈ నిర్బంధాలను తొలగించి, కళంకా
 న్ని తుడిచివేసి, మతానికి, సంఘవ్యవస్థకి స్వేచ్ఛను
 కలిగించడమే సంస్కరణమని వీరు భావించారు.

జాతీయ ఉత్సాహం, మతానురక్తి బంకించం
 ద్రు ఛటర్జీ ఉపన్యాసాల్లో, రచనల్లో వ్యక్తం చేశారు. హిం
 దూ మతాన్ని పునరుద్ధరించడం వల్లనే భారతదేశ సమస్య
 పరిష్కారం కాగలదనే నమ్మకం కలిగిన వారు. వీరు రహస్య

గర్భితము, అంతర్బాధప్రకాశితమయిన గీతామతాన్ని వ్యాఖ్య
నించి ప్రజలకు అందించాలనే తలంపుతో 'ధర్మశాస్త్రము,'
'కృష్ణచరిత్ర' అనే గ్రంథాలను రచించారు. సమాజం
యొక్క వైతిక, రాజకీయ ప్రవృత్తులను పునరుజ్జీవింప చే
యడానికి మతమొక్కటే తగిన సాధనమని వీరి ప్రగా
ఢ విశ్వాసం.

రామకృష్ణ పరమహంస, వివేకానందుడు వంటి
సంసకర్తలు జీవనల ద్వారా, ఉపన్యాసాల ద్వారా హిందూ
మత ఔన్నత్యాన్ని, ప్రాముఖ్యాన్ని, మతసంరక్షణను ప్రజ
లకు చాటి చెప్పి వారిలో జాతీయతాభావాన్ని కలిగిం
చారు. దయానంద సరస్వతి 'ఆర్యసమాజం' ద్వారా
'హిందూమతం, దానికాధారాలైన వేదాలు - నిత్యాలు, అవి
కల్పాలు, అమోఘాలు, దివ్యాలని ప్రచారం చేశారు. వేద
మతమొక్కటే సత్యమైనది. విశ్వవ్యాపకమైనది. దైవనిర్ది
ష్టమైన వారు ఆర్యులు, దైవనిర్దిష్టమైన ధర్మశాస్త్రము
వేదము. తక్కిన మతాలన్నీ అసమగ్రమని, ఆర్యసమా
జం హిందూమత సంరక్షణే తన కర్తవ్యంగా భావిం
చింది. మధ్యతరగతి వారు, త్రింది వర్గాలవారు దీని ప్ర
భావమున కేకురివగా లోనైరి. ఇది భారతీయ ప్రాచీన
సంస్కృతుల పట్ల ప్రజలకు గౌరవభావాన్ని కలిగించింది.

ఆర్యసమాజం ప్రతిపాదించిన సిద్ధాంతం కంటే

ప్రాచీనమైన మత ఉద్యమం దీవ్య జ్ఞాన సమాజం. మాడమ్ బ్లవట్స్కి, కల్నల్ ఆలాగిట్ ఆనెవారు స్థాపించిన బ్రహ్మవిద్యాసంస్థ ఇది. మతము, తత్వశాస్త్రము, గుహ్యవిద్య - చీటి కలయిక వల్ల ఈ సిద్ధాంతం ఏర్పడింది. ఈ సంఘం ఉదర్శనాదాన్ని తాత్విక పరంగా సమర్థిస్తుంది. భారతీయులలో చైతన్యవంతమైన జాతీయతాభావాన్ని కలిగించడంలో ధియోసాఫీ సంఘం ప్రముఖ పాత్ర వహించింది.

II. సాంఘిక సంస్కరణోద్యమం - సాహిత్యం

సంఘసంస్కరణము బెంగాల్ ప్రాంతం నుండి ప్రారంభమైంది. ముఖ్యము రాజా రామ్ మోహన్ రాయ్. ఇతని స్వాతంత్ర్యాభిమానం కేవలం భారతదేశానికే పరిమితమైంది కాదు. ప్రపంచవ్యాప్తమైంది. ఈయన సంఘసంస్కరణ విషయంలో నిశ్చితాభిప్రాయాలను వెల్లడించారు. కార్యోచరణలలో భాగంగా హిందూసమాజం లోని విచారచేనాలైన త్రతనియమాలను, దురాచారాలను రూపుమాపుటకు పూనుకొన్నారు. స్త్రీల పట్ల సమాజవర్తనలో మార్పు రావాలని, స్త్రీలు గౌరవ స్వాతంత్ర్యములతో జీవించే అవకాశాన్ని సద్ధిపజేయాలని రామమోహనరాయ్ వాదించారు. సతీసహగమనాన్ని ఖండించారు. స్త్రీపునర్జీవాహనాన్ని ప్రోత్సహించారు. స్త్రీ

విద్యకు కృషి చేశారు. దేశ దౌరాభిగాళిలన్నిటినీ కులవ్యవస్థ ప్రధాన కారణమని, జాతి చిక్కానికి అవరోధమని భావించి వాటిని నిరసించారు.

పశ్చిమ భారతంలో కూడ సాంఘిక సంస్కరణ ప్రభావితం చేసింది. ఇచట ప్రార్థనా సమాజము, ఆర్య సమాజము థియోసాఫికల్ స్టైట్యూట్ వంటి సంస్థలతో పాటు 'లోక హితవాది' పత్రిక సంఘ సంస్కరణాన్ని ఎక్కువగా సమర్థించింది. మహారాష్ట్రలో ప్రధానాలైన 'ధ్యాన ప్రకాశ్', 'ఇందు ప్రకాశ్' అనే పత్రికలు సాంఘిక సంస్కరణలో ముఖ్యపాత్ర వహించాయి. పార్సీలలో కూడ సంఘ సంస్కరణ బయలుదేరింది.

దాదాబాయి నౌరోజీ అధ్యక్షతలో విద్యార్థుల పాఠశ్రుత వైజ్ఞానిక సంఘం ప్రారంభింప బడింది. ఈ సంఘంలో పాఠశ్రుత, వైజ్ఞానిక, సాంఘిక విషయాలపై వ్యాసాలు, ఉపన్యాసాలు నిర్వహించేవారు. వీరి ఆధ్వర్యంలో సంఘ సంస్కరణకై ధ్యాన ప్రసారక్ అనే పత్రిక నిర్వహింప బడింది.

ఆంధ్రదేశంలో సంఘ సంస్కరణోద్యమ ప్రధాన సంచాలకులు కందుకూరి వీరేశలింగం పంతులు. భారతదేశంలో అన్ని ప్రదేశాలలో వ్యాపించినట్లే ఆంధ్రదేశంలో కూడ సంఘ సంస్కరణ వ్యాప్తి చెందింది. రాజారామమోహనరాయ్ సంస్కరణ భావాన్ని, విద్యాపాఠశాల స్త్రీజనోద్ధరణ కార్యక్ర

మాన్ని ఆంధ్ర దేశం గ్రహించింది. బ్రహ్మ సమాజ శాఖ ఇక్కడ కూడ నెలకొల్పు బడింది. ఆర్య సమాజ ప్రభావం కూడా ఉంది. ఈ సమాజ శాఖలు కూడా బయలుదేరాయి. రామ మోహనుని సంస్కరణ కార్యరంగం లోని రాజకీయ, ఆర్థిక రంగాల చైతన్యాన్ని ఆంధ్ర దేశంలో సంస్కర్తలు పొంద లేకపోయినా కులవ్యవస్థ, దురాచారాలు, మూఢనమ్మకాలు ఖండించడంలో ముఖ్యంగా స్త్రీజనోద్ధరణలో విశేషమైన కృషి చేశారు.

ఆంధ్ర దేశంలో సంఘ సంస్కరణోద్యమ వాతావరణం పంతులు గారికంటే ముందే కొందరు మేధావులను ఆకర్షించింది. వీరుగుల వీరాస్వామి, గాజుల లక్ష్మీనరస శెట్టి మొదలైన వారు స్త్రీవిద్య పట్ల, వితంతు పునర్వివాహాల పట్ల శ్రద్ధ వహించి, ఆ సంస్కరణ భావాలు వ్యాప్తి చెందడానికి కృషి చేశారు. స్వామినేని ముద్దు నరసింహులు నాయుడు ఆనాడే వ్యావహారికం అనిపించుకొన్న దాని సులభ భాషాశైలిలో 'హితసూచని' అనే గ్రంథం రచించి సంస్కరణ భావాలకు వ్యాప్తి గావించారు. పంతులు గారి సమకాలికుడు రఘుపతి వెంకటరత్నం నాయుడు సంస్కరణోద్యమంలో ఆచరణాత్మకమైన కృషి చేశారు. అస్పృశ్యతానివారణ, హరిజనోద్ధరణ, వేశ్యావృత్తి నిర్మూలనం కొరకు వీరు ప్రత్యేకంగా పాటుపడ్డారు. గాంధీజీ కంటే పూర్వమే వీరు హరిజనోద్ధరణ విషయంలో కావించిన కృషి గొప్పది. ఆంధ్ర

దేశంలా బ్రహ్మ సమాజస్థాపక అనుయాయులలా వీరు ప్రముఖులు. దేశరాజు పెదబాపయ్య వంటి పలువురు ఈ సమాజం తరపున సంస్కరణోద్యమకృషి సల్పారు.

ఆంధ్రదేశంలా సంఘసంస్కరణ చరిత్ర అంటే అది పంతులుగారి జీవితచరిత్ర అని చెప్పాలి. తన సర్వస్వాన్ని ఉద్యమకృషికి ధారపోసిన మహానుభావులు. అందుచేతనే ఆంధ్రదేశంలా ఉద్యమం బలాన్ని, వేగాన్ని పుంజుకుంది. ఆయన పేతువాడి, మానవతావాది. ఎన్నో సంస్కరణలను ఆచరణాత్మకంగా సాధించడానికి కృషి చేసి సఫలీకృతులయ్యారు. ఆంధ్ర సమాజంలా 2క నూతన వైతన్యాన్ని జాగృతం చేశారు. ప్రజలకు పేతువాద దృక్పథాన్ని అలవరచడానికి ప్రయత్నించారు.

సమాజంలా ప్రబలంగా ఉన్న ఎన్నో దురాచారాల్ని, మూఢవిశ్వాసాల్ని పేతువాద దృక్పథంతో రూపుమాపడానికి కృషి చేశారు. మతం పేరుతో ఆచరణలలో ఉన్న బాహ్యదంబాలు, కర్మకాండ యొక్క శుష్కతాన్ని వివరించి వాటి నివారణకై కృషి చేశారు. కులవ్యవస్థ, అస్పృశ్యతలను నిరసించారు. మంత్రతంత్రాలు, ఘాతాలు, జ్యోతిషం, జాతకం మొదలైన వాటి పేరుతో ప్రజలు ఎలా మోసపోతున్నదీ రచనల ద్వారా

తెలియజేసి, నాటిని తీవ్రంగా ఖండించారు. ఈ కార్యక్రమ నిర్వహణకై పత్రికల్ని నడిపారు. అయితే ఇదంతా ఒక ఎత్తు, స్త్రీజనాద్ధరణకై ఆయన చేసిన కృషి మరొక ఎత్తు. స్త్రీజనాద్ధరణ విషయంలో రాజారామమోహనరావు భావాలతో ఏకీభవించారు. స్త్రీవిద్యకై ప్రత్యేక పాఠశాలలు స్థాపించారు. స్త్రీల విజ్ఞానాభివృద్ధి కోసం ప్రత్యేకమైన రచనలు చేశారు. 1883 లో 'సతీహితబాధిని' అను మాసపత్రికను ప్రచురించారు. స్త్రీవిద్య వల్ల కలిగే ప్రయోజనాన్ని ప్రచారం చేస్తూ సాహిత్యాన్ని సృజించారు.

ఆంధ్రదేశంలో రామమోహనరావు, ఎడ్యుకేషన్ సాగర్ ఇరువురూ తానె అయి పంతులుగారు ఉద్యమాన్ని నిర్వహిస్తూ హితకారిణి సమాజాన్ని నెలకొల్పారు. రామమోహనరావు 'ఆధునిక భారతదేశ పిత' అయినట్లే పంతులుగారు 'ఆంధ్రసమాజపిత' అయ్యారు. ఆయన నడిపిన పత్రికల్లో 'వివేకవర్ధని' ప్రధానదాగింది. ఆయన తన రచనావ్యాసంగం ద్వారా సాహిత్యం ద్వారా ప్రజలను చైతన్యవంతులుగా చేయడానికి తీవ్రకృషి చేశారు.

స్వాతంత్ర్యోద్యమ చరిత్ర

వ్యాపార రీత్యా భారతదేశంలో ప్రవేశించిన ఆంగ్లేయులు పరిపాలనా విషయాల్లో జోక్యం చేసుకొని అధికారాన్ని హస్తగతం చేసుకున్నారు. దానితో ఆంగ్లప్రభుత్వం భారతభూమిలో స్థిరంగా నెలకొంది. క్రమంగా భారతీయులు అన్నివిధాల దోపిడీకి గురైనారు. తమ స్థితిపరమైన అవగాహన కలగడంతో స్వరాజ్యస్థాపనకై దీక్ష బూనారు.

"ఆంగ్లేయుల పాలన నంతం చేసి స్వరాజ్యాన్ని స్థాపించుటకు భారతీయులు సాగించిన ఉద్యమమే స్వాతంత్ర్యోద్యమము."⁽¹⁾ ఉద్యమ మార్గం క్లిష్టతరమైంది. ఎందరో వీరులు తమ ప్రాణాలను త్యాగం చేశారు. స్థానికపాలకులు ఎక్కువమంది ఆంగ్లేయులను నిరోధించడానికి ప్రయత్నించారు. దక్షిణ భారతంలో టిప్పు సుల్తాను ఆంగ్లేయుల నెదుర్కొన్నాడు. ఇదే విధంగా భారతావనిలో అక్కడక్కడ తిరుగుబాట్లు జరిగాయి. చరిత్ర ప్రసిద్ధి చెందిన వీరులు రంజిత్ సింగ్, అమీర్ ఖాన్, పీషా భోంస్లే, సింధియా, హోలాకర్ అందరూ అమెయ పరాక్రమంతో ఆంగ్లేయుల నెదిరించారు.

11. మామిడి పూడి వెంకట రంగయ్య - ఆంధ్ర విజ్ఞాన సర్వస్వము - స్వాతంత్ర్యోద్యమము (వ్యాసము) పుట - 60.

1857 లో ఈ తెరుగుబాటు తీవ్రస్థాయికి చేరింది. చరిత్ర లో ప్రథమ సావీతంత్ర్య సంగ్రామంగా ఇది ప్రసిద్ధి కెక్కింది. కాని ప్రారంభంలో సాగనట్లుగా ఈ ఉద్యమం చివరి వరకు సాగలేదు. విఫలమైంది.

కాంగ్రెసు స్థాపనకు పూర్వం ఏర్పడిన బలవత్తరమయిన సంఘం 'బ్రిటిష్ ఇండియా అసోసియేషన్' ఇది 1851 లో స్థాపించబడింది. ఈ సంస్థ యొక్క ఆశయం ఉదాత్తమైంది. ఈ సంఘములు సాధించింది స్వల్పమే అయినా, జనవాహిని లో కరడుగట్టిన దాస్యభావాలను వైతన్యవంతం చేశాయనే ది సత్యం. ఈ ఉద్యమానికి ఊపిరి పోసిన మరొక సంఘం 1870 లో దాదాభాయి నౌరోజి స్థాపించిన 'ఈస్ట్ ఇండియా అసోసియేషన్'. సురేంద్రనాథ్ బెనర్జీ స్థాపించిన 'ఇండియన్ అసోసియేషన్' ముఖ్యమైనది.

భారత జాతీయ కాంగ్రెసు స్థాపన :

ప్రజానీకం లో నానాటిలో పెరుగుతున్న అసంతృప్తిని అయిష్టాన్ని గమనించి ఎ.ఓ. హ్యూమ్ భారత జాతీయ కాంగ్రెసు రూపకల్పన చేశారు. ప్రజలకు ప్రభుత్వానికి మధ్య అవి నాభావసంబంధం ఏర్పడడానికి స్థాపించబడినదే జాతీయ కాంగ్రెసు. 1885 డిసెంబరు 25 వ తేదీన బొంబాయిలో 72

మంది ప్రతినిధులతో ప్రథమ సమావేశం జరిగింది.

మితవాదయుగం :- ప్రతి సంవత్సరం నిర్వహించబడే కాంగ్రెసు మహాసభలలో ప్రభుత్వం పట్ల సంపూర్ణ విశ్వాసం ప్రకటించ సాగారు. ఈ మితవాద ధోరణి దాదాపు 20 సంవత్సరాలు సాగింది. ఫోర్జ్ షా మెహతా, గోపాలకృష్ణ గోఖలే రాస్ విహారీ ఘోష్, సురేంద్ర నాథ్ బెనర్జీ వంటి మితవాద నాయకులు ప్రారంభంలో ప్రభుత్వాన్ని విమర్శించినా రాజ భక్తిని వదలలేదు. మితవాదుల ధోరణి యువకులకు నచ్చలేదు.

ఆతివాదయుగం :- ఆరవింద ఘోష్, బాలగంగాధర తిలక్ దిపిన్ చంద్రపాల్, లాలా లజపతిరాయ్ వంటి ఆతివాదులు ఆంగ్ల ప్రభుత్వం పట్ల నిరసన వ్యక్తం చేశారు. రక్తాన్ని చిందించినా సరే, భారతజాతి శక్తిని నిరూపించాలనేది వీరి ధోరణి. తిలక్ తన పత్రక లైన 'మరాఠా', 'కేసరి' లలో భారతీయుల హక్కుల గురించి నిర్ద్యుద్ధంగా ప్రకటించారు. ఉద్యమాన్ని, గణపతి, శివాజీ ఉత్సవాల ద్వారా సామాన్యుల స్థాయికి తీసుకెళ్లారు.

స్వదేశీయోద్యమం :- భారతీయులకు కావలసింది స్వపరిపాలనం గాని సుపరిపాలనం కాదని జాతి వినదించింది. దేశ దారిద్ర్య నిర్మూలనకు, ప్రాచీన పౌరగాత్ర సంపత్తుల పునఃసముపార్జనానికి

స్వపరిపాలనం తప్ప అన్యధామార్గం లేదని గుర్తించారు. స్వదేశ దీక్ష, విదేశ వస్త్ర బహిష్కారం, జాతీయ విద్యా ప్రచారం, స్వరాజ్య సంపాదనకు సహజ ద్యమాలగా భావించబడ్డాయి.

చైతన్య గర్భితమైన ప్రజాఉద్యమం రూపొందింది.

లాంకెషైర్ వస్త్రాల దిగుమతితో నశించి నామరూపాలు లేకుండా పోయిన చేనేత పరిశ్రమలు మరలా పురావైభవాన్ని పుంజుకున్నాయి. గ్రామీణ పరిశ్రమల శక మారంభమైంది. జాతీయ భావ చిహ్నాలుగా స్వదేశీ చేనేత బట్టలు గౌరవభాజనాలైనాయి. జాతీయ విద్యా ప్రచారంతో మొరలే ప్రణాళిక మూలబడింది. కాలేజీల బహిష్కరణోద్యమం మొదలైంది. బందరు జాతీయ కళాశాల స్థాపన యావద్భారతావనిలో ప్రశస్తి పొందింది. గాడిచర్ల హరిసర్వోత్తమరావు గారు అధికారధిక్కరణ చేసి 'స్వరాజ్య' పత్రిక స్థాపించి ప్రభుత్వంపై తిరుగుబాటు చేశారు. కోపల్లె హనుమంతరావు గారు తన స్నేహితుల పట్ల చించివేసి న్యాయవాద వృత్తిని వదలివేసి యావజ్జీవం దేశ సేవకే అంకితమయ్యారు.

ఆంధ్ర ప్రదేశ్ లో విశిష్టంగా జరిగిన ఈ ఘట్టం చరిత్రలో ప్రాధాన్యతను కలిగినది. చీరాల, పెరాల లను కలిపివేసి మునిసిపాలిటీగా ఆంగ్లేయులు ప్రకటించిరి. ప్రజలపై పన్నులను విధించిరి. దీనితో ప్రజలు దుగ్గిరాల గొర్రెల కృష్ణయ్యగారి నాయకత్వములో తిరుగుబాటు చేసి తమ యిళ్లను

ఖాళీ చేసి, ఊరి బయట నివాసముల వేర్పరచుకొనిరి.

ఈ విధముగా ఆంధ్రేయుల ప్రతి చర్యకు తీవ్ర నిరసనను ప్రజలు వ్యక్తం చేశారు.

అయితే ఈ ఉద్యమం అహింసను విడనాడి హింసామార్గాన్ని పూనడంతో గాంధీ దీనిని ఆపివేశారు. చరిత్రలో ప్రముఖమైన ఈ సహాయ విరాళరణ్యోద్యమం లోనే ప్రజలు ఆంధ్రేయులను ప్రత్యక్షంగా ఎదుర్కొన్నారు. ఇది సమైక్యతకు దోహదం చేసింది. ప్రజలలో చైతన్యాన్ని జాతీయభావాలను పెంపు చేసింది. పామాన్యులు, ధనికులు, కార్మికులు కుల, మత, వర్గ భేదాలను విస్మరించి అందరూ ఉద్యమంలో పాల్గొన్నారు. జాతి మొత్తం స్వాతంత్ర్యోచ్చను కలిగి ఉన్నారని ఆంధ్రేయులు గ్రహించారు.

ఉద్యమం మధ్యలోనే ఆపివేయడంతో విమర్శలను ఎదుర్కొనవలసి వచ్చింది. గాంధీజీ బహిరంగంగా ఎట్టవిమర్శలను స్వీకరించలేదు.

హోమ్ రూల్ ఉద్యమం :

దక్షిణ భారతంలో ఆనాడు దివ్య జ్ఞాన సమాజాలు

ప్రజల్లో మాతన చైతన్యాన్ని సృష్టించి సంఘసంస్కరణపరంగా సమర్థనీయమైన కృషి చేస్తున్నాయి. శ్రీమతి అనీచిసెంటు ఈ సంస్థలకు జీవశక్తి. సంస్కరణోద్యమమే దీని కార్యంగా భావించి నార్జించింది. ఆమె, 1916 లో మద్రాసు నగరంలో ఉద్యమానికి నాయకత్వం వహించి రాజకీయరంగం లోకి ప్రవేశించారు. వారు తన ఉపన్యాసాల ద్వారా ప్రజలలో జాతీయతను కలిగించారు.

ఆంధ్రదేశంలో కూడ ఈ ఉద్యమం బలం పుంజుకుంది. రాయలసీమలో రంగనాథ్ మొదలియార్, రాజా రామనాయుడు గారు, టొల్లిని మునుస్వామి నాయుడు, మద్రాసులో కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావు, గడ్డె రంగయ్య, సరాజు ప్రాంతంలో కొండా వెంకటపుయ్య, ఉన్నవ లక్ష్మీనారాయణ, భోగరాజు పట్టాభి సీతారామయ్య మొదలైన కాంగ్రెసు నాయకులందరూ ఈ ఉద్యమంలోని వారే.

జాతీయవాదులూ - మితవాదులూ కలిసిన వేదిక హోమ్ రూలు ఉద్యమం. అనీచిసెంటు వారిరువురకూ సఖ్యత చేకూర్చారు.

సత్యాగ్రహోద్యమం :-

భారత రాజకీయ రంగంలో గాంధీజీ రాక జాతీయో

ద్యమం లో మహాశ్వుతమైన మలుపైనది. 1917 వ సంవత్సరం లో చంపారన్ వైతాంగోద్ధరణకు మహదేవ దేశాయ, కృపలానీ రాజేంద్రప్రసాద్ ల సహకారంతో గాంధీగారు ప్రప్రథమంగా సత్యాగ్రహం పాటించారు.

రౌలట్ చట్టం (1918), పంచాబ్ దురంతాలు (1919 , ఏప్రిల్ 13), మౌమన్ కమిషన్ (1927) స్వాతంత్ర్యోద్యమంలో ప్రముఖ ఘట్టాలుగా ప్రజలలో వైతన్యం కలిగించాయి. దండి సత్యాగ్రహ నిర్వహణ , స్వాతంత్ర్య కార్యక్రమాల నిర్వహణ జాతీయ స్థాయిలో జరిగాయి.

శ్రీ పున్ రాయబారం (1942) :-

1942 లో బ్రిటష్ రాజ్యాంగవేత్తలు శ్రీ పున్ రాయబార సంఘాన్ని భారతదేశానికి పంపారు. స్వాతంత్ర్యమో, సంపూర్ణ స్వాతంత్ర్యమో యుద్ధానంతరం జరిగే ఎన్నికల్లో గెలుపొందిన భారతశాసనసభ లోని మెజార్టీ పార్టీ నిర్ణయించుకునాలి. ప్రప్రథమంగా రాజప్రతినిధికి అధీనగతమైన జాతీయ ప్రభుత్వాన్ని నిర్మాణం చేసుకునాలి. యుద్ధనిర్వహణకు సంబంధించిన సర్వాధికారాలు సర్వసేనాని అధీనమై ఉండాలి. భారతీయులు త్రికరణశుద్ధిగా సంగ్రామ కృషిలో తోడ్పడాలి. ఇది రాయబార సారాంశము. కాని, కాంగ్రెసు నాయకులందరూ దీనిని తిరస్కరించారు.

క్వీట్ ఇండియా ఉద్యమం (1942) :-

బ్రిటష్ వారి నిరంకుశ భారణి, ఉదాసీనవైఖరి గాంధీగారికి ఆగ్రహాన్ని తెప్పించాయి. అంతిమ పోరాటాన్ని సాగించారు. "బ్రిటష్ వారూ ! వెళ్లి పొండి ! - క్వీట్ ఇండియా" అన్న మహాత్ముని నినాదం భారతదేశం అన్ని దిశలూ వ్యాపించింది.

1942 ఆగష్టు లో గాంధీజీ ఆదేశానుసారం బాంబాయి లో అఖిల భారత కాంగ్రెసు సమావేశం జరిగింది. ఉద్యమాన్ని నిర్వహించింది.

ఆగష్టు విప్లవం :-

1942 ఆగష్టు 8 వ తేదీన కాంగ్రెసు కమిటీ క్వీట్ ఇండియా తీర్మానం చేసింది. బ్రిటష్ వారందుకు సమ్మతించని యెడల సత్యాగ్రహాన్ని తీవ్రతరం చేయాలని నిర్ణయించుకున్నారు దాని ఫలితమే ఆగష్టు విప్లవం.

స్వతంత్ర్య ప్రాప్తి :-

భారతీయుల ఐక్యతకు, పట్టుదలకు చలించిన ఆంగ్లేయులు స్వతంత్ర్యాన్ని ఐచ్ఛిదానికి నిశ్చయించుకున్నారు. 1945 ఆగష్టు

లో బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం కార్మికవర్గ సావధీనమైంది. అట్టి ప్రధాని అయ్యాడు. భారత రాజకీయ ప్రతిష్టంభనను పరిష్కరించడానికి ఒక కమిషన్ నియమించాడు.

దాదాపు ఆరవై సంవత్సరాలుగా కాంగ్రెసు తన సుదీర్ఘ చరిత్రలో సుపరిపాలనమని, స్వపరిపాలనమని, హోమరూలని, అధినివేశ ప్రతిపత్తి అని, స్వరాజ్యమని, సంపూర్ణరాజ్యమని, దాదాభాయి నాథోజీ మొదలుకొని గాంధీజీ వరకు లక్ష్య నిర్వచనాలు పలువిధాలుగా చేశారు. ఆ నిర్వచనాల యథార్థపరిస్థితుల సంచలనలక్షణ చేసి ప్రస్తుతజాతీయ నాయకుల లక్ష్యాలన్నింటిలో కోడికరించి ముస్లింలీగు యథార్థ భాగస్వామ్యాన్ని గుర్తించి ప్రణాళిక అందజేయ వలసిన గురుతర బాధ్యత యీ కమిషన్ కు అప్పగించ బడింది.

రాజప్రతినిధిగా వచ్చిన మౌంట్ బాటన్ ఉచార స్పృహలు. 1947 ఫిబ్రవరిలో లండన్ ప్రకటనలో జూన్ నెల చివరికి ఆంగ్లేయులు పూర్తిగా భారతదేశాన్ని వదిలివేస్తారని ప్రకటించాడు. 1947 ఆగష్టున భారత దేశాన్ని అధినివేశం గా ప్రకటించిన జార్జిరాజు సందేశాన్ని రాజప్రతినిధయైన మౌంట్ బాటెన్ రాజ్యాంగ పరిషత్తులో ప్రకటించారు. దానితో భారతదేశం స్వాతంత్ర్యాన్ని పొందింది.

ముగింపు :-

19 వ శతాబ్దం లో భారతీయ సంఘ సంస్థ రూప పునరుజ్జీవన ప్రభావం తో జాతీయతాభావం ప్రజలలో కలిగింది. వారిని రాజకీయ చైతన్యవంతులుగా మరిచింది. ప్రతి వ్యక్తి తన ప్రయోజనాన్ని , సంఘం పట్ల తనకు గల బాధ్యతను గుర్తించాడు. జాతి, మత భేదాలను విస్మరించి, తామంతా ఒకే జాతివారమనే దృఢభావంతో వ్యవహరించారు. కులవ్యవస్థకు వ్యతిరేకం , ఆర్థిక క్రైయలతోను సంబంధం ఏర్పడింది. హిందూ ముస్లిమ్ సంస్కరణోద్యమాలు తమ మతస్థులను అఖిల భారత సంస్థలుగా ఏర్పరచడానికి ప్రవృత్తమైనవి. మధ్యయుగంలో భిన్న విధాలుగా వేరుపడిన వివిధసంస్కృతీ వర్గాలన్నింటిని ఒక సమగ్ర సంఘంగా రూపొందించాలని ఉద్దేశ్య వర్గాల వారు భావించారు.

సాంస్కృతిక, మత జీవనముల ప్రవృత్తి , పక్ష పాత భావాలను ప్రతిపాదించే దేశచరిత్ర పక్షనము, తమ ప్రస్తుత జీవితం పట్ల అసంతృప్తి , వీటి కారణంగా భవిష్యత్తు పట్ల జాగరూకతను వహించారు. జాతీయవాద బలంతో స్వాతంత్ర్యోద్యమం ముందుకు సాగుతున్న కాలంలో దేశవ్యాప్తంగా అన్ని భాషల్లో మనజాతి పూర్వ చైతన్యవాన్ని , సంస్కృతిని స్ఫురిస్తూ , కీర్తిస్తూ సాహిత్యం వెలువడింది. ఈ సాహిత్యం ప్రజల్ని జాతీయోద్యమం లో ఆకర్షించడానికి , బ్రిటిష్ పాలన పట్ల వ్యతిరేకతను పురికొల్పడానికి దోహదం చేసింది. జాతీయతకు

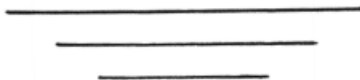
ప్రేరణ కలిగించింది.

జాతీయ వైతన్యాన్ని ప్రజలలో కలిగించడానికి సంసకర్తలు సాహితీ విస్తారాలు కావడం జరిగింది. రామమోహనరాయ్ నుండి కూడ సంసకర్తలు ఉద్యమ ప్రచారానికి, వ్యాప్తికి, సుస్థిరతకు సాహిత్యం యొక్క ఆవశ్యకతను గుర్తించారు. తమ రచనలను ఉద్యమ సాధనలుగా ఉపయోగించారు. ఉద్యమ వైతన్యమే కొందరిని కలం పట్టించి ఉద్యమం కోసమే సాహిత్యాన్ని సృజించేట్లు వైతన్య సూచిని కలిగించింది. భారత దేశంలోని అన్ని భాషా సాహిత్యాల లోను స్వాతంత్ర్యోద్యమాన్ని ప్రతిబింబిస్తూ, ఆ ఉద్యమానికి తోడ్పాటుగా రచనలు వచ్చాయి.

భారత దేశంలో వివిధ సాంఘిక మత సారస్వతోద్యమాల పరిశీలనను బట్టి ఒకే విధమైన భావప్రవృత్తులకు ప్రజలందరూ లోనైనట్లు తెలుస్తుంది. తమ సంస్కృతి సాహిత్యాలకు గాఢత పోషణను కలిగించడానికి సమర్థమై, ఉన్నతాశయములతో నెలకొన్న సనాతనవ్యవస్థను రక్షించుకుంటూ నూతన సామాజిక వ్యవస్థను ఏర్పరచుటకు, అవసరమైన వైతన్యాన్ని భారతజాతి ఏర్పరచుకొనుటకు సిద్ధపడింది.

మతపరంగా, సాంఘికంగా, రాజకీయంగా, ఆర్థికంగా, సాంస్కృతికంగా అన్ని రంగాలలో అసంతృప్తి చెందిన భారతీయులు

జాతీయోద్యమ ప్రేరేతులయి స్వతంత్ర భారతాన్ని స్థాపించుకున్నారు.

రెండవ అధ్యాయం

రెండవ అధ్యాయం
~~~~~  
జాతీయోద్యమం - కావ్య ప్రక్రియలు  
~~~~~

1. జాతీయోద్యమ కావ్యాలు - వివిధ
రూపాలు

1:1. కావ్యవిధములు

1:2. దేశ నాయక స్తుతి కావ్యాలు

(అ) తెలుగు — ౧. గాంధీజీ

౨. దాదాభాయి నౌరోజీ

(ఆ) హిందీ — ౧. గాంధీజీ

2. ప్రబోధ కావ్యాలు

2:1. బాధిత కావ్యాలు

(అ) తెలుగు — ౧. రాజాప్రతాపసింహ చరిత్ర...

౨. శివ భారతము

3. ఝాన్సీరాణి.

(అ) హిందీ — ౧. రాజా ప్రతాప్ కే ప్రతి

౨. హర్షీ షూట్

౩. ఝాన్సీ కీ రాణి

౪. మార్కవిజయ్

3. ఇతిహాస కావ్యాలు

3. 1. (అ) తెలుగు — ౧. సౌందరనందము

౨. కరుణశ్రీ

(ఆ) హిందీ — ౧. పూజాగీత్

౨. ప్రభాతీ

౩. కురుక్షేత్ర

౪. రేణుకా

౫. కామాయనీ

౬. సాకేత్

౮. ప్రియప్రవాన్

4. ఇతర కావ్యాలు - సంఘటనల ప్రాధాన్యత.....

- 4:1. (అ) తెలుగు —
౧. స్వతంత్ర్యదీక్ష
 ౨. భారతోద్బోధము
 ౩. ప్రబోధ
 ౪. ఆగష్టు విప్లవం లో
 - ఆనందరాయలు

- (ఆ) హిందీ —
౧. మిలన్
 ౨. కర్మపీఠ్
 ౩. బాదల్ రాగ్
 ౪. జాగో ఫిర్ ఏక్ బాగ్
 ౫. ప్రేయ్
 ౬. ముదిత్ ద్యుగ్ భూలో
 ౭. హోదో హోదో హోదో కారా
 ౮. రామ్ కీ శక్తి పూజా
 ౯. వీణా వాదిన వర్ణ

4:2. జాతీయగీతాలు - పరిశీలన

5. బౌత్యోమోద్భవం - ఇతర సాహిత్య ప్రక్రియలు

5:1. నీతికాలు

5:2. దండుకాలు

5:3. యాగికథలు - బుజ్జికథలు

5:4. ముగింపు.

6. తెలుగు, హిందీ సాహిత్యాలిగా పోలికలను
ప్రముఖ రచనల పట్టిక.

జాతీయోద్యమ కావ్యాలు

వివిధ రూపాలు

బ్రిటిష్ వారి పాలనతో విసుగు చెంది, స్వేచ్ఛాత్రాళ్ళ ఫిలాషీతో తపించిన భారతదేశం జాతీయ చిక్కితతో స్పందించి ఉద్యమసాహిత్యానికి నాంది పలికింది. ప్రజల ఆవేశానికి, చిక్కితకి అక్షరాకృతి కల్పించిన మహాకవులందరూ ఉన్నారు.

భారతదేశంలో అన్ని ప్రాంతాలలో ఈ ఉద్యమకవిత్వం వెలువడినా మొదట ఆకట్టుకుంది వంగప్రాంతాన్నే. వ్యక్తిశ్రేయస్సును కాక సమాజశ్రేయస్సును కోరి రచించబడ్డ కవిత్వం కనుక ఈ ఉద్యమకవితానికి క్షుతి, మృతి రెండూ లేవు. కవులందరూ తమ సాహిత్యరచనాశంఖానాలతో ప్రజలలో జాతీయతను మేల్కొల్పారు. కావ్యాలు, ఖండకావ్యాలు, జాతీయగీతాలు, ప్రబోధకావ్యాలు, బుద్ధికథలు, హరికథలు, కీర్తనలు వంటి సాహిత్యప్రక్రియలే కాక నవల, నాటక ప్రక్రియలలో కూడా ఉద్యమరచనలు వెలువడ్డాయి.

జాతీయోద్యమం ముఖ్యద్వైత్యం — ప్రజలలో జాతీ

యథా భావం పెంపొందించి ప్రభావితం చేయటం, స్వీకృత్య సముపార్జన కృషికి ప్రేరణ నందిస్తుంటుంది.

తెలుగులో వలే హిందీ సాహిత్యంలో కూడా జాతీయోద్యమ ప్రేరణ చే నాయక స్తుతి పరంగా కావ్యాలు, జాతీయ గీతాలూ వెలువడ్డాయి. ప్రజలను ప్రభావితం చేసే విధంగా ఉద్యమ సాహిత్య రచన చేశారు. జిమరన్ సాహెబ్ తన గ్రంథమైన 'రాష్ట్రీయతా ఔర్ సరాఫ్' లో ఇలా వివరించారు.

"నా దృష్టిలో జాతీయ భావమన ప్రశ్న సామూహిక జీవనం తోను, సామూహిక వికాసం తోను మణియు ఆత్మశౌరవం తోను సంబంధమైనది. ①

జాతీయోద్యమ కాలంలో చాలామంది కవులు స్పందించారు. ప్రధానంగా వీరి ఆశయాలు మూడు అంశాలతో కూడుకుని ఉన్నాయి.

1. దేశం యొక్క శౌరవాన్ని, సంస్కృతిని పునఃప్రతిష్ఠ చేయడం.
2. పరంపరాగతంగా పాతుకుపోయిన దురాచారాలను ఖండించడం
3. పరాయి పాలనలో నున్న భారతీయులలో స్వీకృత్య భావాన్ని కలిగించి ఏకతకు కృషి చేయడం.

1. హిందీ సాహిత్య కోష, భాగ్ - 1

రాష్ట్రీయ సాహిత్య - డా॥ ప్రేమశంకర్, పు - 710

సంపాదక : డా॥ ధీశంద్రవర్మ ; ప్రకాశక : జ్ఞానమండల్ ఏమిటెడ్ వారణాసి - 1.

ఈ దృష్టితోనే కవులు సాహిత్య గళన చేశారు. ప్రజలను ప్రభావితం చేశారు.

“
భరతఖండంబు చక్కని పాడియావు
హిందువులు లేగ దూడలై యెద్దుమండ
తెల్లవారను గడుసరి గొల్లవారు
పితుకుచున్నారు మూతులు విగియగట్టి.” (8)

అను పద్యము చిలకమర్తివారి కలం నుండి జాలువారి ప్రజలను ఉత్సాహ వంతులను చేసింది. బిపిన్ చంద్రసాల్ ఆంధ్ర పర్యటన సంవత్సరంలో 1907 లో సమావేశాల ఆధిరి రోజున చిలకమర్తివారు ఈ పద్యాన్ని చెప్పారు.

“చిలకమర్తివారి ‘భరతఖండంబు’ తెలుగులో జాతీయ సంబంధమైన తొలి రచన యని చెప్పవచ్చును” అన్నారు డా॥ సి. నారాయణరెడ్డి గారు. (9)

కావ్యవిధములు :- జాతీయోద్ధమ కాలం లోని కావ్యసాహిత్యము

సి. డా॥ సి. నారాయణరెడ్డి - ఆధునికాంధ్ర కవిత్వము - సంప్రదాయము - ప్రయోగములు, పుట - 357

3 'వింతామణి' (పత్రిక) ఎడిటర్ - న్యాయపతి సుబ్బారావు.

(స్థలము - గోదావరి మండల పథల చిలకమర్తి వారి పద్యాలు)

శ్యామ్ల మద్దూరి సుబ్బారెడ్డి గారు నాలుగు విధాలుగా విభజించారు. ④

- (1) నాయక స్తుతి కావ్యాలు (2) నాయక స్ఫుతి కావ్యాలు (3) ప్రబోధాత్మక కావ్యాలు (4) అప్రశస్తికా నిరసన కావ్యాలు.

దేశనాయక స్తుతి కావ్యాలు :-

నాయక స్తుతి కావ్యాలలో జాతీయోద్యమ నాయకులను స్తుతించిన కావ్యాలను చర్చించారు. నాయక స్ఫుతి కావ్యాలలో దేశనాయకులను స్ఫుతి చేస్తూ రచించబడ్డ కావ్యాలను చర్చించారు. ప్రబోధాత్మక కావ్యాలలో ఉద్యమం పట్ల ప్రేరణ కలిగించిన కావ్యాలను చర్చించారు. అప్రశస్తికా నిరసన సంబంధ కావ్యాలలో సాంఘిక సమస్యలపై రచించబడ్డ కావ్యాలను చర్చించారు.

దేశనాయకులను స్మరిస్తూ రచించిన కావ్యాలను పరిశీలించినట్లయితే ముందుగా గాంధీజీని పేర్కొనాలి. జాతీయోద్యమంలో గాంధీజీ ప్రవేశం తో మాత్రమే మారంభమైనది. సాహిత్యంలో కూడా ఆ నవీనత్వం కనబడింది. చాలామంది కవులు గాంధీజీ దేశభక్తిని, అహింసా తత్వాన్ని, సత్యశోధనని ప్రశంసిస్తూ కావ్యాలను రచించారు. హిందీలో కూడా ఇదే విధమైన సాహిత్యం వెలువడింది.

(అ) తెలుగు :- తుమ్మల సీతారామ మూర్తి చౌదరి బాపూజీ
'ఆత్మకథ'లో గాంధీ గారి సత్యనిష్ఠను తానలవరచుకున్నట్లు ప్రక
టించారు.

“నిన్ను వంటి నడత నేరిచి నాకన్న
దెల్ల నెఱిగి పనుల నిచ్చలందు
నాకు వేరు గాక నా నాణి రాణింప
వలయు నన్ను గోరికి బలిసె నాకు.” (5)

ఈ విధంగా ఉత్తమశీలాన్ని అలవరచుకొమ్మని కవి భారతీ
యులను ఉద్బోధించారు.

కవి జాతీయతా నిదర్శన పద్యము -

“మారు బట్ట లేక మానమ్ము నిల్చుగో
దగిన తెరపు లేక తల్లిడిల్లి
పనికిరాని పాత్ర తను కలతో నిల్చు
నింది లేని నాడె శాంతి మనకు.” (6)

పరాయి పాలన లో నున్న మనకు సమృద్ధిగా ఏవీ ఉండవని,

5. నరసింహ దేవర ఉమామహేశ్వర శాస్త్రి - నవ్యాంధ్ర పంచకావ్య
పరిశీలనము, పుట - 90

6. నరసింహదేవర ఉమామహేశ్వర శాస్త్రి - నవ్యాంధ్ర పంచకావ్యప
రిశీలనము, పుట - 93

గాంధీజీపై తనకు గల భక్తిని రామునిలాగే సత్యం గాను,
కృష్ణుని ప్రేమగాను, శాతమబుద్ధుని కరుణగాను అభివర్ణించారు.
గాంధీ గారి నిర్భయత, సత్యదీక్ష, విశిష్ట వ్యక్తిత్వం ప్రజలు అలవర
చుకోవాలనే కాంక్షను రచయిత వ్యక్తం చేశారు.

మునగపాటి విశ్వనాథశాస్త్రిగారు 'గాంధీ దేవుడు' కావ్యం
లో మహాత్ముని సామాన్య జీవితం, స్వదేశీవస్తువుల స్వీకరణ, సాన్
తంత్ర్యవాంఛ' వెల్లడవుతాయి.

"..... ఒక్క స్వరాజ్యదీక్ష గాని దేహమొచ్చి మాల్పగుతో
నవలీలన్ జగమెల్ల గట్టితివటయ్యా గాంధీదేవప్రభూ." ⑦

'మాల్పగుతో నవలీలన్ జగమెల్ల గట్టితివి' అనే ప్రయో
గంలో స్వదేశీయోద్యమ ప్రాధాన్యత కనిపిస్తుంది.

మహాత్మా గాంధీని అవతారమూర్తిగా భావిస్తూ మధురకవి
నాళం కృష్ణారావు గారు "గాంధీ మహాత్ముని దశావతార లీలలు"
కావ్యంలో సత్యాగ్రహోద్యమాన్ని వర్ణించారు

"ఇంతై యంతకు నింతయై మరియు దానింతై నభివీధిపై

నంతై తోయద మండలాగ్రమున కల్లంతై ప్రభాశివై
 నంతై చంద్రుని కంతయై ధ్రువునివై నంతై మహాశివై
 నంతై గాంధీ మహాద్యమంబకరై బ్రహ్మాండంత సంవర్ధయై" ⑧

నామమదు బ్రహ్మాండాన్ని ఆవరించవట్లు గాంధీజీ సత్యాగ్రహద్యమం ప్రపంచాన్ని ఆవరించిందని కవిభావన.

మంత్రిప్రగడ భుజంగరావు గారు " దాదాభాయి నౌరోజీ చరిత్రము " అనే కావ్యంలో నౌరోజీ చరిత్ర ద్వారా ప్రజలను ప్రభావితం చేశారు. భారతీయుల స్థితిగతులను బ్రిటిష్ పార్లమెంటుకు తెలియజేయుటకై పోటీ చేసి ఎన్నికయ్యారు నౌరోజీ.

" స్వీపరిపాలనము మనము నార్జీంపవలయు
 నియ్యరె నా స్వరాజ్య మహామంత్ర సంప్రదాయంబు." ⑨

అని తెల్లడించిన యోధుడు నౌరోజీ.

(ఆ) హిందీ :-

జాతీయనాయకులలో ప్రజలను ఎక్కువగా ప్రభావితం చేసి దేశభక్తిని కలిగించిన గాంధీజీపై కవిత్వేచ్ఛి రచించి హిందీకవులు ప్రజలను ప్రభావి

8. మద్వారి సుబ్బారెడ్డి - తెలుగులో జాతీయోద్యమకవిత్వం , పుట- 130

9. మద్వారి సుబ్బారెడ్డి - తెలుగులో జాతీయోద్యమకవిత్వం , పుట- 123

తం చేశారు.

భాయావాద కవులపై గాంధీజీ సిద్ధాంతాలయిన సత్యం అహింస, నిరాదంబరత్వము, త్యాగము మొదలైన వాటి ప్రభావం ఉంది. వారి రచనలలో గాంధీదర్శనం కనిపిస్తుంది. తెలుగు కవుల వలెనే హిందీ కవులు కూడ గాంధీజీ ఆశయాలను, ఆదర్శాలను, సద్గుణాలను స్తుతించారు. వారి మార్గాన్ని ఆచరణలో చూపి స్వాతంత్ర్యసమరాలనకై వోరాడమని ప్రజలకు ప్రబోధించారు.

జాతీయకవి యైన దినకర్, 'బాపూ', 'గాంధీ' అనే కవితాఖండికలలో గాంధీజీని ఆదర్శ పురుషునిగా, మహాస్వతవ్యక్తిత్వం కలిగిన న్యక్తిగా చిత్రించారు.

"బాపూ" కవితలో తాను మనసుభర్తిగా సంసారమను సరించే పూజావిధానంతో గాంధీజీని పూజిస్తానని, వారు నూతననైత్యాన్ని కలుగజేసే శక్తియని, సహజశక్తికి దూతయని, మానవ సహజమైన ప్రేమకు ప్రతినిధియని, భయాన్ని పారక్రొలి ప్రజలలో వైర్యాన్ని ప్రేరేపించుటకు వచ్చిన ధీరుడని, వారి పాదచిహ్నం లపై ఇతహాసమే నడుస్తుందని, ధరిత్రకి అందించ బడిన గాంతి పూర్వకమైన కోమల కిరణమని, శ్రద్ధ, విశ్వాసం, శ్రమత, మమత, సభ్యతలతో, స్నిహకారుణ్యాలతో నిండిన సౌమ్యమూర్తియని వర్ణించారు.

చీక 'గాంధీ' అనే కవితలో ప్రజలను మేలొల్పుతూ

గాంధీజీ మార్గాన్ని అనుసరించమని జోధించారు. మోహం తెమిరం వంటిదని, మృత్యువు వంటిదని, వాటిని వదిలి ఆమృతమై ఉండమని, భీష్మకాండకారంలా జ్యోతి వంటివైన గాంధీజీ సత్యమార్గాన్ని ఆచరించమని, వెలుగును దర్శించమని, నిరభయత్యాన్ని కలిగి సత్యాన్ని వెల్లడి చేయమని, సత్యమార్గమే మానవాళికి బలమని, వీరు లగు జోధ నివృత్తని, కమక నిర్భీతితో గాంధీజీ మార్గాన్ని అనుసరించమని ప్రజలను హెచ్చరించారు. ⑩

సుమిత్రా నందన్ పంత్ ' బాపూకౌ ప్రతి' అను కవితా ఖండికలో గాంధీజీ పట్ల భక్తి గౌరవాలను వెల్లడించారు. రక్షాన్ని చిందించని గాంధీ సిద్ధాంతాన్ని ప్రశంసించారు. ఆ మార్గమే నవీకరమైనదని, సంస్కృతికి చిహ్నమైనదని కీర్తించారు. గాంధీజీ విస్మయకరమైన సౌఖ్యాన్ని పొందడానికి వరదానమని, సత్యం అహింస నవజీవనానికి మార్గాలని, మృతజాతికి ఆయన తన అమృతపుష్పతో చైతన్యాన్ని కలిగించారని, పశుత్వమనే పంకం లో సహజాన్ని వికసింపజేశారని, అంధకారానికి అంధకారమని వెలుగుకి వెలుగుని, యంత్రకౌశలుని వలె ఖద్దరు వస్త్రధారణను ఆచరింపజేశారని, మానవత, ప్రేమ నియమాచరణలతో ప్రజలందరినీ జయించిన అజేయులని, ఉదారులని సమత, మమత, ధృమ

10. దీనకర్ - రస్మిలోక్ (' రేణుకా' పై పూర్తిగా ' హరినామ్' తర్ఫీ కీ ప్రతినిధి కవితాపద్యం), పుష్ప - 156 - 158.

తలతో వికతావేన్ని నిలబెట్టుటకు వచ్చిన సూత్రధారులని, సామ్రాజ్య వారాన్ని కూలద్రోసి ప్రజలను దాస్యశృంఖలాల నుండి విముక్తి చేయుటకు వచ్చిన గాంతమూర్తి యని, జ్ఞానజ్యోతి యని కీర్తించారు. గాంధీగారి అహింసా వాదం పై విశాసాన్ని ప్రకటించారు. ⁽¹¹⁾

ఇదేవిధంగా సియారామ్ శరణ్ గుప్త " బాపూ " కవితలో గాంధీజీని కీర్తించారు. విశాసానికే బాధకుని వంటివాడని భన్యుడని, ఏ భాష మాట్లాడినా, ఏకడ నివసించినా, ప్రపంచ మంతటా వారి అదుగు జాడల్లానే వదుస్తుందని, వారి దేశనివ లో భాగం పంచుకుంటుందని, ఆయన నడిచే వర్తమానం భవిష్యత్తులో ప్రవర్తమానమవుతుందని, సర్వకాలాల్లాను అందరికీ ఆత్మీయులని, తండ్రి వంటి వారని, దేశనాయకులని ప్రశంసించారు. ⁽¹²⁾

" గ్రామ్య " " యుగాంత్ " " యుగవాణి " కవితలలో నవనవోన్మేషంగా మానవతా భావాలను, ప్రవేశ పెట్టమని, తన లోచనాలను ప్రసరింపజేసి మానవబంధాలను త్రొవమని, సత్యా హింసలతో మానవ మార్గాన్ని నిర్మించమని, ఈ భావాలతో మానవులను ఉత్తేజపరుస్తూ ధైర్య, శౌర్య, వీరత్వాలతో గాంధీజీ మార్గాన్ని అనుసరించి ఆచరించమని, సావితంత్ర్య లక్ష్యాన్ని సాధించ

11. డా॥ విజయేంద్ర స్నాతక్ - కొవ్వ పారిశాఖ, పుణ్ణీ - 74

12. సియారామ్ శరణ్ గుప్త - ' బాపూ '

మని ప్రజలను ప్రభావితం చేశారు⁽¹³⁾

13 (i) సుమిత్రా నందన్ పంత్ - 'గ్రామ్య' - పు 95.

(ii) 'యుగాంత్' (పంత్) - పుష్క 61

(iii) 'యుగవాణి' (పంత్) - పుష్క 19.

ప్ర బోధ కా వ్యా లు

3. భిక్షాహార కావ్యాలు :- గాంధీగారి సత్యము, అహింసా సిద్ధాంతాలను ప్రజలకు చాటి చెప్పుటకై బుద్ధుని వంటి ధర్మబోధకుల చరిత్రలను, రాణా ప్రతాప్, శివాజీ వంటి చారిత్రక పురుషుల చరిత్రలను ఇతివృత్తంగా తీసుకొని కవులు కావ్యాలను రచించారు. ప్రజలకు జాతీయతను ప్రబోధించారు.

3.1. (అ) తెలుగు :- ఇటువంటి కావ్యాలలో ముఖ్యమైనది పింగళి లక్ష్మీకాంతం, కాటూరి వెంకటేశ్వర్లు రచించిన 'పాండరంగ దము.' జాతీయతా భావము ప్రధానలక్ష్యంగా దీనిని రచించారు. బుద్ధుడు నిర్వాణపథము కనుగొని మానవజాతి నుద్ధరింప స్వేచ్ఛే శమునకు వచ్చి బౌద్ధ భిక్షువులుగా ప్రజలను చెల్పుకొని వారి ద్వారా మతబోధ, జీవకారుణ్యము, అనాధసేవ, మానవసంస్కృతి సాధించిన పుణ్యగాథ ఇందలి ఇతివృత్తము. ప్రణయోపాసకులైన సుందరీనందులను బౌద్ధ భిక్షువులుగా చేసి లోకకల్యాణమునకై వారిని ఆదర్శమూర్తులుగా చూపిన ధర్మగాథ ఇది.

భార్యావ్యామోహంలా నున్న నందునికి ధర్మబోధ చేసి బుద్ధుడు బౌద్ధ భిక్షువుగా మారుస్తాడు. గాశ్వత ప్రేమభావాన్ని తెలియజేస్తాడు.

“కుత్తుకన్ నల్ల పూసయు గుండలాన
 వడ్లగంజయు గమల బాష్పములు లేక
 కడుపు చుమ్మలు చుట్టగా నడలుచున్న
 తమ్ములం గాంచకొ నీవు తమ్ముగుట్టి. 14

ఈ విధముగా ప్రణయోపాసని, తత్పరిపాసని గావించును. ఈ జాధనలా అనాధలైన వారి దుస్థితి, దుఃఖార్తుల ప్రవృత్తి దైన్యస్థితి, లోకవృత్తము, వారి ఉద్ధరణ, హితము, మానవ సంస్థారము, సత్కాహింసాది శీలరక్షణము ప్రధానమని తెల్పుటలో కవుల జాతీయతా భావము గజ్జె కట్టి నృత్యమాడినది.

విశ్వమానవ ప్రేమ, జీవకారుణ్యాలు తౌద్ధమతథర్మా లని, అవే గాంధీజీ భావాలని, ఆచరణాత్మకమైన సిద్ధాంతాలను కవులు ప్రబోధించారు. త్రిగుణాత్మకమైన సత్యమంత్రాన్ని పాటించమని ఉపదేశించారు. మానవతకు, విశ్వప్రేమకు సుందరీ నందులను ఆద్యులుగా, పూజ్యులుగా పేరొగిన్నారు. స్వీయంగా బుద్ధుడే వారిని —

“కొడుకులు లేని వారలకు గూరమి బిడ్డవు మాతృహినులౌ
 బుదుతల కెల్ల దల్లివయి పోషణ నేయుము, 'నా' యనంగ లే

14. నరసింహ దేవర ఉమా మహేశ్వర శాస్త్రి - నవాంధ్ర పంచకావ్య

పరిశీలనము, పుట - 28.

కడలిదు దీనులన్ మనుపు మాత్రుల కాదరునై భజింపుమీ
పుడమి దివమ్ము సల్పు మిడి పో పరమార్థము తొడ్డ జాతికిన్" (45)

అని అంగీకరించెను.

జంధ్యాల పాపయ్య శాస్త్రి 'కరుణాశ్రీ' కావ్యంలో అహం
సాతత్వాన్ని జూఢించిన బుద్ధుని గాఢమైన ఇతివృత్తంగా తీసుకొని
కావ్యరచన చేశారు. లోక కల్యాణం కొసం గాంధీజీ జూఢించిన
అహంసా ప్రేమ తత్వాలను కావ్యంలో చూపడానికి ప్రానుకొన్నారు.

కవి బుద్ధుని తత్వాన్ని, గాంధీ తత్వాన్ని సమా
నంగా వర్ణించారు.

“వీడు తమోపహరుండు ప్రభువిష్ణుడు, సర్వజగద్రోధాత యా
వాడు ; జనించినాడు భగవానుడు భారతభాగ్యరాశియై
నేడు శ్రీరాధుడన్; జని పునీతము ; శాంతిసుఖప్రసంయచీ
లేడు జగంబులందు వెలయుచు సుసం గమ గొప్పత కనుల్” (46)

శాంతి, అహంసలను భూమిపై నిల్పుటకు అవత
రించిన భాగ్యరాశి గాంధీజీ అని కవిభావన.

15. పింగళి లక్ష్మీకాంతం, కాటూరి వెంకటేశ్వర్లు - సౌందరనందము,

పుట - 66

16. జంధ్యాల పాపయ్య శాస్త్రి - కరుణాశ్రీ, పుట - 56.

బుద్ధుని అహింసా తత్వాన్ని కవులు గావ్యాలలో రచించినా పరోక్షంగా గాంధీ తత్వాన్నే వివరించి ప్రజలను ప్రభావితం చేశారు.

(అ) హిందీ :- హిందీలో సోహన్ లాల్ డ్యవేదీ 'పూజాగీత్' కవితలో గాంధీజీ సిద్ధాంతాలను వివరించారు. ఒకొక్క చిందువు చేరి మహాసాగరమైనట్లు వీరులందరూ ఏకమై స్వాతంత్ర్యాన్ని సాధించాలని ప్రేరణ కలిగిస్తూ 'పూజా-గీత్' ను రచించారు. ఈ త్యాగ భావనను గాంధీగారి సిద్ధాంతం నుండి స్వీకరించారు. దేశం కోసమై చేసే ప్రార్థనలో పూజలో బలిలో తనను కూడా కలుపుకొమ్మని కవి గొరారు. ②

"ప్రభాతీ" కవితలో విద్రుస్తున్న దేశాన్ని మేలొకటై ప్రయత్నాన్ని వ్యక్తం చేశారు.

భారతీయులు జాగృతం కావాలని, త్యాగాన్ని అలవర్చుకొమ్మని, శంఖనాదాన్ని పూరించమని, నదీనమైన ధమరుధ్వని వినిపించమని, త్రినేత్రుని వలె పావనప్రదేశాన్ని తెరువమని నదుముక్తి పులి చర్మాన్ని ధరించమని, చేతిలో త్రిశూలాన్ని సవరించుకొమ్మని గొరారు. ③

17. సోహన్ లాల్ డ్యవేదీ - టైరవీ - పూజాగీత్, పుష్క-1

18. సంపాదక : శ్రీచంద్ ; 'జయ్ హింద్' గాస్ట్, పుష్క-30-31

దినకర్ రచనలలో ' రేణుకా, ద్యుద్భగీత్, రసవంతీ, భూ
ష్ చాచ్ఛా, కురుక్షేత్ర, రశ్మిరథీ, సామధేవి, సీవీ టౌర్ శంఖ,
ఊర్వశీ ' మరియు ' పరశురామ్ కీ ప్రతీక్షా ' ముఖ్యమైనవి. దేశ
భక్తి ప్రేరితమైనవి.

భారతదేశస్వాతంత్ర్యం కోసం పరాక్రమవంతులైన వీరుల
ఆవశ్యకతను వివరిస్తూ దినకర్, వర్తమానస్థితిలోని అనాచారాలను
భ్రష్టచారాలను, అవిసీతిని, అన్యాయాలను నిర్మూలించడానికి ప్రశ
యాన్ని ఆహ్వానిస్తున్నారు. యుధిష్ఠిరుని స్వర్గంజ్ఞానే ఉండమని,
గదాగంధీవాలను భీమార్జునులు తరిగి చేపట్టాలని, శంకరుని
ప్రళయతాండవనృత్యం చేయమని, భారతదేశమంతా యీ మహ
తాగిరాలను ప్రతిఘనింపజేయమని, మత్తును వదలి తీవ్రస్వ
రంతో వినాదం చేయమని, పర్యతం వలె పులంకరిస్తూ ప్రమాదా
న్ని ఎదుర్కొన్నది ప్రేరేపించారు. ④

శాంతిసమతలను ఆధారంగా చేసుకొని సమాజవ్యవస్థ
ఉండాలని కొండ్లీస్తూ దినకర్ ' కురుక్షేత్ర ' కావ్యాన్ని రచించా
డు. హిందీపండితులు ఈ కావ్యాన్ని ' విచార్-ప్రథాన్ ' (tho-
ught-centred) కావ్యంగా పేరొకన్నారు. హిందీ కావ్యాలలో
యుద్ధప్రసక్తిని ప్రథమంగా పేరొకన్న కావ్యమిదే. హింస యొక్క

ఆవశ్యకతను కవి వివరించారు. యుద్ధ ప్రవృత్తిని తెరసగిస్తూ కవి యుద్ధంలో విజయం సాధించిన తరువాత కూడా రణభూమిలో సత్యం విలపిస్తుందని పేర్కొన్నారు.

“లడనా ఉనె పడతా మగర్
జైర్ జీతనాక బాద్ ధీ
రణభూమి మే నహ దేఖతాహై
సత్య్ కో రోతా హువా || ౫౭

అట్లే హింస యొక్క ఆవశ్యకతను వివరిస్తూ, ఏ పాము వద్ద విషముంటుందో అక్కడే శ్వమ ప్రకాశిస్తుందని, కోరలు లేక విషరహితమైనదే సరళంగా ఉంటుందని కవి భావించారు. అవసరాన్ని బట్టి హింస శ్వమగాను, శ్వమ హింసగాను మార వచ్చునని కవి బోధించారు.

‘రేబుకా’ కవితలో కూడా కవి హింస, అహింసల గూర్చి శాంతి, అశాంతిని గూర్చి పేర్కొన్నారు.

గాంధీజీ అహింసా సిద్ధాంతాలను సమర్థిస్తూ సీయారామ్ శరణ్ గుప్త, “జయహింద్” కావ్యసంగ్రహం లో రచించారు.

సిద్ధి దా॥ దేవీశరణ్ రస్తోగీ - ఆధునిక్ కవియోం పర్ ఆలోచనాత్మక్ అధ్యయన్, పుష్క-15.

హింసతో హింస శాంతించదని, అందరికీ మంచిని చేసేదే మంగళశర
మైనదని, హింసకు సరియైన సమాధానం అహింస అనె సత్యాన్ని
గుర్తించాలని కవి ప్రతిపాదించారు. (21)

జయశంకర్ ప్రసాద్ రచనల్లో కూడ గాంధీజీ ప్రభావం
కనిపిస్తుంది. మహాకావ్యమైన 'కామాయనీ' లో గాంధీజీ అహింసా
పద్ధతి, అన్యాయ మయమైన రాజనీతి కనిపిస్తుంది.

మైథిలీ శరణ్ గుప్త " పాశ్చాత్య " కావ్యంలో రాముని
కాలంలోని శౌర్య పరాక్రమాలు మరియు పౌరుషాలు దేశవాసులలో
సంఘటితమై వెలుగుండాలని కాంక్షించారు. (22)

వీరత్వానికి ప్రతీకగా శంఖ నాదాన్ని పూరించాలని,
సమైక్యతను పాథించాలని, రణభీరిని మ్రోగించాలని, ఆ పరాక్ర
మం చూసి ఆకాశం చరించాలని, ప్రపంచం ఆశ్చర్యచకితమ
వ్వాలని, నిద్రను హరింపజేయాలని, నెమలి పల్లకిలో చతురుడు
రకరకాల భంగిమలను ప్రదర్శించాలని, నిద్రిస్తున్న పాములను
మైతం మేల్కొల్పే విధంగా అయోధ్యా ప్రజల పరాక్రమం వరె,

ని. రాశ్, ఎమ్. ఏ., - బాపూ కా కావ్యసాందర్భ్య, పుట - 100

ని. మైథిలీ శరణ్ గుప్త - అయోధ్యా కీ వరసత్తా, పుట - 462-463

యువకులు కూడా స్వాతంత్ర్య సముపార్జనకై విప్లవంబించాలని కవి కోరాడు. ③

అయోధ్యా సింహ ఉపాధ్యాయ హరియాద్ 'ప్రియప్రవాన్'

అనే గొప్ప కావ్యాన్ని రచించారు. భాగవత ఇతివృత్తాన్ని జాతీయ గాథగా మలిచారు. శ్రీకృష్ణుని లోకనాయకునిగా, రాధను సమాజ సేవ చేసే స్త్రీగా చిత్రించారు. ఆమెను విలాసినిగా కాక పారతంత్ర్యంలో ఉన్న భారతదేశాన్ని రక్షించాలని, సమాజ అభివృద్ధిని సాధించాలని కృషి చేసే దేశప్రేమికగా వర్ణించారు. త్యాగ భావాన్ని అలవరచుకొమ్మని ఈ కావ్యం ప్రజలకు బోధిస్తుంది. ④

శ్రద్ధ మానవత నాథారంగా చేసికొని అహింసను సమర్థిస్తుంది. శ్రద్ధ, నూలు వడకుట, సొంతంగా తయారు చేసికొన్న వస్త్రంతో శరీరాన్ని కప్పుకొనే స్వావలంబమైన భావన గాంధీజీ ఆదర్శాలే. ⑤

2:1. చారిత్రక కావ్యాలు

(అ) తెలుగు :- చారిత్రక పురుషుల చరిత్రలను ఇతివృత్తంగా స్వీకరించి, కావ్యాలను రచించి, కవులు ప్రజలను ప్రభావితం

23 మైథిలీ శరణ్ గుప్త, 'సాకోత్' - అయోధ్యా కీ నరసత్తా - పుట - 462-463

24 అయోధ్యా సింహ ఉపాధ్యాయ - 'ప్రియప్రవాన్'.

25. బియనంకర్ (పసాద్ - కామాయనీ, పుట-158

చేశారు. గాంధీజీ పిలుపుతో ప్రభావితమై ఉద్యమంలో చేరినవారు దుర్భాక రాజశేఖర కవి. వీరరసప్రధానమైన 'రాజా ప్రతాపసింహ చరిత్ర' కావ్యాన్ని రచించారు. ఈ రాజపుత్ర వీరుని శౌర్యాన్ని తేజాన్ని ఇతివృత్తంగా వ్రాసి సమాజాన్ని జాగృతం చేశారు.

మహమ్మదీయుల పరిపాలనను తిరస్కరిస్తూ సత్యాగ్రహ యొక్క ప్రతాపుడు వీరదీక్ష పూనాడు.

“యవనుల తోడి బాంధవము నూన

“తురుష్కిల కూడు తనగ జాల.....” (19)

స్వేచ్ఛాభిమానములు నిలుపుకొనుటకై పోరాడినాడు ప్రతాపుడు. ఇదే పోరాటాన్ని గాంధీజీ ఆంగ్లేయులపై సాగించారు.

“ఆత్మబలము ప్రధానమై యలరు గాని

యువకరణముల బని యేమి యుత్తములకు” (20)

అనుటలో గాంధీజీయే దర్శనమిస్తారు. తాను చెప్పదలిచిన జాతీయోద్యమ రూపాన్ని, గాంధీ తత్వాన్ని, సత్యాగ్రహ భావాలను,

26. నరసింహ దేవర ఉమామహేశ్వర శాస్త్ర - నవ్యాంధ్ర పంచకావ్య పరిశీలనము, పుట - 33.

27. మద్దూరి సుబ్బారెడ్డి - తెలుగులో జాతీయోద్యమ కవిత్వం, పుట - 168

అహింసా తత్త్వాన్ని రాజాప్రతాపుని ద్వారా కవి వివరించారు.

రాజాప్రతాపుడు అక్కరుకు వ్యతిరేకంగా పోరాడి, తన
తండ్రి లేక, రాజ్యం లేక చూరావశ్యతల సామవుల్లో నివసిస్తూ ఆత్మ
స్వాతంత్ర్యంతో అవిచ్ఛిన్నంగా బడేట్లు యుద్ధం చేసి, విజయం
సాధించి, ఆత్మగౌరవాన్ని నిలబెట్టుకున్న రాజపుత్ర వీరుడు.
గాంధీజీ కూడ ఇదే పద్ధతిలో ఆంగ్లేయుల నెదిరించారు.

విశ్వనాథ సత్యనారాయణ గారు — “ రాజాప్రతాపునకు
ను మహాత్మునకును గల సామ్యము భారత జాతికి గల యస్వతంత్రత
మహాత్మునిది కత్తిలేని సాత్త్వికపు పోరు. ప్రతాపునిది
కత్తి గల సాత్త్వికపు పోరు. నేటి సత్యాగ్రహమునకును, ఆనాటి
ప్రతాపుని యుద్ధధర్మమునకును భేదమే లేదు.” అన్నారు. (2)

“ ఆత్మవంచన లేక ఆహవము నడిపి

జయము మోకొన్న స్వాతంత్ర్య సౌఖ్యమెట్లు

బశుబలము నిల్చిలేదాత్మబలము మ్రోల.” (3)

.....

సిరివిశ్వనాథ సత్యనారాయణ - రాజాప్రతాపసింహ చరిత్ర (వ్యాసం),
భారతి - 1943.

సిరి నరసింహదేవర ఉమామహేశ్వరశాస్త్రి - నవ్యాంధ్ర పంచకావ్య పరిశీలనము,
పు - 37.

ఇది ప్రతాపుని సిద్ధాంతము కాదు. రాజశేఖరుని సిద్ధాంతము. ప్రజలను స్వాతంత్ర్య స్మృతుల చేయదలచిన కవినామిది. జాతీయతాభావగర్భితము.

అట్లే, “ స్వాతంత్ర్యము దమకివాక నొకటో గాలూని కూర్చుందునో ” (ద్వీప. 163) అమటలో దేశీయులను జాగృతులై ఉండమని స్వాతంత్ర్యాన్ని సాధించమని కవి బోధన.

జాతిని జాగృతం చేసిన వ్యక్తుల చరిత్రలు వదిలినప్పుడు గాని విస్తృతమైన గాని వృద్ధిని సుందరించక మానదు. ప్రభావితం కాక తప్పదు. కర్తవ్యం తప్పి లేపుతుంది. స్వాతంత్ర్యం మహానైకం కంఠం కట్టుకుని ఆంగ్లేయుల నెదిరించిన వారిలో ప్రథములు రాజపుత్రులు. తరువాత మహారాష్ట్రులలో ఈ వైతన్యం కనిపిస్తుంది. గడియారం శిష్యాస్త్రగారు ' శివభారతం ' లో ఈ విషయాన్ని వివరించారు. మహారాష్ట్రలో శివాజీ ప్రతీక. శివాజీ ఔరంగజేబు నెదిరించి సింహస్థానమై నిలిచాడు.

శివభారతం ధార్మికతకూ, ఉత్తమ జాతీయతకూ నిలయం. శివాజీ జననానికి పూర్వరంగము మహారాష్ట్రుల వృత్తి, స్వభావాధికములు, రామదాసు దర్శనము, ధర్మజూఢము, గాంగధట్టు ధర్మనిర్ణయాలు ముఖ్యమైనవి.

“ శివాజీని ఆదర్శంగా చూపి సమకాలీన ఉద్యమనాయకు

లైన గాంధీ వంటి వారి త్యాగశీలము, స్వాతంత్ర్యపిపాసా చూపాలన్న ఆకాంక్ష కూడ స్ఫూరించక మానదు. ” (30)

“స్వాతంత్ర్యంబున బుట్టి చావవలె ” (ద్వీప. 33) నని,
“ భారత స్వాతంత్ర్యరాజ్యలక్ష్మికి గంధసూత్రంబు ” (ద్వీప. 117) కట్టవలెనని శివాజీ పట్టుదల.

రామదాసు శివాజీకి చేసిన ధర్మోపదేశము గాంధీజీ ప్రజలకు చేసిన ఉపదేశము వలె మన్నదీ. ధర్మనాకను దరిజేర్చవలసిన సమయం ఆసన్నమైనదని పలుకుటలో జాతీయోద్యమప్రభావం స్పష్టంగా వ్యక్తమాయుంది.

ఆంగ్లప్రభుత్వ పాలనలో మున్న భారతదేశస్థితిని కవి -

“ నాకు నదులు లేని నాతి పెంచని నోతి
మావటిదు లేని మత్తగజము
గరిడి లేని సాము, చొరలేని రాజ్యంబు
చెదురు గాదె, యిరుల జెజుచు గాదె. ” (31)

30. మొదలి నాగభూషణశర్మ - తెలుగు సాహిత్యం - గాంధీజీ ప్రభావం, పుట - 31.

31. నరసింహదేవర ఉమామహేశ్వర శాస్త్రి - నవ్యాంధ్ర పంచ గావ్యపరిశీలనము, పుట - 51.

అని వర్ణించారు. పరదాస్య పాలన నుండి విముక్తి చెందమనే హెచ్చరికను ప్రజలకు చేశారు. జాతీయోద్యమ తత్వాన్ని శివాజీ చరిత్ర ద్వారా వెల్లడించారు.

దేశభక్తిని, జాతీయతను, ధర్మజాడను పరిపూర్ణంగా నింపుకొన్న ఉత్తమ కావ్యం ' శివ భారతము.'

విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారు ప్రథమ భారత స్వాతంత్ర్య సంగ్రామాన్ని చిత్రిస్తూ " ఝాన్సీరాణి" అనే ప్రబంధకావ్యాన్ని రచించారు. ఆంగ్లేయులలా భయాంక్షానలను కలిగిస్తూ స్వదేశీయులలా స్వాతంత్ర్యవాంఛను రేకెత్తించిన వీర నాటీమణి ఝాన్సీరాణి. విశ్వనాథ వారు ఆమె శౌర్యాన్ని, సాహసాన్ని, దక్షతను వర్ణిస్తూ స్వాతంత్ర్య వీరులకు ఆదర్శాన్ని అందించారు. జాతీయతా భావ పతాకను ఎగురవేశారు.

విశ్వనాథ వారు ఝాన్సీని జగన్మాత వాచనమైన మృగేంద్రుని అవతారం అన్నారు.

“ శింత బరిదె అనె యిమడెడు సప్తని
యారు బార చీర వారములను
బట్టి తీయునట్ట పనివాండ్రు బాట్టన
ప్రేళ్లు నరకీనారు వీరజాతి ”

ఈ పద్యంలో భారతీయుల స్వహానీయతను, హస్త నైపుణ్యాన్ని
ఆంగ్లేయుల హృదయ కళ్ళలాన్ని కవి వివరించాడు. (32)

స్వీతం త్ర్యేచ్ఛను రాణి మాటల్లో కవి పరికించిన తీరు
జాతీయ భావ సౌభరకము.

“మజ్జియు స్వీతం త్రావ మహామక్రతు నియ్యదీ, యీ మహాన్నీలు
మరికిన వాడు తీన మరియున్ హతమనబయె చెనకొగుటన్
సరణియె లేద యిందు బడి చచ్చిన దుఃఖము తప్పి పొవు న
బ్బరమును లేక కాలమయ పూరుష పౌరుష వహ్ని వేడికన్” (33)

స్వీతం త్రాల్చి ద్యమాన్ని మహామక్రతులుగా భావించడం, అం
దులో మరణించినా పుణ్యమని చెప్పడం కవి జాతీయతాభావాన్ని
చాటుతుంది. ఉద్యమ కాలంలో ప్రజలను ఎక్కివగా ప్రభావితం చే
సిన కావ్యమిది.

(ఆ) హిందీ :- హిందీలో సోహన్ లాల్ ద్వీవేదీ మన భారతీయ
సంస్కృతిని, గౌరవాన్ని స్మరిస్తూ “ రాజా ప్రతాప్ కౌ ప్రతి ”

కె.విశ్వనాథ సత్యనారాయణ - ఝాన్సీరాణి , పుట - 24.

కె.విశ్వనాథ సత్యనారాయణ - ఝాన్సీరాణి , పుట - 80.

కవితను రచించారు. రాజాప్రతాప్ ను ఆదర్శంగా తీసుకొని, శౌర్యంతో పరాక్రమంతో స్వాభిమానంతో దేశస్వాతంత్ర్యం కోసం జీవితాన్ని అర్పించాలని యువకులను కవి ఉద్బోధించారు.

దేశంలోని వర్తమాన పరిస్థితిని దృష్టిలో ఉంచుకొని యువకులు రాజాప్రతాప్ ను నేతృత్వాన్ని గ్రహించాలని కవి కాంక్షిస్తున్నారు. యుద్ధరంగానికి వెళ్లడానికి ఆయుధాలను, కవచాలను ధరించమని, తల్లి యొక్క, సోదరి యొక్క అవమానాన్ని పోగొట్టమని, మడించిన పైన్యానికి పోటీగా నెలలను సిద్ధం చేయమని, హర్టీ ఘాట్ లో యుద్ధ భేరిని మ్రోగించమని, తమ కష్టాలను అన్ని వైపుల వ్యాపింప చేయమని, బలిదానంతో స్థిరంగా ఉండమని కవి ప్రబోధించారు. (34)

"హర్టీ ఘాట్" లో శ్యామ్ నారాయణ్ పాండే రాజాప్రతాప్ చరిత్రను వర్ణించారు. ప్రశయాన్ని సృష్టించే వైతనశం, జన్మభూమి కొరకు త్యాగభావం వ్యక్తం చేశారు. వీరవైరికుల హుంకారాలతో, శస్త్రశబ్దాలతో నిండిన రణభూమిని వర్ణిస్తూ, జనని సేవకు పూనుకొమ్మని కవి ప్రజలకు ప్రబోధించారు. (35)

హిందీలో సుభద్రాకు మారీ చౌహాన్ మొదటిసారిగా వీర

34. సోహన్ లాల్ ట్యివేదీ - రాజాప్రతాప్ కి ప్రతి (కవితా), పుట - 36.

35. శ్యామ్ నారాయణ్ పాండే - హర్టీ ఘాట్, పుటలు 116 - 117.

నారి ధూన్లీ లయ్యే బాయిని గూర్చి వీరచితంగా వర్ణించి, కవితాగానం చేసి, ప్రజలలో ప్రభావం తాదకమైన జాతీయభావాన్ని కలిగించారు. ఆంగ్లేయులతో వీరచితంగా పోరాడిన ధూన్లీ రాణి మై కొనాళిని కవించి అమరత్వాన్ని కలిగించారు. "ధూన్లీ కై బాణీ" అనే కవితలో ఆమె సమాధి యొక్క గొప్పతనాన్ని వర్ణించారు.

ఆమె సమాధిలో స్వాతంత్ర్యజ్యోతి వెలిగిందని, ఆమె వెదజల్లిన విజయమాలలు ఇక్కడో ఉండి స్ఫురించి కలిగిస్తున్నాయని ప్రేమ పూరితమైన యీ సమాధిలో స్వాతంత్ర్యమనే ఆశ నిప్పురవ్వవలె రగులొంటుందని రచయిత్రి ఉద్వేగంతో రచించారు.⁽³⁶⁾ ప్రజలలో జాతీయతను పెంచి వారి మనసులలో స్వాతంత్ర్యకాంక్షను కలిగించారు.

'మార్క్సవిజయ' అను కవితా ఖండికలో సెల్యూకస్ భారత ఆక్రమణకుట్టాన్ని స్వీకరించి రచన చేశారు. సియారామ్ శరణ్ గుప్త. దీని ద్వారా భారత దేశంలో స్వదేశాభిమానం మరియు దేశభక్తి భావన కలిగింప జేసి మన ప్రాచీన ఛారిత్రీయ సంస్కృతిని పరిచయం చేశారు. భారత ప్రజలను జాతీయతతో మేలొల్పారు.

పాటలీపుత్రానికి, అమరపురికున్న యాగ్యత ఉన్నరని, పరా

ధీన భారతీయులను, స్వాధీనానుబంధగా, ఉత్సాహవంతులుగా చేయడాని
కి పూనుకొన్నాడు. తన పూర్వీకుల వీరత్వాన్ని కవి జ్ఞాపించారు. మన
జాతి వీరత్వం ప్రపంచమంతా ప్రతిధ్వనిస్తుందని, లోక్, వీనా ఇతర
దేశాలన్నీ చరిత్రాయని, యూరపు దేశానికి కూడా ఓటమి తప్పదని
హెచ్చరించారు. (37)

37. సియారామ్ శరణ్ గుప్త - మహర్షి విజయ్, పుట-5, పుట-30.

4. ఇతర కావ్యాలు - సంఘటనల ప్రాధాన్యత

హిందీ లో రామ్ నరేశ్ త్రిపాఠీ రచించిన 'పథక్', 'మిలన్' మరియు 'స్వప్న' దేశభక్తి పూరితమైనవి. తెలుగులో చర్ల గణపతేశాస్త్రి గారు రచించిన 'స్వాతంత్ర్యదీక్ష' 'మిలన్' కు అనుకరణ. రెండు కావ్యాలూ దేశభక్తి, స్వాతంత్ర్యోచ్చ ప్రధానాంశాలు. సంఘ సంక్షేమానికి ఉభయకవులూ ప్రాధాన్యత నిచ్చారు.

ఇందులో సూతనంగా వివాహితులైన దంపతులు దేశస్వాతంత్ర్యం కోసం తమ సుఖాన్ని త్యాగం చేస్తారు. దుర్ఘటన వల్ల ఇద్దరూ విడిపోయి ఎన్ని కష్టాలను పొందినప్పటికీ దేశం కోసం కృషి చేస్తారు. ఇరువురూ దేశసేవలో తమ లక్ష్యాన్ని సాధించి ఏకమవుతారు.

తెలుగు : వజ్రయల్గము దేశ సేవకుని మనసు
 పూల పానుపువలె నుండు మండ్ల పాను
 మదిని మానావమానముల్ కడపలేవు.

వేదనల గణింప దతండు ప్రేమమయిడు.”⁽³⁸⁾

అని జాతీయోద్యమ వీరుల సేవావృత్తిని, దీక్షని దృఢత్వాన్ని గణపతి శాస్త్రి గారు వివరించారు.

హిందీ :- నిజమైన ప్రేమ ఆత్మబలికి సయితం చరించదని, ప్రాణాలను లెక్కచేయక త్యాగభావాన్ని అలవరచుకొనాలని, స్వచ్ఛమైన అంతులేని త్యాగంతో కూడిన పుణ్యక్షేత్రమే దేశప్రేమయని, ఆత్మోన్నతి లానే మానవత ఉద్భవిస్తుందని కవి ప్రబోధించారు.⁽³⁹⁾

తెలుగు :

కొందరు కవులు ఉద్యమ సంఘటనలను ఆధారంగా చేసుకొని ప్రబోధకావ్యాలను రచించారు. తెలుగులో స్వదేశీయోద్యమాన్ని వివరిస్తూ పంగనామముల రామచంద్రరావు “భారతోదోధము” (1921) కావ్యాన్ని రచించారు. స్వదేశీవస్త్రధారణను నిరాకరించిన వారిని దేశద్రోహులుగా కవి భావించారు.

“సకలంబున్ గృహమందు గల్గియుచు యాహ్లా నైచ్చమున్ గాంచ నొ

38. చర్ల గణపతి శాస్త్రి - స్వాతంత్ర్యదీక్ష , పుట - 32

39. రామ్ నరేన్ త్రిపాఠీ - మిలన్

క్షకు జేజాచెడు మూఢచిత్తుడు గలండా లోకమంతెచ్చదే
 నొకడైనన్ బరశశవాసులెటు మిమ్మాహింత్రో యోచించుడీ
 యొగ్గింతెనియు సిగ్గులేదె చెడు చెయ్యిల్ మీకవచ్చొంటులే." (40)

స్వదేశీవస్త్రాలను తిరస్కరించే వారు మూఢులని, పరదేశీ
 యుల ముందు విలువను కోల్పోతారని, ఆభావనకే సిగ్గుపడా
 లని కవి మందలించారు. బహిష్కరణోద్యమ ప్రభావం కవితలో
 కనిపిస్తుంది.

“ప్రజాధి” గ్రంథంలో పండిత నీతారామశాస్త్రిగారు దేశపూ
 ర్ణవైభవాన్ని, వర్తమాన హింసస్థితిని వర్ణించారు. సావితం త్ర్యంబీ
 డ్దను చెప్పట్టమని ప్రజాధించారు.

గాంధీ నాయకత్వాన్ని చారిత్రక పీఠుల గాఢలతో పో
 ల్చుతూ కవి కావ్యరచన చేశారు.

“ ధర్మ సంస్థాపనము జేసి ధరణి భార
 తీయులను గావ గృష్టుండు దివ్యమతిని
 గాంధీ యయ్యెను..... ” (41)

సావితం త్ర్యంబీకపాదనకు అహింసా, సత్యాగ్రహములే సాధనాలని,

40. పంగనామముల రామచంద్రరావు - భారతోద్బోధము, పుట- 18

41. పండిత నీతారామశాస్త్రి - ప్రజాధి, పుట-38.

సహాయ నిరాకరణ అస్త్రమని కవి బోధించారు.

పిళ్ల వెంకటరత్నం వ్రాసిన " ఆగష్టు విప్లవములో ఆ నంద రాయలు " కావ్యంలో ఆగష్టు విప్లవాన్ని గూర్చి రచించారు. ఆనందరాయలనే యువకుడు విద్యార్థులను విప్లవానికి తయారుచేయడమే ఇందులోని ప్రధానాంశము. ఈ కావ్యము కొంత భాగమే ముద్రితమైంది. కవి ఒక కథారూపంలో జాతికి ఉద్యమలక్ష్యాన్ని ప్రబోధించారు.

హిందీ :- యువకులలో ఆత్మస్థైర్యాన్ని, దేశసేవాభావనను కలిగించడానికై అయోధ్యాసింహ్ ఉపాధ్యాయ హిందీలో 'కర్మవీర్' కవితను రచించారు. ఇందులో యువకులను జాగృతం చేస్తూ ప్రేరణ కలిగిస్తూ ప్రబోధాత్మకంగా వ్రాశారు. కష్టాలను, బాధలను చూచి ఆందోళన చెందరాదని, అదృష్టం పై సమ్మతమించి దుఃఖాన్ని జయించాలని ఎంతకష్టమైన పని చేయడానికైనా విసుగు చెందరాదని, వీరత్వాన్ని కలిగి ఉండాలని, చెడుని కూడా మంచిగా మార్చగలగాలని, అన్ని కాలాల్లోను శుభాన్ని చేకూర్చాలని కొండ్రిస్తూ ఉద్బోధించారు.

కడిన పరిస్థితులు వీరులకు పరీక్షగా నిలుస్తాయని, అటువంటి సమయంలో ఢీకొనడే నిర్విఫలమే వీరుడని, దేశ ఆభ్యుదయాన్ని కోశ వాడని కవి భావించారు.

పెద్దప్రతిగా యుద్ధానికి మైతం సిద్ధపడగలడని, ఎంతటి కష్టమైన పక్షానా సాధించగలడని, అతని కృష్టిలో అసాధ్యమేదీ లేదని అలసట యెరుగడని, కర్తవ్యాన్నే ప్రాణంగా భావిస్తాడని ప్రబోధిస్తూ కర్మవీరులను ప్రశంసించారు. (42)

సూర్యకాంత్ త్రిపాఠీ నిరాలా ముక్తచందస్సులో కొన్ని ప్రబోధరచనలను చేశారు. జాతీయతాభావపరంపర వీరి కవితల్లో కనిపిస్తుంది. పరాధీన వివశతలో ఉన్న భారతీయులను ప్రభావితం చేస్తూ 'బాదల్ రాగ్' కవితను రచించారు. ప్రజలలో మార్పు రావాలని, విప్లవం కావాలని కాంక్షిస్తారు. ప్రళయాన్ని ఆహ్వానిస్తూ అటువంటి ప్రళయగర్జన చే ప్రజలు స్వాధీనతను సాధించగలరనే విశ్వాసాన్ని కవి 'బాదల్ రాగ్' లో ప్రకటించారు. (43)

నిరాలా కవితలలో సమైక్య సూత్ర బద్ధమైన సందేశం వ్యక్తమవుతుంది. 'జాగో ఫీర్ వీ బార్', 'ప్రియ', 'ముదిత్ దృగ్ ఖిలా', 'తూడ్లా, తూడ్లా, తూడ్లా కారా' వంటి ప్రబోధకవితలలో సమైక్యభావన కనిపిస్తుంది. దేశ, భాష, సంస్కృతుల పట్ల దేశవాసులలో ప్రేమను కలిగించడం నిరాలా కవితల్లోని వైశిష్ట్యము. నిరాలా రచనలలో వాస్తవికత దర్శనమిస్తుంది.

42. అయోధ్యాసింహ్ ఉపాధ్యాయ 'హరియాథ్' - పర్యప్రమోద్, కర్నూల్

43. సూర్యకాంత్ త్రిపాఠీ నిరాలా - కవిత్రీ, పుట్టి-10

సమాజంలోని వైషమ్యాలను, సాంకేతిక ప్రవృత్తిని, సంకల్పబాహుళ్యాలను నిరాలా నిరసించారు. విదేశీ శాసనాల పట్ల వ్యతిరేకతను చూపారు. భారతీయుల్లాని వైరాగ్యభావాన్ని పొగొట్టి చైతన్యవంతులను చేయడానికి కృషి చేశారు.

జీవితంలో విజయం సాధించడం కష్టతరమని, శక్తిదాయక అసంభవాన్ని సంభవం చేయవచ్చని, ఈ సాధనకై కవి ప్రేరణాత్మకమైన స్వరాష్ట్రం దించారు. 'రామ్ కి శక్తి పూజా' లో ఈ భావాన్ని వ్యక్తం చేశారు. ఏ సంఘటనకూ చలించకుండా పురుష సింహాల వలె శక్తి భారణ చేయమని కవి ప్రజోధించారు. (44)

జీవితం పట్ల నిరాలాకు ఆసక్తి మెండు. కీర్తనమైన కష్టపరిస్థితులను కూడా ఆత్మవిశ్వాసంతో నిశ్చలత్వంతో ఎదుర్కొనాలంటారు. 'స్పాగ్' కవితలో ఈ భావాన్ని వ్యక్తపరిచారు.

నిరాలా కవితలలో జాతీయ భావం, సామాజిక చైతన్యం నిండి ఉన్నాయి. విశ్వమానవ కల్యాణకాంక్ష ఉంది. వసుధైక గుటుంబ ప్రజాభావ్ని తన రచనల్లో వ్యాప్తి చేశారు. 'వీణావాదన వర్ హె' కవితలో వీణావాదనని సాహిత్య శ్రేణిని నింపమని బంధవిముక్తులను చేయమని, జ్యోతిర్మయి వలె పవిత్రులను చేయమని కలుషాలను రూపుమాపి ప్రపంచమంతా కాంతిని వ్యాపిం

ప జేయమని అభ్యర్థించారు. 45

జాతీయ కవులలో నిరాలా ప్రముఖులు. సమాజంలోని అస్థి
రతను, దుఃఖదారిద్ర్యాలను నివారించి ప్రజలను సావితంత్ర్యోన్ముఖు
లుగా చేయడానికై కృషి సల్పారు.

రెండవ అధ్యాయం

రెండవ భాగం

1. జాతీయ గీతాలు

1:1. జాతీయ గీతాలు - స్వరూపం

2. జాతీయ గీతాలు — వర్గీకరణ

2:1. మా తృణామి

2. భారత జనని

3. జాతీయ జెండా

4. జినియస్ వాలా బాగ్ హత్యాకాండ...

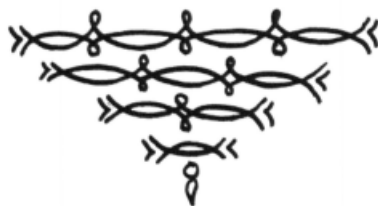
5. తెలక్ నిర్యాణం

6. సహాయ నిరాకరణోద్యమం

7. విదేశీ వస్తు బహిష్కరణ

8. రాట్నము - ఖడ్గరు.

9. ప్రబోధం
10. ఆత్మత్యాగ భావన
11. మహాత్మా గాంధీ
12. సత్యాగ్రహోద్యమం
13. హరిజనోద్యమం
14. జాతీయ సమైక్యతా భావన
15. స్వాతంత్ర్య సమరం
16. క్విట్ ఇండియా ఉద్యమం
17. స్వాతంత్ర్య ప్రాప్తి
18. గాంధీ మహాప్రస్థానం

జాతీయ గీతాలు

స్మరణం :- ఏ దేశమైనా, పరాయి పాలనలో ఉన్నా, దురాక్రమణకు గురైనా ప్రజలను ప్రభావితం చేయడానికి దేశభక్తి ప్రేరేపకం చేయడానికి జాతీయగీతాలు రచించబడ్డాయి. భారతస్వాతంత్ర్యోద్యమంలో జాతీయతాభావం చరమదశకు చేరుకుంది.

సమాజంలో వచ్చిన విద్యావిషయిక మార్పుల వల్లనే గాని ఇతరత్రా గాని దేశంలో మాతనభావాల కీర్తన పెచ్చింది. భారతీయులు స్వాతంత్ర్యాన్ని తమ జన్మసిద్ధ అధికారంగా భావించి స్వాతంత్ర్యప్రాప్తికై తమ పూర్వీ సహకారాన్ని చూపురు. పత్రికలు కూడ ప్రభుత్వం పానికి గురైనా దేశభక్తిని వ్యాప్తి చేయడంలో నిర్భరమవుతున్నాయి. దేశం నలుమూలలా జాతీయతాభావాన్ని కలుగజేశాయి. ఈ కవిత్వం రెండు ఉద్యమాల ఆధారంగా రచించబడ్డది. మొదటిది విప్లవపరమైన ఉద్యమం. రెండవది గాంధీ ఉద్యమం. విప్లవపరమైన ఉద్యమ కవిత్వంలో దేశం ఓ సంతానం లను త్యాగం చేసిన వీరుల గుణగణాలు స్మరించబడ్డాయి. గాంధీ వాద ఉద్యమ కవిత్వంలో స్వాతంత్ర్యోద్యమానికి సంబంధించిన వివిధ సంఘటనలకు ప్రాధాన్యత విస్తూ నైతిక విలువలకు ప్రాముఖ్యతను రచించబడ్డాయి.

మాఖన్ లాల్ చతుర్వేదీ, బాలకృష్ణశర్మ, 'నవీన్', మరియు 'దివకర్' వంటి కవులు గాంధీవాదానికి విప్లవవాదానికి సమానమైన ప్రాధాన్యతను చూపారు. కాని గాంధీ సిద్ధాంతాలకే ప్రాధాన్యత పెంచి వివరము సాహిత్యం సాధించబడింది.

జాతీయ గీతాలు - వర్గీకరణ :-

తెలుగులో రచించబడిన జాతీయోద్యమ గీతాలను గురజాడ రాఘవశర్మ గారు వర్గీకరణ చేశారు.⁽⁴⁶⁾ తెలుగులో హిందీ సాహిత్యంలో జాతీయోద్యమ కాలంలో వెలువడిన జాతీయ గీతాలలోని ప్రధానమైన అంశాలు :

1. మాతృభూమి
2. భారతజనని
3. జాతీయ జెండా
4. జవీయన్ వాలా బాగ్ హత్యాకాండ
5. తెలక్ నిర్మాణం
6. సహాయనిరాకరణోద్యమం
7. విదేశీ వస్తు బహిష్కరణ
8. రాట్నము - ఖడ్గము

9. ప్రజోధం
10. ఆత్మత్యాగ భావన
11. మహాత్మా గాంధీ
12. సత్యాగ్రహోద్యమం
13. హరి జనోద్యమం
14. జాతీయ సమైక్య భావన
15. స్వాతంత్ర్య సమరం
16. క్విట్ ఇండియా ఉద్యమం
17. స్వాతంత్ర్య ప్రాప్తి
18. గాంధీ మహాప్రస్థానం

1. మాతృభూమి :

తలుగు, హిందీ సాహిత్యాల రెంటిలోను దేశప్రేమ నిండిన భావాలతో గీతాలు రచించబడ్డాయి. ఈ గీతాలలో దేశం యొక్క భౌగోళిక పరిస్థితులు, ఆర్థిక స్థితిగతులు, ప్రకృతి సౌందర్యాన్ని గూర్చిన గుణగానం ఉన్నాయి. భారతదేశకీర్తి, ప్రతిష్ఠలను, ఔన్నత్యాన్ని గీతాలద్వారా వ్యక్తం చేశారు.

మాతృభూమి అనుబంధాన్ని గూర్చిన గీతాలు గానంచేప సంత్రదాయం అతి ప్రాచీనమైనది. ⁽⁴⁷⁾

47. దేవరాజ్ శర్మ 'పథిక్' - హిందీ కీ రాష్ట్రీయ కావ్యధారా - చిత్ సమగ్ర అనుశీలన, పృష్ట-186.

తెలుగు, హిందీ కవుల దృష్టిలో స్వభావ సామ్యం కనిపిస్తుంది. ఇరువురూ భారతదేశవైశిష్ట్యాన్ని, గొప్పతనాన్ని గూర్చి గుణగానం చేశారు. రాయప్రోలు సుబ్బారావు గారు భారతదేశాన్ని కీర్తిస్తూ ఈ దేశంలో వేదాలు జన్మించాయని, ఆదికావ్య రచన జరిగిందని ఋషులకు యోగులకు ఆధారమైనదని అన్నారు.

“వేదశాఖలు పెరిగె నిచ్చట
ఆదికావ్యంబందె నిచ్చట
బాదరాయణ పరమ ఋషులకు
సామ సుమ్మిది చెల్లెలా!” (46)

జాషువాకవి భారతదేశాన్ని ప్రకృతి సేవికగా వర్ణించారు “గంగానది భారతమాతకు సాన్నిహిత్వం చేయిస్తుంది. హిమాలయ పర్వతాలన్నీ భారతమాత జడకు అలంకరించబడిన పూలమాలికల్లా ఉన్నాయి. సింహళదేశం భారతమాతకు స్వర్ణపెటిక వలె ఉన్నది. హిందూ మహా సముద్రం శృంగారానికి అడ్డంలా ఉన్నది. అన్ని దిక్కులా భారతమాతను యాచిస్తున్నట్లుగా ఉంటాయి.” (47) అని కీర్తించారు

“జలకంబులాడించు చెలికత్తె గదనీకు,

48. గురజాడ రాఘవశర్మ - జాతీయగీతాలు - పు. 33

49. గురజాడ రాఘవశర్మ - జాతీయగీతాలు - పుటలు 38-39.

గనకాంబుజాఢ్య గంగాభవాని
 తలమీది గుండు మల్లెలదండ గద నీకు
 నయ్యన్న తోరు హిమాలయంబు
 పూతబంగారు సొమ్మల పెట్టె గద నీకు
 సీర వెలండి చరించు సింహశంబు
 ముద్దు గారెడు నిగ్గుటద్దంబు గద నీకు
 విందారు హిందూమహాంబురాలి
 ఇట్టి నిన్ను జూచి చిచ్చంబు పెట్టు మనుచు
 అన్ని దిక్కులు యాచించు చున్న నమ్మ
 చికమత్తంబు గల్గి నిన్ననుభవించు
 కొరత పూరింపవే మాకు భరతమాత.

కవికొండల వెంకటరావు భారతదేశం అన్నిటి కంటె శ్రేష్ఠ
 మైనదని కీర్తించారు. ⁽¹⁾

హిందీ కవులు కూడ భారతదేశం పట్ల ఆరాధనాభావాన్ని
 దేశభక్తిని వ్యక్తం చేశారు. శ్రీ రాధాచరణ్ గోస్వామి తన దేశప్ర
 కృత సౌందర్యం పట్ల పులకించుటే ఈ గీతాన్ని రచించారు

" హమాక దేశ్ ఉత్తమ్ భారత్ దేశ్

జాకే తీవ్ లీర్ సాగర్ మై ఉత్ హమగిరి అలవేక్
 శ్రీ గంగా యమునాది నదీ మై ఎంధ్యధిక్ పరివేష్
 రాధాచరణ్ నిత్యప్రతిభా జల్ లో రవి కాశ్ వే " (5)

ప్రేమ యన్ జీ కి తన దేశం పట్ల గర్వభావన ఉంది.

"ధన్యభూమి భారత్ కా సబ్ రతనని కీ ఉపజావనీ
 వీరవిబుధ విచ్చాన్ జాతి నశ్వర్ ప్రగటావనీ
 యద్యపి సతై దుఃఖ్ సౌ సబ్ భాంతి భయీ మై ఆరత్
 తరూ అన్య అన్కో సుతన్ అజమ లో ధారత్
 యథా ఏక్ బహుయీ మై జాగో సుధన్ పతాకా
 ఫహరత్ ఆజ్ ఆకాశ్ ప్రకాశత్ భారత్ సాక్ " (6)

భారతదేశం, సంస్కృతి, గౌరవానికి మాత్రమే కాక అన్ని విషయాలలో
 లలో ఔన్నత్యం కలిగి ఉందని కవి భావన.

శ్రీధర్ పాడక్ భారతదేశాన్ని ప్రపంచానికే మకుటంగా భా
 విస్తూ జయజయ గానాన్ని చేశారు.

51. ఎస్. సూరప్పదు - హిందీ టైర్ తెలుగు కి ఆధునిక్ గావ్యధారా, పు - 116

52. దేవరాజ్ శర్మ 'పథక్' - హిందీకి రాష్ట్రీయ గావ్యధారా - ఏక్ సమగ్ర

పరిశీలన్, పు - 187.

" జయ జయ ప్యారా భారత్ దేశ్
 జయ జయ ప్యారా, జగ్ పే ప్యారా
 శోభిత్ సారా దేశ్ హమారా
 జగత్-ముకుంద్ జగదీశ్ రులారా
 జగ్- పౌభాగ్య సుదేశ్
 జయ జయ ప్యారా భారత్ దేశ్ " (53)

(శ్రీ) మైథిలీ శరణ్ గుప్త మాతృభూమి పట్ల ఉత్కటమైన అనురా
 గంతా ప్రకృతి సౌందర్యాన్ని రచించారు.

" బహుశి ధేరా నగరేశ్
 బాహర్ ముకుంద్ విభూషిత్ భారత్
 భీతర్ జహ - జుద్ కా జాత్
 ఉమర్ నభ - నీచే పాతాల్
 కైర్ బీచ్ మే మా ప్రణిపాల్
 బంధన్ మే భీ ముక్తి నివేశ్
 మేరే భారత్, మేరే దేశ్ " (54)

కొందరు కవులు భారతదేశవైభవాన్ని, గొప్పతనాన్ని కీర్తిస్తూ

53. డా॥ శ్యామ్ సుందర్ ఘోష్ - త్రితీయ రాష్ట్రీయ కవిత్వాని, పుష్క-48.

54. మైథిలీ శరణ్ గుప్త - రాష్ట్రవాణి, పుష్క-55.

రచించారు.

“పాప్రియ భారతదేశమహాన్
 గతామ మై తేరా మాన్
 గృహమందిర్ గిరివన్ సబ తేరా
 కాశీ హి మన్ భాతె అతి మేరే
 మహామధుర్ మై తేరా నామ్
 పాప్రియ భారతదేశమహాన్.” (39)

ఈ విధంగా కవులు స్వచ్ఛమైన మనస్సుతో మాతృభూమి
 మైన భారతదేశ కౌన్సత్కాన్ని చాటి చెప్తూ జాతీయగీతాలను
 రచించారు.

2. భారత జనని :

దేశమాతను గూర్చిన స్తుతి చేయడం భారతీయ సంస్కృతిలోని విశేషము. అందుచేతనే తెలుగు హిందీ సాహిత్యాలలో భారతమాతకు విశిష్ట స్థానాన్ని కల్పిస్తూ రచనలు చేశారు. బంకిం చంద్ర ఛటర్జీ “వందేమాతరం” గీతంలో మొదటిసారిగా దేశమాతగా చిత్రించి ఆమెను కీర్తించారు. తరువాత అదౌరేఖలో

గీతాలు తెలువడ్డాయి.

సావేరం త్రోవద్దను కాలంలా , తెలుగులా కవులు
మాతృభూమిపట్ల ఆరాధనాభావాన్ని వ్యక్తం చేస్తూ ఆమెను లక్ష్మీ, సర
స్వతి శక్తిస్వరూపిణులుగా కీర్తించారు.

గౌతమ బోధిని, శ్రీవేదుల సత్యనారాయణశాస్త్రి
భారతజనని శక్తిగా భావించి కీర్తించారు.

“దుర్బలుల రక్షణకై యభయప్రదానముం
జేసెడి శక్తివీరె జననీ భవదన్యము లేద, యెదియున్” (56)

మంగళాపూడి వెంకటేశ్వర్లు భారతజననిని కల్పవల్లిగా
గానం చేశారు.

“నిన్ను నెన్న మాతమా ! నిరుపమాన భరతమాత
మిన్నవై యభిలక్ష్యముల కన్నతల్లి, కల్పవల్లి” (57)

బరిజేపల్లి లక్ష్మీకాంతం శతమాతను లక్ష్మీ
స్వరూపిణిగా రచించారు.

“చారు హిందూ మహర్షీర జలధి
తనరు సింహళే పుర్ణపద్మంబు నందు

నివచియున్నట్టి మహాలక్ష్మి వలె దనర్చు
భరతమాతకు నిత్యంబు వందనంబు." (58)

గురజాడ రాఘవశర్మ భారతజననిని విద్యాస్వరూపిణిగా
స్మరించారు.

"హిమాలయోన్నత సమాదర్శిని
తమోదళన, విద్యాస్వరూపిణి." (59)

హిందీ కవులలో మహావీర్ ప్రసాద్ ద్వితీయ "వంశమాతరం"
శీర్షిక క్రింద దేశమాత మూర్తిని చిత్రించారు.

"పానీ కీ కుఠ్ కమీ నహీ హై
హరియానీ లహరాతీ హై
సల్ జైల్ పూల్ బహత్ హత్ హై
రమ్య్ రాత్ ఛవి ఛాతీ హై
మలయానిల్ మృదు బహతీ హై
శీతలతా అభిలాతీ హై
సుఖదాయినీ, వరదాయినీ తేరీ
మూర్తి ముఖే అతి భాతీ హై ||" (60)

58. జాతీయ గీతాలు - గురజాడ రాఘవశర్మ, పు-60

59. జాతీయ గీతాలు - గురజాడ రాఘవశర్మ, పు-37

60. డా॥ జిత్ రామ్ పాక్షక్ - ఆధునిక్ హిందీ కావ్య మే రాష్ట్రీయ చేతనా కా
వికాస్. పు-138.

వందే మాతర గీతం లోని భావాన్ని కవి ప్రతిబింబింప జేశారు.

భారత మాతను అనేక రూపాలలో కీర్తిస్తూ ఆమెను శ్లోమామయి
గా, దయామయిగా, ప్రేమమూర్తిగా, వైభవశాలినిగా, విశ్వపాలినిగా
శాంతికారిణిగా కీర్తించారు. మైథిలీ శరణ్ గుప్త ఈ పద్యంగా -

“ శ్లోమామయీ, తా దయామయీ హై, ప్రేమమయీ హై
సుధామయీ, వాత్సల్యమయీ, తా ప్రేమమయీ హై
విభవశాలినీ, విశ్వపాలినీ, దుఃఖహర్త్రీ హై
భయనివారిణీ, శాంతికారిణీ, సుఖకర్త్రీ హై
హే శరణదాయినీ దేవి, తా, కర్తే సర్వా క్రాంతి హై
హే మాతృభూమి సంతాన్ హమ్, తా జననీ, తా ప్రాణి హై || ” (61)

భారతజననిని భవనీదేవిగా, లక్ష్మిగా, సరస్వతిగా కూడ
కవులు భావించి వర్ణించారు.

“ శక్తిశాలినీ దుర్గా మా హై
విభవపాలినీ లక్ష్మీ మా హై
బుద్ధిదాయినీ విద్యా మా హై
సర్వసంభవ సర్ జనహరి || ” (62)

61. మైథిలీ శరణ్ గుప్త - రాష్ట్రవాణి, పుష్క-22

62 విజయ విపంచి - పుష్క-46.

భారత భూమిని భవానీ దేవిగా దర్శించారు ప్రెమిషన్.

“ జయ జయ భారత భూమి భవానీ

జాగీ సుయశ్ సతాకా జగ్ కౌ దసహ దిసి ఫహరానీ
సబ్ సుఖ్ సామగ్రి పూరిత్ టుత్ సకల్ తమాన్ సోహనీ
జా శ్రీ శోభా లభి అలకా ఆరు అమరావతే భిసానీ ” (63)

జాతీయకవి మైథిలీ శర్మ గుప్త కూడ భారత మాతను భవానీ
దేవిగా భావించారు.

“ జయ జయ భారత్ భూమి భవానీ

అమరా నె భీ తేరే మహిమా బారంబార్ బఖానీ
తేరా చంద్ర వదన్ సర్ ఎకసిత్ శాంతి-సుధా బర్హతా హై
మలయానిల్-నిశాన్ నిరాలా నవజీవన్ సర్ సతా హై
హృదయ హరా కర్ దేతా హై యహ్ అంచల్ తేరా ధానీ
జయ జయ భారత్ భూమి - భవానీ ” (64)

ఇంకా వారే భారత మాతను కీర్తిస్తూ -

63. డా॥ శ్యామ్ సుందర్ ఘోష్ - ప్రతినిధి రాష్ట్రీయ కవిత్తా ఏక, పৃష్ఠ-47.

64. విజయ విపంచి, పృష్ఠ-41.

“ట్రాప్స్లో పురుషా - జన్మధాత్రీ , జ్ఞాన-శారవ-శాలినీ
 ప్రత్యక్ష లక్ష్మీ దూపిణి , భవ-ధన్య-పూర్ణా-పావినీ
 దుర్గర్ దుత్రాణి పురుషా శత్రు-పృష్టి-లయంకరీ
 వక్త్ర-భూమి భారత-వర్షకీ మై భూరిభావోన్మేధకీ ” (65)

మాతృభూమిని దుర్గాదేవి రూపంలో రామ్ నశశక్తిపాత్రీ
 కూడా స్తుతించారు.

“అభయ - దుర్జయాశక్తి - ధారిణి
 నిమిష మే అరి జీర్ విదారిణి
 ఖడ్గ హస్తా తేజోదూపిణి
 దేవి దుర్జన్ దలని ” (66)

అభయప్రదాతగా కవి భారతజననిని భావించారు.

సియారామ్ శరణ్ గుప్త జన్మభూమిని లక్ష్మీదేవిగా ద
 ర్శించి , దుఃఖ దారిద్ర్యాలను నివారించే శక్తిగా జయగానం చేశారు.

“జయ అనిల్-కంపిత మనోరమ్ శ్యామ్ అంబల్ ధారిణి

65. మైథిలీ శరణ్ గుప్త - భారత్-భారతీ (అక్టోబర్), పృష్ట-61

66. డా॥ జితరామ్ పాఠక్ - ఆధునిక్ హిందీ కావ్య మే రాష్ట్రీయ చేతనా
 వికాస్.

వోమమంటి భాగ హిమగిరినై ముఖర కిరీటనై
జయ జయతి లక్ష్మీ సైరూపా తైన్యదుఃఖానివారిణీ || " 67

ఆర్థిక దుస్థితిని దూపుమాచే లక్ష్మీదేవిగా కవి దర్శించారు.

ఈ విధంగా తెలుగు హిందీ సాహిత్యాలలో కవులు భయలూ భారత భూమిని ఒకవైపు తల్లిగాను, మరొకవైపు భారతీయ సంస్కృతికి మూలరూపాలైన లక్ష్మీ, సరస్వతి, దుర్గా శక్తిగా భావించి కీర్తించారు.

3. జాతీయ జండా :-

త్రుతి దేశానికి, సంస్కృతికి చిహ్నంగా ఒక పతాకముంటుంది. అది దేశానికి ప్రతీక. త్రవర్ణ పతాకము మన దేశానికి చిహ్నము. మన దేశ గౌరవానికి నిదర్శనము. తెలుగు సాహిత్యంలో కవులు జాతీయ జెండాను శాంతి దూతగా యుగయుగాలకు విశాలగగనంలో ఎగురాలని కాంక్షించారు. సత్యాహింసలను స్థాపించాలని భావించారు. పవిత్ర భావంతో జాతీయ జండాను, జాతివైభవాన్ని కీర్తించారు.

సుంకర సత్యనారాయణగారు జాతీయ జెండాను శాంతి దూతగా యుగప్రతినిధిగా కీర్తించారు.

67. దా॥ జి.కె.రామ్ పాఠ్క్ - ఆధునిక్ హిందీ కావ్యమే రాష్ట్రీయ చతనా గా వికాస్, పుష్క 41.

“ ఎగురవే వినువీధి - ఎగురవే జండా
 శాంతిదూతగ నేదు - జాతీయ జెండా
 యుగయుగంబుల జగతి - నెగురవే జండా
 సౌఖ్యప్రచారగా - స్వాతంత్ర్య జండా. ” (68)

గురజాడ అప్పారావు సత్యాహింసల సాధనంగా జాతీయ జండాను పేరొగొన్నాడు.

“ సత్యాహింసా సాధనముల గొని
 సత్సాగ్రహ కవచము మెయి బూని
 సత్యప్రేమల సుసరణుల శాంతిని
 నిత్యము తిరముగ నిల్చి నిల్చురని జండా. ” (69)

వేదుల సత్యనారాయణ జాతీయజెండాను భారతీయుల కు ప్రాణాధారంగా భావించాడు. కాంగ్రెసు పతాకగా కీర్తించాడు.

“ సత్యమహింసాస్వాతంత్ర్యముల సారదూపమగు శాంతిపతాకము,
 భారతీయులకు ప్రాణధారమా భాదీపతాకము కాంగ్రెసు పతా
 జయ జయ భారతజాతి పతాకము, [కము,

68. గురజాడ రాఘవశర్మ - జాతీయ గీతాలు, పు-80.

69. గురజాడ రాఘవశర్మ - జాతీయ గీతాలు, పు-83.

నిత్యజీవితై నెగదు పతాకము." (70)

హిందీ పాహిత్యంలో కవులు కూడ జాతీయతా భావంతో జాతీయజండాను గూర్చిన గీతాలను రచించారు. మాఖన్‌లాల్ చతుర్వేది అభిప్రాయంలో దేశానికి సంబంధించినంత వరకు - దేశజండా, దేశసంస్కృతి తప్ప గర్వించదగ్గ అంశాలు లేవు. (71)

ఈ జాతీయ జెండా స్వతంత్ర్యోద్యమంలో జరిగిన అనేక ఉద్యమాలకి ప్రేరణగా నిలిచింది. అందుకే కవులందరూ జాతీయపతాకను గూర్చి, దాని ఖ్యాతిని గూర్చి గీతాలను రచించారు.

శ్రీ శ్యామలాల్ పార్సాద్ జాతీయ జండాను ప్రశంసిస్తూ ఇలా రచించారు.

“విజయో విశ్వే తరంగా స్వారా
జండా ఊంచా రహే హమా
సదాశక్తి బరసానో వాలా,
ప్రేమ్ సుధా సకసానో వాలా
వీరో కో హసనో వాలా

70. గురజాడ రాఘవశర్మ - జాతీయగీతాలు - పు. 87

71. సం॥ దా॥ శ్యామ్ సుందర్ ఘోష్ గారి భూమిక - ప్రతినిధి రాష్ట్రీయ కవిత్వానికి

మాతృభూమికా తనమన్ సాకా

జండా ఊంచా రకే హమరా " (72)

ఈ జాతీయ జండా గౌరవాన్ని కాపాడడానికి కవి తన ప్రాణాన్ని ప్రైతం త్యాగం చేయడానికి సిద్ధంగా ఉన్నాడు.

“ థిస్ కీ ప్లాన్ న జానే పాయే

చామె జాన్ భలే హీ జాయే

విశ్వవిజయ్ కోర్కె దఖలాయే

తల్ల హానె ప్రాణప్రార్థ్ హమరా

జండా ఊంచా రకే హమరా " (73)

శ్రీ మైథిరీ శరణ్ గుప్తా జాతీయజెండాను స్వాతంత్ర్యోద్యమంలో చేర్చి దాని మహత్వాన్ని గానం చేశారు-

లిఖా రకే జగతీతల్ మే

వహ్ సత్యాగ్రహ్ కా సాకా

హాథ్ మే హథియార్ న థే హా

థీ బన్ యహ్ పతాకా

72. సం॥ దా॥ శ్యామ్ సుందర్ ఘోష్ - ప్రతనిధి రాష్ట్రీయ కవితాపీఠ, పు-159.

73. దా॥ శ్యామ్ సుందర్ ఘోష్ - ప్రతనిధి రాష్ట్రీయ కవితాపీఠ, పు-159.

లోక సకా ఇవే బధనేన
 లోమోకా భీనాకా || " (74)

ఒక అజ్ఞాత కవి జాతీయ జండాను గూర్చి -

" యహ్ జండా స్వతంత్ర కా
 తీరోం కా రణ్ మర్దోం కా
 మాతా కౌ సుపుత్రోం కా " (75)

ఈ విధంగా హిందీలో ఎక్కువ భాగం కవిత్వం జండాను
 జాతీయచిహ్నంగా చిత్రించి జయజయ గానాన్ని చేశారు.

జయ రాష్ట్రీయ నిషాన్..... జయ రాష్ట్రీయ నిషాన్
 లహర్ లహర్ తూ నీల్ గగన్ మే
 పహర్ పహర్ జగ్ కే ఆంగన్ మే
 చహర్ చహర్ పన్ కే మండిర్ మే
 సబ్ సే ఉచ్చ మహన్ జయ రాష్ట్రీయ నిషాన్.

74. మైథిలీ శరణ్ గుప్తా - రాష్ట్రవాణి, పు- 173.

75. విజయ విపంచి - పు. 69.

4. జలియన్ వాలా బాగ్ హత్యాకాండ :-

1919 వ సం॥, ఏప్రిల్ 13 న పంజాబ్ లోని అమృత్ సర్ జిల్లాలో, జలియన్ వాలా బాగ్ లో జనరల్ డయ్యర్ జరిపిన ఆత్యాచారానికి సమస్త భారత దేశం స్పందించింది. రెండు సాహిత్యాల్లోని కవులూ దుఃఖితులై డయ్యర్ ని నిందిస్తూ రచనలు చేశారు.

ఈ సంఘటనను వర్ణిస్తూ, తెలుగు కవి మైన కొండపల్లి జగన్నాథ రావు ఓ గీతాన్ని రచించారు.

“జలియన్ వాలా బాగున చచ్చిన
జనము రెక్కలేదు కదా
అబలులు బాలకులెందరో
అసలే తెలియదుగా
కమల నీరు కారుమగా, కరుణలేక
యా డయ్యరొనర్చిన వధ విన “ ” (76)

దుర్మార్గముచే డయ్యర్ కలకాలం నిలుచునని నిందిస్తూ జగన్నాథ రావు ఓ గీతాన్ని రచించారు. డయ్యరును రాక్షసుడన్నారు.

“ దయ్యరసురుడ వీవు - దయ యెట్లు కలుగును
 దసుజభావమె నీకు - ధర్మమాయె నటర
 పంజాబు బిడ్డలను - పలువధల గావించి
 బ్రతుక దలచితి నటర - బ్రహ్మకల్పము దాక.” (77)

జరియన్ వాలా బాగ్ లో జరిగిన ఈ సంఘటన సాహిత్యం ద్వారానికీ కొత్త ఊపునిచ్చింది. 1942 లోని క్విట్ ఇండియా ఉద్యమం లో కవులు ఎరిగి ఈ సంఘటనను గుర్తు తెచ్చుకొని బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం పట్ల వ్యంగ్యాన్ని ప్రదర్శించారు. కవి మాధవ శుక్ల ‘మార్షల్ లా’ ను ఎరఫిస్తూ ప్రజలను ప్రేరేపించుటను చేశారు.

“ నరనారీ బల్బం కొ గోర అల్బావారీ భూబ్ హనే
 భారత్ కౌ కొనే కొనే మే జరియా వాలా బాగ్ బనే॥ ” (78)

ఈ విధంగా తెలుగు, హిందీ కవులు పంజాబు దురంతాన్ని ప్రతిఘటిస్తూ జాతీయగీతాలను రచించారు. ప్రజలలో ఆత్మత్యాగ భావాన్ని పెంచారు.

77. గురజాడ రాఘవశర్మ - జాతీయగీతాలు, పు - III.

78. డా॥ జిత్ రామ్ సార్థ్ - ఆధునిక్ హిందీ కావ్యమే రాష్ట్రీయ చేతనా కా వికాస్, పు - 272.

5. తెలక్ నిర్యాణం:

భారత స్వాతంత్ర్యోద్యమంలో తెలక్ ముఖ్యసూత్రధారి. దేశ ప్రజలను ఎటుకొవగా ప్రభావితం చేశారు. 1920 లో ఈయన మరణం తో ప్రజలు విలపించారు.

తెలక్ భరతమాత ముద్దుబిడ్డ. భారతమాత ఆయన మరణం పట్ల శోకతప్త యైనది. తెలుగు సాహిత్యంలో జగన్నాథదాసు భారత మాతను ఓదార్చుతూ గీతాన్ని రచించారు.

“ లోకమాన్య నిర్యాణము - లోపల మది తలపకమ్మ
ప్రాకటముగ నతడిపుడి - లోకమంత నిండియుండె
శోకింపగుమా. ” (79)

లోకమాన్యనికి శాంతి కలగాలని కోరుతూ గీతాన్ని రచించారు.

“ కారాగృహములు - తైలాసమున గడపి
గీతారహస్యము తెలిపి - కీర్తిగాంచిన మూర్తి
చరమదశయనక - జనుల శ్రామ కొరకు
జని బ్రిటిషు తావులందు - జయము గన్న తండ్రి
శాంతి పొందుమా మహారాజ - ఆత్మశాంతి పొందుమా. ” (80)

79. గురజాడ రాఘవశర్మ - జాతీయగీతాలు, పు - 102

80. గురజాడ రాఘవశర్మ - జాతీయగీతాలు, పు - 103.

తెలక్ మరణం ఆంగ్ల ప్రభుత్వ అత్యాచారం గా భావించాడు, హిందీ కవులలో మాధవ శుక్ల. భారతీయులు దీనితో మరింత విజృంభించి లండన్ ని కూడ భయపెట్టారు.

“సారీ దునియా కాంప్ ఉత్తేగీ
దోషీ రిల్ హిల్ జాయేగా
ఆజ్ భారతీ ముంకారో సె
లండన్ భీ మహారాయేగా
ఆజ్ పర్వదీన్ తో స్పరాజ్యోకా
గాంధీయగ్ కా మేలా హై
ఉత్తో భారతీ జర్నీ నహాలా
స్వతంత్రతా కో బేలా హై || ౧౪

తెలక్ పేరు వింటూనే ప్రజలు స్వాతంత్ర్యాన్ని గుర్తుతెచ్చుకుంటారు. తెలక్ మరణించిన రోజును స్వరాజ్య పర్వదినంగా భావిస్తారు.

మాఖిన్ లాల్ చతుర్వేది కూడా తెలక్ మరణం పట్ల స్పందించి, ఆయన మరణించిన దినం స్వాతంత్ర్య నిశ్చలతకు ప్రతీకగా భావించారు.

“బలి హానె కో పర్వా హ్ నహీ

౧౪. డా॥ జిత్ రామ్ సాక్షి - ఆధునిక హిందీ కావ్య మే రాష్ట్రీయ చేతనా గా వికాస్, పుష్క 148.

తెలుగు కట్టామ కా రాజ్య రహ్

మె జీతా జీతా జీతా హు

మాతాకో హాథ్ స్వరాజ్య రహ్" (82)

తెలుగు, హిందీ కవులు తెలక్ మృత్యువు పట్ల దుఃఖితులై, తమ కవిత్వా సుమాలతో ఆయనకి అంజలి ఘటించారు.

6. సహాయ నిరాకరణోద్యమం :-

స్వాతంత్ర్యోద్యమంలో సహాయనిరాకరణోద్యమ పాత్ర ప్రముఖమైనది. స్వాతంత్ర్య సాధనలో ప్రథమ ఘట్టమైంది. హిందీ గావాలిలో జాతీయతా భావానికి మూలమైంది.

తెలుగు కవులు ప్రత్యక్షంగా ఉద్యమంలో పాల్గొని ప్రభావితం లై జాతీయ గీతాలను రచించారు. ఆంధ్ర దేశంలో ఈ ఉద్యమానికి ప్రోత్సాహం లభించింది. బవిజేపల్లి లక్ష్మీకాంతం స్వాతంత్ర్యాన్ని సాధించే వరకు, ఆంగ్లాధికారాన్ని పారద్రోలే వరకు విశ్రమించకాదని కోరుతూ గీతాన్ని రచించారు.

“పాంచాల దేశీయ భక్త చాంతకులైన

82. డ॥ జి.కె.ఎమ్ పార్క్ - ఆధునిక్ హిందీ కావ్య మే రాష్ట్రీయ చేతనా
కా వికాస్, పృష్ఠ-148

చెడుగు ధూర్జలను శిక్షించు వరకు
 విష్ణుం సహోదరా భీష్మాను గుణముగా
 నిల ఖిలాపతు నిర్ణయించు వరకు
 దోశీయ గౌరవా దేశ నాశక మైన
 ఘోర రౌలటు చట్ట మారు వరకు
 జాతీయతా బహిష్కార సూక్రితములొ
 చిలిపి చట్టములు నశించు వరకు
 ఖియు నవి యని లెకింప నేల మనకు
 ధన్య సంపూర్ణ నిర్మిరోధ స్వరాజ్య
 వీడినాను ప్రత్యేక లభించు వరకు
 తగునె నిర్మించ భారతపుత్రులనకిచ్చుడు. (83)

హిందీ పాహిత్యంలో కూడ సహాయ నిరాకరణోద్యమాన్ని ప్రో
 వుహిస్తు గీతాలను రచించారు. జాతీయకవి మైథిలీశరణ్ గుప్త అభి
 ప్రాయం లో ఆంగ్లేయుల నిరంకుశ శాసనాన్ని వేరొందానికి సహ
 య నిరాకరణ సాధనంగా మారింది.

“ఛూట్ న సకా లాభవక్ తుమ్ నె బూట్ ఫరా వ్యవసాయ
 మాంగ హమ్ నె న్యాయ్ జైర్ నితమిలా హమె అన్యాయ్
 ఉట్టాహీ వ్యవహార్ హమె భీ కర్నా హగా హత్

అసహయోగ్ కే ఛోడ్ దూసరా అల్ క్యో యహ ఉపాయ. ” (84)

ఈ సహాయ నిరాకరణోద్యమం ప్రజలలో ఉత్సాహాన్ని, చైతన్యాన్ని కలిగించింది. ఇది గాంధీగారి ఆహింసాయుత సిద్ధాంతంతో కూడుకొಂಡి. ఆంగ్లేయుల దుష్టనీతిని త్యాగభావంతో, సహనంతో ఎదుర్కొంటుంది కాని కొంత మంది ప్రజలు హింసకు పూనుకొనే శోరికను వ్యక్తం చేశారు.

“ పండ్రహ్ కోటి అసహయోగినియా
దహలా రె బ్రహ్మాండ సభీ
భారత్ లక్ష్మీ లాహనా కో
రచ దె లంకాకాండ సభీ ” (85)

ఈ ఉద్యమం లంకాదహనం చేయడానికి, భారతలక్ష్మీని పునః ప్రతిష్ఠించడానికి ప్రజలను ప్రేరితులను చేసింది.

తెలుగు హిందీ పాఠశాలలలో కవులు సహాయనిరాకరణోద్యమానికి సమ ప్రాధాన్యత నిచ్చి ప్రజలలో రెశభక్తిని కలిగించారు.

84 మైథిలీశరణ్ గుప్త - రాష్ట్రవాణీ- పృష్ఠ-125.

85. దా॥ జిత్ రామ్ పాక్షక్ - ఆధునిక్ హిందీ కావ్య మే రాష్ట్రీయ చేతనా కా వికాస్, పృష్ఠ-210.

7. విదేశీ వస్తు బహిష్కరణ :-

“ జాతీయత అంటే కేవలం స్వతంత్ర్యస్రాప్తి కోసం పాటుపడడమే కాదు, ఆర్థిక స్థితిని కూడ వృద్ధి చేయడం. ఆర్థిక స్థితి బాగుంటేనే దేశం అభివృద్ధి చెందుతుంది. తద్వారా విదేశీ దురాక్రమణను ఆపవచ్చు. ఆర్థిక పరమైన వనరులను పెంపు చేసుకోవాలి.” (86)

ఈ స్థితిని దృష్టిలో ఉంచుకొనే, జాతీయోద్యమంలో కవులు విదేశీ వస్తువులను బహిష్కరించాలని కోరుతూ జాతీయ గీతాలను రచించారు. తెలుగులో మంగిపూడి వెంకటశర్మ “ గాంధీ మహాత్ముని తత్త్వము” అనే గీతంలో విదేశీ వస్తువులను నిరసిస్తూ రచించారు.

“ విదేశీ వస్తు విసర్జన కంటే

వేరు విధము లేదు చూడుదీ /

స్వరాజ్యో సంపాదనకై

సమయమిదే తెలియండి || ” (87)

గరిమెళ్ల సత్యనారాయణ విదేశీవిద్యను, విదేశీ వస్త్రాలను బహిష్కరించాలని కోరుతూ గీతాన్ని వ్రాశారు.

86. డా॥ జి.కె.రామ్ పార్థ్ - ఆధునిక్ హిందీకావ్య మే రాష్ట్రీయ చేతనా కా వికాస్ , పు - 156.

87. గురజాడ రాఘవశర్మ - జాతీయగీతాలు , పు - 294

“ఆంగ్ల బిరుదు మాని - ఆల - ఆంగ్ల కోర్టు మాని
 ఆంగ్ల సేవ మాని - మరి - ఆంగ్ల ప్రభుత్వ మాని
 ఆంగ్ల విద్య మాని - ఆల - ఆంగ్ల దుస్తు మాని
 ఆంగ్ల కల్లు మాని - ఆల - ఆంగ్ల యుత్వ మాని ” (88)

కొండపల్లి జగన్నాథదాసు విదేశీ వ్యామోహాన్ని నిరసిస్తూ
 స్వ దేశీయతను త్రొక్కుపెట్టూ గీతాన్ని ఆలపించారు.

“దేశవస్త్రంబులనె తాల్చుండే! జనులార! మీరు వి
 దేశవస్త్రము లంట బూకండే
 దేశనాశనకరములగు నీ వేష భాషల రోసి, మోహ
 వేశమును బరిమార్చి గాంధ్యుప
 దేశమును మీ మదిని నిలిపియు ” (89)

ఈ విధంగా తెలుగు కవులు స్వదేశీ ప్రేమను ప్రజలలో
 అధికం చేశారు. హిందీ కవులలో భారతేందు, విదేశీ వ్యామోహం
 కూడదని, స్వదేశీ ప్రేమను పెంచుకొమ్మని రచించారు.

“మో దేశ! విదేశన్ వస్తు ఛోడో

88. గురజాడ రాఘవశర్మ - జాతీయ గీతాలు, పు-294

89. గురజాడ రాఘవశర్మ - జాతీయ గీతాలు, పు-289.

సంబంధ్ సర్వో ఉన్ సే తుమ్ శీప్రు హోడో
 మోడో తురంత్ ఉన్ సే ముహ్ ఆజ్ సే హీ
 కల్మాబ్ జాన్ అన్న ఇన్ బాత్ మే హీ " (91)

మహావీర ప్రసాద్ ద్వీవేదీ స్వదేశీ వస్తు స్వీకారాన్ని ప్రోత్సహిస్తూ
 జాతీయతను మెలకొల్పారు.

"స్వదేశీ వస్త్రో నో స్వీకార్ కీతై
 వినయ్ ఇతనా హమరా మాన్ లీతై
 శపథ్ కర్తౌ విదేశీ వస్త్రే శ్యాగో
 న జాన్ పాన్ ఉన్ సే దూర్ భాగో " (92)

శ్రీలక్ష్మీధర బాజ్ పెయీ కూడా ఇదే అభిప్రాయాన్ని వ్యక్తం
 చేశారు.

"దేశీ చీడోం కా అనురాగ్
 వస్తు విదేశీ కా కర్ శ్యాగ్
 కరో సభీ ఉన్ కా ఉరార్
 వినతి యహీ పుకార్, పుకార్ " (93)

91. డా॥ ఎస్. సూరపుడు - హిందీ లైట్ తెలుగులో ఆధునికీకరణ భారా
 పు- 137

92. మహావీర ప్రసాద్ ద్వీవేదీ - స్వదేశీ వస్త్రే కా స్వీకార్ - సరస్వతీ, జూలై
 1903, పు - 234.

93. లక్ష్మీధర బాజ్ పెయీ - 'చారుమాలా' - సరస్వతీ, జూలై 1907, పు-457-458.

మైథిీ శరణ్ గుప్త ఈ విషయమై విచారాన్ని వ్యక్తం చేస్తూ ఏదో
వస్తువుల యెదుట స్వదేశీ వస్తువుల విలువ తగ్గుతున్నదని, కనుక వ్యాపారు
లు కష్టాగారాలను సెలవిచ్చులని, స్వదేశీ వస్తువులను పెంచాలని, అవి
ఏదోకాలకు తెళ్లకుండా చూడాలని, ఈ విధంగా ఇంకా పరిస్థితి మెరుగుప
రాలని భావిస్తూ గీతాన్ని రచించారు.

“ అబ్ తో ఉద్ యో బంధువో
నిజదేశో జయ బోధో
బచనో సత్ వస్తుయే
కో కాన్తా నో ఖాల్ దో
జానో యహ సే జోర్ కాచు
మో అబ్ బాహర్ నహీ
హా ‘ మెడిన్ ’ కౌ బాద్ బస్
అబ్ ‘ ఇండియా ’ హీ సత్ కహీ ” (94)

ఈ విధంగా రెండు పాపిత్యోల్లాని జాతీయగీతాల్లాను ఏదో
వస్తువులను బహిషకరించి, స్వదేశీ వస్తు వ్యవసాయం చేయమనే సందేశా
న్నిచ్చారు.

8. రాట్నము - ఖద్దరు

గాంధీజీ స్వాతంత్ర్యోద్యమం లో స్వదేశీ ఉద్యమానికెక్కువ ప్రాధాన్యత నిచ్చారు. ఈ 'రాట్నము-ఖద్దరు' ఉద్యమం గ్రామ గ్రామాల్లోను అనుసరించబడింది. దేశానికి ఆర్థిక స్వాతంత్ర్యాన్నివ్వడానికి ఈ ఖద్దరు ఉద్యమం ఉపయోగకారిగా గాంధీ భావించారు. (95)

తెలుగు కవులు దారిద్ర్యనిర్మూలనకు దేశభక్త్యదయానికే ప్రతీకగా 'రాట్నము' ను వర్ణించారు.

కోమందూరి పార్థసారథి సుదర్శనని చక్రాయుధంగా పురాజ్యపాథనం గా రాట్నమును భావించి శీతాన్ని రచించారు.

“రాట్నమే దివ్యసుదర్శన చక్రము - రమ్యముగా తెరుగన్
కాటకముల పొక్త్రొలి స్పృశాజ్యము - శ్రమృత మనకందించున్
రాట్నము పాటను పాడగ నందరు - రంజి జనులారా!” (96)

కాటూరి వెంకటేశ్వరరావు రాట్నము స్వీకరించమని కోరుతూ శీతాన్ని రచించారు.

95 Nirmal Kumar Bose - Selections from Gandhi, p . 134.

96. గురజాడ రాఘవశర్మ - జాతీయ గీతాలు, పు - 368.

“సబర్కతీ ఆశ్రమమున సందేశము మనకంపెను

త్రిపుమా రాటం - తీయమా దారం

నేత గుడ్డ ధరియింపుమమ్మా

అమ్మా ! నా మనవి వినుమమ్మా ! రాట్టము గొనుమమ్మా. (97)

హిందీ కవులలో ప్రేమ్‌భన్ 'రాట్టము' పై గీతాన్ని రచించారు. దీనిపై లాంకామైక్ మిల్లుల్లో ఎన్నిక ఇవ్వడం జరిగింది.

“ చల్ చల్ చరఖా యా దిస్-రాత్

లంకా సే లంకాశాయర్ కా కర్చిలంబ్ ఎన్‌ఘాత్

జ్యోం జ్యోం యా చలతా త్యోం త్యోం ఇతా స్వరాజ్యి నిపరాత్ ” (98)

రూప్ నారాయణ్ పాంజీ 'రాట్టము' ను సుదర్శన చక్రాయుధంతో కొన్ని అన్యాయాన్ని నిర్మూలించే సాధనంగా పేరొగొన్నారు. స్వరాజ్యి సముపార్జనకై ఉపకరణంగా వర్ణించారు.

“ యహ్ చరఖా చక్ర - సుదర్శన్ హై

మహాహర్ జిస్ కా దర్శన్ హై

కియా విశ్వకర్మా గాంధీనే ఇపాతి ప్రహః ప్రచార్

97. గురజాడ రాఘవశర్మ - జాతీయగీతాలు, పు. 364.

98. చంద్ర భాన్ రావత్ - దృష్టి కైర్ దిశా, పు. 460.

“దీయా జనార్దన్ జనతా కే వర్ కర్మణా ఉద్ధార్

యహీ సుఖ స్మరణ్యో సాధనమై

యహి చరణా చక్ర - సుదర్శనమై ” (99)

సాక్షాత్కారము సంగ్రహములో స్వకేశాని? మారుపెరుగా ఖద్దరు పదం వాడబడింది. ఖద్దరు మాహాత్మ్యాన్ని వర్ణిస్తూ కవులు గొప్పగా గీతాలను రచించారు. తెలుగులో గుల్లపల్లి నారాయణమూర్తి ఖద్దరును మన ఆర్థికవ్యవస్థకు ప్రతిరూపంగా చిత్రించారు. ఖాదీని వస్త్రంగా భావించడమే కాదు, ఆంగ్లేయులను పాశాత్రాచి దాస్యవిముక్తిని కలిగించే ఏకైక మార్గంగా వర్ణించారు.

“ ఖాదీ యనగా నేమి ? ఖద్దరా ? కాదు

సంకర ప్రభుత్వ విధాన ఖాదీ గాని

ఖాదీ యనగా నేమి ? ఖద్దరా ? కాదు

సంకర ప్రభుత్వ వాణిజ్య ఖాదీ గాని

ఖాదీ యనగా నేమి ? ఖద్దరా ? కాదు

నిషాధిరణ పరదాస్య ఖాదీ గాని ” (100)

99. డా॥ జీరామ్ పాక్షి - ఆధునిక్ హిందీ గావ్య మే రాష్ట్రీయ చేతనా గా వికాస్, పు. 229.

100. డా॥ ఎస్. సూరప్పదు - హిందీ టైర్ తెలుగుకీ ఆధునిక్ గావ్యభారా పు. 140.

మునగపాటి విశ్వనాథ శాస్త్రి ఖద్దరు జగతికి ఆధారంగా భావించి
నిదర్శనంగా భావించి, గీతాన్ని రచించారు.

“నూలుపోగు జగదాధారం
మూలసూత్రమిది యుపదేశం
దేశదేశముల మన భావిత
తేజము నిల్చుము వీ సుదతి ” (101)

అవి స్త్రీలలో సయితం మైతవ్యాన్ని కలిగించారు.

గురజాడ రాఘవశర్మ , దేశంలో శాంతిపౌఖ్యాలను కలిగించడా
నికి , స్వరాజ్యస్థాపనకి రాక్షసులు వడకి ఖద్దరు ధరించడం మార్గం
గా పేరొరిన్నారు.

“స్వరాజ్యమిదె , నీ రాక్షు చక్రమున
సాధంపగ శాంతి నహింసా పథమున
వడకుమురా , వడకుమురా
వడి వడి స్వేచ్ఛావాయువు వీల్చి.” (102)

101. గురజాడ రాఘవశర్మ - జాతీయగీతాలు, పు- 383.

102. గురజాడ రాఘవశర్మ - జాతీయగీతాలు, పు- 384.

హిందీ కవియైన తైరక్ ఖద్దరుని సంపూర్ణ స్వాతంత్ర్యానికి దూతక
గా , స్వరాజ్య సూచనగా , దరిద్రతను నాశనం చేసే మందుగా, దేశ
ద్రుమలను అణచివేసే సాధనంగా , పరతంత్రతను దండించేదిగా,
భారతస్వాతంత్ర్యానికి పరిచారికగా వర్ణించారు ఖద్దరు ఖ్యాతిని దేశవేదే
శాలలో వ్యాప్తి చేశారు.

“ పూర్వ స్వతంత్రతాకో దూతకా బనీ మై తైథం
సూతకా స్వరాజ్య తైథం సాఖా రాష్ట్రవాదీకో
తైథం దరిద్రతాచి నాశనీ రవా మై తైథం
వాసినీ మై భారత్ కో నోకో బరఖాదీకో
పాన్ పరతంత్రతాకో మూరికా అచాక్ తైథం
ప్యారీ పరిచారికా మై భారత్ అజాదీ కో
లాదీ జాన్ దేస్ మే ఎదేశ్ మే మలాదీ ధూమ్
విషమ్ విభీషణా మై భాయి అజ్ ఖాదీ కో ” (103)

జాతీయకవి సాహన్ లాల్ ద్వితేదీ ఖద్దరుని సంచీవని దివ్యాపదం
గా వర్ణిస్తూ , స్వరాజ్యవాహకంగా పేరొందినారు.

“ ఖాదీహీ భర్త భర్ దేశ్-ప్రేమ్ కా
ప్యాలా మధుర్ పీలాయేగీ

103. డా॥ జి.కె.రామ్ పాక్షక్ - ఆధునిక్ హిందీ కావ్యమే రాష్ట్రీయ చేతనా కా
వికాస్ , పుష్క-228.

ఖాదీ హీ కే కే సంజీవన్
 ముర్ఖం గో ప్రసః జిలా యేగీ
 ఖాదీ హీ బర్డ్ చరణ్ పర్
 పర్ - మాప్రర్ - నీ ఏపట్ మనా యేగీ
 ఖాదీ హీ ఖాతా సే రూడ్
 అజాదీ గో మర్లా యేగీ " (504)

తెలుగు, హిందీ గీతాలను పరిశీలించినట్లయితే కవులరువురు
 'రాట్నము - ఖడ్గరు' లకు ప్రాధాన్యత నిస్తూ ప్రజలలో స్వేదశీ భావాలను
 జాగృతం చేయడంలా తమ వంతు కర్తవ్యాన్ని నిర్వహించారనోది ప్ర
 ప్తమవుతుంది. సుదర్శనాయథంతో పౌరికను మాపుతూ పురాణపరి
 త్రతను దానికి కలిగించారు.

9. ప్రబోధం:-

దేశంలో దారిద్ర్యాన్ని, దుఃఖాన్ని దానిసత్వాన్ని చూచిన
 ఏ కవైనా ప్రజలను ప్రభావితం చేసే రచనలను సృష్టిస్తాడు. నిద్రావస్థ
 లో ఉన్న ప్రజలను జాగృతం చేసే భావనను 'ప్రబోధం' గా కవి
 పిలుస్తాడు.

తెలుగులో బసవరాజు అప్పారావు గాంధీ కవిపెట్టిన సత్య

గ్రహమంత్రముతో ఉత్తేజితులు కమ్మని ప్రజాధిస్తా గీతాన్ని రచించారు.

“ గాంధీమహాత్ముడు కనిపెట్టినట్టి యీ
సత్యాగ్రహమంత్రముతో మత్తు వదిలేనమె ” (105)

మల్లాది చంద్రశేఖరరావు కాంగ్రెస్ జయభేరి మ్రోగింద
ని ప్రజలను చైతన్యవంతులుగా చేస్తూ గీతాన్ని ఆలపించారు.

“ కాంగ్రెసు రథమిదే - కదలెను చూడండి
శక్తివంచన లేక - సాయము చేయండి
కాంగ్రెసు పరువును కాపాడవలచండి
కాంగ్రెసు బావుటా కదలక నిల్చండి
జయభేరి మ్రోగిండి - జనులార! లేవండి
జయము పొందెడి దాక - శాంతమూ లేదండి ” (106)

ఒక మహాకవి భారతీయులలా దేశభక్తిని ఉత్తేజాన్ని
కవిగీస్తూ సూఫర్లతో గీతాన్ని రచించారు.

“ హిందువులారా! ఎన్నట్లే గతి
మంచమతులరై మాటికి జెడెదరా

105. గురజాడ రాఘవశర్మ - జాతీయగీతాలు పు. 272.

106. గురజాడ రాఘవశర్మ - జాతీయగీతాలు పు. 302

నందనులగు మీరందరు స్మృకర్ష

ఎందును నా బ్రతుకీతరుల కోసమ ” 107

హిందీ కవులు కూడ ప్రజలలో రాజకీయ చైతన్యాన్ని కలిగించడానికి జాతీయ గీతాలను రచించారు. దేశభక్తి సుదృఢించారు. ఉపాధ్యాయ, పండిత్ బదరీ నాథ్ చౌధరీ, 'ప్రెమ్ ఘన్' భారత ప్రజలను జాగృతం చేస్తూ రచన చేశారు.

“ఉత్తో ఆర్యసంతాన్ సకల్ మిలి

బన్ న విలంబ్ లగావో

అటెష్ రాజ్ స్వాతంత్ర్యసమయ

తుమ్ వ్యర్థ్ న బైథి గమావో ” 108

ఇటువంటి సమయంలో మైథిలీశరణ్ గుప్త మహాత్మ పూర్వ రచన యైన 'భారత్-భారతీ' వెలువడింది. ఇందులో భారతదేశంలో వర్తమాన స్థితి పట్ల విచారాన్ని వ్యక్తం చేస్తూ భారతీయులను జాగృతం చేసే గీతాన్ని రచించారు.

“హే భాయియో ! సో యే బహుత్

అబ్ తో ఉత్తో జాగే అహో

107. మధూరి సుబ్బారెడ్డి - తెలుగులో జాతీయోద్యమ కవిత్వం, పు-302

108. చంద్రభాన్ రావత్ - దృష్టి ట్రైల్ దిశా, పు. 456.

దేఖో జరా అపనీ దశా
 ఉలస్యో ణో త్యాగా అపణ
 ముఖ్ పాక్ మై క్యాక్యా సమయ కే
 ఉలత్ ఫేర్ న హూ చుకే
 ఆత్ భీ సజగ్ హూ గే నక్యా?
 సర్వ స్వో తో హూ ఖో చుకే " 109

ఈ విధంగానే సాహస్ లాల్ డ్యవేదీ ప్రజలను తైతన్యవం
 మలను చేస్తూ ప్రజాధరచన చేశారు.

" జాగో హై పాంచాల నివాసీ
 జాగో హై గుర్జర్ మద్రాసీ
 జాగో హిందూ మర్హాతే
 జాగో మేరే భారత్ వాసీ
 జననీ కీ జంజీరే బజతీ
 జగా రహై కడియోంకో ఛాలే
 సునారహా హు మమ్మే
 భారవీ జాగో మేరే సానవాలే " 110

మై విశ్లేషణ తెలుగు హిందీ సాహిత్యాలలోని కవులు పరా

109. మైథిలీ శరణ్ గుప్త - భారత్-భారతీ, పృష్ఠ 161.

110. సాహస్ లాల్ డ్యవేదీ - జయభారత్ జయ, పృష్ఠ 50.

ధీనతా శృంఖలలను ఛేదించి భారత స్వాతంత్ర్యాన్ని సాధించేందుకు
చైతన్యవంతులను చేశారనే సత్యాన్ని నిరూపిస్తుంది.

10. ఆత్మత్యాగ భావన :

ప్రజలలాని జాతీయభావాలను అణగత్రొక్కడానికి అధికారం
లో ఉన్న ఆంగ్ల ప్రభుత్వం ప్రయత్నాలు చేస్తోంది. ఆంగ్లేయుల దుష్ట
నీతిని ఎదుర్కొనడానికి ప్రజలు ఆత్మత్యాగానికి సిద్ధపడ్డారు. ఐట
వంటి సమయంలో జాతీయకవులు ప్రజలలో ఆత్మత్యాగ భావాన్ని వేర
వడానికి జాతీయ గీతాలను రచించారు. తెలుగు హిందీ సాహిత్యాలలో
ఆత్మత్యాగ భావన తో కూడిన గీతాలు రచింపబడ్డాయి.

తెలుగుల వేదుల సత్యనారాయణ పుష్పల వలె ఆత్మత్యా
గ భావాన్ని కవి ఉండాలని కొరుతూ గీతాన్ని రచించారు.

ఉ. 'నీచపు దాస్యవృత్తి మనశోరని శూరత మాతృకోశసే
వాచకణిమ్ము నందసుపు లర్పణ జేసిన వారి పార్థివ
శ్రీ చెలువారు చోట దదన్యగ్రచులన్ విగసించి వాసనల్
వీచుచు రానిపోవ గవలెం దదుదాత్త సమాధి మృత్రికన్ (11)

చంద్రమౌళి చిదంబర రావు ఆత్మత్యాగ భావన యొక్క గొప్ప

111. మద్దురి సుబ్బారెడ్డి - తెలుగులో జాతీయోద్దామ కవిత్వం
పుట - 219.

తనాన్ని కీర్తిస్తూ దేశప్రజలు స్వాతంత్ర్యం కోసం, తమ సుఖాలను, ధన ప్రాణాలను త్యాగం చేయాలని వివరించారు.

“ ఎందరెందరో చాల జొబేలువడి బాధ
నంది కుందుచు పేరు చెందకుండ
ఎందరెందరో ప్రాణమందపెత్తను వీడి
శూరత్వమనయంబు జూపకుండ
ఎందరెందరో ధనమందు కొండ్రును వీడి
ధనము దేశమునకై యునుపగున్
వాని సత్యంబు నైచ్యంబు పరిధనంబు
పాత్రయంబు పోవునె ప్రాజ్ఞులారా ! ” 112

ముటువారి వెంకట సుబ్బరాయుడు ఈవిధంగానే వివరిస్తూ భారతమాత దాస్యవిముక్తి కోసం, సమస్త సుఖాలను త్యాగం చేసి జీవితాన్ని ధన్యం చేసుకొనాలని బాధించారు.

“ దేశహితము గోరి దేశంబు గోహంబు
దీనము జీవనంబు భారవోయు
మాన్యులను ఘనవదాన్యుల ధన్యుల
గరిమ నెంతునమ్మ భరతమాత ! ” 113

112. చా॥ ఎస్. సూరప్పయ్య - హిందీ లైట్ తెలుగుకీ ఆధునిక్ కావ్యభారా
పు. 126 - 127

113. గురజాడ రాఘవశర్మ - జాతీయగీతాలు, పు- 63.

హిందీ కవులు మాఖన్‌లాల్ చతుర్వేదీ, 'వికాసరతీయ ఆల్బమ్' గీతంలో దేశంలో అణువణువునా జాతీయభావం కలగాలని, ఆత్మ త్యాగభావన తెలుగొందాలని, ఆంగ్లేయప్రభుత్వానిని విరుద్ధంగా వ్యతిరేకమైన పనులు చేయాలని ప్రజలను మేల్కొల్పే ప్రయత్నం చేశారు. వారి పుష్పాభిలాష భారతీయ వృద్ధాభిలాషగా మారింది.

“ముద్దు కోడ్ లేనా వనమాలీ
జన్ పథ్ పర్ దేనా తుమ్ ఫెంక్
మాతృభూమి పర్ శీశ్ భానె
జన్ పథ్ జానె వీర్ అనెక్” 114

సుభద్రా కుమారీ చౌహాన్ అత్యవసరంను ఆరికట్టి మాతృభూమి కోసం ఆత్మ సమర్పణ చేసే భావాన్ని వ్యక్తం చేస్తూ గీతాన్ని రచించారు.

“న హూనె దుంగీ అత్యవార్”
చల మై హూ జాహ్ బలిదాన్
మాతృమందిర్ మే హుయీ హుకార్
చలో దో ముద్దు కో హీ భగవాన్” 115

ఈ విధంగా తెలుగు హిందీ కవులు విభిన్నరీతులలో ఆత్మ

114. సం॥ దా॥ శ్యామ్‌సుందర్ ఘోష్ - ప్రతినిధి రాష్ట్రీయ కవిత్వాపిఠ, పుణ్ - 20

115. దా॥ జిత్‌రామ్ పాక్ష - ఆధునిక్ హిందీకావ్యమే రాష్ట్రీయ చేతనా కా వికాస్, పుణ్-215.

త్యాగన్ని ప్రేరేపించే జాతీయ గీతాలను రచించి జాతీయతాభావానికి
బలాన్ని చేకూర్చారు.

11. మహాత్మా గాంధీ :-

భారతస్వాతంత్ర్యోద్యమంలో గాంధీజీ నాయకత్వం నిరుపమా
నమైనది. సత్యాగ్రహ బలంతో దేశాన్ని ఒకే త్రాటిపై నడిపించి
జాతీయతాభావాలను కలిగించి ప్రజలను చైతన్యవంతులను చేసిన
మహాత్ముడు గాంధీ. తన సిద్ధాంతాలను ఆచరణలో చూపి ప్ర
జలను ప్రభావితం చేసిన ఉదయనాయకుడు.

జవహర్ లాల్ నెహ్రూ గారి అభిప్రాయంలో -

“ గాంధీజీ భారత దేశంలో లక్షలాదిమంది ప్రజలను ప్రభా
వితం చేశారు. కొందరి జీవితాలలో పరోక్షంగాను కొందరి
జీవితాలలో పూర్తిగాను మార్పును తెచ్చారు. ఈవిధంగా వారి ప్ర
భావం ఎవరూ ఆపలేనది, అవరోధించలేనది.” (116)

గాంధీజీ ప్రభావం కనాటి కవులపై కూడ ప్రసరించింది.
గాంధీజీ జీవితాదర్శాలను, నాయక లక్షణాలను గ్రహించి, జాతీయ
గీతాలను రచించారు. తెలుగు హిందీ భాషల్లో వందలాది గీతాలు
వెలువడ్డాయి.

తెలుగుల బసవరాజు అప్పారావు గాంధీ వేషధారణను,
స్వభావాన్ని శక్తిని వర్ణిస్తూ ఓ గీతాన్ని రచించారు.

“ కొల్లాయి గట్టతేచి? మా గాంధీ
కోమటై పుట్టతేచి?
వెన్నపూస మనసు - కన్నతల్లి మైమ
చక చక నడిస్తేను - జగతి కంపించేను
పలుకు పనికితేను బ్రహ్మవాక్యేను. ” (117)

మంగిపూడి వెంకట శర్మ గాంధీని జగద్రక్షకునిగా, ధర్మ
సంస్థాపకుడైన హరి స్వరూపునిగా భావించి గీతాన్ని రచించారు.

“ జగద్రక్షకుడు గాంధీమహాత్ముడు
జనులందరు మీరెరుగండో
జగతిని ధర్మము స్థాపన సేయగ
జన్మించిన హరి యశదండో ” (118)

కరుణాశ్రీ జంధ్యాల పాపయ్య శాస్త్రి గాంధీని మహాస్వత
వ్యక్తిగా కీర్తించారు.

117. గురజాడ రాఘవశర్మ - జాతీయగీతాలు, పు. 208

118. గురజాడ రాఘవశర్మ - జాతీయగీతాలు, పు. 208.

“అతడొక పవిత్ర ధర్మ బోవాలయంబు
 అతడొక విచిత్ర విశ్వవిద్యాలయంబు
 ఆమహాశక్తి అంతయంతంచు తూచ
 జాలమాతడొక పెద్ద హిమాలయంబు.” (119)

“దామోజి” దృష్టిలో ప్రపంచమంతా గాంధీమయం.

“ఇండియాలో ఇంగ్లండులో
 ఆఫ్రికాలో అమెరికాలో
 అంతా గాంధీమయం - ఈ జగ
 మంతా గాంధీమయం.” (120)

హిందీలో సుభద్రా కుమారీ చౌహాన్, “గాంధీ కౌ ప్రతి”
 గీతంలో గాంధీ పట్ల తనకు గల శ్రద్ధను వ్యక్తం చేశారు

“భూభౌ నంగే దీన్ బంధువం పర్ లగే అత్యాచార్
 దీన్ బంధుకీ అంఖంసే పూటో కరుణాకౌ ధర్
 ఈస్ చణ్ గూస్ పర్ ఫర్ సే ప్రభు ఉస్కా కల్యాణ్ కశే
 ఖేల్ రహూ అప్నే ప్రాణం పర్ ప్రభు దధీచి కా త్రాణ్ కశే

119. గురజాడ రాఘవశర్మ - జాతీయగీతాలు, పు. 170.

120. గురజాడ రాఘవశర్మ - జాతీయగీతాలు, పు. 220.

ధోదో భారతగా కళంక్ తెరే ఆంఖోం గా వానీ

లిఖ్ దో యహ్ బలిదాన్ హమారీ ప్రాయశ్చిత్ కహన్ " 121

గాంధీ ప్రత్యేకమైన వ్యక్తిత్వం కలిగిన వారు. వారి గుణగూఢాలను కీర్తిస్తూ శ్రీమైథిలీ శరణ్ గుప్త ఇలా రవించారు.

" సంత, మహాత్మా హో తుమ్ జగత్

బాప్రా హో తుమ్ దీనోం గా

దరితాం కౌ అభీష్ట వర్దాతా

ఆశ్రయ హో గతిహీనోం కౌ

ఆర్థో అజాత్ శత్రుతా కౌ ఉస్

పరంపరా కౌ స్వతఃప్రమాణ్

సదయ బంధు తుమ్ విరోధియోం కౌ

నిర్దయ స్వజన్ అభీనోం కౌ. " 122

ప్రపంచానికి తండ్రిగా, దళితులకు, పీనులకు అభీష్టాల నిచ్చే వర్దాతగా, ఆశ్రయం గా అజాతశత్రువుగా ఆయన్ని కవి వర్ణించారు.

ఇదే విధంగా సీయారామ్ శరణ్ గుప్త కూడా గాంధీని స్తుతించారు.

121. దేవరాజ్ శర్మ పబ్లిక్ - హెండి గా రాష్ట్రీయ కావ్యధారా - ఏక్ సమన్ అనుశీలన్, పుష్క-303, 304.

122. మైథిలీ శరణ్ గుప్త - రాష్ట్ర వాణీ, పుష్క-173.

“విశ్వ-మహావంశ-పాల్, ధన్య
 తుమ్ ధన్య మే ధరాశోలాల్
 జానె నీన్ భాషా మే జ్ఞాత్ నీసే
 జానె నీన్ ఆశా మే
 మాన్ మే తుమ్హారే విశ్వ హసతా
 రోదన్ మే ఆకర్ నివసతా ” (123)

దేశ సేవలో గాంధీ జీవితం ధన్యమైనదని కవి భావించారు.

శ్రీ చైర్ బహరి దీక్షిత్ కంటక్, “మహాత్మాకే ప్రతి” స్మృతిక
 శీతం లో గాంధీజీ గుణగణాలను వివరిస్తూ, ఈ ప్రపంచంలో
 గాంధీజీ శాశ్వతమైన యశస్సును పొందాలనే ఆకాంక్షను వ్యక్తం
 చేశారు.

“జాతక్ సూరజ్ చాద్ సమీర్
 జమునా గంగా మే వై నీర్
 ఖదా హిమాలయ నీన్ ఉదాయే
 భరా హింద్ సాగర్ గంభీర్
 జాతక్ బనే హుయే వై
 అవిచల్ - ప్రకృతి నియమ్, మానవ్-డిగ్నల్
 తజ్జత్ గూంజే సుయశ్ తుమ్హారా

123. దోవరాజ్ శర్మ పత్రిక్ - హిందీ కీ రాష్ట్రీయ కావ్య భారా - వీక్
 సమగ్ర అనుశీలన్. పృష్ట-297.

సుర్ సుర్ నభ ధరాణి పాతాల్ " (124)

ఈ విధంగా తెలుగు, హిందీ కవులు, గాంధీని స్వరాజ్యని
రూఢిశక్తిగా, ఉత్పత్తునిగా కీర్తించారు. ఆయన మార్గాన్ని అనుసరిం
చమని ప్రజలకు ఉద్బోధించారు. ఆ విధంగా జాతీయతాభావాన్ని
పెంపొందించారు.

12. సత్యాగ్రహోద్యమం :-

ఆంగ్లేయుల దురాగతాలను అరికట్టడానికై గాంధీజీ
మాతన సిద్ధాంతానికి రూపాన్నిచ్చారు. అది సత్య, అహింసల సిద్ధాం
తం. తద్వారా సత్యాగ్రహోద్యమాన్ని దేశంలో నిర్వహించారు.
ఆంగ్ల సామ్రాజ్య పునాదులను కదిలించారు. శాంతియుత మార్గంతో స్వా
తంత్ర్యాన్ని పొందాలనే భావాన్ని ప్రజలలో కలిగించారు. జాతీ
య కవులు తమ పూర్తి సహకారంతో ఉద్యమానికి స్ఫూర్తినిచ్చే జాతీ
య గీతాలను రచించారు.

సత్యాగ్రహోద్యమం గాంధీ సిద్ధాంతాల ఉద్యమం. కాబట్టి
గాంధీ నా మస్కరణం సత్యాగ్రహ వాదులకు తారక మంత్రమైంది. గాంధీ
మార్గం వారికి జీవన మార్గమైంది. తుపాకి గుళ్లకు, జైళ్లకు వారు తమ
ఉదరాన్ని వదిలేవారు కాదు.

తెలుగులో గరిమెళ్ల సత్యనారాయణ సత్యాగ్రహోద్యమ వివరహ
ణను వివరిస్తూ గీతాన్ని రచించారు.

“ గుండు పట్టుక మమ్ము - కూల్చి వచ్చిన గాని
కూర్చున్న చోటల విడము
చా డలకుంటూ రాట్నం త్రిప్పుతాము
రాజ్య సూత్రము వడి వధుకుతాము
దేవ శాంతిని తప్పుము - సరితసం విడము ” (25)

పురిపండా అపులస్వామి సత్యాగ్రహోద్యమంలో స్వాతంత్ర్య
నికై జీవితాల వర్పించిన విప్లవీయులకు దేశభక్తులకు శాంతిని కొరు
తూ వారి నాదర్యంగా గ్రహించాలని అభిలషించారు

“ స్వార్థ లవమేని లేని మీ త్యాగ గరిమ
ప్రాకీ పోయెను ఖండాంతరాల వాటి
ఇది స్రరాజ్యరమా నవాభ్యుదయ వేళ
నభిమె నినడించె విజయదుందుభుల మ్రోత ” (26)

జింధ్యాల పాపయ్యశాస్త్రి సత్యాగ్రహోద్యమానికి ఆహ్వానాన్ని

125. గురజాడ రాఘవశర్మ - జాతీయగీతాలు, పు - 260

126. మద్దూరి సుబ్బారెడ్డి - తెలుగులో జాతీయోద్యమ కవిత్వం - పు. 231

సత్యాగ్రహ కదనంలా

బుద్ధ బౌద్ధ కాదుల్యోం వలె

శ్రద్ధా మయ కర్తవ్యం వలె

ప్రవహించిన, ప్రతిధ్వనించిన

ప్రశాంత జయఘంటాధ్వనం

ప్రపంచ నవయుగా హృదయం (127)

దామరాజు పుండరీకాక్షుడు సత్యాగ్రహోద్యమాన్ని స్వ
చ్ఛంగా పాటిస్తామని, లాఠీ దెబ్బలకు బెదరమని తెలియజేశారు.

“ దేశభక్తులు మాకు సారాం, సారాం

దేశస్థానులు మాకు - దూరాం దూరాం

లాఠీ దెబ్బలకేము బెదరాం, బెదరాం

మేటి యాకాకి బెదరాం, బెదరాం” (128)

హిందీకవులు కూడ సత్యాగ్రహోద్యమానికి తత్తమానం
గానే స్ఫూర్తినిచ్చారు. సత్యాగ్రహులకు ప్రోత్సాహాన్నిస్తూ జాతీయ
కవి మైథిలీశరణ్ గుప్తా ఇలా వచియించారు.

“ అస్థిర్ కియా టాప్ వాలోం కో

127. గురజాడ రాఘవశర్మ - జాతీయగీతాలు, పు- 172

128. గురజాడ రాఘవశర్మ - జాతీయగీతాలు, పు- 223.

గాంధీ ట్రాప్ వాలం నే

శ్రేష్ఠ బినా సంక్రామ్ కియా హై

ఇన్ మాయా కే లాలం నే

అప్రే నిశ్చయ్ పర్ మే దృఢ్ హై

మారా , వీహా , బండ్ కరా

ఊజబ్ బాంక పన్ డిఖిలాయా హై

ఇన్ కే సాధీ చాలం నే (129)

సాహస్ లాల్ డ్రివెడీ దండి సత్యాగ్రహాన్ని వర్ణిస్తూ
పుత్రుడని, పాదరుడని, బంధువని భేదం లేక అందరూ సత్యాగ్ర
హాద్యమంలా పాల్గొనాలనే కాంక్షను వ్యక్తం చేశారు.

“చల్ పడీ బహన్ చల్ పడే బంధు

చల్ పడీ జననీ , చల్ పడే పుత్ర

పతె చలె చలీ సత్వీ ఉనీ

జుడో గయా సనెహా కా సరస సూత్ర

*

*

*

*

*

బచ్చం భూదొం మా బేటాంకీ

బహనాం భాయి కా యచ్ టూరీ

ఘోషితే చలే మత్వారీ బన్
 తో పర్ ఖానో గాలా-గారీ " (130)

సత్యాగ్రహులు తమ సిద్ధాంతాల పట్ల అచంచలమైన విశ్వాసంతో ఉంటారు. తైలూకి వెళ్లడానికి భయపడరు. జాతీయభావప్రేరితులై శ్రీ బాలకృష్ణ శర్మ 'నవీన్'

" మానో కియా పుకార్ బధా
 మా చధా చువా కుర్బాన్
 హమ్మే దోఖా ముద్దో దుహలాతే
 సికహంకౌ దరఖాన్ " (131) అన్నారు.

సత్యాగ్రహానికి అర్థం - సత్యం పట్ల కృధవిశ్వాసంతో ఉండడం. సత్యాగ్రహినుల నిశ్చల దేశభక్తిని వర్ణిస్తూ త్రిశూల్ గారు ఆత్మబలానికి డాలుగా సత్యాగ్రహాన్ని వివరించారు.

" సత్యాగ్రహ్ కా వ్రతీ కష్టో కిరనాహీ ధౌలే
 మాశో ఉసెక మంద మూఢ్ ధౌలే పర్ ధౌలే
 సమధౌ ఉసాక దయా శాత్ర్ చాటే సికలేలే
 మోహ్ ప్రాచాకా భాద్ జ్ఞాన్ పర్ అవనీ ఖేలే.

130. సాహన్ లాల్ ద్వివేదీ - జయభారత్ జయ, పుష్క-39

131. 'దవరాజ్ శర్మ' పథిక్ - హిందీకో రాష్ట్రీయ కావ్యధారా విక్ సమగ్ర అనుశీలన్, పుష్క-243.

అట్టే పశుబల్ సే కభీ సత్సాగ్రహి న కామ లే

ఆత్మబల్ కో ధోలే హి, నిజరక్షా హితధామ లే" (132)

సత్సాగ్రహ అహింసాత్మక ఉద్యమం గ్రామగ్రామాల్లను వ్యాప్తి చెందింది. వాళ్లు దేనికి ఫయిపడరు. దేశంలోని అత్యాచారాలను అణచి వేయడానికి పూనుకొన్నారు. కవి శ్రీ చైల్ విహారీ దీక్షిత్ ' కంటక్ ' తన రచనలో ఈ భావాన్నే వ్యక్తం చేశారు.

" జనతాకో సప్తే సేవక్ మో గాంధీకో అనుయాయీ
హమ మో సత్సాగ్రహి దేశ్ పర్ హస్ కర్ మత్తే వాలే" (133)

*

*

*

*

*

సర్ సే కఫన్ బాంధ్ కర్ నికలే బలిదానాంకో బేలా

హమ మో సత్సాగ్రహి సమర్పణ్ సభకుభ్ కత్తే వాలే" (134)

ఈ విధంగా తెలుగు హిందీ కవులు సత్సాగ్రహ ఉద్యమగీతాలను రచించి, ప్రజలలో విదేశీశాసనం పట్ల వ్యతిరేకతను కలిగించారు. స్వరాజ్యకాంక్షను వ్యాప్తి చేశారు.

132 దా॥ జిత్ రామ్ పాఠక్ - ఆధునిక్ హిందీ కావ్యమే రాష్ట్రీయచేతనా కా వికాస్, పుష్క-211.

133 దా॥ జిత్ రామ్ పాఠక్ - ఆధునిక్ హిందీ కావ్యమే రాష్ట్రీయచేతనా కా వికాస్ పుష్క-212

134. చైల్ విహారీ దీక్షిత్ ' కంటక్ ' - సం॥ నరేంద్ర చతుర్వేదీ ' చలనా మాగా '

13. హరిజన ఉద్యమం :-

ఆంగ్లప్రభుత్వం హరిజనాధ్యక్షుల పెరుతో జాతివిభజనకు పూనుకొంది. గాంధీ ఈ 'ఆలోచనను నిరసించారు. అంటరాని తనమనే భేదభావం తో స్వరాజ్యాన్ని ఎన్నటికీ సాధించలేమని జాతీయ సమైక్యతా ఫలాన్ని ఆనుభవించడానికి కులమత భేదం అవ రోధమని పేరొగొన్నారు. (135)

గాంధీ నాయకత్వంలో హరిజనాద్యమం నిర్వహించబడింది. 'అంటరాని వారు' అనే పదానికి బదులు గాంధీ 'హరిజన' నామకరణం చేశారు. జాతీయకవులను ఈ ఉద్యమం ఎక్కువగా ప్రభావితం చేసింది. విప్లవాత్మకమైన గీతాలను రచించారు.

ఉత్తర భారతం లో కన్నా దక్షిణ భారతంలో ఈ హరిజన సమస్య ఎక్కువైంది. అందుకే దక్షిణ ప్రాంతకవులు ఎక్కువగా స్పందించారు.

గురజాడ అప్పారావు మనుష్యులలో మంచి, చెడ్డ అనేవి మాత్రమే రెండు కులాలని, మంచి యిప్పుడి మాల యైతే, మాల తానవుతానని చాటుకొన్నారు.

“ మంచి చెడ్డలు మనుజులందున

ఎంచి చూడగ రెండె కులములు

మంచి యిప్పుడి మాలయితే

మాలనో యగుదున్ " (136)

వెంకట పార్వతీశకవులు హరిజనులను సమర్థిస్తూ కవిత్వాన్ని రచించారు. వాళ్లను ఉద్ధరించడం సమాజ కర్తవ్యం గా భావించాడు. ఎవరి హృదయంలో, ప్రేమ, మమతా భావాలు ఉండవో వాళ్లని అంటురాని వాళ్లుగా పేరొకొన్నారు. అమాయకులైన హరిజనులు భగవంతుని కంటికి పులమాలన్నారు.

" మమత తప్తిన యాతడు మాల గాక

మాట తప్తిన యాతడు మాల గాక

ఆనైమును పున్నై పెరుగని యట్టిమాల

మాలయే దేవుని యెడ పుమాల గాక " (137)

'హరిజనుడ' శీర్షిక గీతంలో నెల్లూరి వెంకటరామానాయుడు వితరుల వలెనే హరిజనులు కూడ జన్మించారని, వితరుల వలెనే వాళ్లలాను ఒకొక్క ఉన్నదని అటువంటిప్పుడు వాళ్లు మాలలెలా అవుతారని ప్రశ్నించారు.

136. గురజాడ రాఘవశర్మ - జాతీయగీతాలు, పు- 395

137. డా॥ ఎస్. సూరపుడు - హిందీ లైట్ తెలుగుకే ఆధునిక్ కావ్యధారా పు. 50.

“ కష్టించి పనిచేతుమండి-మీతో

పుష్టి పుట్టినపుడె పుట్టెతిమండీ

హీనపు మాలలనకండి - ఎల్ల

మానవులం దొక ఆత్మే కదండీ ” (138)

దేశభక్తకవి బుచ్చిసుందరరామ శాస్త్రి , స్వాతంత్ర్య సమ
రొద్యమంలా ముందుకు పొగని వారిని మాత్రమే అంటరాని వారన్నారు.

“ అంటరాని వారెవరో కాదు

మా వెంట రాని వారే ” (139)

హిందీ సాహిత్యంలో మాధురీ పత్రికా సంపాదకులు 1923

లో , హరిజనులు సమాజంలో ఒక భాగమని, అది కనుక గుర్తించన
వలెనని జాతి మరణించినట్లేనని పురాజ్యపాథన ఫలించదని వ్యక్తం చేశారు. (140)

సమాజంలో హరిజనులకు ప్రాతాహ్లాన్ని వాడేలా కొడుతూ
శ్రీ బదరీనాథ్ థాన్ గిరాన్ని రచించారు.

138: గురజాడ రాఘవశర్మ - జాతీయ గీతాలు , పు. 395

139: గురజాడ రాఘవశర్మ - జాతీయ గీతాలు, పు. 393.

140: డా॥ బిక్ర రామ్ పాక్షి - ఆధునిక హిందీ కవ్య మే రాష్ట్రీయ చేతనా కా
వికాస్ , పు. 234.

“ హమే మత్ ఘనానై ధ్వజరాజ్

హమ్ నై శూద్ర అఘాత్

ఆమ్ నై ఆర్య ఆసీరవాజ్

యా త్ పుటో ఆర్యజాతి కే

టూటే అంగ్ జుడావ్

యా హమ్ నో దే మార్

దుసరా ఐన్ నే పిండ్ ఘడావ్ ” (141)

హరిజనుల ఏకత్వం కొనసాగి కృషి చేస్తూ నాథూరామ్ శర్మ
శంకర్ ది ప్రబాధ గీతాన్ని రచించారు

“ ఆపన్ మే కర్ మేల్ ఘాల్ త్రమ్ భేద్ భగావ్

హిలమిల్ భేలే భేల్ సుక్రతే జ్యోతి జగావ్

హితకారా శంకర్ నో భజ్ కమాతే నై గురు-లాగ్ యోం

మత్ శుద్ధ్ ఏకతా నో తజ్ పకడే ఘాత్-అఘాత్ క్షం ” (142)

మలనాత్మక దృష్టితో పరిశీలిస్తే , తెలుగు హిందీ కవులుభయం
లూ హరిజనాద్యమం చే సమంగా ప్రభావితమైనారని చెప్పవచ్చు. మాన
వతా దృష్టితో ఈ సమస్య పట్ల గీతాలను రచించారు. సమైక్య భావానికి
కృషి చేశారు. ఈ ఉద్యమం పాతం(త్ర్యేద్యమంలా భాగమై దేశవ్యా
ప్తమైంది.

141 దా॥ శ్రీహరి రామాయన్ - భారతేందు యుగ్ : ద్వితీయగ్ (రాష్ట్రీయ
కావ్య భారా) పుష్క-133.

142 దా॥ ఎస్. సూరప్పయ్య - హిందీ టైం తెలుగుకీ ఆధునిక్ కావ్య భారా, పుష్క-48.

14. జాతీయ సమైక్యతాభావన :-

భారత దేశంలో భిన్న మతాల, జాతుల, సంస్కృతుల ప్రజలున్నారు. ఈ భిన్నత్వంలో ఏకత్వాన్ని సాధించగలిగినప్పుడే జాతీయ సమైక్యత ఏర్పడుతుంది. నాయకులలో ఐక్యత నెలకొంటుంది. ఈ సమైక్యతా సూత్రం సాహిత్యం పై కూడ ప్రభావాన్ని చూపింది. హిందూ ముస్లింల మధ్య ఆంగ్లప్రభుత్వం విభేదాలను కల్పించసాగింది. దానిని కవులు తమ కలం ద్వారా ఎదుర్కొన్నారు.

జాతీయ సమైక్యతను ప్రజలలో కలిగించడంలో తెలుగు కవులు తమ కర్తవ్యాన్ని నిర్వహించారు. ప్రజలందరూ జాతిమతభేదాలను విడిచి సమైక్యంతో సాధరుల వలె వ్యవహరించాలని ప్రజాధిస్టు గురజాడ అప్పారావు గీతాన్ని రచించారు.

“ అన్నదమ్ముల వలెను జాతులు
మతములన్నీ మెలగవలెనాయ్
మతము వేరయితే నేమోయ్
మన సాక్షాత్త మనుషులుంటే. ④3

చెన్నై ప్రగడ భానుమూర్తి అన్న మతాల ధర్మాలను రక్షించుకుంటూ ప్రజలందరూ సాధరుల వలె మెలగాలని కోண்டింటారు.

“కాన దేశభాషాభిమానంబు కల్పి త్రైస్తవులు
ముసల్మానులును హిందువులును బాశనేలు
నొకరి కుటుంబమై చరి దేశమాత
నుద్ధరింతురు గాత ప్రీతి.” (144)

మంగిళూడి పురుషోత్తమశర్మ స్వరాజ్య దేవతను ఆలయం
లా ప్రతిష్ఠించినట్లుగా భావిస్తూ మనమందరం అన్ని భేదభావాలను
విస్మరించి ఈ ఆలయంలో ప్రవేశించాం కనుక భారతమాతయ్యమను
మనం వేడుకోవాలని కోరాడు.

“హిందూముసలమానులందరమూ వచ్చుము
బోధ శిఖిలు ఏకభావులై వచ్చుము
సారసీ, త్రైస్తవులు పరుగున వచ్చుము
బ్రాహ్మణపంచములు కలిసి కలిసొచ్చుము
మా భేదభావాలు మంట కలి పేశము
మమ్ము మన్నింపవమ్మా మాతల్లీ! మమ్మాదరింపవమ్మా!!” (145)

హిందీలో, కవి రామదేవి ప్రసాద్ సమస్త భారతదేశం
ఏకసూత్రంగా భావించాలని, ప్రాంతీయ భేదాలు నశించాలని కోరుతూ
గీతాన్ని రచించారు.

144. గురజాడ రాఘవశర్మ - జాతీయగీతాలు, పు- 28

145 దా॥ ఎస్. సూరప్పకు - హిందీ టైం తెలుగులో ఆధునిక కావ్యభారా, పు. 90.

“భారతశమ మేమై వివిధప్రాంత నివాసీ అంగ్
 పంజాబీ, సిందీ సుజన్ మహారాష్ట్ర తెలంగ్
 మహారాష్ట్ర తెలంగ్ బంగ్ దేశీయ బిహారీ
 హిందూస్థానీ మధ్య హింద్ జనప్రంత బరారీ
 గుజరాతీ ఉత్తరీ ఆది దేశీ నేవారత్
 సఖి లాగ్ మై అంగ్ బనా మై జిన్మై భారత్.” (146)

శ్రీ రూప్ నారాయణ్ పాండేయ్ జాతి, కుల, మత భేదాలు లే
 కుండా ప్రజలందరూ పరస్పరం సంపూర్ణ ప్రేమసహకారాలతో ఉండా
 లని కాంక్షించారు. హిందూ, ముస్లిమ్, జైన, బౌద్ధ, పారసీ వంటి
 భేదాలందరూదని తెలియజేశారు.

“జైన బౌద్ధ పారసీ యువుదీ
 ముసల్మాన్ సీఖ్ ఈసాయి
 కొట్టికండ్ సె మిల్కర్ కహ్లా
 హమ్ సబ్ మై భాయి భాయి” (147)

ఇదే అభిప్రాయాన్ని పాహన్ లాల్ ద్వారా తెలియచూచారు.

146 దా॥ శ్రీహరి రామాయన్ - భారతేంద్రయ్యగ్- ద్వారాదీయగ్, (రాష్ట్రీయ
 కావ్య భారా) పు- 179-180.

147. దేవరాజ్ శర్మ 'పథక్' - హిందీలో రాష్ట్రీయ కావ్య భారా, ఏక్
 సమగ్ అనుశీలన్, పు- 212 - 213.

“ హిందూ ముస్లిమ్, సిఖ్, ఈసాయి
 క్రైస్తవ సభల మై భాయిభాయి
 జన్మ భూమి మై సభల మాయి ” (148)

సియారామ్ శరణ్ గుప్త , గణేశ్ శంకర్ ఆత్మకాగ్గం పట్ల విచారం వ్యక్తం చేస్తూ జాతీయ సమైక్యత యొక్క అవసరాన్ని వివరించారు. హిందూ ముస్లిమ్ల ఏకత్వాన్ని ఆహ్వానిస్తూ విద్యార్థితే చిరా పరిణామం చారు.

“ హా జిత్ మేరా ఖూన్ తుమ్హారే పూలే-పూలే అగర్ ఇస్లామ్
 అబ్ న మాంగ్ హాథ్ , అరె బహుత్ తుమ్ నో మాంగా
 హిందు ముసల్మాన్ దోనో కా యక్ సంయక్ రాష్ట్ర్ హాగా ” (149)

హరికృష్ణ ప్రేమీ స్వాతంత్ర్యోద్యమం సఫలం చెందాలంటే జాతి సమైక్యంగా ఉండాలని, సామ్రాజ్యవాద భారణులను ఎదుర్కోవడానికి సంఘటిత శక్తిగా రూపొందించాలని వేరుగా ఉండరాదని ఆశించారు.

“ ఏక్ ఏక్ ఈంథన్ కే లగద్
 అలగ్-అలగ్ క్యోం సులగే బాల్
 జలూ సాథ్ మిల్ నిపట్ లవకే ”

148. సాహన్ లాల్ షివేదీ - జయ భారత్ జయ, పృష్ఠ-95

149. దేవరాజ్ శర్మ 'పథ్' - హిందీ కీ రాష్ట్రీయ గాయకారా, ఏక్ సమక్ర అనుశీలన్, పృష్ఠ- 301.

మహాత్మా జి. యూ. డి. ఖోలా " (150)

సంక్షిప్తంగా చెప్పాలంటే , తెలుగు హిందీ కవులు భయలు
జాతీయ సమైక్య భావాన్ని ఉద్దీప్తం చేయడానికి కృషి చేశారు. దేశప్రజలు
జాగృతమవుతూ వలసిన సమయ మాసన్న పైనదని గుర్తు చేశారు.

15. స్వాతంత్ర్యోద్యమం :-

ఆంగ్ల ప్రభుత్వ పరిపాలన భారతీయులలో అసంతృప్తిని కలిగించి విప్లవానికి దారి తీసింది. దీనితో భారతదేశంలో స్వాతంత్ర్యోద్యమం ప్రారంభమైంది. స్వాతంత్ర్య కాంక్షతో ప్రజలు ప్రాణత్యాగానికి సిద్ధమైనారు. జైల్లో బందీలయినారు. ఇటువంటి సమయంలో ప్రజలలో ఉత్సాహాన్ని చైతన్యాన్ని కలిగించడానికి కవులు ప్రాముఖ్యులు.

తెలుగు కవులలో మల్లాది రామచంద్రశాస్త్రి స్వాతంత్ర్యోద్యమంలో భాగం పంచుకొమ్మని ప్రజలను ఆహ్వానిస్తూ , శాంతిమార్గంతో స్వాతంత్ర్యం సాధించే మార్గాలన్నీ వ్యర్థమయ్యాయని , కనుక శత్రువులతో సాంరాటానికి సిద్ధం కమ్మని ఆదేశించారు.

"స్వాతంత్ర్యమును గొరె సామరస్యముగా

సన్నిహిత ప్రయత్నములు సకలమ్ము చేడెనింక

150. చ॥ జి.కె.రామ్ పాఠక్ - ఆధునిక హిందీకావ్య మే రాష్ట్రీయ చేతనా కా చిక్కాన్
పేజీ-274.

పాశతంత్ర్యము బాప చగతురతో పోరాడి
 ప్రాణములు వీడిన ప్రభువీరుల వలచి
 స్వాతంత్ర్య సమరము సాగింపగా వేగ
 సహచరులతో గూడి రావోయి " (151)

కవిరాజు త్రిపురనేని రామస్వామి చౌదరి స్వాతంత్ర్య సంగ్రా
 మంలా భాగం పంచుకునే వీరులను ఆహ్వానిస్తూ గీతాన్ని రచించారు.

" వీరగంధము తెచ్చి నారము
 వీరులెవ్వరొ తెల్పుడీ
 పూసీ పాదుము, మెడను వైతుము
 పూలమాలలు భక్తితో " (152)

కాశీ విశ్వనాథం " మూర్తింగ్ సాంగ్ " గీతంలా స్వాతంత్ర్య
 ధ్యమపైనికులకు ఉద్యోధన చేస్తూ జాతీయజెండాను స్వీకరించి
 విజయం పొందాలని, పరాధీనత అనే శృంఖలను ఛేదించాలని
 స్వేచ్ఛాజ్వలం కోసమై ప్రాణాలను అర్పించాలని కాంక్షించారు.

" జాతి జండా నెత్తుదాం - జయము గాంచి కీరుదాం

151 గురజాడ రాఘవశర్మ - జాతీయగీతాలు, పు- 59

152 గురజాడ రాఘవశర్మ - జాతీయ గీతాలు, పు- 59.

దావ్య శృంఖలలు తెంచి దేశభక్తి చాటురాం

స్వేచ్ఛ కొరకు ప్రాణాలను బలియిస్తా వీరురాం " (153)

హిందీ కవులు కూడ ప్రజలను స్వాతంత్ర్యోద్యమ ప్రేరి
తులను చేయడానికి పూనుకొన్నారు. స్వాతంత్ర్యోద్యమంలా ప్ర
ముఖులైన శ్రీ బాలకృష్ణ శర్మ 'సచిన్' తన విప్లవ గీతాన్ని స్వాతంత్ర్య
ోద్యమ కారులకు వినించారు.

" కవి రుక్ యే తాన్ సునావో

జిన్ సే ఉధర్ - పుధర్ మన్ జాయే

ఏక్ హిల్స్ ఇధర్ సే ఆయే

ఏక్ హిల్స్ ఉధర్ సే ఆయే

ప్రాణం కే లాల్ పర జాయే

త్రాహి నాహి నవనభ్ మే ఛాయే

బరే ఆన్ జలర్ జల్ జాయే

భస్మే సాత్ భూధర్ హా జాయే

సాపపుణ్య్ సర్ - సర్పావో కే

భూల్ ఉడ్ ఉధే దాయే - జాయే " (154)

153 దా॥ ఎస్. సూరపుదు - హిందీ కేర్ తెలుగుకీ ఉధున్ కాయ్ కారా
పు. 127.

154 దేశరాజ్ శర్మ 'సచిన్' - హిందీ కీ రాష్ట్రీయ కాయ్ కారా, ఏక్ సమర్
అనుశీలన్, పు - 404.

మహాకవి జయశంకర్ ప్రసాద్ తన గీతంలో జాతి
గౌరవాన్ని, శోభను గర్వంగా కీర్తించాడు. స్వాతంత్ర్యం హిమా
లయ శిఖరం పై కూర్చుని ప్రజలను పలుస్తున్నట్లుగా గీతాన్ని
రచించారు.

“ హిమాద్రి మంగ్-శృంగ్ నే ప్రబుద్ధ శుద్ధ భారతీ
స్వయంప్రభా సముజ్వలా స్వేతంత్రతా పునారతీ
అమర్ధ వీరపుత్ర హూ దృఢ ప్రతిజ్ఞా సాహస
ప్రశస్తే పున్య సన్మతౌ , బధౌ చలా , బధౌ చలా (155)

జరియకవి శ్రీ సాహన్‌లాల్ ట్యివేదీ స్వాతంత్ర్యోద్య
మానికి జీవాన్నిస్తూ స్వాతంత్ర్యసైనికులను ప్రబుధిస్తూ గీతాన్ని
రచించారు.

“ హమ్ మాతృభూమికో మైనిక్ మై
ఆజాదీకో మల్ మాలై మై
బలివేదీ పర్ హస్ హస్ కర్ క
నిజ శిశ్ వధానా మాలై మై (156)

స్వాతంత్ర్యోద్యమసైన్యాన్ని జాగృతం చేస్తూ టైల్ విహ
రీ దీక్షిత్ 'కంటక్' గీతాన్ని రచించారు.

155. దేవరాజ్ శర్మ 'పథిక్' - హిందీకి రాష్ట్రీయ కావ్యధారా, ఏఫ్ సమర్
అనుశీలన్, పేజీ-402.

156. సాహన్‌లాల్ ట్యివేదీ - జయభారత్ జయ , పేజీ-56.

“జాలిమ్ సరాకిర్ మిటాయేంగే
 భారత్ స్వాధీన్ బనాయేంగే
 ఘర్ ఘర్ మే క్రాంతి మనాయేంగే.” (157)

ఈ విధంగా రెండు సాహిత్యాలలోను కవులు ప్రజలను
 స్వాతంత్ర్యోద్యమ ప్రేరితులను చేశారు. ఈ గీతాలు ప్రతిభారతీయు
 ని చెవులలో ప్రతిధ్వనించి స్వాతంత్ర్య సముపార్జనకై కృతనిశ్చ
 యులయ్యేట్లు చేశాయి.

16. క్విట్ ఇండియా ఉద్యమం

1942 లో జరిగిన క్విట్ ఇండియా ఉద్యమం స్వాతంత్ర్య
 ఉద్యమంలో ప్రముఖ ఘట్టంగా భాసించింది. ప్రజలు స్వరాజ్య
 ద్వారం వరకు వచ్చారు. ఆంగ్లేయులు భారతీయులను నిరోధించడా
 నికి శాయశక్తులా ప్రయత్నించారు. కవులు ఈ ఉద్యమానికి తమ
 గీతాల ద్వారా స్ఫూర్తినిచ్చారు.

తలుగుకవి తెన్నేటి సూరి భారతదేశాన్ని విడిచివెళ్ల
 మని ఆంగ్లేయులను కోరుతూ, ఉదయమైనదని, యింటింటా
 ప్రజలను నిశ్చింతగా ఉండమని అభయమిస్తూ గీతాన్ని రచించారు

“విల్లు విడిచి దారి బట్టినోయ్ తెలతెల్లవారె
 కొల్ల గొట్టు వేళ దాటినోయ్
 వింటివారు మేలు కొన్నారోయ్ ” (158)

సాంబశివరావు స్వాతంత్ర్య సమరయోధుల వీరత్వాన్ని
 సాహసాన్ని శ్లోఘించారు. ఆగష్టు విప్లవాన్ని వర్ణించారు.

“విప్లవజ్యోతుల కిరణకాంతిలో
 ఉదయించాడు స్వతంత్ర భాషుడు
 విప్లవవీరుల నెత్తురు నడిపై
 ప్రసరించిందీ స్వతంత్ర వాయువు
 విప్లవ నేతల త్యాగ జలధిలో
 వెలుగొందిందీ స్వతంత్ర భారత్
 విన్నారా మన వీరుల చరితం
 కన్నారా ఆగష్టు విప్లవం ” (159)

జంధ్యాల పాపయ్య శాస్త్రి ఆగష్టు విప్లవంలా భారతీయ
 ల విజయాన్ని, ఆంగ్లేయుల ఓటమిని వర్ణించారు.

158. మధువారి సుబ్బారెడ్డి - తెలుగులో జాతీయోద్యమ కవిత్వం, పు. 278

159. గురజాడ రాఘవశర్మ - జాతీయగీతాలు, పు- 414.

“ రెండు పాదాలను పోలి పుల పోలి
 నందులు కలు రుబందులట్లు
 రెండు పాదాలను సూరిరు కచ్చేరిలు
 ఖర దుషణాదుల కావమట్లు ” (160)

క్రిట్ ఇండియా ఉద్యమంలా ప్రజలు స్వతంత్ర స్థాపనకు
 రంగు పాత్రాన్ని పతనానికి పోరాటాన్ని సాగించారు. హిందీలో విప్లవ
 గీతాల గాయకుడైన 'మిలింద్' స్వతంత్ర్యోత్సవ ప్రకటిస్తూ గీతాన్ని
 వ్రాశారు.

“ దృఢ నిశ్చయం బాద్ హమాశే
 హుథం మే అబ్ అబాదీహై
 టూటే బంధన్, మిటి గులామీ
 ఖల్తే సమధువీ బరబాదీహై
 నయీ జిందగీ నయా వహన్ అబ్
 నయే విచారం కీహై ధారా
 హై స్వతంత్ర్ సబ్ భారత్ వాసీ
 భారత్ వర్ష స్వతంత్ర్ హమాశా ” (161)

జాతీయ కవి దినకర్ ' అగ్గో ఛీఖ్ ' అనే శీర్షికతో ప్రజా

160. గురజాడ రాఘవశర్మ - జాతీయ గీతాలు , పు- 427.

161. డా॥ జి.కె.రామ్ పార్థ్ - ఆధునిక్ హిందీ కావ్య మే రాష్ట్రీయ చిత్రనా
 క వికాస్ , పు- 271- 272.

ధాత్యక్తమైన గీతాన్ని రచించి సమరానికి శంఖారావాన్ని పూరించారు.

“ బేతైన్ మై హూయే, హర్ ఓర్ బెకనీ మై

కొయీ నహీ బతతా, కిరతే కిథర్ చలిమై

* * * * *

హమ్ దో మక్ లమ మై, య దేవతా విభావే

అప్నే అనిల్ విశిఖ్ సే ఆకాశ్ జగ్ మగా దే

ఉన్నాద్ బెకనీ కా ఉత్తాన్ మాంగతా ము

వి సాఫ్తక్ మాంగతా ము, తూఫాన్ మాంగతా ము.” (162)

క్రీట్ విండియా ఉద్యమాన్ని అణచివేయడం పట్ల విచారాన్ని వ్యక్తం చేస్తూ, హరివంశరాయ బచ్చన్ గీతాన్ని రచించారు.

“ ముద్గు కొ మై విశాన్ కిసీ బిన్

ఘాయల్ హిందూస్థాన్ ఉత్తేగా

* * * * *

బిన్ నిశ్చలతా కౌ అందర్ సే

మీ భీష్మ తూఫాన్ ఉత్తేగా.” (163)

162. దేవరాజ్ శర్మ 'పథిక్' - హిందీ కీ రాష్ట్రీయ కావ్యధారా, చిక్ సమగ్ర్ అనుశీలన్, పుణ్ 273.

163. డ॥ శ్యామ్ సుందర్ ఘోష్ - ప్రతేనిధి రాష్ట్రీయ కవితాచిఁ పుణ్-175.

మై వివరణను బట్టి ఉభయ సాహిత్యాలలో కవులు 1942 క్రిక్ ఇండియా ఉద్యమం చే ప్రభావితమై తమ గీతాల ద్వారా ప్రజలలో స్వాతంత్ర్య గాంధీని పుట్టి చేశారు.

17 స్వాతంత్ర్య ప్రాప్తి :-

1947 వ సం॥లో భారతదేశం ఆంగ్లేయుల బానిసత్వం నుండి విముక్తి చెందింది. ఈ స్వాతంత్ర్య సాధనకై భారతీయులు ఎన్ని కష్టాలను అనుభవించారో, ఎన్ని సంఘర్షణలకు లావైనారో వర్ణించవీలు కాదు. స్వాతంత్ర్య ప్రాప్తిలోని ఆనందంలో అన్నిటినీ మరిచారు. ఈ ఆనందాన్ని కవులు తమ గీతాలలో వ్యక్తం చేశారు. విముక్తి చెందిన సంతోషాన్ని గీతాలలో స్వీచ్ఛగా రచించారు ప్రజలలో ఉత్సాహాన్ని కలిగించారు. హర్షాంత రోకాన్ని మాతనంగా కోమలస్వరంలో ప్రజల ముందుంచారు.

తెలుగులో జంధ్యాల సావయ్య శాస్త్రి భారతమాత మోదాన్ని వర్ణిస్తూ గీతాన్ని రచించారు.

“

గణ గణ మ్రోగరా విజయ

ఘంటలు భారతమాత మందిరం

గణమున ; ద్వారబంధముల

గట్టరి చిత్రచిత్ర రత్న తో

రణతతి ; వీధివీధుల విరాజిల్లు

చున్నవవే త్రివర్ణకే

తనములు మేలుకొంచె పర

తంత్ర పరాక్రమ సుప్త కంఠముల్. (164)

వైడిపాటి సుబ్బరామశాస్త్రి భారతమాతకు స్వాగతం పలుకు
తూ ఆనందం వ్యక్తం చేశారు.

“ స్వాగతమమ్మా ! స్వాగతమమ్మా
భారతమాతా ! ఓ భారతమాతా
ఆదేదము - పాదేదము - హారతి నెత్తెము నీకు
ఎనుబడి గోధుల చేతుల నిడిగొ వ్రేలామ్మా ” (165)

ధవళ శ్రీనివాసరావు , “ 15 ఆగష్టు 1947 ” కీర్తిక గీతం
లో స్వాతంత్ర్యలక్ష్మికి స్వాగతం పలుకుతూ విప్లవం వ్యక్తం చేశారు.

“ అమ్మ కడగండ్ల న్ని అంతరించాయి
అమ్మ కమ్మని రాజులవతరించాయి
మా గాంధీ బాబయ్యా మంత్రమే
మా యమ్మ చెరబాసి స్వాతంత్ర్య
శిఖరమెక్కించింది. (166)

164. గురజాడ రాఘవశర్మ - జాతీయగీతాలు, పు- 459

165. గురజాడ రాఘవశర్మ - జాతీయగీతాలు, పు- 469.

166. గురజాడ రాఘవశర్మ - జాతీయగీతాలు, పు- 472

హిందీ కవి గయాప్రసాద్ శుక్ల 'సనహ' స్వాతంత్ర్యోల్లాసాన్ని
తన గీతంలో సజీవంగా చిత్రించారు.

“ సీర్ సె ఉతర్ గయా బాఝు పరశంత్రతా కా
సాధిమాన్ సహిత్ సురౌగ్ సుష్ట పాగయా
సుడిన్ సురాజ్యి కా సుశంత్రతా కా సమాకా
సక్య కా సనహ్ కా సనహ్ ఆజ్ ఆగయా ” (167)

స్వాతంత్ర్య గమనంతో ప్రజలలో నూతన జీవన మారంభమై
వది. కవి జయనాథ్ నళిన్ ఈ సందర్భంలో నూతన ఉత్సాహాన్ని
గౌరవాన్ని, విశ్వాసాన్ని, స్వాధీనతాప్రకృతి యొక్క చర్యను వేశారు.

“ జీవన్- జీవన్ మే ఏక్ నయా విశ్వాస్ జగా
కీ సుత్ బదలీ, ఆంఖే మల్ తే ఇతిహాస్ జగా
సాధిన్ మనా శారన్- ఖండిత్ భారత్ మహాన్
ఉదమ్ చలా ఎరంగా లాల్ కిలే పర్ సాధిమాన్.
మమ్ కహతా హూ సాధిన్ వతన్
సాధిన్ ఆజ్ తన్, మన్, జీవన్
సాధిన్ నదీ ఝైలే పహాడ్
సాధిన్ పవన్ సాధిన్ గగన్. ” (168)

167. కా॥ శ్యామ్ సుందర్ మూష్ - ప్రతినిధి రాష్ట్ర కవిత్వాల, పृష్టి-179

168. ఉషా మృణాలినీ - గీత కావ్యమే రాష్ట్రీయ భావనా, పृష్టి-41.

తమవు, మనస్సు, జీవనము, నది, కొండ, గావి, ఆకాశం,
సమస్తమూ స్వేచ్ఛగానం చేస్తున్నట్లుగా కవి వర్ణించారు.

స్వాతంత్ర్యప్రాప్తి ఘనత గాంధీకి, అమరవీరులకు, ప్రజలకు
దక్కుతుంది. స్వాతంత్ర్యంతో పాటుగా ప్రజలపై కూడా గీతాలు
రచించబడ్డాయి. స్వాతంత్ర్యానికి స్వగతాన్ని పలుకుతూ గాంధీని
అమర విప్లవ వీరులను, త్రవర్ణ పతాకాన్ని, వందేమాతర గీతాన్ని
స్మరిస్తూ బచ్చన్ ఓ గీతాన్ని రచించారు.

“కర్ రహమ్ ఆజ్ మై ఆజాద్ హిందూస్తాన్ కా ఆహ్వాన్
మై భా ఏక్ దిల్ మే ఆజ్ బాహుళౌ ఏయే సమ్మాన్
మై ఛథే హర్ ఏక్ దర్ పర్ క్రాంతి వీరో గా అమర్ ఆఖ్తాన్
మై ఉథే హర్ ఏక్ ఘర్ పర్ దౌళ-శాశకౌ తరంగ్ వర్ణన్
గూంజతా హర్ ఏక్ కన్ మే ఆజ్ వందేమాతరమ్ కా గాన్
హా గయా మై ఆజ్ మేరే రాష్ట్ర కా సౌభాగ్యో స్వర్ణ-విహన్
కర్ రహ మై ఆజ్ మై ఆజాద్ హిందూస్తాన్ కా ఆహ్వాన్.” (169)

ఈ విధంగా కవులుభయ్యలూ స్వాతంత్ర్యప్రాప్తికి ఆనందాన్ని
వ్యక్తం చేస్తూ, భవిష్యత్తు పట్ల ఆశను, ఆకాంక్షను అభివ్యక్తం
చేశారు.

17. గాంధీ మహాప్రస్థానం :-

స్వేతంత్రావేళనంతరం సంప్రదాయ విరుద్ధమైన హింస బయలుదేరింది. అందులో భాగంగా 1948 జనవరి 30 న నాథూరామ్ వినాయక్ గాఢ్ , గాంధీని తుపాకీతో కాల్చి చంపాడు. యావద్భారత దేశం దుఃఖపాగరం లా మునిగింది. దేశవిదేశాలలో ఆయనకు శ్రద్ధాంజలి సుటించారు జండాలను ఆవనతం చేశారు. కవులందరూ తమ ప్రగాఢ సంతాపాన్ని గీతాలలో వ్యక్తం చేశారు.

తెలుగులో మంగిపూడి వెంకటశర్మ తన సంతాపాన్ని ఇలా వ్యక్తం చేశారు.

“విప్రుడు నీ సత్యదీక్షా పరీక్ష సురలె
నీ పరాజిత లజ్జిత నిందితమగు
శిలువ గొట్టిన నెత్తుడి శిరముపైని
నెసలను జల్లి మ్రొక్కి యాశీర్వాదింతు.” (170)

చంద్రన్ గాంధీని చంపిన మతోన్మాదాన్ని నిందిస్తూ విషాదాన్ని వెల్లడించారు.

“ ౬ మూర్ఖ భారతావనీ

170. గురజాడ రాఘవశర్మ - జాతీయగీతాలు - పు. 486

జీ మహానాదినీ

మందు గలిపితవహ

మన ప్రతిష్ఠను నేడు" (171)

మాల కొండా రెడ్డి భారత దిక్కుచివి కొల్పోయామని విలపిస్తూ
విచారగీతాన్ని రచించారు.

“ గాంధీ దేవుని మరణ సంఘటన యనెడు

బాంబు వేటున మహాశిని బ్రద్దలయ్యె

నట్టి నడి యేట భారత నానాకీప్రభు

దారి జూపించు దిక్కుచి జారిపోయె.” (172)

రచయిత్ర సుధ గాంధీ హత్యను మానవతామరణంగా
భావించారు.

“ మహాత్ముని మరణంపజేసిన

మతిలేని మానవ దౌష్ట్యశిన్ని

ఆసక్తిగించుకున్నాయె

ప్రపంచం పాలిపోయింది. (173)

171 గురజాడ రాఘవశర్మ - జాతీయగీతాలు, పు- 503

172 గురజాడ రాఘవశర్మ - జాతీయగీతాలు, పు- 534.

173 గురజాడ రాఘవశర్మ - జాతీయగీతాలు, పు- 525.

హిందీ కవులలో మైథిలీ శరణ్ గుప్త తీవ్ర సంతాపాన్ని వ్యక్తం చేశారు

“అశో రామ్ తై నే హమ్ ఘోలే
అపనీ లజ్జా, ఉన్ కా శో?
గయా హమాలో హీ పాపాం నే
అమ్మ రాష్ట్ర పితా పరలోక్.” (174)

స్వీకృత్యం వచ్చిన కొన్ని నెలలలో గాంధీ హత్య జరిగింది. కవి ప్రధాకర్ మారవే ఈ విషయాన్ని వ్యక్తం చేస్తూ గీతాన్ని రచించారు.

“అభీ అభీహ్ స్వీకృతా దిన్
మనా న సూఖీ స్వామీ
ఉన్ స్వీకృతా కౌ ప్రజ్ఞా కో
క్యా యోం యా జానాహీ ” (175)

గాంధీ గారి మహాప్రస్థానం పట్ల తన శోకాన్ని ప్రకటిస్తూ గిరిజా హుమార్ మాథుర్ ప్రకృతి యొక్క కరుణాపూరిత స్థితిని వర్ణించారు.

“సూరజ్ దూబ్ గయా, ధరతీ కా సాయంకాల్ మునా
కాల్ ఫురుష్ విట గయా, ధరా కా సూనా ఖాల్ మునా”

174. మైథిలీ శరణ్ గుప్త - రాష్ట్రవాణీ, పేజీ-191

175. సం॥ సో హన్ లాల్ ద్వీవేదీ - గాంధీ శతదిన, పేజీ-24.

“ఆదిజ్యోతి ఉత్ గయీ ఆజ్
 మిట్టి కే ఘోశా పార్
 యుగ్ కే అక్షయ్ ఆత్మా సీమబీ
 బనీ విక్ ఛీతాఙ్
 ఆజ్ సమయ్ కే చరణ్ రుక్ గయే
 ముయీ ప్రశయ్ కే హార్
 మహాపూర్ణతా మానవతాకీ
 ఛాన్ గయీ సంసార్. ” (176)

గాంధీ మరణంతో ప్రకృతి స్తంభించినట్లు మానవత ప్రపంచం నుండి వెళ్లినట్లు కవి ఆవేదన వ్యక్తం చేశారు.

గాంధీ హత్య భారతదేశచరిత్రలోనే కాక ప్రపంచం లోనూ మానవతకు కళంకం గా నిలిచింది. కవి జగన్నాథ్ ప్రసాద్ ‘మిరింద్’ ఈ విషయాన్ని వ్యక్తం చేస్తూ విషాద గీతాన్ని గానం చేశారు.

“మానవతా కే ఎన్ కళంక్ కే
 లజ్జా కే జితహస్
 యుగ్ యుగ్ తక్ ఛా- ఛాకర్ రోగీ
 జన్మభూమి ఉచ్చౌన్. ” (177)

176. సం॥ పాపాన్ లార్ ద్వితీ - గాంధీ శతదశ, పు. 5

177. సం॥ పాపాన్ లార్ ద్వితీ - గాంధీ శతదశ, పు. 9.

ఈ విధంగా తెలుగు - హిందీ కవులు గాంధీ మహాప్రస్థానం
పట్ల తమ విషాదాన్ని దుఃఖాన్ని , తీవ్రసంతాపాన్ని వ్యక్తం చేస్తూ
గీతాల ద్వారా శ్రద్ధాంజలి అర్పించారు.

5. జాతీయోద్ధామం - ఇతర సాహిత్య ప్రక్రియలు :-

తెలుగు సాహిత్యంగా కొన్ని ప్రత్యేక సాహిత్య ప్రక్రియలుగా జాతీయోద్ధామ కవిత్వం వెలువడింది. హిందీ సాహిత్యంగా ఇలాంటి ప్రక్రియలుగా కవిత్వం వెలువడుతున్న తోటకవి నాటకం, దురుకం, హరికథ, బుజ్జుకథ ముత్య ప్రత్యేక ప్రక్రియలుగా తెలుసులు గుర్తించవచ్చు.

5:1. నాటకాలు :-

నాటకరచన ప్రస్తుతపు నాటకం నుండి తెలుసులుగా ప్రారంభమైంది. నాటకాల భక్తి ప్రధానమైనవి దీర్ఘకాలంగా గాంధీజీని ప్రతిష్ఠా కవులు నాటకాలను రచించి తమ భక్తిని వెల్లడించారు.

" తెలుసులు గాంధీజీపై దానాపు వంశనాటకాలున్నాయంటే దానికి కారణం గాంధీజీని దీర్ఘకాలంగా కొలుచుకొన్న తెలుగు కవుల భక్తి కారణమే " అంటారు మొదటి వాగ్దాసులు నర్సింగులు (178)

ఉన్నతమైనదిగా వచ్చిన మొట్టమొదటి నాటకం

'మూత్ర శతకము'. దీనికి దుర్భాగిని రామిరెడ్డి రాశాడు. 'మూత్రాని'
 గుడు ముకుటముగల శతకమిది.

యితివశాత్తూ భారతదేశం పరాయి పాలనకు సరైనదని తిరిగి
 స్వాతంత్ర్యాన్ని పొందటం దేశలక్ష్యమని కవి భావించాడు.

" స్వాతంత్ర్యంబు నత్రి నీ వ్యధయదేశంబందునున్ బుట్టి గెన్
 చేతస్సున్ రగిలించి, రామముకుటన్ సిద్ధించి, యాంధ్రయ మ్మ
 దాగించె. యెప్పుడు నామ చలునాయని బారవీకంబు ధో
 స్థానిన్ తొవ బున: ప్రయాణిగతి వేసి యెవెనా మూత్రాని! " (179)

శ్రీ బుద్ధవరపు పట్టనారాయణామాత్యుడు వ్రాసిన 'కాంధీ
 శతశ్లోక' (1921) యుద్ధమైనది. దేశేమోక్షము తెచ్చుని శంభు సోదరులకాపం
 రునించినట్లు చెప్పుకొన్నారు. కాంధీజీకి దైయాన్ని ప్రపాదించి ఇక్కడవారాని
 చించాడు ప్రభుత్వం యొక్క సమూల విధానాన్ని వ్యతిరేకిస్తూ చెప్పిన దీక్ష త
 తక పక్షం -

" దేవు దివగ పన్ను మనికి యుండున పన్ను
 ప్రకమున్న పన్ను పంట పన్ను
 వృత్తిదేయ పన్ను వృద్ధి నాంధుడు నితి
 కాంధీ పూజనీయ గురురయ్య! " (పుట - 5)

' గాంధీ పూజనీయ గురురయ్య' ముతుటంజూరి ఈ నేతకరచన సాగును.

తమ్మల నీతారామమూర్తి చౌదరి " మహాత్మాగాంధీ రత్నావళి" (1921) లో, ' మహాత్మాగాంధీ నామ (పద్యం) ద్రవీ ముతుటంజూరి ఇరవై ఏడు పద్యాలను రచించాడు. గాంధీజీని విష్ణుమూర్తి ప్రవతారంగా కవి భావించాడు.

శ్రీ దామా వెంకటస్వామి సప్త (వాసిన " మహాత్మాగాంధీ నేతకము" 1921 లో వెలువడింది. " యుక్తపరి సంధిన్ గాంధీ నీన్ గొప్పైదన్" ద్రవీ ముతుటంజూరి గాంధీపట్ల భక్తితత్వాన్ని కవి ప్రకటించాడు.

శ్రీ మంగిపూడి వెంకటశర్మ 1921 లో, ' భారతి' పత్రికలో " గాంధీ నేతకము" రచించాడు. ' గాంధీ మహాత్మా' ద్రవీ ముతుటంజూరి కందపద్యాలని రచించబడింది. గాంధీని దేవతార పురుషునిగా కీర్తించాడు.

దేవుమూలంబాబు వినయ నందకశర్మ (వాసిన " మహాత్మాగాంధీ నేతకము" (1925), జీవీసుంబ శ్రీరామమూర్తి (వాసిన " మహాత్మాకథ" (1925), భాగవతుల నృసింహశర్మ (వాసిన " గాంధీ నేతకము" ముఖ్యమైనవి. పెనుమచ్చ లక్ష్మీపతి రాజు " గాంధీ నేతకము" ' సారద' లో 1924 మార్చిలో ప్రచురితమైంది. మంగిపూడి

వెంటతర్ని 1929-1930 సంవత్సరాల మధ్య 'సమదర్శి' పత్రికగా 'సమదర్శి' నేతకాన్ని ప్రకటించారు. 'సమదర్శి' దీని మకుటంగా ఈ నేతకరచన సాగుచుంది. "భారత మాతృ నేతకము" ఈ పేరు వారిది.

కృష్ణమ భర్తన్న 1933 లో " హరిజన నేతకాన్ని" రచించారు. కుల, మత, భేదాలను వేరొకరికీస్తూ దోడ్పడి రచించారు. ఉన్న నేతకను పాఠశాలలో వరకు జూరికి విమర్శిస్తేదని గాంధీ భావించాడు (పాఠాన్నితనిస్తూ ఈ నేతకాన్ని రచించారు.

గాంధీజీ పట్ల తమ భక్తి గౌరవాలను ప్రదర్శిస్తూ రచన చేసిన వారిలో మంగళంపల్లి సూర్యనారాయణ ముఖ్యులు. దీనిని వ్రాసిన 'నేతకం' - 'గణనాంతి మాత గాంధీజీ' దీని మకుటంగా రచించబడింది.

" మంటి మంటి నావు మనుజుల సృష్టిలో
నాంతి సహనములను పాధనముల
నిచ్చి దారలపైకి ఏడ్చి కంపిత
గణనాంతిమాత గాంధీజీ . "

అంటూ గాంధీజీని నాంతిమాతగా పేర్కొన్నారు
ఇంకా గాంధీజీని దేవుడు ప్రభువునిగా, పోలీసు
గా భావించి కవులు నేతకాలను రచించారు. వెలవర్తిపాటి

వెంకటసుబ్బయ్య (వాసిన " గాంధీ మహాత్మా " (1948) నేతకము, షేకు షాజామియ్య (వాసిన " శ్రీగాంధీ నేతకము", సున్నాభక్తుల మలికొట్టినరావు " గాంధీ నేతకము", విద్యావే బుబరెప్ప సుబ్బ హ్మయ్య " గాంధీ నేతకము", అంబటి లక్ష్మీనరసింహరాజు " గాంధీ నేతకము", దువ్వూరి శేషగిరిరావు " జాతీయపద్మ రత్నావళి", ఆది ఘోషి సోమనాథం " ప్రబాధి నేతకము", బుర్రా సూరమూల " భారతీ స్తవ స్తంకము " యుఖ్యంగా పేరాకచదశనవి.

5 : 2 . దండుకాలు :-

నేతకాల వలెనా దండుకాలు కూడ భావవ్యక్తికరణకు అండ్పడి రచన. ఏక వ్యక్తివా, జన్మభూమివా, నాయకువా, ద్విధా రంగా చేసుకొని వారి సామర్థ్యాన్ని ప్రతిస్తూ రచన సాగుతుంది.

కమలాదేవి కవి 1921 లో " నేతమూల దండుకము" ప్రథమంగా రచించారు. భారతమూల స్థితిని, జాతీయవిధ్ధాని వ ర్ధించారు.

మధ్ధూరి వెంకట సత్తసూర్యనారాయణమూర్తి " మహాత్మా శ్రీగాంధీ సిద్ధాంతములు అని దండుకాన్ని రచించారు. గాంధీజీ ప్రహసా సిద్ధాంతాలును , హరిజనాగ్రహణము క్రిస్తూ దండుక రచన చేశారు సు బ్బయ్యయ్య భారతవేదలు " భారతమూల దండుకము"ను రచించారు.

బందారు త్రివిధములు 1936 లో "స్వరూపము" గ్రామీ సంగ్రహము
(ప్రకటించారు.

సాహిత్యంబ్రాహ్మణ్యం గాంధీ నిర్మాణానికి విలక్షణమైన
దృశ్యముల రచించబడ్డాయి. మొక్కపాటి తీర్థామలస్వామి, మహమ్మద్
హుస్సేన్ గ్రామీ సంగ్రహములు "మహాత్మాగాంధీ సంగ్రహము" ను ర
చించారు.

ఈ విధమైన దృశ్యములు వ్రాసిన వారిలో
రాధాకృష్ణాచారి, పాపెప్ప బండారురాజు, సుబ్రహ్మణ్యస్వామి వంటి వా
రు ముఖ్యులు.

5:3. హరికథలు - బుద్ధకథలు:-

దీక్షమ ప్రభావంచే హరికథలు, బుద్ధకథలు
సంపాదము ప్రజాసంఘాలలో చాలాచెరుకుకొన్నాయి. 1921 లో ముద్దా
రామరావు " గాంధీ విజయము", " బాలగంగాధర తిలక్ విజయము"
గ్రామీ హరికథలు రచించారు.

" ఇది దేశీయముల కెల్ల ప్రతినిధిగానవలయును
కల్పించును హరిదాసులీ గ్రంథమును పదనీయ గ్రంథముగావెంచి చదివి
జనులకు దేశీయములమును పురికొల్పును, పెత్తనాల్ల ప్రభుత్వము

నే విధంబుననైనను దేశసేవ చేసి తిరుమలమందిరము గాక ¹⁸⁰ ఏది తిరు
క్షింబారు.

తెలియనివారిని సంబోధిస్తూ నాయకుల కథలు విని
పించి దేశభక్తి పెరిచుటను చెప్పారు. ఇతరాలలో చెబునవాడు వెం
కటరామయ్య 'తిరుమల మందిర', 'స్వరాజ్య కీర్తిలము' అని మందిర
లు తెలుపవలెను. తరువాత వేదానతి గారిచేతిలోని మందిరములను
జూచు.

బుట్టకథ సామాన్య ప్రజలలో తిరుమల కలగించి
బాగా ప్రభావించుటను చెప్పింది. తిరుమల కాలంలో బుట్టకథను గా
నూ తిరుమల లభించింది.

జాతీయోత్సవానికి తిరుమలం గా బుట్టకథ రచనలలో
మిక్కిలి భగవంతుని కావ్య 'తిరుమల హిందూ ధర్మ', తిరుమల
'స్వరాజ్య కీర్తిలము', ప్రయాగ నరసింహస్వామి 'సుభాగ్యచంద్రావతీ
గాథ', జుస్టి వెంకట నరసింహ 'భక్తికీర్తి', గవ్వ మురళి రెడ్డి
'కాంగ్రెసు చరిత్ర', నాగేశ్వరరావు పూర్ణారెడ్డి 'కైఫియత్', 'బాహుళ్య'
ముఖ్యమైనవి.

5:4 . ముగింపు :-

భారతదేశ చరిత్రలోని స్వాతంత్ర్యోద్యమానికి చాలా (పాఠావళి కలిగి ఈ కీర్తిని (ప్రభావం కావాలి, గీతాల (ప్రతిఫలించింది. ఆంగ్లేయుల దమననిరతి భారతీయులను కలవరపెట్టింది ఎన్నో శ్రద్ధక ఇబ్బందులను కలుగజేసింది. 1857 వ సంవత్సరంలో జరిగిన సిపాయిల తిరుగుబాటు ప్రజలలో మతతత్వాన్ని రాపి, ఆంగ్లేయులపై విమోక్షిత కలగొట్టు చాసింది. ఈ జ్వాలను శ్రద్ధావంత సాంస్కృతిక పునరుద్ధారణ బయటపెరింది. హిందూమత ఔన్నత్యాన్ని చాటివేసి, భారతదేశ ప్రభుత్వాన్ని పునః ప్రతిష్ఠించడానికి కవులు, మత ప్రచారకులు ప్రయత్నించారు. మత ప్రచార సంఘాలచే కూడా ప్రజలలో జాతీయభావాన్ని కలిగించారు.

కవులు సాహిత్యం ద్వారా దేశభక్తి, జాతీయతని ప్రచారించి కావాలను, జాతీయగీతాలను రచించి ప్రజలను ప్రభావితం చేశారు. మతభేదాలను దీపనాశించాలి (ప్రజలకు స్ఫూర్తినిచ్చారు.

తెలుగు, హిందీ సాహిత్యాలలో జాతీయభావ ప్రేరేపన రచనలు విశేషంగా వెలువడ్డాయి. కేభయసాహిత్యాలలో ఈ కవులు దేశనాయకులను, కీర్తిని సంఘటనలను, దాదాపు

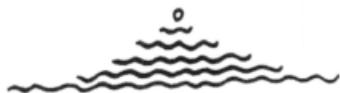
సమస్తలను ప్రధానంగా గ్రహించి కావ్యాలను రచించాడు. నాయక
స్త్రుతి కావ్యాలు, జాతీయగీతాలు, శతకాలు, కీర్తనలు మొదలైన వ్రతీ
యలలో కావ్యరచన సాగింది.

జాతీయ నాయకులైన మహాత్మాగాంధీ, తిలక్, నెహ్రూ
వంటి నాయకులను ప్రశంసిస్తూ కావ్యరచన చేశాడు. చారిత్రక
పురుషులైన రాజాప్రతాప్, శివాజీ వంటి వీరుల గుణాలను చిత్రిస్తూ
రచనలు వ్రాసాడు. వాళ్ళ గొప్పతనాన్ని, దక్షతని వర్ణిస్తూ కవులు
ప్రజలలో ప్రేరేపిస్తూ కలుగజేశాడు. జాతీని జాగృతం చేశాడు.

తెలుగు, హిందీ సాహిత్యాలలో కవులు జాతీయో
న్మానాన్ని ప్రధాన ఉపకాగం స్వీకరించాడు. ప్రబంధాలు, ముక్తకాలు
గా కేవలం సాహిత్యాన్ని రచించాడు. ఎక్కివీర శంకరాచార్యుల
కేవలమకవిత్వం హిందీలో వెలువడింది. సరళ వాచావహారిత భా
షను, గ్రామీణ భాషను రచనలలో కేవలమిచ్చాడు. తెలు
గులో హిందీకన్నా ఎక్కివీర గ్రాంథిక దక్షతను ముచ్చటించి. కేవల
యరచనలలో కావ్యాలు, జాతీయగీతాల వస్తుగత భావన, వస్తు
ప్రతి సమానంగా ప్రకటమయ్యాయి.

భారతదేశ సాంస్కృతిక వికాసం, సమావేశ, శి
క్షాత్మక ఆలోచన కవుల రచనలలో ప్రతిబింబించాయి. ప్రజ

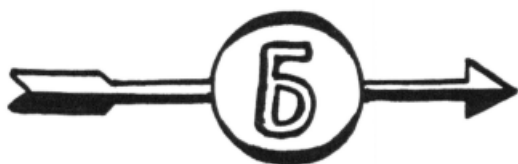
లను ప్రభావితం చేశాయి. ఏ ప్రక్రియలూ కఠిన్వం
బడ, ప్రజలను జాతీయోద్ధమ ప్రేరితులను చేయడమే నాని ప్ర
ధానోద్దేశమైనదనడంలూ రీతికయ్యాయి.

తెలుగు, హిందీ

సాహిత్యాలలా చెప్పగలగిన ప్రముఖ

రచనల పట్టిక

5:1. తెలుగు

కవి

కావ్యము కాలము ఉద్దేశ్యము

1. చెరకువాడ వెంకటరామయ్య
గాడె జగన్నాథస్వామి లాలా లజపతిరాయ్ 1907
లాలా లజపతిరాయ్
జీవితచరిత్రను వివరించారు.
2. మంత్రిప్రగడ భుజంగరావు
గోపాలకృష్ణ గోఖలే చరిత్రము 1917
గోపాలకృష్ణ గోఖలే చరిత్రమును వివరించారు.
3. మంత్రిప్రగడ భుజంగరావు
దాదాభాయి నౌరోజీ చరిత్రము 1918
దాదాభాయి నౌరోజీ చరిత్రమును వివరించారు.
4. మంగిపూడి వెంకటశర్మ
మల్లాది అచ్యుతశాస్త్రి
అప్పిశ్యేతానివారణ 1915
1921 మార్చి 31 న
విజయవాడలో ఆఫిల థారతకాంగ్రెసు

కవి	కావ్యము	కాలము	ఉద్దేశ్యము
6. పంగనామముల రామచంద్రరావు	భారతోదోధము	1921	స్వదేశీ యోధ్యము
7. పండిత వీతారామశాస్త్రి	ప్రబోధ	1924	భారతదేశపూర్వ వైభవాన్ని, వర్త మానస్థితిని వర్ణించారు.
8. వెలగల సుబ్బారెడ్డి	ఆదిమాంధ్ర	1929	జాతీయమైక్యత
9. మంగిపూడి వెంకటశర్మ	గాంధీచరితామృతము	1930	గాంధీజీచరిత్రము ను వివరించారు.
10. మున్నంగి శర్మ	గాంధీ రాయలారము	1931	శాసనోల్లంఘన
11. కలక సత్యనారాయణ	స్వరాజ్యశంఖు	1931	ఘట్టము స్వాతంత్ర్యప్రబో ధము

కవి

కావ్యము

కాలము

ఉద్దేశ్యము

12. వేదాంతం వెంకట సుబ్రహ్మణ్యం శాంతి సంత్రామము 1931 స్వాతంత్ర్య ప్రబోధము
13. రాజశేఖర శతావధాని ఆమరసింహచరిత్ర 1932 చారిత్రక ప్రబోధము
14. పింగళి కాటూరి కవులు పౌందరవందము 1932 భారతీయధర్మబోధ
15. పుట్టిపర్తి నారాయణాచార్యులు షాదీ 1935 మహాత్ముని శాంతి సంక్షేపము
16. మంగిపూడి వెంకటశర్మ దుర్గావతి 1934 దుర్గావతి ఆంధ్రీయ ల నెదిరించిన విధం హరిజనాధ్యుదయం
17. కర్ణ వీరనాగేశ్వరరావు అప్పేశ్యుల విజృంభి 1936 సహాయనిరాకరణోద్యమం - పంచమ సమస్య
18. ములుగుట్ల పుష్పయ్య శాస్త్రి భారతీయబోధనామృతం 1939 లోకమాన్య తిలక్ చరిత్ర వివరించారు.
19. చెర్లపెళ్ల వెంకటేశ్వరకవి లోకమాన్య తిలక్ 1941 స్వతంత్రత, దేశభక్తి గురించి వివరించారు.
20. చర్ల గణపతి శాస్త్రి స్వాతంత్ర్యదీక్ష 1941

కవి

కవి	కావ్యము	కాలము	ఉత్తేశ్యము
21. తుమ్మల నీతారామ మూర్తి, చౌదరి	ధర్మజ్యోతి	1942	గాంధీజీ సిద్ధాంతాలను వివరించారు.
22. జి. జోసపు	కన్నీటి కలుగు	1943	హరిజన సమస్యను వివరించారు
23. నాథం కృష్ణారావు	గాంధీ మహాత్మ్యని దశావతార నీలబు	1944	గాంధీజీని అవతారమూర్తిగా భావించి కావ్యరచన చేశారు. గాంధీగారి అహింసా తత్వాన్ని బోధించారు
24. సుశర్మ	బుద్ధ దయామంత్ర	1945	గాంధీజీ జీవితాన్ని సంక్షిప్తంగా వివరించారు.
25. డోమా వెంకటస్వామి	పరంజ్యోతి	1945	గాంధీజీని ధగవత్ పృథువునిగా, బోధి యోగ్యుడు సారథిగా ప్రశంసించారు.
26. మునగపాటి విశ్వనాథ శాస్త్రి	గాంధీ దేవుడు	1946	

కవి

కావ్యము

కాలము

ఉద్దేశ్యము

27. జంధాల పాపయ్య శాస్త్రి
విజయశ్రీ
1946
మహాభారత కథను
ప్రీతిగాని నవభారత
స్వాతంత్ర్యగాథను
రచించారు.
28. గడియారం వేంకట శేష శాస్త్రి
శ్రీవభారతము
1932-46
శివాజీ చరిత్ర చిత్ర
వృత్తము.
29. మాల కొండారెడ్డి
వేదాక్షి
1948
నెతాజీ చరిత్రను వివ
రించారు.
30. కె.సి. జాను
బహిషేకము
1948
ఆస్పృశ్యతను భం
డించారు.
31. జంధాల పాపయ్య శాస్త్రి
కరుణశ్రీ
1950
బుద్ధుని గాథ చిత్రవృ
త్తంగా అహింసా త
త్వాన్ని వివరించారు.
32. జాషువా, గుఱ్ఱం
గల్పిలము
—
ఆస్పృశ్యతా సమస్యను
చర్చించారు.
33. జాషువా, గుఱ్ఱం
అనాథ
—
అస్పృశ్యతానివారణ.

5:2. హిందీ

కవి

కావ్యము/
కవితా ఖండిక

కాలము ఉద్దేశ్యము

1. మైథిలీ శరణ్ గుప్త	గంగ్ మే థంగ్	1909	జాతీయతా ప్రబోధము
2. మైథిలీ శరణ్ గుప్త	భారత్- భారత్	1912	సాంస్కృతిక ప్రబోధం
3. ఆ యోధ్యాపింహ్ ఉపాధ్యాయ 'హరియాన్'	ప్రియప్రవాన్, కర్నాట్	1914	సంఘ ప్రబోధము యువకులకు జాగృతి
4. సియారామ్ శరణ్ గుప్త	మార్యవిజయ	1914	చారిత్రక ప్రబోధము
5. రామ్ నరేష్ త్రిపాఠీ	మిలన్	1917	స్వాతంత్ర్యబోధ
6. సూర్యకాంత్ త్రిపాఠీ 'నిరాల'	బాదల్ తాగ్	1924	స్వాతంత్ర్య ప్రబోధము
7. సూర్యకాంత్ త్రిపాఠీ 'నిరాల'	జాగ్ ఫిల్మ్ బాగ్	1926	వైతన్య ప్రబోధము
8. సూర్యకాంత్ త్రిపాఠీ 'నిరాల'	ప్రభాతి	1928	ఉద్యమబోధ

కవి

కావ్యము/
కవితా ఖండిక

కాలము

ఉద్దేశ్యము

9. సుమిత్రా నందన్ పంక్త పల్లవ 1928 స్వాతంత్ర్య ఉద్యోగ
10. మైథిలీ శరణ్ గుప్తా రాష్ట్ర నాట్య జాతీయతా ప్రబోధం 1931
11. మైథిలీ శరణ్ గుప్తా సాకేత్ చారిత్రిక ప్రబోధం 1931
12. జయశంకర్ ప్రసాద్ కామాయని చారిత్రిక ప్రబోధం 1935
13. రామధారి సింహా 'దినకర్' రేణుకా (స్వాతంత్ర్యం) ఆహింస, శాంతి ప్రబోధము 1935
14. సుమిత్రా నందన్ పంక్త యుగాంత్ ఉద్యమ ప్రబోధము 1936
15. సూర్యకాంత్ త్రిపాఠీ నిరాలా రామకీ శక్తి పూజా ఇతిహాస ప్రబోధం 1936
16. సూర్యకాంత్ త్రిపాఠీ నిరాలా బాపూజీ ప్రతి నాయక ప్రబోధము 1940
17. రామధారి సింహా 'దినకర్' కురుక్షేత్ర ఇతిహాస ప్రబోధము 1946

కవి

కావ్యము /

కవితా పండిత

కాలము

ఉద్దేశ్యము

18. రామధారి సింహ్ దినకర్	బాపూ	1947	గాంధీజీ స్తుతి
19. పోహన్‌లాల్ ద్వివేదీ	శతదర్శ	1969	దేశనాయకుని ప్రబోధము
20. పోహన్‌లాల్ ద్వివేదీ	జయభారత్ జయ	1972	దేశభక్తి ప్రబోధము
21. సియారామ్ శరణ్ గుప్త	బాపూ	చతుర్థ సంవత్సరం	దేశనాయక స్తుతి
22. సుభద్రాకుమారీ చౌహాన్	ఝాన్సీ రాణి	1979
(సవక సంవత్సరం)	చారిత్రక ప్రబోధము

మూడవ అధ్యాయం

నవల - కథానిక

పుట

1. పరిచయం.....
- 1.1 జాతీయోద్యమం - ఇతర ఉద్యమాలు
- 1.2 హరిజనోద్యమం.....
- 1.3 సహాయ నిరాకరణోద్యమం
- 1.4 కార్మికోద్యమం
- 1.5 క్విట్ ఇండియా ఉద్యమం
- 1.6 అజ్ఞాత విప్లవోద్యమం
2. నవలల్లో జాతీయోద్యమం - ఒక పరిశీలన.....
 - (అ) మాలపల్లి - రంగభూమి.....
 - (బి) కొల్లాయి గట్ట రోమ? - కర్మభూమి.....
3. జాతీయోద్యమం - ఇతర నవలలు
- (అ) తెలుగు
- (ఆ) హిందీ
4. అజ్ఞాత విప్లవోద్యమం - నవలలు
- (అ) తెలుగు
- (ఆ) హిందీ.....
5. తెలంగాణా విమోచనోద్యమం - ప్రత్యేక పరిశీలన
6. ముప్పిమైన హిందీ చారిత్రక నవలలు - వివరణ

కథానిక - పరిచయం

పుట

1. తెలుగులో కథానికా స్వరూపం
2. హిందీలో కథానికా స్వరూపం
3. ప్రెమ్ చంద్ కఫన్, శతరంజ్ కే
ఖిలాడీ కథానికల పరిశీలన
4. ఇతరకథానికలు - వివరణ
5. ముగింపు

ముఖ్యమైన నవలల, కథానికల

పట్టిక

6. ముఖ్యమైన హిందీ చారిత్రిక నవలలు-
వివరణ.

మనాడవ అధ్యాయం

జాతీయోద్యమం - నవల

1. పరిచయము:

జాతీయోద్యమ కాలంలో ప్రజలను ప్రభావితం చేసిన సాహిత్య ప్రక్రియల్లో నవల ప్రముఖమైనది. ఈ ప్రభావాన్ని తులనాత్మకంగా పరిశీలించడం ప్రస్తుత అధ్యయన ధ్యేయం.

సాంస్కృతిక పునరుజ్జీవన ఉద్యమానికి ప్రారంభంలో తెలుగు ప్రాంతంలో రాజమహేంద్రవరం కేంద్రమై తదుపరి బండరు కేంద్రంగా మారింది. అప్పటి నుండి ఆంధ్ర దేశంలో జాతీయోద్యమం బలపడుతూ వచ్చింది. తెలుగు నవలా రచయితలు జాతీయ భావ ప్రేరేతులై చారిత్రక నవలలు వ్రాయడం ప్రారంభించారు. కొమరాజు లక్ష్మణరావు 'విజ్ఞాన చంద్రిక' గ్రంథమండలిని స్థాపించి స్వభాషాభిమానాన్ని, దేశభక్తిని ప్రజాధించే రచనలను ప్రోత్సహించారు. ఈ ఉద్దేశ్యం తోనే ప్రాచీనతైథవాన్ని ప్రతిబింబించే చారిత్రక నవలల పొటీని ఈ సంస్థ ఏర్పాటు చేసింది. మొదట్లో భారత దేశ చరిత్రకు నవలలు తెలువడినా తరువాత కాలంలో ఆంధ్ర దేశ చరిత్రకు సంబంధించిన నవలలను ఈ సంస్థ ప్రచురించి ఆదరించింది. "ఆంధ్రప్రచారదీగ్రంథమాల" కూడ చారిత్రక నవలలను ప్రచురించి జాతీయతా భావ వ్యాప్తికి తోడ్పడింది. అందువల్లనే నవలల్లో జాతీయ భావ వ్యాప్తి చారిత్రక నవలల ద్వారానే

ఎకువగా జరిగింది." అని మొదటి నాగభూషణశర్మ గారు అభిప్రాయపడ్డారు. ⁽¹⁾ ఇరవయ్యో శతాబ్దిలోని మొదటి ఇరవై సంవత్సరాల కాలంలో ఎకువగా చారిత్రక నవలలే వచ్చాయి.

ఆ కాలం నాటి రచయితలు చరిత్రకు జాతీయభావాన్ని జేత తర్చి వ్యాఖ్యానించారు. చారిత్రక నవలలే ఎకువగా రావడం ఈ అంశాన్ని బలపరుస్తుంది. వంగ సాహిత్యం తెలుగు నవలాసాహిత్యాన్ని ఎకువగా ప్రభావితం చేసింది. ఆ ప్రేరణతోనే తెలుగు నవలలు రచింపబడ్డాయి. జాతీయతాభావం, దేశభక్తి జాతిసంపదగా రచయితలు రచనలు చేశారు.

తెలుగులో మొదటి నవలగా గోపాలకృష్ణమశెట్టి గారి 'శ్రీరంగరాజు చరిత్ర' చెప్పబడుతోంది. దీనిలో దేశప్రజల స్థానికదురాచారాలను, మూఢవిశ్వాసాలను విమర్శించడం జరిగింది.

సాంఘిక ఇతివృత్తాల నుండి రచయితల దృష్టి క్రమముగా చరిత్రల వైకి మళ్లింది. దేశచరిత్రలో ప్రసిద్ధికెక్కిన వీరుల కథలను, ఉజ్వల సన్నివేశాలను స్వీకరించి నవలల ద్వారా పరోక్షంగా జాతీయభావాలను దేశభక్తిని ప్రబోధించారు. ఐదులక, అశాల్యాబాయి, కమలమంజరి వంటి చారిత్రక నవలలు ప్రాసిన చిలకమర్తి

1. 'చేరారం' అగన్నాథం - జాతీయోద్యమం - నవల (వ్యాసం) పు.

లక్ష్మీనరసింహం రచనలలో జాతీయోద్యమ ప్రభావం కనిపిస్తుంది.

ధరణి ప్రెగడ వెంకటశివరావు గారి 'కాంచనమాల', వేంకట సామ్యశీశకవుల 'నసుమతీనసంతం, ప్రమదాననం', భోగరాజు నారాయణ మూర్తి గారి 'విమలాదేవి' వంటి చారిత్రక నవలలు, అధికప్రచారముందినవి. ఆంధ్రోద్యమ ప్రభావంతో దుగ్గిరాల రాఘవచంద్రయ్య సభాస్త్రి గారు రచించిన 'విజయనగర సామ్రాజ్యము', భోగరాజు నారాయణ మూర్తి గారు రచించిన 'ఆంధ్రరాష్ట్రము', కేతవరపు వెంకటశాస్త్రి గారు రచించిన 'రాయచూరి యుద్ధము' ముఖ్య నవలలుగా పేరొందినవి.

జాతీయోద్యమం రాని ప్రధానాంశమైన అంటరాని తనాన్ని విమర్శిస్తూ తల్లాప్రెగడ సూర్యనారాయణ 'పొలావతి,' వేంకట సామ్యశీశ కవులు 'మాతృమందిరం' నవలలను రచించారు. గాంధీజీ చేపట్టిన సాంఘిక, ఆర్థిక, రాజకీయ ఉద్యమాల ప్రభావం కూడ నవల సాహిత్యం పై పడింది. గాంధీజీ సహాయ నిరాకరణోద్యమం కాలంలో ఉన్నవ లక్ష్మీనారాయణ పంతులు 'మాలపల్లి' నవలను రచించారు. జాతీయోద్యమ కాలం నాటి సాంఘిక వాతావరణం చక్కగా వర్ణించబడింది. అంటరానితనాన్ని ఇందులో విమర్శించారు. వేలూరి శివరామ శాస్త్రి గారి 'ఓబయ్య' నవల కూడ ఇట్టిదే.

హిందీ సాహిత్యం లో కూడ ఉద్యమ ప్రభావం చారిత్రకనవల లలో కనిపిస్తుంది. జాతీయ కవులు, రచయితలు చరిత్రపరంగా ప్రసిద్ధి

చెందిన వీరుల గాథలను, ఆంగ్లేయులకు వ్యతిరేకంగా పోరాడిన వీరుల గాథలను ప్రధాన ఇతివృత్తంగా స్వీకరించి నవలలు రచించారు. ప్రజలలో చైతన్యాన్ని కలుగజేశారు. అయితే ప్రత్యేకంగా జాతీయోద్యమ సమస్యలను, ఘట్టాలను ఆధారంగా చేసుకొని రచించబడిన నవలలు కూడా ఉన్నాయి. ఇవి ఉద్యమంతో ప్రత్యక్ష సంబంధం కలిగిన రచనలు.

జయ శంకర్, ' ఇరావతి ' (1937), రామ్ రతన్ థట్నాగర్ ' అంబపావి ' (1939), రామల్ సాలంకృత్యాయక్ ' సింహాసనాపతి ' (1942), ' జయ యాభేయ ' (1944), యశ్ పాల్ ' దివ్య ' (1945), మిశ్ర బంధు (శుకదత్ బిహారీ / శ్యామ్ బిహారీ మిశ్ర) " పుష్పమిత్ర ' (1944), గావింద వల్లభ్ పంత్ (అమితాబ్ (1946) ' ఏక్ సూత్ర ' (1946), వృందావన్ లాల్ వర్మ ' ఝాన్సీ కి రాణి ' (1946), ' ఎరాటాకి పద్మినీ ', ' ముసాహిబ్ జా ' (1946), హరిభాషా ఉపాధ్యాయ ' ప్రియదర్శి ఆశోక్ ' (1946), హజారీ ప్రసాద్ ద్వివేదీ ' బాణభట్ట కి ఆత్మకథా ' (1946), మిశ్ర బంధు ' చిత్రమందిర్య ' (1946), బ్రజ్ రత్న రాస్ ' ఇరావతి ' (1947), వృందావన్ లాల్ వర్మ ' కచనార్ ' (1947), మిశ్ర బంధు ' చంద్రగుప్త మౌర్య ' (1947) రామ్ రతన్ థట్నాగర్ ' జయవాసుదేవ్ ' (1947), బెనీప్రసాద్ బాజ్ పెయి ' మంజుల్ ', ' ప్రభాబయి ' (1947), వీరేంద్ర కుమార్ ఖైన్, ' ముక్తిదూత్ ' (1947), ధర్మేంద్ర ' రజియా ' (1947) బెనీప్రసాద్ ' బాజ్ పెయి ' ' మంజుల్ ', ' రాజేశ్వరి ' (1947)

కిషోర్ సాను ' వీర్ కుజార్ ' (1947), ఇంద్రవిద్యా వాచస్పతి ' షాన్ ఆలమ్ కీ ఆంఖే ' (1947), బెనీప్రసాద్ ' సుమంగలా ' (1947), ' మృగనయనీ ', ' భువన విక్రమ్ ', మరియు ' అహల్యాబాయి ' వంటి చారిత్రక నవలలు రచయితలు రచించారు.

1.1 జాతీయోద్యమం - ఇతర ఉద్యమాలు

జాతీయోద్యమంలో ప్రధాన పాత్ర వహించిన ఇతర ఉద్యమాలను, ప్రజల సమస్యలను గూర్చి, నవలలో చర్చిస్తూ ప్రజలను ప్రభావితం చేయడానికి కూడా రచయితలు ప్రయత్నం చేశారు. ఆ ఉద్యమాలు సాధించిన విజయాలను, నష్టాలను ప్రజలకు తెలియజేశారు.

ప్రధాన ఉద్యమాలు

1. హరిజనోద్యమం లేక పంచమోద్యమం
2. సహాయ నిరాకరణోద్యమం
3. కార్మికోద్యమం
4. క్రీడ్ ఇండియా ఉద్యమం
5. అజ్ఞాత విప్లవోద్యమం
6. విమోచనోద్యమం

ఈ ఉద్యమాలను ప్రతిబింబిస్తూ తెలుగు హిందీ సాహిత్యాలలో నవలలు వెలువడ్డాయి. వీటిలో విభిన్న విషయాలు

చర్చించబడ్డాయి. ②

2. ఒక నవల యొక్క పృథ్వీ, పాముఖ్యతలను బట్టి ఆ నవలను ముందుగా చర్చించడం తప్పు కాదు. అంటే ఇందులో కొన్ని నవలలను కాలాన్ని బట్టి పృథ్వీవాన్ని బట్టి ముందుగా చర్చించడం జరిగిందని గృహించవలసినదిగా మనవి. అలాగే అన్ని నవలలను గూర్చి సమగ్రంగా చర్చిస్తూ పావడం సాధ్యం కాదు కాబట్టి ఎక్కువ పాఠాన్యత వహించిన ఉద్యమ నవలలను రెండింటిని కీసు కొని ప్రత్యేకంగా పరిశీలించడం జరిగింది. మిగిలిన వాటిని సంధరాను సారంగా వివరించడం జరిగింది.

వివిధ ఉద్యమాలను
చేరొకట బద్దాయి.

ప్రధానంగా చేసినాని వెలువడ్డ కొన్ని నవలలు ఈ గ్రాంధి పట్టికలో

గ్రంథనామము

రచయిత

కాలము

1. మాలపల్లి
ఉన్నవ లక్ష్మీనారాయణ 1921
2. కొల్లాయి గడ్డశేమి?
మహీధర రామమోహనరావు 1922 ; 1978 థ్వితీయ ముద్ర
ణ, విశాఖం ధృ
ప్రమరణ.
3. వారాయణరావు
అడవి బాపిరాజు 1930
ఆరవ ముద్రణ
1961, త్రివేణి
పబ్లిషర్స్
4. ఆకడు - ఆమె
ఉప్పల లక్ష్మణరావు 30 సంవత్స
రాల త్రితం 1964 లో గ్రంథ
'అభ్యుదయ' రూపం.
లో ధారావా 1966 థ్వితీయ
హికగా ముద్రణ
విశాఖం ధృ
వెలువడిండ్ పృమరణ.

గ్రంథనామము

రచయిత

కాలము

5. చివరకు మిగిలేది

1946 లా 'నకాదయ' లో నీరి
యల్ గా వెలువడింది.
జులై 1969 జోషియ ప్రిచురణ.

11. హిందీ

1. ప్రేమాశ్రమ్

ప్రేమ్ చండ్

1918-20

2. వరదాక్

ప్రేమ్ చండ్

1921

3. రంగభూమి

ప్రేమ్ చండ్

1925

4. కాయకల్ప

ప్రేమ్ చండ్

1926

5. కర్మభూమి

ప్రేమ్ చండ్

1931

6. ఫుటబ్ బోర్ నాగ

రాజారాధికారమల్ ప్రసాద్

1940

7. జీవితకా వియ

రామల్ సాలంక్యకాయన్

1940

గ్రంథ నామము	రచయిత	కాలము
8. దాదా కాప్రేట్	యశ్ పాల్	1941
9. త్రాంతి దూక్	శ్రీకృష్ణ దాస్	1945
10. టాడ్డే మెడే రాస్తే	భగవతీ చరణ్ వరాధ	1946
11. చాటికీ పకడ్	సూర్యకాంత్ 'త్రిపాఠీ' 'నిరాలా'	1946
12. ప్యాథీనతా శా పథ్ పర్	గురుదత్త	1947
13. స్వరాజ్య దాస్	గురుదత్త	1947
14. నయూ ఐమారక్	రామేశ్వర్ శుక్ల 'అంచల్'	1947
15. ఝూత్ సచ్	యశ్ పాల్	1951
16. భూలే బిసరా చిత్త్ర	భగవతీ చరణ్ వరాధ	1951.

గ్రంథనామము

రచయిత

కాలము

17. బర్చనమా	నాగార్జునా	1952	ప్రథమముద్రణ
18. హాథీకా రాంక్	అమృతరాయ	1956	ప్రథమముద్రణ
19. ఖారీ కుర్చీ ఆర్కా	లక్ష్మీకాంత వర్మ	1958	ప్రథమముద్రణ
20. బడీ బడీ ఆంఖే	ఉపేంద్రనాథ్ 'ఆపిక్'	—	
21. జావాలాముఖీ	అనంతగోపాల్ శేవర్	—	
22. భగ్నమందిర్	అనంతగోపాల్ శేవర్	—	
23. డీనాన్ రామ్ దయాల్	యజ్ఞరత్న శర్మ	—	
24. అపరాధిక్	మన్మథ్ నాథ్ గుప్త	—	
25. గ్యారెట్ పవనాంకా డోన్	సహాయోగీ	—	

1.2 హరిజనోద్యమం లేక పంచమోద్యమం :

పంచమోద్యమం జాతీయోద్యమం లోని వివిధ సమస్యలలో భాగమైనప్పటికీ గాంధీజీ దానికొక ప్రత్యేక గౌరవాన్ని కల్పించడంతో హరిజనోద్యమం, ప్రముఖోద్యమంగా మారింది.

అప్పుశ్యులని వేరుగా చూడబడ్డ వారికి గాంధీజీ ఈ పెరుపెట్టారు. ③ పూర్వగ్రంథాధారాన్ని బట్టి చండాల, పులిశిష్టవ, మాతంగ, అంతేవాసులనా పిల్లలతో వీళ్లు పిలవబడ్డట్లు తెలుస్తుంది. బ్రాహ్మణస్త్రీ యందు శూద్రునికి జన్మించిన వాడు అప్పుశ్యుడని మనుస్మృతి. ఆర్యులు స్థానికులైన అనార్యులను పంచములుగా చూశారని ఆంగ్లేయుల సిద్ధాంతము. తమిళదేశంలో పరయములు అప్పుశ్యులు. కర్ణాటకమున హొళియములు అప్పుశ్యులు. మలబారులో ఒకరికింకొకరు అప్పుశ్యులు. తెలుగునాట మాలమాదిగ కులముల వారిని పంచములుగా పరిగణించారు.

■ 3. (హరిజనుడనగా హరి యొక్క జనుడని అర్థము. లోకములోని మత ధర్మములన్నియు భగవంతుని, ముఖ్యముగా నిస్సహాయులకెల్ల సహాయునిగను దుర్బులులకెల్ల సంరక్షకునిగను వర్ణించుచున్నవి..... వీరి కష్ట వింతెవ్వరే భారతభూమిలో (అట్టివారు) కలరు? కావున వేను 'సవజీవన్' పత్రికలో హరిజనుడను పదమునా ఉపయోగించుచుంటిని - మహాత్మాగాంధీ.)

ముదిగాండ శివప్రసాద్, ఉద్యమదర్శనం.

ఇతిహాసయుగం నుండి కూడ మనవారు సాంఘిక దురాచారాలను
ఖండించి ఉత్తమ గుణాన్నినికే ప్రాధాన్యత నిస్తున్నారు. మనువు పై
తము 'నాస్తితు పచ్చిమః' అని ముందే చెప్పాడు

పరాశరుడు మాలకు జన్మించిన వాడు. వేదవ్యాసుడు సాత్య
వతేయుడు. వశిష్ఠుడు వేశ్యాపుత్రుడు. అతడు హరిజనకన్య యైన
అరుంధతిని వివాహమాడాడు. రామానుజాచార్యులు గురువాజ్ఞను
రిక్క చేయక హరిజనులకు తరుమంత్రాన్ని గొప్పరమెక్కి ఉపదేశిం
చారు. "నన్ను ముట్టరాదను మతము పాఠంభమైన నాడే హిం
దూమత మరణము ప్రారంభమైన" దని ఏకాకాంక్షుడు పెరిగినా
డు. రోహిణిసను చమారుడు స్వామి రామానందుని ముఖ్యశిష్యుడు
బసవేశ్వరుడు పంచములతో కలిసి వింధాకరించెనని ముడిగొండ
శివప్రసాద్ తన బసవ గీతలో పెరిగినాడు. 1906 లో జ్యోతి
రా ఫూలే ఫూనాలో Depressed Classes Mission Society ని

4. బ్రాహ్మణః శ్రుత్రియో వైశ్య స్త్రయో వర్ణా భీజాతయః

చతుర్థ ఏక జాతిస్తు శూద్రో నాస్తితు పచ్చిమః

— మనుస్మృతి, దశ మోఢ్యాం.

5. "భక్తమహాశయు రెల్లరు వేరలు

కులము చేత తక్కువ వారయినను

నన్ను బ్రాహ్మణుండనినను సమగ్ర

నవ్రసము కూడల సంగమ జేవుడు."

— బసవేశ్వరుడు, బసవగీత (అనువాదం : శ్రీ ఎమ్. శివప్రసాద్)

స్థాపించి హరిజనుల నిమిత్తం విశేషమైన కృషి చేశారు గోఖలే, అమృతలాల్, థకర్, వెంకటసుబ్బయ్య మొదలగువారు ఆధునిక కాలంలో ఈ మహోద్యమాన్ని నిర్వహించారు.

రాజకీయ ప్రాధాన్యత :-

ఈ హరిజన సమస్య కేవలం సాంఘిక సమస్యగానే కాక రాజకీయ ప్రాధాన్యతను కూడా పొందుతూ వచ్చింది. స్వాతంత్ర్యానికి హరిజన సమస్యకి ఆంగ్లేయులు ముడి పెట్టారు హరిజనులకు కూడ ముస్లింలకు వలెనే ప్రత్యేక శాసన సభాస్థానాలు ఉండాలా? వర్ణ? అనే అంశం పై చాడపవాదాలు చెలరేగాయి. హరిజనులకు గాంధీజీ అంటే దర్కిర్లు నాయకత్వం వహించారు. హిందూ సమాజంలో హరిజనులు భాగస్వామ్యులేనని ఉద్ఘాటిస్తూ గాంధీజీ 1932 వ సం॥ జనవరి 4 వ తేదీన ఆమరణ నిరాహారదీక్ష ప్రారంభించడంతో ఉద్యమం విశ్వవిఖ్యాతమైంది. గాంధీజీ 1933 మే రి నుండి రెండవ సారి 21 రోజులు నిరసన వ్రతం పూనారు. చివరకు సత్యమే జయించింది. హరిజనులు విజయం సాధించడంతో గాంధీజీ ఆశయం వెలకేరింది. ఈ విధంగా దేశస్వాతంత్ర్యం - హరిజనోద్యమం పర్యాయపదాలనునంతగా ఉద్యమం కొనసాగింది. ఈ ప్రభావం రచయితలపై పడింది.

తెలుగు, హిందీ సాహిత్యాలలో రచయిత బుధయబూ హరిజన సమస్య కి ఎక్కువ ప్రాధాన్యత నిస్తూ అవకాశవలలు రచించి

చారు జాతి బిక్కతకు తోడ్పడి ప్రజలలో రాజకీయవైతన్యాన్ని కవిగించారు.

1.3 సహాయ నిరాకరణోద్యమం:-

స్వతంత్ర్యోద్యమం లో గాంధీజీ ప్రవేశం తో మాతనశక్తిని పుంజుకుంది. ఆయన సాగించిన సత్యాగ్రహం జాతీయోద్యమాన్ని మలుపు తెప్పింది. భారతీయుల సహకారంతో ప్రథమప్రపంచసంగ్రామంలో విజయం సాధించిన ఆంగ్లేయులు, వారిని రెక్కచేయక, శాంతిభద్రతల పేరుతో రౌలటు చట్టాన్ని ప్రకటించారు. దీన్నెదుర్కొనడానికి 'సహాయ నిరాకరణోద్యమం' మొక్కటి సాధనమని గాంధీజీ భావించారు.

దేశవ్యాప్తంగా సహాయనిరాకరణోద్యమాన్ని నిర్వహించారు. గౌరవోద్యోగాలను, లిరుదులను, న్యాయస్థానాలను, న్యాయవాదవృత్తులను శాసనసభలను బహిష్కరించవలసినదిగా పిలుపునిచ్చారు. ఈ శంఖారావం భారతదేశమంతటా ప్రతిధ్వనించింది. జాతీయనాయకులందరూ ఉద్యమానికి సహకరించి తమ వృత్తులను వదలివేశారు. విజయోత్సాహంతో ఉద్యమాన్ని నిర్వహించారు.

1.4 కార్మిక ఉద్యమం:-

వర్గవైతన్యం, తైతుకులీల పోరాటం, భూస్వాముల నిరంకుశత్వం - దానికి వ్యతిరేకంగా ప్రజల తెరుగుబాటు, కార్మిక ఉద్యమానికి ప్రధానాంశాలు. జీవనాధారమైన భూమికోసం, ఆర్థిక జీవనం కోసం

ప్రజలు పడిన ఆరాటం ఆవేదన కార్మిక ఉద్యమంగా రూపుదిద్దుకుంది.

తెలుగు, హిందీ సాహిత్యాలలో రచయితలు ఈ సమస్యపట్ల ఎక్కువ గానె సృందించారు. ఉన్నవ 'మాలపల్లి' లోను, ప్రేమ్ చంద్ దాదాపు తన నవలలన్నింటిలోను కార్మికుల, శ్రామికుల సమస్యలకు అధిక పాఠావస్థిత విచ్చారు. ప్రేమ్ చంద్ స్వాతంత్ర్యోద్యమంలో భాగంగా, జాతిసమైక్యతకు ఘోషిస్తూ వ్యవస్థను అవరోధంగా పేర్కొన్నారు. ఈ పీడితవర్గం పట్ల ప్రేమ్ చంద్ ఎక్కువగా సృందించారు. వారిలో రాజకీయ వైతవానిని కలిగించ దానికి తన రచనల ద్వారా కృషి చేశారు.

తెలుగు, సాహిత్యంలో 'తెలంగాణా విమోచనోద్యమం' పేరిట, ఈ కార్మికోద్యమం ప్రముఖపాత్ర వహించింది. భూమికోసం, సమానహ కులీల కోసం తెలంగాణా ప్రజలు నిజాం ప్రభుత్వ నిరంకుశపాలన నుండి విముక్తికై ఉద్యమం సాగించి, విజయాన్ని పొందారు. ఆర్థిక స్వాతంత్ర్యాన్ని సాధించారు. తమవైతన్యంకో స్వాతంత్ర్యోద్యమానికి బలాన్ని చేకూర్చారు.

1.5 'వోల్ థిండియా' ఉద్యమం :-

గాంధీజీ ఆదేశం ప్రకారం 1942 సం॥ లో ఆఖరిభారత కాంగ్రెసు సమావేశం బొంబాయిలో నిర్వహింపబడింది. స్వాతంత్ర్య ప్రాప్తి కోసం ఆఖరిప్రయత్నాలు జరుగసాగాయి. 'వోల్ థిండియా' - భారతదేశాన్ని వదిలివెళ్లండి " అనే మహమ్మదీని నినాదం మంత్రోచ్ఛా

రణ వరే భారత దేశమంతా వ్యాప్తి చెందింది. ఆజాద్ హింద్ ఫౌజ్ ద్వారా లక్షల సేనను సుభాష్ చంద్రబోస్ పోరాటానికి సిద్ధం చేశారు. రేడియో ద్వారా నేతాజీ ఇచ్చిన సందేశాలు భారతీయులలో నూతనోత్తేజాన్ని కలుగజేశాయి. మొత్తం మీద 'వీల్ థియో' ఉద్యమప్రభావం భారత దేశమంతటా స్వాతంత్ర్యోచ్చను మరింత పెరిగేట్లు చేసింది. కర్తవ్యముఖులుగా ప్రజలను మార్చింది.

1.6 ఆజ్ఞాత విప్లవోద్యమం :-

స్వాతంత్ర్యోద్యమ కాలంలో అహింసాయుత సిద్ధాంతాల పట్ల విశ్వాసం లేని యువకులందరూ రహస్య మార్గం ద్వారా సాయుధ హింసాపద్ధతిలో ఆంగ్లేయుల నెదురించడానికి పూనుకొన్నారు. ఇదే ఆజ్ఞాత విప్లవోద్యమం గా ఏర్పడింది. వీరి ఉద్యమ ప్రణాళికలు, సిద్ధాంతాలు సమావేశాలు అన్నీ రహస్యంగా జరిగేవి. అందుచేత ఈ ఉద్యమానికి వ్యాప్తి రాలేదు. మెగా ప్రభుత్వం చేత ఈ ఉద్యమం హింసాత్మకంగా ఆణచబడింది. అయితే వీరిలా రెండు వర్గాల వారుండేవారు. మొదటి వర్గం- అహింసాయుతంగా ఉద్యమాన్ని నడపాలని కోరేవారు. రెండవ వర్గం హింసాయుతంగా ఉద్యమాన్ని చేపట్టాలని భావించేవారు.

జాతీయోద్యమంలో కొంతమంది యువకులు ఈ మార్గాన్ని ఆనుసరించారు. భగత్ సింగ్, సుఖదేవ్, రాజ్ గురు విప్లవ భావాలతో ప్రభుత్వాన్ని వ్యతిరేకించారు. శాసన సభలోకి బాంబులను విసిరారు.

ప్రభుత్వానికి పట్టుబడ్డారు. ఫలితంగా ఉరిశిక్షకు గురైనారు. ఆంధ్రప్రాంతం లోని మన్యం లో అల్లూరి సీతారామరాజు ఆంగ్లేయులకు వ్యతిరేకంగా సాయుధ విప్లవ పోరాటాన్ని సాగించాడు. ప్రజలను విప్లవవర్గంగా ఏర్పరచాడు. చివరకు ఆంగ్లప్రభుత్వ మైసూరికారి చే కాల్చివేయబడ్డాడు. ఖిటువంటి అజ్ఞాత పోరాటాన్ని నడిపిన వీరుల గాథలను ఆధారంగా చేసికొని రెండు సాహిత్యాలలాను నవలలు వచ్చాయి. కొన్ని ప్రభుత్వ విషేధానికి గురైనాయి.

ఈ విప్లవదళ సభ్యులు స్వాతంత్ర్యప్రాప్తికై తమవంతు త్యాగాన్ని అందించారు. ఇందులో ఎక్కువగా మధ్యతరగతియువకులు సభ్యులైనారు. కొంతమంది స్త్రీలు కూడ ఉండేవారు. కొందరు యువకులు ప్రేమవ్యవహారాలలో ఓడిపోయి ఆ బాధను మర్చిపోవడానికై అజ్ఞాతవిప్లవం లో చేరినట్లు, ప్రభుత్వ ఆత్యాచారాలను భరించలేని పోలీసులు ఉద్యమం పట్ల సుముఖులైనట్లు రచయితలు తమ నవలలలో చిత్రించారు. ఏమైనప్పటికీని అజ్ఞాతవిప్లవం దాచా సావిత్ర్యాన్ని సాధించాలనేది వీళ్ల ప్రధాన ఆశయంగా ఉండేది.

2. న వ ల ల్లో

జాతీయోద్యమ రూపం - ఒక

పరిశీలన

(అ) మాలపల్లి - రంగభూమి

'మాలపల్లి' (ఉన్నవ), 'రంగభూమి' (ప్రేమ్ చంద్) నవలలు పంచమోద్యమాన్ని ప్రధాన ఇతివృత్తంగా తీసుకొన్నాయి. రెంటిలో పాత్రుల పేర్లలోను, ప్రవృత్తిలోను, సమస్యలను చర్చించడంలోను సామ్యం కనబడుతుంది. జాతీయోద్యమం పూర్తిగా వాటిలో దర్శనమిస్తుంది. "మతతాత్మక ధోరణుల సంఘర్షణలను సుదీర్ఘంగా చర్చించిన మాలపల్లి రాజకీయ నవల" ⁽⁶⁾ అని మహీధర రామమోహనరావు గారి అభిప్రాయము.

స్వాతంత్య్రోద్యమంలో ప్రముఖ పాత్ర వహించిన పంచమోద్యమం, సహాయ విరాకరణోద్యమం, కార్మికోద్యమం, ఖద్దరు ఉద్యమం వంటి ఘట్టాలను, అడ్వోకేటు విప్లవాన్ని ఇద్దరూ చిత్రించారు. గాంధీ గారి అహింసాయుత మార్గాలను తమ పాత్రుల ద్వారా ఆచరింపజేశారు. ఇతివృత్తంలో ప్రధాన కేంద్రమైన హరిజన కుటుంబం, ఆ పాత్రలు వాస్త

6. తెలుగు భాషలో రాజకీయ నవల, ఆభ్యుదయ (పత్రిక), ఈ రకాల్ని నవల విశేష సంచిక, జనవరి, 1980. పు- 55.

వానికి దగ్గరగా చీత్రించి, సహజతాన్ని సాధించడానికి రచయితవిరువు
రూ ప్రయత్నించారు. జగ్గడు, రామదాసు, సంగదాసు వంటి పాత్రలను
ఉన్నవ చీత్రించగా సూరదాసు, వినయసింహుడు, ప్రభుసేవక్, డా॥
గంగూరీ వంటి పాత్రలను ప్రైమ్ చండ్ పుష్టించాడు.

భూస్వామిక వ్యవస్థకు ప్రాధాన్యత విచ్చినప్పటికీ తమ వర్గ అస్తి
త్వపు వాస్తవికతే సమాజంలో ఆర్థిక విప్లవానికి దారితీసిందనే నిజాన్ని
గుర్తించి, ఆ పోరాటాలను ప్రోత్సహించి, అహింసా పథకాన్ని ఆదర్శంగా
నిర్వహించి ప్రాణాలర్పించిన సంగదాసు వంటి కార్మిక నాయకుల దయ
నీయ గాథలు, ఘోర వ్యవస్థనే సమూలంగా నాశనం చేయాలని
సామ్యవాదాన్ని స్థాపించాలని, బ్రిటిష్ సామ్రాజ్యవాదుల అరాచకాన్ని
'కలియుగ రాక్షసులనబద్ధ' దేశీయ భూస్వాముల దుర్మార్గాన్ని కూటయు
ద్ధంతో ఎదుర్కొని సమతావాదాన్ని ప్రజాస్వామ్యాన్ని స్థాపించే ప్ర
యత్నంలో ఆమె అవతారాలు. రెండు నవలల్లోను ఈ సన్నివేశాల
ను మనం చూడవచ్చు.

'మాలపల్లి' లో జగ్గడు, సంగదాసు పాత్రల చేత రచయిత
వ్యక్తం చేసిన భావాలు, ప్రైమ్ చండ్ 'రుగభూమి' లోని 'సూరదాసు'
పాత్రలూ వ్యక్తమవుతాయి. ఉన్నవ సమాజవాది కాక పోయినా
సమాజ వాద పద్ధతిపై నడిచే సంక్షేమరాజ్యం కాలాననే వాంఛను వ్యక్తం
చేశారు. జగ్గడి పాత్రచిత్రణ ద్వారా విరళీపాలనని ఎదిరిస్తూ
స్వేతంత్ర సమతావాద సమాజస్థాపన లక్ష్యంగా, ఇందుకు సాధనం

హింసా? లేక ఆహింసా? అనే ఆర్థరహితమైన చర్చలకు తావివ్వక ధర్మ పరమైన భావాలతో ప్రజలను క్రియాశీలురుగా చేయాలనే పోరాట దూరమైన విప్లవ భావాలు స్వయంగా రచయిత థానాలో అనిపించేంత గొప్పగా జగ్గడి పాత్ర సృష్టించబడ్డది.

ఇదే విధంగా సంగదాసు పాత్ర ద్వారా పంచముల సమస్యని తెలుగువాడు భోగిని, ఫక్తి జ్ఞాన యోగాల కంటే కార్మికులకు కర్మయోగం లానే నమ్మకమందనే విషయాన్ని రచయిత వ్యక్తం చేశారు. కులం మతం అనే భావాలపై దండెత్తి, వాటిని పట్టుకుని ఘాంధీసంగ భావించే వారి కళ్లు తెరిపిస్తూ, ఆంధ్రదేశంలాని సామాన్య ప్రజలలో ప్రచారం పొందిన మాగంటి వారు, దూడేకుల సిద్ధయ్య, పోతులూరి వీరబ్రహ్మం గార్ల తత్వాల్ని రచయిత సమయానుసారంగా పేర్కొనడం ఉచితంగా ఉంది. అచ్చారాసు మరికొందరు పాదో తత్వాల ద్వారా (పు. 198) ఇది వ్యక్తమవుతుంది.

మైన పేర్కొన్న పాత్రలలోని భావాలను 'రంగభూమి'లో సూరదాసు పాత్రలో చూస్తాము. ఉద్యమం కోసం, స్వాతంత్ర్యం కోసం ప్రాణాలర్పించే త్యాగవీరుల పట్ల ప్రజల ప్రతిస్పందనను ప్రైమ్ చంద్ చక్కగా చిత్రించారు. అంధుకైన సూరదాస్, స్థలం ప్రభుత్వ పరం కాకుండా సామాన్య ప్రజలకది రక్షణగా ఉండేట్లు చేయడానికి నవలాంతం వరకు కృషి చేస్తాడు. ఆ ప్రయత్నం లోనే మరణిస్తాడు.

రచయిత అతణ్ణి, " సాధువు కాదు. దోవత కాదు. మానవ

మాత్రుడు బాధలతో వేదనతో, నవగి, కృశించి నశించి పోయిన మానవుడు. అతడి వృధయాన్ని విశ్వమంత చేసిన సద్గుణం - ఎక్కడా, ఎప్పుడూ ఏ గూపంలానూ అన్యాయాన్ని అత్రమాన్ని సహించలేని మనస్తత్వం " అని వర్ణించాడు. ఆంగ్లేయుడైన క్లార్క్ సయితం, " ఓ సత్పురుషుని వృత్యపు నకు కారణభూతుడ నయినందుకు చాల విచారిస్తున్నాను" (ప్ర. 807) అని రాజమహేంద్ర గుమార్ తో అంటాడు. గాంధేయ సిద్ధాంతాలకు ఆచరణాత్మకమైన ప్రాధాన్యతను ఈ పాత్ర ద్వారా చూపించాడు. విశ్వార్థమైన దేశభక్తిని సూరదాసు పాత్రలో రచయిత వ్యక్తీకరించాడు.

'మాలపల్లి' లో ప్రజాప్రతినిధిగా ఎన్నికైన 'సంగదాసు' హత్య చేయబడడకే ఆతని కర్ణాంతరాల తర్వాత సంగపీఠం స్థాపించి సభ చేస్తారు. అదేవిధంగా 'రంగభూమి' లో 'సూరదాసు' మరణం తరువాత ప్రజలు విగ్రహాన్ని చేయించడం, దానిని రాణీ జాషువిచే ఆవిష్కరింపజేయడం, ప్రజలందరూ కులమత, వర్గ వ్యత్యాసాలేకుండా సహపంక్తిని విందులో పాల్గొనడం వంటివి సూరదాసు పాఠించిన విజయాలగా ప్రేమచంద్ వర్ణించాడు. ఈ విగ్రహాన్ని రాజామహేంద్ర గుమార్ ధ్వంసం చేసి మరణించినపుడు ప్రజలు తిట్టి పోస్తారు. దేశభక్తి గల వారి పట్ల ప్రజలకు గల శారవంతో పాటు దేశద్రోహుల యెడ గల వీర్యభావం వ్యక్తమవుతుంది. జాతిపరమైన చిక్కతను రచయిత విరువురూ ప్రజలలో చూపాడు.

'మాలపల్లి'లో రామదాసు అహంసావాది. గాంధీ సత్యాహింసల మార్గాన్ని గూర్చి ఉపన్యసిస్తాడే గానీ, రామదాసులో ఆచరణాత్మకత లేదు.

క్రియారహిత స్వభావం ఈ పాత్రలో కనిపిస్తుంది. 'నార్యరామ్' పాత్రలో కొంతవరకు ఈ లక్షణాలను ప్రేమ్చంద్ చూపించారు. మానవతా విలువల కొసం జ్యోతి, అపారాసుల ప్రణయకథ దుఃఖాంతమైనట్లు, 'రంగభూమి' లో కూడా సోఫియా వినయసింహుల ప్రణయం జాతికొసం, లక్ష్య సిద్ధి కొసం దుఃఖాంతమవుతుంది. దీని ద్వారా ఉభయలూ వైతకతకు ప్రాధాన్యం ఇవ్వడం తో పాటుగా దిగువ జాతుల్లోనూ సత్ఫీలం ఉంటుందని నిరూపించారు. వినయుని కర్తవ్యస్మృతిని చేయడంలో సోఫియా తన సుఖాన్ని త్యాగం చేస్తుంది. వినయుడు కూడ మొదట కర్తవ్య విముఖుడిలా కనిపించినా, తల్లి జాహ్నువి చే, సోఫియా చే ప్రభావితమై సత్య మార్గాన్ని స్థాపించడానికి ప్రాణాలర్పించిన త్యాగమూర్తిగా దర్శనమిస్తాడు.

కార్మిక ఉద్యమ ప్రస్తావన, నిర్వహణ, అడ్డంకులు విప్లవాలను గూర్చి ఇరువురూ చర్చించారు. జాతీయభావాలను ప్రతిఘటింపజేయడంలో రచయితలు ప్రత్యేకతను చూపారు.

జగ్గని అనుచరులు ధర్మతత్వాలంటూ ప్రచారం చేసిన భావాన్ని బుద్ధి కథ రూపంలో కమ్యూనిస్టు తేనిఫెస్ట్ను తలపిస్తాయి.

“ఉద్యోగమున అందరు జనులు అవ్వదమ్మలండి

ప్రకృతి సంపద అంతా అందరి సొమ్మందీ

భనమును గొల్చే దుష్టరొజులూ దావరింపలేదు

మాఫ్రలు శఫ్రలు మాలమలలాడుచు మాలశంకలేదు.

భోగము లొక్కట వస్తులొక్కట-పొందియుండి లేదు
 కొట్ కొక్కటై ఉన్నారండి - కొట్టెక్కడలంటు
 కు చేలులందరు అయినారండి - కొట్ల కొలదిగాను
 కూలికి ఎలువ గలదని మీరు - గుట్టు తెలుసుకొండి
 కూలికి దగిన ఎలువ పుచ్చుకొనె - కూలికి మరి పొండి
 పనివాండ్లందరు వికమైతరా - ప్రపంచమే మీది
 చికిమత్తమే అన్ని పనులకు - ఆధారము సుందీ
 శ్రేణులు గట్టి సమ్మెగట్టితే - చెల్లును మీ మాట
 కొట్ట వద్దు , తెట్టవద్దు - కొరెలు నెరవేరున్
 అసహాయ యోగము తరుణము చూచి - అవలంబించండి
 దానికి మిగిలిన మంత్రతంత్రములు ధరలూ లేవండి
 శంకలు దగ్గి క్రిరలెల్లరు - శపథము చేయండి
 సమతాధర్మం ప్రపంచమందున - స్థాపించుడు గాని
 శ్రుతయుగధర్మం లోకమంతటా - కుదులి బెట్టగలరు." ⑦

గాంధీగారి సహాయనిరాకరణోద్యమ తత్వాన్ని, మార్క్సిజాన్ని భారతీయ నాయకులు పూర్తిగా అవగాహన చేసుకొలేదనే విషయం స్పష్టమవుతుంది.

రాణి జాహువీ పాత్ర ద్వారా ఫ్రెంచ్ చంద్ అయ్యన్నకమైన జాతీయతా భావాలను వ్యక్తం చేశాడు. తేశం కోసం పుత్రుని సుఖాల

7. ఉన్నవ లక్ష్మీ నారాయణ పంతులు, మాలవల్లి, పు. 369 - 371.

కు దూరంగా ఉంచడమే కాక, అవసరమైతే వధించడానికి కూడా వెనుకాడని ఆదర్శమూర్తిగా చిత్రించాడు. వినయసింహుడు ప్రభుత్వ పక్షపాతిగా మారాడని, ఆమె వినయిని మందలిస్తూ వ్రాసిన లేఖలో దేశం పట్ల ఆమెకు గల భక్తి విశ్వాసాలను, విద్రోహం పట్ల కొడుకు ప్రాణాలను పైతం పణంగా పెట్టే సాహసం రచయిత కళ్లకు కట్టినట్లుగా చిత్రించాడు. (ఆ. పు. 589, పు. 612-614). సోఫియా శ్రైస్తవస్త్రీ అయినప్పటికీ హిందూ మతం పట్ల, ఆచారవ్యవహారాల పట్ల గౌరవభావాన్ని చూపుతుంది. వినయియుడు ప్రభుత్వపక్షానికి చేరాడనే వార్తను విని అతనిని నిరసనభావంతో నిందించడమే కాకుండా, అతనికి వ్యతిరేకంగా విప్లవసేనను నడిపిస్తుంది.

ఎవరికి వినయిని దేశభక్తి ప్రేరితునిగా చేస్తుంది. ప్రణయ వంచితగా దర్శనమిస్తుంది.

'మాలపల్లి' లో ఆస్పాదాసు, తదితరులు సాదో తత్వాలు 'రంగభూమి' లో సూరదాసు చేత రచయిత పాడించాడు. సోఫియా చే తెలియకు, కృష్ణభక్తి తత్వానికి సామరస్యాన్ని చూపించాడు. ఉన్నత కులానికి చెందిన వినయసింహుడు, జాత్యుని వంటి వాళ్లు కూడా దేశం కోసం, స్వాతంత్ర్యసిద్ధి కోసం సర్వం త్యాగం చేయడం 'రంగభూమి' లో కనిపిస్తుంది. వీరంతా జాతీయ బాధ్యత కోసం కృషి చేస్తారు.

'మాలపల్లి'లో అంతిమ అధ్యాయంలో రచయిత ప్రత్యేకమైన భావాలను వ్యక్తం చేశాడు. ప్రజలకు స్వాతంత్ర్యోచ్ఛ్వాస పెంచాడు. స్వ

రాజ్యం సాధించబడిందనే ఈ సా చేస్తూ, ' హిందూస్థానీ పార్లమెంట్, ' 'రాష్ట్ర పార్లమెంట్' ఏర్పడినట్లు భావించి, అందులో ' ఆంధ్ర పార్లమెంట్' వెనుకబడిన తరగతులకు ప్రత్యేకంగా కొన్ని కీర్తనాలను ఆమోదించినట్లు చిత్రించారు. "కార్మిక, పంచమోద్యమాలు రెండూ పుద్గి పొందినప్పుడే మన దేశంలో విజయైన ప్రజాప్రభుత్వం ఏర్పడుతుంది. దిగువ జాతులలో ప్రభుత్వం కలగంటే ధనికప్రభుత్వం ఉంటుంది గాని ప్రజాప్రభుత్వం ఉండదు. " అని నారాయణరావు రామానాయునితో అంటాడు. (ప్ర. 504)

ప్రజాప్రతినిధిగా సంగదాసు చివరి షేడంలో ఆన్నమాట 'మనం గెలుస్తాం' నవలను ఉత్తేజితం చేసిందిగాను, ' సంగవిజయము' పేరు పెట్టాలనుకొనడం జగ్గని మార్గం కంటే సంగదాసు అనుసరించిన విధానం సరియైనదనే భావాన్ని తెలియజేస్తాయి. గాంధీ సిద్ధాంతాలకు రాజకీయంగా విజయం లభించినట్లు రచయిత వ్యక్తం చేస్తాడు.

ఈ నవలలో మరొక ముఖ్యంశం విజయవాడలో కార్మిక మహాసభ జరిగిన సందర్భం యథాతథంగా ప్రస్తావించడం గమనించవచ్చు. సభాపతి వెంకటరెడ్డి ఉపన్యసిస్తూ ప్రపంచ రాజకీయాల గురించి వర్ణిస్తాడు.

" జర్మనీలో భావతరంగాలు ఆంగ్ల మానస కాసారములను చలంప జేస్తున్నవి. ఆంగ్ల ధనికవర్గం ఈ భావాలను రాకుండా కొట్టవలసిందని ఉద్ఘోషిస్తున్నది. భావాలను ఫిరంగులు ఎట్లా కొట్టగలవని ప్రభుత్వం వారంటున్నారు....." (పుట 154) అని సమకాలీన ప్రపంచరాజకీ

య వైతన్యాలను పరీక్షిస్తాడు. అయితే ఆశించిన మార్పులు గాంధీగారి ధర్మకర్తృత్వ సిద్ధాంతం మై ఆధారపడినవి. ఉపన్యాసానంతరం సంగదాసు ప్రవేశపెట్టిన తీర్మానాలు కూడ గాంధేయ సిద్ధాంతాలకు మూలమైన ఆదర్శాలే. ఈ మహాసభలు భారతదేశానికి స్వాతంత్ర్యం సాధింపబడాలనే కాంక్షతో పాటు, ప్రగతిశీలమైన మార్పులను కోశ వైతన్యం వ్యక్తమవుతుంది. 'రంగభూమి' కన్నా 'మాలపల్లి' లాని పాత్రలలో పరిణత మనస్తత్వం కనిపిస్తుంది.

మొత్తం మీద రెండు నవలల్లో ప్రతిబింబించిన సామాజిక, రాజకీయ వైతన్యం జాతీయ చిక్కిత కోసం ఏ సమాజమైనా అనుసరించదగిన విధంగా కనిపిస్తుంది. సమాజం లో వచ్చే మార్పులకనుగుణంగా స్పందించగల్గే రాజకీయ ప్రభావం, పెట్టుబడిదారీ వ్యవస్థ యొక్క అమానుషత్వం మొదలైన అంశాలన్నీ రెంటిలోను చిత్రితమయ్యాయి. భారత జాతి వైతన్యం జాగృతమై స్వాతంత్ర్యోద్యమం లో సమర్థవంతమైన శక్తిగా రూపొందేందుకు ఈ నవలలు దోహదం చేశాయి.

అ కొల్లాయి గట్టతేమి? - కర్మభూమి

ఈ నవలల్లో పంచమోద్యమానికి గల ప్రాధాన్యత కనిపిస్తుంది. ఒక లక్ష్యం కొసం రచయిత చిరువురూ కృషి చేసినట్లు తెలుస్తుంది. 'కొల్లాయి గట్టతేమి?' నవలలో ముంగంద గ్రామంలో బీబ్లీ తీసుకొవడానికి హరిజనులకు అవకాశం కల్పించడానికి రామనాథం కృషిచేస్తే 'కర్మభూమి' లో హరిజనుల ఆలయప్రవేశం గురించి డా॥ శాంతికుమార్, సుఖదాసు పోరాటం సాగిస్తారు.

“కొల్లాయి గట్టతేమి?” నవలా నాయకుడైన రామనాథం దేశంలోని ఆచారాలకీ, జాతీయోద్యమానికీ ఉన్న వ్యతిరేక అవరోధాలను గమనించి, గాంధీ సహాయనిరాకరణోద్యమం చే ప్రభావితుడై కాలజీ మనివేసి, విదేశీ వస్తు బహిష్కరణ గావించి సాంఘిక దురాచారాలపై పోరాటం సాగించడానికి ప్రాముఖుంటాడు. గాంధీ నిర్వహించిన హరిజనోద్ధరణ కార్యక్రమాన్ని ప్రథమంగా చేపడతాడు.

“కులభేదాలు దేశ స్వాతంత్ర్య యుద్ధానికి ఆటంకకారులుగా ఉన్నాయి” యని (పు. 263) రామనాథం అభిప్రాయం.

తన స్నేహితులతో కలిసి అస్పృశ్యులకు రావి త్రవ్వించే ఆలోచన చేస్తాడు. తన బాబాయి విశ్వనాథాన్ని ఎదిరించి ఆ త్రుతి పాదన అంగీకరించేట్లు చేస్తాడు.

“ అస్పృశ్యత హిందూమతానిః మహిమోని మచ్చ. ఒక మహానీరం. అస్పృశ్యతానివారణకు జరిపే కృషి మానవుని ఘనతను గుర్తించడానిః జరిపే కృషి.” (ప్ర. 326) అంటూ గాంధీ భావాలను సమర్థిస్తాడు.

“ ‘కర్మభూమి’ లో కథానాయకుడైన అమర్ కాంత్ ఉన్నతకుటుంబంలో జన్మించినప్పటికీ హరిజనుల పట్ల సహృదయత గలవాడు. భనా శాపదుడైన తండ్రి సమర్ కాంత్ మనస్తత్వం, విలాసవతిగా జీవనం గడిపే భార్య సుఖదా తీరు, వీరి స్వభావం నచ్చక, చైమించిన సోనాను వివాహమాడలేక, అందరికీ దూరంగా పర్వతప్రాంతంలోని ఒక గ్రామంలో సాధారణజీవితం ప్రారంభిస్తాడు. అచట హరిజనుల ఆదరణ, గ్రామీణవాతావరణం అతణ్ణి ఆకర్షిస్తాయి.

గ్రామంలో ‘సహనీ’ అనే వృద్ధవనిత తాము తక్కువజాతి వారమనే భావాన్ని వ్యక్తం చేయగా, అమర్ కాంత్ తాను జాతిభేదాలను పాటించే వ్యక్తివి కానని చెప్తూ,

“ నాకు కులం, జాతి, మతం అనే పట్టంపులు లేవమ్మా. నిజాయితీ గలవాడు మరగ వాడైనా గౌరవించదగిన వాడే! మోసం చేసేవాడూ వ్యభిచారం చేసేవాడూ, అబద్ధలాడే వాడు, బ్రాహ్మణుడైనా గౌరవించదగిన వాడు కాదు ” అని (ప్ర. 142) తన అభిప్రాయాన్ని వ్యక్తం చేస్తాడు.

అక్కడి హరిజనులు భూమిపన్ను కట్టడంలో ఎదుకొనే

సమస్యలను పరిష్కరించి వాళ్లకి నాయకత్వం వహిస్తాడు. అందరికీ శ్రేయ
పాత్రుడవుతాడు. హరిజనుల పిల్లలందరికీ విద్య నేర్పించడానికి పూనుకొని
పాఠశాల నేర్పాటు చేయిస్తాడు. (పు. 154, పు. 173)

ఆనాటి బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం ఈ అస్పృశ్యతను రాజకీయంగా
ఉపయోగించుకొనడానికి ప్రయత్నించింది. దీని ఆధారంగానే హిందూ
ముస్లిమ్ విభజన కూడ తోగారు. ఈ విషయాన్ని సూచిస్తూ రామనాథం
స్నేహితుడు రామన్న 'ఈ అస్పృశ్యత మూలంగానే దేశప్రజలలో కొం
దరి సహాయం విరేధిపాలకులకు లభిస్తుందంటాడు. (పు. 312) రామ
నాథం బాబాయి విశ్వనాథం కాంగ్రెసు ఉద్యమంలో పాల్గొన్న వాడయినా
రామ నాథం చేపట్టిన సహాయ నిరాకరణ కార్యక్రమాన్ని పూర్తిగా హర్షిం
చాడు. రామనాథం పయమార్లు తైయికి వెళ్లి వచ్చినందుకు కులం నుండి
పెంపేసి ప్రాయశ్చిత్తం తెసుకోమంటాడు. ఉద్యమ నిర్వహణకై, పా
తంత్రి కృష్ణై రామనాథం కులత్యాగానికి మైతం సిద్ధమవుతాడు.
కొటలో వెరుగా మకాం పెడతాడు. పోరాటం పాించడానికై కృత
నిశ్చయిడవుతాడు. తన వివాహ విషయంలో కూడ ఆనాటి సంప్రదా
యబద్ధమైన వివాహ వ్యవస్థను ఢిక్కరించి కులాంతర వివాహం చేసు
కుంటాడు.

ఇక 'కర్మభూమి' నవలలో కూడ ఆమర్ కాంత్ అక్కడి హరి
జనులలో తైతన్య వంతమైన మార్పును తెచ్చి, వారి నొక సంఘటితశక్తి
గా రూపొందిస్తాడు. ప్రభుత్వం ఆమర్ కాంత్ ని అరెస్టు చేయడానికి
వచ్చినప్పుడు వాళ్లంతా తీవ్రంగా అడ్డుకొంటారు. ఆమర్ కాంత్ వారిని వా

80చి కర్తవ్యోన్ముఖులను చేస్తాడు

“ప్రారంభించిన ఉద్యమాన్ని మధ్యలో విడిచిపెట్టవద్దు. మనం రూపొందించుకున్న కార్యక్రమాన్ని కొనసాగిస్తూ ఉండండి. అదే మీరు నాకిచ్చే కానుక. ఇదే నా ప్రార్థన.” (పు. 359)

“ఇది మనం సాగిస్తున్న ధర్మయుద్ధం. మన త్యాగం, బలిదానం, సత్యం మీదనే విజయం ఆధారపడి ఉంది.” అంటూ ప్రబోధం చేస్తాడు.

తైలులో కూడా సామాన్యులందరే చోటే ఉంటూ, వాళ్లు పదో కష్టాలను తాను కూడా పడుతూ, సాధారణ జీవితాన్ని గడుపుతాడు. ప్రజలకు ఆదర్శవంతమైన నాయకునిగా నిలుస్తాడు. తన తండ్రిలోను, భార్యలోను వచ్చిన అనుభూతిమైన మార్పుకి, వారి సేవాభావానికి, ఉద్యమకృషికి ఆనందిస్తాడు. తైలులో ఆత్మశుద్ధితుడైన సబీమ్‌ని శాం తపరుస్తూ, అహింసావాదానికై, జాతివిముక్తికై అతడు మాట్లాడే విషయాలు ఆలోచింప జేసేట్లుగా ఉంటాయి.

“రక్తపాతం తో ఏ జాతికైనా విముక్తి లభిస్తుందనుకుంటే నీవు చాల పొరబడుతున్నట్లే. దానిని నేను విముక్తి అనను. రక్తపాతంతో శక్తి ఒక సమూహం చేతిలోనుంచి మరో సమూహం చేతిలోకి మారడం, ఆ సమూహం కూడ ఆయుధబలం తోనే రాజ్యం చేయడం విముక్తి అనిపించుకోదు. మనిషిలో మానవత్వం ఏర్పడి, ఆ మానవ

త్వం అన్యాయాన్ని, స్వార్థాన్ని దూరంగా ఉంచినపుడే విముక్తి కలిగినట్లు" (పుట 414, 415) అంటూ ప్రబోధిస్తాడు.

"కొల్లాయి గట్టితే నేమి?" నవలలో రామనాథం పాత్ర తప్ప ఇతరపాత్రలు ఉద్యమం పట్ల నిర్దుష్టంగా ఉన్నట్లు కనబడరు. మనసు లో ఉదర్శ భావాలున్నా, ఉచరణ లో వాళ్లలో విజయిస్తే లేదు. విశ్వ నాథం, సుబ్బిష్ట శాస్త్రి వంటి పాత్రలు ఇటువంటివే. "కర్మభూమి" నవలలో సమర్ కంత్, సుఖదా, రోణికాదేవి, సరిష్, హఫీజ్ హరీష్ వంటి పాత్రలు ప్రథమంలో బాధ్యతారహితంగా కనిపించినా తదుపరి ప్రజలను ప్రభావితం చేస్తారు.

హరిజనులకు ఆలయప్రవేశం కప్పించాలని డా॥ శాంతికుమార్ సుఖదాలు పొరబడతారు. శాంతికుమార్ పంచములను చైతన్యపంతులను చేస్తూ, "మీరంతా ఆ దేవుని దగ్గరనుంచి రాస్యం చేస్తామనే బాధ్యతను తీసుకొని వచ్చారా? మీరు వృద్ధయ పూర్వకంగా శక్తివంచన లేకుండా ఇతరులకు సేవ చేస్తున్నారు. అయినా దానిపలుగానే ఉన్నారు. సమాజంలో మీకు ఒక స్థానమంటూ లేదు. సమాజానికి పునాది మీరు. మీ మీదే సమాజం నిలబడి ఉంది. అయినా మీరు అంటరానివారు గా ఉన్నారు. మీకు దేవాలయాల్లో ప్రవేశం లేదు. ఇటువంటి అవ్యాయం మన దేశాభివృద్ధిలో తప్ప మరెక్కడ ఉండగల్గుతుంది?"

మహానుభావు శాస్త్రి సరే, మీరు ఈ దేవాలయదాసీరం వద్ద

నుంచి కదలవద్దు. ఇది ధర్మానికి సంబంధించిన విషయం. ధర్మం ప్రాణం కన్నా ప్రీయమైనది. ప్రాణాలను అర్పించే ధర్మాన్ని రక్షించుకొనాడు. ఇకముందు రక్షించుకొంటారు." అని ఉపన్యసిస్తాడు. (పు. అ. 232-233)

సుఖరా, హరిజనుల ఆలయ ప్రవేశానికై ప్రాణత్యాగానికి సిద్ధపడుతుంది. ప్రజలలో వైతన్యం కలిగి ఆమెని అనుసరించి ఆలయ ప్రవేశం చేస్తారు. హరిజనులకు ఇట్లు నిర్మింపజేసిన ఉండొళనలో వైనా ధర్మచే కొల్పినేయబడుతుంది. ఈ సందర్భంలో సమర్ కొంత్, వైనా శ్రేణుకొ దేవి ఉపన్యాసిలిస్తారు. జాతివైతన్యాన్ని, చిక్కితను ఇవి ప్రతిచింతింపజేస్తాయి (హం. పుటలు, 381-382, 384-387) హాఫీజ్ హసీమ్ వైనా మరణానంతరం సహృదయతతో కార్మిక సమస్యను పరిష్కరించడం ఉద్యమనాయకులందరినీ ప్రశంసించడం ప్రజలకు చేయూతనిస్తుంది. సరీమ్ హరిజనాద్యమం కొసం తన చి.పి.ఎఫ్. పదవిని త్యాగం చేస్తాడు.

“కొల్లాయి గట్టితో నమి?” నవలలో రామనాథం స్వాతంత్ర్యోద్యమ వ్యక్తం చేస్తూ అన్నమాటలు ఆపుటి రాజకీయవైతన్యానికి ప్రదీకగా నిలుస్తాయి.

“ఈ పరాయి పాలకులు మన దేశానికి రాకడం డబ్బుసంపాదన కొ మార్గం. ఆ లాభం దేశం నుంచి దండుకు పోతున్నారు. మన దేశం అంతకంతకు దరిద్రంలా కూరుకు పోతోంది. స్వరాజ్య సంపాదనమే

దీనికి మంచి మందు " (పుట. 140) అంటాడు.

మొత్తం మీద రెండు నవలల్లాను రచయితలు జాతీయోద్యమంలోని పంచమోద్యమానికి ప్రాధాన్యతనిచ్చి జాతీయ సమైక్యతకు, స్వాతంత్ర్యసిద్ధికి అవరోధంగా దాన్ని పేర్కొని నిరసించారు. సహాయ నిరాకరణోద్యమానికి సూఫర్తి నిచ్చారు. కార్మికులకు స్వాతంత్ర్యం పట్ల ప్రోత్సహిస్తూ నింపారు. ప్రజలలో రాజకీయ చైతన్యాన్ని కలిగించారు.

3. జాతీయోద్యమం - ఇతర నవలలు

3.1 తెలుగు నవలలు - పరిశీలన:

(అ) అడవి బాపిరాజు గారి 'నారాయణరావు' నవలలో 1925 నుండి 1929 వరకు దేశంలో నెలకొన్న రాజకీయ పరిస్థితులు ప్రతిబింబించాయి. సహాయ నిరాకరణోద్యమం తరువాత చౌరా చౌరీ సంఘటన జరగడంతో ఉద్యమం కొంతకాలం ఆగిపోయింది. గాంధీజీ నాయకత్వంలో గాంధ్రేయ తేపట్టిన ఉద్యమాన్ని అందులోని వైశిష్ట్యాన్ని రచయిత ఎంతో ఆభినివేశంతో వర్ణించారు. గాంధీజీ అహింసాయుత సిద్ధాంతం దేశంలో మాత్రమేతప్ప జాగృతమవడానికి కృషి చేసిందని, గాంధీజీ ఉద్యమానికి పిలుపునిస్తే బాగుంటుందని నారాయణరావు భావిస్తాడు. (పు. 217)

ఇందులో రష్యాలోని బొల్షెవిజాన్ని గూర్చిన ప్రస్తావన జరుగుతుంది. నారాయణరావు తండ్రి సుబ్బారాయుడు రష్యన్ బొల్షెవికుల రాజ్యోత్సాహాన్ని గురించి ఆలోచిస్తాడు— "ప్రపంచమున ఎంతకాలం 'ఆస్తులు', 'నాడబ్బు', 'నా లొలము' అని అనుకోగలరు? డబ్బులేనివాళ్లు, ఆస్తి లేని వాళ్లు ఎక్కువమంది ఉన్నారు కదా? వాళ్లు తలుచుకుంటే డబ్బు గల వాళ్లు ఎక్కిడ ఉంటారు?..... రష్యాలో మరీ విపరీతమైన స్థితి ఉందాని. లేకపోతే అట్లా ప్రజలు అంటే బీదవాళ్లు తెరగబడి ఉండరు." (పు. 144) సమాజం పట్ల ఇతనికి గల వాస్తవిక భోగణి వ్యక్తమవుతుంది.

నారాయణరావు ఒకవైపు బొల్షెవిజం భావాలు, మరొకవైపు

గాంధీజీ సత్యాహింసల సిద్ధాంతం - వీటికి సమత్యం సాధించాలనే ఆశయాన్ని కలిగి ఉంటాడు. "స్వరాజ్యం, ప్రజాప్రభుత్వం వల్లే తప్ప పరిస్థితి బాగుపడదు" అని నారాయణరావు, అతని స్నేహితులు ఆలోచన చేస్తారు. ఇది ఆనాటి రాజకీయప్రతిస్పందనగా భావించవచ్చు.

(అ) ఉప్పల లక్ష్మణరావు 'అతడు- ఆమె' నవలలో 1925 నుండి 1942 లో క్విట్ ఇండియా ఉద్యమం ప్రారంభమయ్యే వరకు సాగిన జాతీయోద్యమ అంశాలు ప్రధానంగా చర్చించబడ్డాయి. కాంగ్రెసు రాజకీయాలతో పాటు పోషిలిస్టు, కమ్యూనిస్టు భావాల వ్యాప్తిని, తింగ్లేయులను తరమి వేయడానికి విప్లవకారులు చేపట్టిన రహస్యకలాపాలు సయితం నవలలో చూడు చేసుకున్నాయి. 1942 జూన్ లో కమ్యూనిస్టు పార్టీ మీద నిషేధం తొలగించడంతో నవల రెండవభాగం ముగుస్తుంది.

ఈ నవలలో నిజాయితీ కలిగిన పాత్రలో శాంతం కనిపిస్తుంది. సమకాలీన సంఘం లోని పరిస్థితుల వల్ల అవగాహన గల వ్యక్తి. గాంధీ భావాలచే జాతీయోద్యమం పట్ల ప్రభావితమైతాడు. ఖద్దరు ధరిస్తుంది. సత్యాగ్రహోద్యమం లో పాల్గొంటుంది. జైలుకి వెళుతుంది. హరిజనోద్యమం కొసం కృషి చేస్తుంది. కాంగ్రెస్ వరింగ్ కమిటీ సభ్యునిగా ఉంటుంది. తన భర్త శాస్త్రుకీరు - అతని స్వాగతపూరితమైతాడు. ఈమెకి నచ్చుతూ ఈమె ప్రేమకొసం అతడు మారవట్లు నటించినా, అతని స్వభావం లో మార్పుండదు.

సహాయ నిరాకరణోద్యమం నుండి క్విట్ ఇండియా ఉద్యమం

వరకు గల అన్ని ఘట్టాలు ఈ నవలలో కనబడతాయి. ఖద్దరు ఉద్యమం కార్మిక ఉద్యమం, స్త్రీపైష్ఠ, పంచముల సమస్య, పెట్టుబడిదారీవ్యవస్థ మొదలైనవన్నీ రచయిత చర్చించారు. ప్రజలను పాఠకులను ప్రభావితం చేశారు. జాతీయోద్యమం కాలం సావిత్ర్యం సాధించడానికే కాదు, స్వతంత్ర పెట్టుబడిదారుల తోపాడి నుండి ప్రజలకు విముక్తి లభింపజేయడం సాధించుట వ్యవస్థ స్థాపన ప్రధానద్యేయమనే విషయం నవలలో ప్రతిబింబిస్తుంది.

(2) టుచ్చిబాబు రచించిన 'చివరకి మిగలేది' మనవైజ్ఞానిక నవలై నప్పటికీ, దయానిధి పాత్రలో సమాజావేదన సామాజిక చరిత్ర, సావిత్ర్య ఉద్యమ రాజకీయ చైతన్యం నిండి ఉంది. ప్రపంచయుద్ధం యొక్క ప్రత్యేక ప్రభావం భారతదేశంపై అంతగా లేదు. పెట్టుబడిదారీ తిరిగివ్యవస్థ మన సమాజం లోనూ విస్తరిల్లుతూ ఉన్నప్పటికీ ప్రజాచైతన్యం, సావిత్ర్యం సాధన లక్ష్యంతో రంగంలోకి దూకారు. ఆ చారిత్రక దశలో 'ఒక వ్యక్తి జీవితానికి అర్థం ఏమిటి?' అని అన్వేషించి 'దానికి అర్థం లేదు' అనుకోవడం వాస్తవదూరం. ఇటువంటి పాత్ర పుష్టిలో రచయిత స్వీయాత్మక భారణి, సమాజంలోని స్థితిగతులు వ్యక్తీకరింపబడతాయి. జాతీయోద్యమంతో ఎగుమిదగా ప్రభావితమైన పాత్రగా రయానిధి కనిపిస్తాడు.

తెలుగు నవలా సాహిత్యం లో ఉద్యమకాలంలో రచించబడ్డ నవలలన్నింటిలోనూ రచయితలు జాతీయోద్యమం లో భాగాలైన అన్ని సమస్యలకూ ప్రాధాన్యత నిచ్చారు. కొందరు పంచమోద్యమానికి, కార్మికోద్యమానికి ప్రాధాన్యత నివ్వగా, మరికొందరు జాతీయోద్యమ ఘట్ట

తై న సహాయ నిరాకరణోద్యమానికి , క్విట్ ఇండియా ఉద్యమానికి ప్రాముఖ్య
న్నిచ్చి ఉద్యమాలను యథాతథం గా చిత్రించారు. ప్రజలను స్వేచ్ఛంక్రొద్య
మ ప్రేరితులను చేయడం లో సూర్యి విప్లవం లో తమ వంతు పాత్రను నిర్వ
హించారు.

3.2 హిందీ నవలలు - పరిశీలన :-

1. ప్రేమాశ్రమ్ :

ప్రేమ చంద్ ఈ నవలలో హరిజన సమస్య గురించి , కార్మిక సమస్య
గురించి చిత్రించారు. ప్రేమ్ శంకర్, జ్ఞానశంకర్ సంభాషణ ద్వారా ఆనా
టి జాతీయోద్యమస్థితిగతులు వ్యక్తమవుతాయి. ప్రేమ్ శంకర్ గాత్రీ
వధువేయడం కోసే ఉద్యమంలో ప్రముఖపాత్ర వహిస్తాడు. ప్రభుత్వం
అతణ్ణి అరెస్టు చేయడానికి చేసిన ప్రయత్నాలు ఫలించలేదు. అమెరి
కా ప్రభుత్వం యొక్క నిరంకుశత్వం పట్ల తన నిరసన భావాన్ని వ్యక్తం
చేస్తాడు. గ్రామీణ జీవితమే సుఖకరమని భావిస్తాడు.

ప్రేమ్ శంకర్ భావాలతో జ్ఞానశంకర్ విశేషవిస్తా స్వేచ్ఛంక్రొద్య
మం తైతన్యవంతం కావలసిన అవసరాన్ని వివరిస్తాడు. (పు. 114,
115)

శ్రామికుల పట్ల హరిజనుల పట్ల జమీందార్లు వ్యవహరించే వీరు
గాయత్రి, జ్ఞానశంకర్ల సంభాషణ లో వ్యక్తమవుతుంది. శ్రామికులు
పనిలోకి రారన విషయాన్ని జ్ఞానశంకర్ రేఖ ద్వారా వదువుతుండగా
గాయత్రి విని , నాళ్ల శ్రమకి తగిన వేతనాన్ని చెల్లించే విషయం

ప్రస్తావిస్తుంది. దానికి వాళ్లు సుముఖులుగా లేరని జ్ఞానశంకర్ చెప్తాడు. అప్పుడు గాయత్రి బలప్రయోగం చేస్తేనా సరో వాళ్లని పిలిపించమని అలా కూడ రాకపోతే గ్రామం నుండి వెళ్లగొట్టమని, వాళ్లు యజమాన్యం తో సరిగా వ్యవహరిస్తేనే ఆదరిస్తామని, పొగరు చూపారా? తమ సత్తా చూపుతామని అధికార భావాన్ని ప్రకటిస్తుంది. (పుట. 272)

కార్మిక సమస్యను వివరిస్తూ, రచయిత అక్టోబరు విప్లవప్రభావాన్ని గ్రామీకులపై చూపాడు. సోవియట్ సంఘం నుండి గ్రామీకులు విజయం సాధించిన వార్త విని బలరాజ్ భారత దేశంలో కూడ అటువంటి రోజు వస్తుందని ఆశిస్తాడు. ఈ వైతన్యం కార్మికుల పరంగా ప్రేమచంద్ వ్యక్తం చేసిన అభిప్రాయంలా కనిపిస్తుంది. కార్మికుల పట్ల రచయితకు గల ఆపేక్ష వ్యక్తమవుతుంది.

2. **నరదాన్:** ఈ నవలలో ప్రేమచంద్ జమీందారీ పద్ధతిని నిరసిస్తూ మరొకతైపు అంటరాన్ని వాళ్లుగా భావింపబడుతున్న కార్మికుల, గ్రామీకుల సమస్యలను పేర్కొన్నాడు. ఆనాటి సమాజంలోని సమస్యలను చిత్రించడమే కాకుండా, ఉద్యమంలో భాగంగా ఉన్న సమస్యలను పరిశీలిస్తూ, చర్చిస్తూ, ప్రజలను జాతీయోద్యమ ప్రేరితులుగా చేశాడు.

ఈ నవలలో ప్రతాప్ చంద్ర (బలాజీ) దేశసేవ చేయడం సహామ్, బిరజన్, మాధవి మొదలైన వాళ్ల త్యాగభావన వ్యక్తమవుతుంది.

ఉన్నత వర్గాలకు చెందిన వ్యక్తులు ఇందులో ప్రముఖపాత్ర వహిస్తారు.

కాశీనగరంలో ప్లేగువ్యాధి వ్యాపించడం తో నవలానాయికమైన చిరజన్ అత్తగారి యింట నుండి వేరై చూటి వెళ్తుంది. అచట నుండి భర్త కమలాచరణ్ కి రేఖ వ్రాస్తుంది. అందులో ఆకర్షణీ ప్రజల గ్రామీణ జీవనవిధానం, స్థితిగతులు తెలియజేస్తుంది. 'రాధా' అనే పేరుగల దీర్ఘాల్లవానిపై కాప్ డీన్ పాండ్ అత్యాచారం, కార్మికుల తెరుగుబాటును వివరిస్తుంది. హరిజన కార్మికులపై ఉన్నతకులాల వాళ్ల దురాగతం, గ్రామవాసుల ప్రతిఘటన మొదలైనవన్నీ నవలలో దర్శనమిస్తాయి.

ప్రతాప్ చంద్ర హరిజనుల సేవ చేస్తూ జీవనం గడుపుతాడు. ఉన్నత వర్గాలవాళ్లు హరిజనుల సీదను చూసి తప్పుకునే ప్రాంతంలో ప్రతాప్ చంద్ర ఆ మురికి నాడలలో వాళ్లతో కలిసి సమస్యలను చర్చించేవాడు. ప్రజలు అతణ్ణి ప్రాణిసమానంగా భావించేవారు. (పుట. 112)

బాలజీ ' భారతపథ 'ను స్థాపించి దేశసేవకు పూనుకుంటాడు. ఆయనరాకగూర్చి చిరజన్ ఇంటిలో సమావేశమైన స్త్రీలు చర్చించుకుంటూ ఆయన సేవాభావాన్ని కొనియాడతారు. వెనకబడిన, అస్పృశ్యులుగా భావించబడుతున్న జాతులవాళ్ల సేవ చేయడం, చేయూతనిచ్చి వైతన్యవంతులుగా మార్చడం, తపోరాజాతి సమైక్యతను సాధించడం ఆ దేశసేవలో భాగమైంది.

3. కాయాకల్ప :- ఈ నవలలో ఉద్యమానికి నాయకుడైన చక్రధర్ ఉన్నత కులానికి చెందిన వాడు. 'రంగభూమి' లో సూరభాస్ పాత్ర వలె ఇతడు దర్శనమిస్తాడు. విశాలసింహ్ కపటంతో, దుర్మార్గం గా ప్రత్యయింటి నుండి పది రూపాయలు నజరానా వసూలు చేస్తాడు. కానీ వాళ్లు రోజంతా కష్టపడి సంపాదించుకొనేది, ఇది తిండికే చాలదు. ఇక నజరానా చెల్లించడానికేకకద? వాళ్లలో అసంతృప్తి ఎక్కువై తెరుగుబాటుకు సిద్ధమవుతారు. (పు. 105, 106)

విశాల సింహ్ మంత్రి, డాక్టర్ హరిశచక్, చక్రధర్ తండ్రి మున్నీ చక్రధర్ ఆ హరిజనులపై అత్యాచారానికి పూనుకుంటారు. హరిజనులు తెరగ బడతారు. కామ పని చేయడానికే గాని చావడానికి రాలేదని, దెబ్బలు తినడానికి రాలేదని సమాధాన మిస్తారు. తమ మాట వినకుంటే గ్రామం నుండి వెళ్లకొడతామని పొలాన్ని స్వాధీనం చేసుకుంటామని చెడిరిస్తారు. కాని ఆ హరిజనులు లొంగక వాళ్ల కిష్టమైంది, చేసుకొనునదంతో పరిస్థితి కీత్ర స్థాయికి చేరుతుంది. వాళ్లని హింసించి లాబరచుకొనాలనే నిర్ణయానికి వస్తారు. (పు. 107, 108, 109). ఈ పెట్టుబడి దారీ భూస్వాములు హరిజనులైన పేద శ్రామికులపై బలాన్ని ప్రదర్శిస్తారు. ఇటువంటి విభేదాలు జాతీయోద్యమానికి అవరోధాలుగా రచయిత ఈ ఘట్టంలో చిర్రొంటాడు.

ఈ సమయంలో చక్రధర్ శ్రామికులకు నాయకత్వం వహించి రంగ ప్రవేశం చేస్తాడు. అతడు గాయపడడం తో శ్రామికులు మరింత విజృంభించి హింసాకాండ జరుపుతారు.

శ్రామికులంతా కలిసి ఇంగ్లండ్ పికాయిలను సజీవదహనం చేయసా

గారు చక్రధర్ ప్రతేశించి వాళ్లని శాంతపరచడానికి ప్రయత్నిస్తాడు.
కాని చక్రధర్ మాటలను వాళ్లు విరస్కరిస్తారు. శాంతం వహించడం
వల్ల శిక్ష ననుభవించడం వచ్చు ప్రయోజనం లేదని అంటాడు. (పుట. 117)

ప్రిమ్ చంక్ ఈ నవలలో వెట్టి చాకిరీ నిర్వహించబడాలనే విషయా-
నికి ప్రాముఖ్యాన్నిస్తూ అది హరిజన సమస్యగా ఎలా మారిందీ అందువ-
ల్ల ఎదురయ్యే సమస్యలను ఉటంకాలను వివరించారు. ఈ సమస్య కార్మిక
శ్రామికుల పరంగా చూపించారు జాతీయోద్యమం లోని 1919-22 కాలం
నాటి ఉద్యమాన్ని గురించి రచించారు. 'చాలీచాలా' సంఘటనను తల-
పిస్తూ శ్రామికులు ఉంగ్ల సిపాయిలపై తిరగబడడాన్ని చిత్రించి పునఃరచ-
న చేశారు.

4. నేటి సత్య బాతే :

ఈ నవలలో రచయిత హరిజన సమస్యను గురించి వివరంగా
మానవజాతి అంతా ఒక్కటే అయివస్తుంది, ఆస్పృశ్యులంటూ కొందరిని
వేరుచేయడం అనాగరిక చర్యగా పేర్కొంటాడు. వర్ణాదీ ఈ భావాలను
జప్సంతకపూర్ మాటలలో వ్యక్తం చేస్తాడు.

మన సమాజం లో సంప్రదాయ వ్యవహారమంతా శాశ్వతమైన
స బ్రాహ్మణుల చేతిలో ఉందని, సమాజవరంగా వీడించేవాళ్లు బ్రా-
హ్మణులయితే, ఉర్ధ్వవీధన చేసేవాళ్లు వైశ్యులని అంటాడు. వీళ్లంతా
కలిసి ఒక వర్గప్రజలను పశువుల కన్నా హీనంగా అంటరాని వాళ్లుగా

మార్పాదని, వీళ్ల మనసుల్లో హింస నిండి ఉందని వ్యక్తం చేస్తాడు. అమానుషమైన విషయమేమిటంటే - ఆవుని పూజిస్తారు, ఆవుచెదకో ఇంటిని పనిత్రంగా చేసుకుంటారు. కుక్క, పిల్లి జంతువులను తమతో పాటుగా పెంచుతారు. రోళ్లకి ఆశ్రమంలో ఆశ్రయాన్ని కల్పిస్తారు కాని మనుషులను మాత్రం అంటరానివాళ్లుగా చేసి దూరంగా ఉంచి వాళ్ల పుర్వకే సాక్షనం చేసి శుద్ధులవుతారు. ఐదీ బ్రాహ్మణుల అహింస. అలాగే ఆలయాలను, ధర్మశాలలను నిర్మిస్తారు దానాలను, వ్రతాలను ఆచరిస్తారు కాని సమాజాన్ని మాత్రం ఆర్థికంగా వీడిస్తారు ఐదీ వైశ్యుల అహింస.

ఈ విధమైన పద్ధతిని అనుసరించడం సమాజానికి ఆరోగ్యకరం కాదని, సమాజానికి వివాదకరమని, జాతి వికృతకు అవరోధమని వేదనను వ్యక్తం చేస్తాడు. (పు. 35) ఇందులో నవలా నాయకుడైన జగత్ ప్రకాష్ గాంధీ వాడి. కుల, మత, ప్రవక్తి లేకుండా సమభావంతో వ్యవహరిస్తాడు. దాబూరామ్ అభిప్రాయంలో, “ మహాత్మా గాంధీ లాంటి వ్యక్తులు కొందరే ఉంటారు. ఆయన సాక్షాత్తు భగవత్ స్వరూపులు. ఆస్పృశ్యులవే జాతి వివక్ష, భేద భావం ఆయనకు లేదు. అందరినీ సమదృష్టితో ఆదరిస్తా” రని అంటాడు. (పు. 305)

హరిజన సమస్యను విశాలదృక్పథంతో రచయిత చర్చించారు.

5. భూలే బిసెర చిత్త :

కుల, మత, వర్గ విచక్షణ ఎంత త్రులలంగా ఉన్నది రచయిత

ఈ నవలలో చిత్రించారు. బ్రాహ్మణులు ఉపయోగించే బావుల నుండి హరిజనులు నీళ్లు తీసుకోలేదానికీ వీలులేదు. కానీ మున్నీరామ్ సహాయ ఆభ్యుదయభావాలతో ఇందులో దర్శనమిస్తాడు. తన భవనం లోని దానిలో హరిజనులు నీళ్లు తీసుకోలే అవకాశం కల్పిస్తాడు. దీని గురించి ఉన్నతవర్గాల వాళ్లకీ ఏరోధి అవుతాడు. హరిజనులకు నీటి వసతి కల్పించాలని వాళ్లతో వాదిస్తాడు. (పు. 18)

జ్ఞానప్రకాష్ కూడ ఆభ్యుదయభావాలు కలిగిన వ్యక్తి. సాహిత్యం క్రోధ్యమంలో పాల్గొనడానికీ హరిజనుల సహాయ మడగడానికీ వాళ్ల ప్రతినిధి యైన గెందాలాల్ ను పిలిపిస్తాడు. అది జ్ఞానప్రకాష్ వెంట ఉన్న గంగాప్రసాద్ కి వచ్చుదు. ఈ విషయం గమనించిన జ్ఞానప్రకాష్ గంగాప్రసాద్ తో, "ఎందుకు నీళ్లు నములుతావు? హరిజనుల ప్రతినిధిత్వం కూడ ఉద్యమంలో కావాలని, వాళ్ల సహాయం అర్థించాలని ఆ తల్లి పిలిపించా" నని చెప్తాడు. గెందాలాల్ కూర్చోవడానికీ సంతోషించగా, జ్ఞానప్రకాష్ అతల్లిని కూర్చోమని చెప్తూ, "ఈ జాతి భేదాలు నశించాయని మహాత్మాగాంధీయ స్వయంగా తెప్పారని అంటాడు (పు. 368)

"ఉద్యమం గురించి మాట్లాడే స్థాయి తనకు లేదని, మీ లాంటి వాళ్లకు మేము వస్తువులమని, జన్మజన్మలకు ఉన్నతవర్గాల వారికీ దాస్యం చేయడమే తెలుసునని, ఉద్యమం గురించి తెలియదని గెందాలాల్ అంటాడు. (పు. 368)

గెందాలాల్ తన గదిలో కూర్చోవడం సహించలేక గంగాప్ర

సాద్ అతణ్ణి బయటికి కెళ్లమని అరుస్తాడు. అతని వల్ల ఆ గది కూడా అంటరాని దఫమందని భావిస్తాడు. ఈ విధంగా జాతీయోద్యమంలో సావకత్త్రం కొనసం కృషి చేసే నాయకులలానే ఒక వర్గం అస్పృశ్యులను వ్యతిరేకించడం, మరొక వర్గం, వారిని సమర్థించడం అంగైయులకు వరమైంది. ఇలాంటి భావాల నాథారంగా చేసికొనే కులతాపాలను తెచ్చుకొట్టారు. విభేదాలను సృష్టించారు.

ఈ భావాన్ని జ్ఞానప్రకాష్ వ్యక్తం చేస్తాడు, " మీరు మా సహాకారాన్ని తీసికొండి. ఉద్యమాన్ని సాగించండి. స్వరాజ్యాన్ని పొందండి. గానీ మాకు మాత్రం జీవించే అర్హతను కల్పించండి. మేము మీకు దాస్యం చేయడానికి మాత్రమే జన్మించాము " అని ఉత్తరవర్గాలపట్ల వ్యంగ్యపూర్వకమైన నిరసన భావాన్ని వ్యక్తం చేస్తాడు.

ఈ నవలలో జ్ఞానప్రకాష్, సత్యవ్రత వర్మ, మాయాశర్మ ఇలాంటి అభ్యుదయ భావాలనే కవిగి ఉంటారు. హరిజన సమస్యను మాతన దృక్పథంతో ఆలోచింపజేసే విధంగా భగవతీ చరణ్ వర్మ రచించారు.

మై నవలలన్నింటిలోను హరిజన సమస్య ప్రధానంగా చిత్రించబడ్డది. సహాయ నిరాకరణోద్యమాన్ని చిత్రిస్తూ కొన్ని నవలలు వెలువడ్డాయి. కొన్నింటిలో మైమన్ కమీషన్ పట్ల వ్యతిరేకత వ్యక్తమయింది మరికొన్నింటిలో విదేశీ వస్తు బహిష్కరణ, విదేశీవిద్య, వదవులను త్యజించడం కన్పిస్తుంది.

దేశస్థానతంత్ర్యం కొసం అనేక స్వదేశీ ఉద్యమాలు జరిగాయి. మొదట్లో ఈ రాజకీయ చైతన్యం పట్టణాల వరకే పరిమితమై ఉండేది. తరువాత గ్రామాలలో కూడా వ్యాప్తి చెందింది. పల్లెల్లో ఈ చైతన్యాన్ని శ్రామికవర్గం కలిపించింది. ఉద్యమంలో మధ్యతరగతివారు, శ్రామికవర్గాల వారు ఎక్కువగా పాల్గొన్నారు.

6. బిల్ చనమా: కాగర్జున ఈ నవలలో జాతీయోద్యమం విద్యార్థుల ద్వారా నిర్వహించబడిన ఘట్టాన్ని చిత్రించారు. పూల్ బాబు న్యాయవాద విద్యతో పాటు ఎమ్.ఏ. కూడ చదివేవాడు. కాంగ్రెస్ చే బరిగిన సత్యాగ్రహోద్యమాన్ని గూర్చిన సమాచారం చదివి మిత్రులతో చర్చించేవాడు. ఆ స్పందనతో చదువు మూలబడుతుంది. ఒకరోజు ఆశేశంతో స్వయంగా ఉద్యమంలో పాల్గొని తైలు పాలవుతాడు.

7. బడ్డీ బడ్డీ ఆంఖే: ఉపేంద్రనాథ్ 'ఆప్టె' ఈ నవలలో ఉద్యమంలో పాల్గొనే అంశాల గురించి ప్రస్తావన చేస్తారు. మధ్యర్ సాహెబ్ తండ్రి వ్యవసాయదారుడని కనుక తన కొడుకైన మధ్యర్ చే కూడ వ్యవసాయం చేయిస్తాడని సంగీతికి తెలుస్తుంది. మధ్యర్ సాహెబ్ 1921 లో సహాయ నిరాకరణోద్యమంలో పాల్గొని తైలుకి వెళ్తాడు. తరువాత కూడ స్వతంత్రోద్యమ కార్యక్రమాలను నిర్వహిస్తాడు.

8. దీనాన్ రామ్ దయాల్ :- యజ్ఞదత్తశర్మ ఈ నవలలో హైమన్ కమీషన్ పట్ల వ్యతిరేకతను వ్యక్తం చేశారు. సహాయ నిరాకరణోద్యమ

నిర్వహణ వర్గీకరణమయింది. మధ్యతరగతి ప్రజలు తమ నాయకుల అభిమతానికి వ్యతిరేకంగా ప్రైమర్ కమీషన్ వచ్చింది కాబట్టి దాన్ని బహిష్కరించాలని నిర్ణయించుకుంటారు.

పాక్షికాలలో కళాకాలలో ఎగువన మండి హెడ్ మాస్టర్లు, ప్రొఫెసర్లు మరియు విద్యార్థులు ప్రైమర్ కమీషన్ ను వ్యతిరేకించగా కొందరు ప్రభుత్వోద్యోగులు ఆ పని చేయలేకపోయారు. ఈ సవలలో పోలీసులు కాంగ్రెసుకు ర్యకర్లపై జరిపే అత్యాచారాలు, కాంగ్రెసు సమావేశ స్థలాలకు వెళ్లి లాఠీచార్జీ చేసే ఘట్టాలు వర్గీకరణమయ్యాయి. ఇందులో రాజేశ్వరి మీరట్ ప్రాంత ప్రజలకు నాయకత్వం వహిస్తుంది. అక్కడి ప్రజలు ఆవేశంతో కొంగ్లకావాలి యాన్ని ధ్వంసం చేస్తారు. వారు జనవరి 26 వ తేదీని జరుపుకొనేందుకు ఆమె సంపూర్ణ ప్రయత్నం చేస్తుంది.

9. హాథీ కౌ దాంత్ : అమృతరాయ రచించిన ఈ నవలలోని ఒక పాత్ర యైన ఆజాద్ జీ 1920 లో జరిగిన ఉద్యమంలో పాల్గొనడానికి ఇబ్బంది వచ్చి వస్తాడు. తన జీవిత పర్యంతం జాతీయోద్యమంలో పాల్గొంటాడు. ఈ స్థితిలోనే భార్య, కూతురు మరణిస్తారు. కొడుకు అదృశ్యమవుతాడు. అయినప్పటికీ ఉద్యమాన్ని వదలక స్వరాజ్యాలక్ష్యం కొనసాగి కృషి చేస్తాడు. కాని సాహిత్యం తరువాత కాంగ్రెసు నుండి తగినంత ఆదరణ ఇతనికి లభించదు.

10. భూలే విసకౌ చిత్ : భగవతీ చరణ్ వర్మా ఈ నవలలో సహాయక కరణోద్యమంలో మధ్యతరగతి ప్రజలు పాల్గొన్న తీరును, వారి జైతన్యాన్ని చిత్రించారు. కొంతమంది ప్రభుత్వోద్యోగులు తమ ఉద్యోగాలను వదిలి

వేసి ఉద్యమం లో పాల్గొంటారు విదేశీ వస్తువులను లహరిస్తారు. పోలీస్ ఐ
స్పెక్టరు అచీర్వా స్వయంగా తాను చూసిన దృశ్యాన్ని కలెక్టరు గంగాత్రపా
ర్క్ వివరిస్తాడు. గాంధీజీ మరియు కాంగ్రెస్ ఇచ్చిన పిలుపు వివిధ ఫర్హ
మీడ్ న్యాయవాద వృత్తిని వదలివేస్తాడు. థానే దార్ విక్రమ్ సింగ్ తన
ఉద్యోగానికి రాజీనామా చేస్తాడు. ఒక సందర్భంలో తాను కూడా ఆ నిర్ణ
యానికి రాగల ఆలోచన వచ్చిందని వివరిస్తాడు. (పు. 484)

విదేశీ వస్తువుల దహన కార్యక్రమం గూర్చి తెల్సే విషయాలను విదేశీ వస్తు
వుల నష్టం దీని దీక్షించి తగులబెట్టారని తెలియజేస్తాడు.

గంగాత్రపార్ ఈ ఉద్యమం గురించి ఆలోచిస్తూ, మధ్యతరగతివర్గ
ప్రజలు గాంధీగారి అహింసా సిద్ధాంతాలను ఆచరించిన చెస్టిని ఆచరిస్తు
న్నట్లుగా భావిస్తాడు. కాని గ్రామ స్థూల విధి హింసాద్యమంగా మారి
దని, ఇది ఉద్యమ రోజుగ్యమని వివరిస్తాడు. (పు. 544)

11. భగ్న మందిర్ :- అనంత గోపాల్ శేషదే ఉద్యమంలో పాల్గొన్న
వ్యక్తులను గూర్చి ఈ సవలలో చర్చించారు. బారిష్టర్ ఫూరన్ చంద్ర జోషి
1920 ఉద్యమంలో పాల్గొని మూడు నెలలు తైల్లో ఉంటాడు. 1930 ఉద్యమం
లో ఒక సందర్భం పాటు తైలు శిక్ష నమోదు చేస్తాడు. 1942 లో కాంగ్రెస్
బేబర్ సమావేశం మండి తెరిగి వచ్చిన తరువాత గాంధీజీని ఆరెస్టు చేస్తారు.
అప్పుడు ఫూరన్ చంద్ర కూడా రెండు సంవత్సరాలు తైలు చేయబడతాడు.
ధనంజయ మిత్రుడు ఆద్యేశ్ జూలానాత్ గాంధీజీ ఆశ్రమంలో ఉంటాడు.

సత్యగ్రహోద్యమంలో పాల్గొనడానికై కాలజిని వదలివేస్తాడు. పూనాలో చదువుతూ బంధితుడై 'యశవదా' జైలులో ఉంచబడతాడు. ధనంజయ జాతీయోద్యమంలో పాల్గొంటూనే తన పత్రిక 'యుగంతర్' ద్వారా ఉద్యమ సమాచారాన్ని అందిస్తూ ఉద్యమంలో పాల్గొనే వారికి ఉతాహాన్ని, ప్రేత న్యాన్ని కలిగిస్తాడు.

12. **అపరాధిత్ :** ఈ నవలలో గాంధీజీ పిలుపు విని యువకులంతా తమ సుఖాలను త్యాగం చేసి ఉద్యమంలో పాల్గొనడం చిత్రించారు మన్మథ్ నాథ్ గుప్త. ఈ నవలలోని రజత్, రాజేంద్ర వంటి పాత్రలు అటు వంటివే. సత్యగ్రహోద్యమంలో పాల్గొని జైలుపాలై అనేక కష్టాలను పడిస్తారు. జైలులో అధికారులు చేసే అత్యాచారాలు వర్ణించబడ్డాయి. ఆనందకుమార్ ని కర్ఫల్ కొడతాడు. గాంధీ-షర్మిష్ట ౬వందం తరువాత రాజకీయ వైదీలందరిపై అత్యాచారాలు చేస్తారు. వారా జైలు వద్దకు వెళ్లి రజత్ కి స్వాగతం చెప్తుంది. రజత్ తల్లికి ప్రణామం చేసి తాతను కలుస్తాడు. (పు. 22) చివరకు యువకులు కూడ ఉద్యమంలో పాల్గొంటారు. రాజేంద్ర చివరకు తన కంటే జాతీయోద్యమంలో పాల్గొని జైలుపాలవుతాడు. అతని తల్లి ఉపాధి, భార్య సుమిత్ర జైలు వద్దకు వస్తారు.

13. **పురుష్ బౌర్ నారీ :-** రాజా రాధికారమణ్ ప్రసాద్ ఇందులో 1920 నాటి సహాయ నిరాకరణోద్యమాన్ని చిత్రించారు. భారత స్వాతంత్ర్యోద్యమంలోని ఆశాక ఘట్టాలు నవలలో వర్ణితమయ్యాయి. గాంధీజీ

ఆశ్రమ జీవితం, స్వదేశీ వస్త్రధారణ, పికెటింగులు, అహంసాయుత సిద్ధాంతాల ఆచరణ, చీటి వ్యతిరేకంగా ఆంగ్లేయుల అణచివేత నవలలో ముఖ్యంకాలయినాయి. సుధ దేశం కోసం ఆత్మత్యాగం ద్వారా ఆదర్శ స్త్రీగా దర్శనమిస్తుంది. అజిత్ దేశసేవలో పాల్గొని సుధను మర్చిపోవడానికి ప్రయత్నిస్తాడు.

14. జీనో కో లియే :- ఈ నవలలో రామల్ పాలంకృత్యాయక్ సత్యాగ్రహోద్యమాన్ని గూర్చి వివరిస్తాడు. దేవరాజ్ ఈ ఉద్యమంలో పాల్గొంటూ ఆంగ్ల ప్రభుత్వం క్రింద చేస్తున్న ఉద్యోగాన్ని త్యాగం చేస్తాడు. ఉద్యమంలో స్త్రీలు కూడా పాల్గొనవలసిన ఆవశ్యకతను వివరిస్తాడు. సత్యాగ్రహోద్యమంలో స్త్రీలు పాల్గొంటారు. తమ భర్తలు జైలుకెళ్లగా వాళ్లు పొలంలో పని చేస్తారు. పోలీసులు జైలుపై కూడ అత్యాచారాలను చేస్తారు. అయినా స్త్రీలు తమ ఆశయం కోసం కృషి జరుపుతారు.

15. చూట్ కో పకడ్ :- ఈ నవలలో సూర్యకాంత్ త్రిపాఠీ 'నిరాలా' స్వదేశీ ఉద్యమాన్ని గూర్చి వివరించారు. ఈ నవలలోని పాత్రయైన ప్రభాకర్ విదేశీ వస్తు బహిష్కరణను చేస్తూ స్వదేశీ వస్తువులను ఉపయోగించమని ప్రజలను ప్రోత్సహించేస్తాడు. స్వదేశీ వస్త్రాలను ధరించడం దేశకల్యాణానికి చిహ్నమని, మనం విదేశీ వస్త్రధారణ చేసి గౌరవాన్ని పోగొట్టుకుంటున్నామని కనుక వాటిని వ్యతిరేకించాలని ప్రబోధిస్తాడు. (ప్ర. 160)

రచయిత, విదేశీ వ్యాపారాన్ని నిడి, స్వదేశీ ఉద్యమాన్ని పాటించి సావ

తంత్రోద్యమాన్ని జాగ్రతం చేయవలసిందనే సందేశాన్ని ప్రజలకందించారు గాంధీజీ ఉద్యమలక్ష్యం, 'బాటోకీ పకడ్' నవలలో ప్రతిబింబించింది.

16. స్వాధీనతా కౌ పత్ పత్ :- ఈ నవలలో గురుదత్ గాంధీవార, సామ్యవాద, సత్యాగ్రహ, క్రాంతికారి ఉద్యమాల గురించి చర్చించారు. రచయిత ఒకవైపు గాంధీగారి అహింసాయుత సిద్ధాంతాలను సమర్థించే మధుసూదన్ వంటి వ్యక్తులను, మరొకవైపు ఆటంకవాదాన్ని ప్రోత్సహించే ఢీలెంత్ర, నరొత్తమ్ పూర్ణిమ వంటి పాత్రలను చిత్రించారు.

సహాయ నిరాకరణోద్యమం, మైమన్ కమిషన్ బహిష్కరణ వంటి ఘట్టాలు ప్రముఖంగా పేరొకనబడాయి. ఈ కమిషన్ ను ప్రతిఘటిస్తూ జరిగిన సంఘటనలు, లాలా లజపతరాయ్ మరణం, సాండర్స్ హత్య, అసెంబ్లీలో బాంబురాడి అగ్ని నవలలో చిత్రీకరణయ్యాయి. గాంధీ చే నిర్వహించబడిన దండి సత్యాగ్రహోద్యమం వర్ణితమయింది.

17. టూ థో మిథో రాస్తై :- భగవతీ చరణ్ వర్మా, ఈ నవలలో కాంత్రిసు సత్యాగ్రహోద్యమం, కమ్యూనిస్టు మరయు ఆటంకవాదుల ప్రయత్నాలు వివరించారు. రామ్ నాథ్ తివారీ ముగ్గురు కొడుకులు వరుసగా ఒకరు కాంత్రిసు ఉద్యమంచే, మరొకరు కమ్యూనిస్టు ఉద్యమంచే, మరొకరు అజ్ఞాత విప్లవోద్యమంచే ఆకర్షింపబడతారు. అజ్ఞాత విప్లవం లా చేరిన ప్రభానాథ్ జైలులో బంధింపబడి ఆత్మహత్య చేసుకొంటాడు.

18 ధూడూ సెచ్:- ఈ నవలలో యాన్ పాల్ జాతీయోద్యమంలో పాల్గొన్న మధ్య తరగతి యువకులను గూర్చి వివరించారు. జయపురిలో జాతీయోద్యమంలో పాల్గొని కొందరు యువకులు తైలు! వెళ్లి అనేకకష్టాలనుభవించారు. అక్కడ కలిసిన వాళ్లంతా ఒకరి అనుభవానికి వెళ్తుంటారు. తమ కుటుంబస్థితి గతులకు చలించినా స్వాతంత్ర్యోద్యమంలో పాల్గొని కృషి చేస్తారు.

స్వాతంత్ర్యోద్యమంలో 1942 ఖిట్ ఇండియా ఉద్యమం ప్రముఖమైన ఘట్టం. కొందరు రచయితలు ఈ ఉద్యమాన్ని తమ నవలలో చిత్రించి ప్రజలను ప్రభావితం చేశారు స్వాతంత్ర్యోద్యమాని! బలాన్ని చేకూర్చారు. ఈ ఉద్యమం ప్రజా ఉద్యమంగా మారింది. మధ్య తరగతి వర్గాని! చెందిన ప్రజలు ఎక్కువగా పాల్గొని నాయకత్వం వహించారు.

19 జావోలా ముఖీ:- అనంత గోపాల్ శెవడే ఈ నవలలో 1942 నాటి ఖిట్ ఇండియా ఉద్యమాన్ని చిత్రించారు. గ్రామీణ ప్రజలు గాంధీ ఆహ్వానం పాటించి సిద్ధాంతాలను అవగాహన చేసుకొనలేక హింసకు పూనుకుంటారు. ఈ నవల నాయకుడు అభయకుమార్ రిసెన్ట్ విద్యార్థిగా ఉంటూ ప్రవేట్లు చెప్తూ ఉంటాడు. జూలై 14, 1942 లో వార్షికోత్సవం వరిగింగ్ కమిటీ భారతదేశాన్ని ఆంగ్లేయులు వదిలి వెళ్లాలనే నిర్ణయాన్ని రూపొందిస్తుంది. అభయకుమార్ వార్షికోత్సవం అక్కడ పెద్దపెద్ద నాయకులంతా తైల్లో ఉండడం, ఇతర నాయకులు అతికష్టంతో ఉద్యమాన్ని నడపడం గమనిస్తాడు. పోలీసుల కంటి బడకుండా తెలు

గుతాడు. **క్రామ** ప్రజలు చేస్తున్న ఉద్యమంలో పాల్గొని, అహింసాసిద్ధాంతాలను వాళ్లకి అర్థమయ్యేట్లుగా, ఉచరించేట్లుగా తెలియ చెప్తాడు. కానీ వాళ్లు పట్టించుకోరు.

ఘుఘరీ గ్రామ పోలీస్ స్టేషన్ ను తగులబెట్టి నవ్వుచెరిచడంతో పోలీసులు వాళ్లపై జరిపిన అత్యాచారాలకు అంతులేకుండా పోయింది. అభయ కుమార్, ఇతర నాయకులు, ఆ గ్రామ పరిస్థితికి తందోళన చెందుతారు. 'ఫారం ఫోడో' ఉద్యమంలో మధ్యతరగతికి చెందిన స్త్రీలు కూడ పాల్గొన్నారు. బి.వి. చదువుతున్న శాంత, తన స్నేహితురాలితో కలిసి నాగపూర్ సమీపంలోని ఒక గ్రామం వద్ద అభయకుమార్ ని రహస్యంగా కలుస్తారు. శాంత తాము చేయవలసిన పనిని గూర్చి అభయకుమార్ ని అడుగుతుంది. ఈ నవలలో అభయకుమార్ వద్ద ఉండే 'దీనబంధు' జాతీయోద్యమ సంబంధి ఉద్యమాలలో పాల్గొని ప్రతిసారి తిరుగుబాటు జైలుశిక్ష నమస్థవి ప్తాడు.

20. ఖాళీ గుర్తీ కో ఆర్డర్: లక్ష్మీకాంత్ వర్గా ఈ నవలలో క్రింద ఇంకొక ఉద్యమాన్ని చిత్రించారు ఇందులోని పాత్ర యైన మహీష్ 1942 ఉద్యమంలో పాల్గొని జైలుకి వెళ్తాడు. ఈ ఉద్యమంలో మధ్యతరగతి ప్రజలు తమ ఉద్యోగాలను వదిలి వేసి పాల్గొనడం వల్ల వాళ్ల కుటుంబాలు అస్తవ్యస్త మవుతాయి. జీవనాధారం లేక కష్టాల పాలవుతారు మధ్య తరగతి ప్రజలు ఎక్కువగా తమ జీవితాలను ఉద్యమానికే త్యాగం చేసి సమస్యలనుభవిస్తారు.

స్వరాజ్యవాన్ : ఈ నవలలో గురుదత్త 1942 - 47 మధ్య గల రాజకీయ పరిస్థితులను చర్చించారు. స్వాతంత్ర్యాన్ని హింసామార్గం ద్వారా లేక అహింసా మార్గం ద్వారా సాధించాలా? అనేది ముఖ్యంశమైంది. స్వాతంత్ర్య ప్రాప్తికి తగిన మార్గాలు, ప్రణాళికలు ఇందులో సూచించబడ్డాయి.

4. అజ్ఞాత విప్లవోద్యమం - నవలలు

అజ్ఞాత విప్లవోద్యమం రహస్యంగా నిర్వహించబడినప్పటికీ స్వాతంత్ర్యోద్యమంలో శీత్ర సంచలనాన్ని కలిగించింది. అయితే ప్రజలను ఎక్కువగా ఆకర్షించలేకపోయింది. తగినంత ప్రచారాన్ని కూడా పొందలేదు. ఈ ఉద్యమలక్ష్యాలను, సమావేశాలను, హింసాయుతమాలను, ఆయుధాల సేకరణను కొందరు రచయితలు తమ నవలల్లో సూచించారు.

తెలుగు సాహిత్యంలో 'మాలపల్లి' నవలలో అల్లూరి సీతారామరాజు మస్యం తెలుగువాడు ఘట్టం చిత్రించబడ్డది.

హిందీలో "సశస్త్ర ఆందోళన్" (సాయుధ పోరాటం) అనే పేరుతో దీన్ని ప్రత్యేక ఉద్యమంగా రచయితలు తమ నవలల్లో స్వీకరించారు.

శేఖర్ ఏక్ జోవనీ : ఇది అజ్ఞేయ నవల. ఇందులో శేఖర్ తాళిచే కొందరు విద్యార్థులు ఈ అజ్ఞాత విప్లవోద్యమంలో చేరుతారు. ఇళ్లు వదలి వచ్చేస్తారు.

బిలాచంద్ర జోషీ 'నిర్యాసిక్' నవలలోను, జై నంద్ర 'వివర్త్' నవలలోను ప్రాముఖ్య విఫలులైన యువకులు ఈ ఉద్యమం

లో పాల్గొంటారు. 'నిర్వాసిత్' నవలలో జితేష్ తాను ప్రేమించిన మోహినికి బారిస్టర్ నలేష్ తో వివాహం జరగడం భరించలేక అజ్ఞాత విప్లవంలో చేరుతాడు. 'వివర్త్' లో మహీష్ నీలిమను ప్రేమించి పొందలేక విఫలమై, అది మర్చిపోవడానికై అజ్ఞాతవిప్లవంలో చేరుతాడు.

కొంతమంది యువకులు కేవలం అజ్ఞాతవిప్లవాన్ని నడపడానికి పవిత్ర భావం తో ఉద్యమిస్తారు. ఇలాచంద్ర జోషి 'ముక్తిపత్' నవలలోని రాజీవ్ పాత్ర అటువంటిదే. అతని మనసులో దేశభక్తి భావం ఉంది. తన మాతృదేశం పట్ల, ఇతరవర్గాల ప్రజల పట్ల జరుగుతున్న అన్యాయాలను ప్రతిఘటించడానికై విప్లవోద్యమం లో చేరుతాడు (పు. 22) ఈ అజ్ఞాత విప్లవోద్యమానికి నాయకత్వం వహించి, తన ప్రాణాలను పణంగా పెట్టి ఎన్నో కష్టాలను అనుభవిస్తాడు. చివరికి ప్రభుత్వం అతన్ని బంధించి జైల్లో ఉంచుతుంది.

జైవేంద్ర 'సుఖదా' నవలలో ఈ విప్లవోద్యమ దళాన్ని గూర్చి సంపూర్ణంగా విశ్రించారు. వాళ్లు సమావేశాలు నిర్వహించడం, స్థితిగతులు వర్గించబడ్డాయి. 'చరిదా' అజ్ఞాత విప్లవానికి నాయకురాలు. ఈమె విప్లవదేశను పెంచడానికై నవలానాయక యైన సుఖదాను ఈ దీనిపై తన ఉద్యమానికి ఉపాధ్యక్షురాలిగా చేస్తుంది. సుఖదా భర్త యైన హేష్ తు చరిదా ప్రియమైనవారు. ఈ దశంలోనే సభ్యునిగా ఉన్న లాల్ కి, సుఖదాకి మధ్య ప్రేమ ఏర్పడుతుంది. ఇది ఉద్యమ సిద్ధాంతాలకు విరుద్ధ వ్యతిరేకంగా భావించి వారిద్దరినీ శిక్షించాలని దళం నిర్ణయిస్తుంది. ఈ విధంగా విప్లవభావాలతో ఉద్యమంలో చేరిన వ్యక్తులు

తరువాత స్థిరంగా ఉండలేక పోతారు. స్వచ్ఛందంగా ఉద్యమవాయకురాలే పోలీసుల వద్దకు వెళ్తుంది. దళంలో సభ్యులైన హరీష్ పోలీసులకు రహస్య సమాచారం అందిస్తూ ఉంటాడు.

యన్ పాల్ రచించిన ' ఝూడా సచ్ లో ఈ అజ్ఞాత విప్లవ దళ సభ్యులను పోలీసులు పట్టుకోవడం, లాహూర్ న్యాయస్థానం లో విచారణ జరపడం దీనివైపు. ప్రసిద్ధ న్యాయవాది రామ్ లాల్ విచారణ చేస్తాడు. (పు- 18)

సహాయాగీ ' గ్యారెప్ సవనో కా బోక్ ' నవలలో విప్లవ దళ సభ్యులైన హరింద్ర అనారోగ్యానికి గురికావడంతో అతని మిత్రుడైన ప్రాఫెసర్ శోభన్ తన యింటికి తీసుకొచ్చి చికిత్స చేయిస్తాడు. ఈ దళ సభ్యులు అజ్ఞాతంగా కొండలలో, అడవులలో నివసించడం వల్ల వాళ్ళి అనారోగ్యం ఏర్పడడం సహజమని రచయిత వివరిస్తాడు.

మన్మథ్ నాథ్ గుప్త ' ఆపరాజిత్ ' నవలలో మహాత్మా గాంధీ పిలుపు విని ఒక వర్గం ప్రజలు స్వాతంత్ర్యోద్యమంలో చేరడం, మరొక వర్గం యువకులు అజ్ఞాత విప్లవోద్యమంలో చేరడం వర్ణించబడ్డది. • నవలా వాయకుడైన అమితాబ్ ఎన్ షె సాహసకార్యాలను చేసి దళంలోని సభ్యులకు ఉదాహరణగా నిలుస్తాడు. ఒక సారి ఇతడు తీవ్రంగా గాయపడ్డంతో ఆర్పున ఆస్పత్రిలో అరవింద్, వదిన సరోజ అతనికి సేవ చేస్తారు. అతనికి ఒక కాచికి పక్షవాత మొస్తుంది. అయినా ఉద్యమ కార్యక్రమంలో పాల్గొంటాడు. పోలీసులు చాలాసార్లు ఇతణ్ణి పట్టుకునే

ప్రయత్నం చేస్తారు. కాని దళం లోని ఇతర నాయకుల ద్వారా రక్షింపబడతాడు.

యశ్ పాల్ 'దాదా క్యామ్రేడ్' నవలలో అజ్ఞాత విప్లవోద్యమాన్ని వివరించారు. ఈ ఉద్యమ హింసాయుత విధానాలు, కాంగ్రెసు అహింసాయుత పద్ధతులు, సామ్యవాదుల హఠాత్తుల నవలలో చిత్రితమయ్యాయి. డా॥ త్రిభువన్ సింహ్ అభిప్రాయంలో, "దాదా! ప్రతిరూపంగా ప్రసిద్ధ విప్లవకారుడు ఆజాద్, హరీష్ : మారుగా స్వయంగా యశ్ పాల్ ఈ నవల పాత్రలలో దర్శనమిస్తారు." ⑧ ఇందులో అజ్ఞాతవిప్లవాని కుష్ట ప్రాధాన్యత, మార్క్సివాదం పట్ల విశ్వాసిత్వాన్ని రచయిత వివరిస్తారు.

శ్రీ కృష్ణదాస్ రచించిన 'కాంతిదూత్' నవలలో నవలానాయకుడైన సంకృష్ట దేశస్వాతంత్ర్యం కోసం ప్రాణాలను కోల్పోతాడు. 'స్వాధీనతా కౌ పథ్ పర్' నవలలో గురుదత్ ఈ ఆటంకవాదుల సభలు, సమావేశాల గురించి, బాంబులు తయారుచేసే కారాగారాల గురించి వర్ణించారు. క్రాంతికారుల కార్యకలాపాలను చిత్రించారు.

8. డా॥ త్రిభువన్ సింహ్ - హిందీ ఉపన్యాస్ టౌర్ యథాశ్ఠవాత్, పు. 205.

5. తెలంగాణా విమోచనోద్యమం

ప్రత్యేక పరిశీలన

భారత స్వాతంత్ర్యోద్యమంలో సంస్థానాల విమోచనోద్యమం కూడా ప్రాధాన్యత వహించింది. విజాం సంస్థాన విమోచన కోసం తెలంగాణా ప్రజలు జరిపిన పోరాటం దీప్తిమంతమైనది. స్వాతంత్ర్యోద్యమం నన్ని ఇది మరింత పెంచింది. ఆంధ్ర తేశంలో స్వాతంత్ర్యోద్యమ వ్యాప్తి కోసాటుగా తెలంగాణా ఉద్యమ వ్యాప్తి కూడ జరిగింది.

భారత సంస్థానాల్లో విజాం సంస్థాన పాలకులు రాను రాను హింసతో కూడిన దోపిడీ పాలన చేస్తూ, తమ మతం పట్ల దురభిమానం కలిగి ప్రజలను హింసించసాగారు. ప్రజల భాషను, సంస్కృతిని అణచి వేసి, పాలకుల భాషయైన ఉర్దూ లానే చరవాలని శాసించారు. మాతృ భాషలో విద్యాభ్యాసానికి ప్రజలకు కనీసపు సదుపాయాలు గాని హక్కులు గాని లేవు. ఆంగ్లంలోను, ఉర్దూ లాను పత్రికలు తెలువడేవి. తెలుగు మరాఠీ, కన్నడ భాషల్లో పత్రికలే లేవు. ప్రజలు విపరీతమైన దాస్యబీడ నకు గురైనారు.

ప్రజలకు తమ స్వంత భూమిపై కూడ హక్కు లేదు. నిజాంకు, అతని సేవకులకు మాత్రమే భూమిపై హక్కుండేది. ప్రజలు కష్ట పడి బాధలకొద్దీ పని చేసేది నిజాంల, సేవకుల, దోళ్ల

ముఖ్య, జాగీర్దార్ల, వకందార్ల, నిరంకుశ శ్రూరప్రభుత్వాధికారుల సంపదలు వృద్ధి చేయడానికే. భరింపరాని వెట్టి చాకిరి, అధికమైన పన్నులు, లంచగొండితనం, శాసనవిరుద్ధమైన విధానం, ప్రభుత్వ అధికారులను సంతృప్తి పరచడానికి చెల్లించవలసిన నజరానాలు, కుల, వృత్తి ప్రసక్తులతో నిర్బంధ వెట్టి చాకిరీ చేయించుకొనడం వంటి సమాజపరమైన ఈ దోపిడీ ముగింపు లేకుండా పోయింది.

నిజాం ప్రభుత్వం తన ఆర్థిక దోపిడీని ఆచరణలో పెట్టడానికి శ్రూరమైన హింసామర్గాలను అవలంబించేది. నాజీ నరహంతకులను గుర్తుకు తెచ్చే విధానాలను అనుసరించింది. మానభంగాలూ, శిశుహత్యలూ ఎక్కువయ్యాయి. వైశ్యులు, కార్మికులు, కూలివర్గాల వారు నిశ్చింతగా నిద్రించడానికి వీలులేని హింసాయుతుల పాలనగా మారింది. అటువంటి ప్రజలు ఒక్కసారిగా విజృంభించి వెల్లువలా చైతన్యంతో తిరుగుబాటు చేశారు. సామాజికంగా ప్రారంభమైన ఈ ఉద్యమం ఆంధ్రమహాసభ, కమ్యూనిస్టు పార్టీల అండతో రాజకీయోద్యమంగా రూపుదిద్దుకుంది. ఘక్తి కోసం, జీవనోపాధి యైన భూమి కోసం తెరగబడి, తెలుగు వీరులు రక్తతప్రణామించారు. ఈ పోరాటంలో నాలుగు వల మంది పౌరణిక్యంగా చేశారు.

శ్రాంతాలయోద్యమ స్థాపన :- ఇరవయ్యో శతాబ్దం ప్రారంభం నుండి సంఘచైతన్య సాంస్కృతిక పునరుజ్జీవన ఉద్యమాలు బలం పుంజుకున్నాయి. శ్రాంతాలయోద్యమ స్థాపన జరిగింది. 1901లో

శ్రీకృష్ణదేవరాయాంధ్ర భాషా నిలయం హైదరాబాదులో స్థాపించడం జరిగింది. 1904 లో హనుమకొండలో రాజరాజనరేంద్ర భాషా నిలయం ప్రారంభింపబడింది. 1908 నాటికి ఏజ్సెన చంద్రికా గ్రంథ మండలి స్థాపింపబడింది. శ్రీ మాడమాటి హనుమంతరావు, ఆదిపూడి సోమ నాథరావు, మైలవరపు నరసింహమూర్తి, దూపాటి వెంకట రమణాచార్యులు, కొమఱ్ఱాజు లక్ష్మణరావు, రావిచెట్టు రంగారావు, నాయని వెంకట రంగారావు గార్లు ఇందు ముఖ్యపాత్ర నిర్వహించిరి. వీటి ప్రభావంతో తెలంగాణా ప్రజలలో మెల్లగా వైతన్యం కలిగింది. విద్యా వికాసాలతో పాటుగా రాజకీయవైతన్యాన్ని పొందారు.

తెలంగాణా ఉద్యమ వ్యాప్తి :- ఆంధ్రదేశంలో స్వాతంత్ర్యోద్యమానికి ఉప్పు రావడం గమనించిన హనుమంతరావు గారు, ఇతర నాయకులూ ఆ పరిస్థితిని తెలంగాణాలో వెలకొల్పడానికి కృషి చేశారు. ఆంధ్రోద్యమ వైతాళికులుగా మాడపాటి హనుమంతరావుగారు తీవ్రకృషి చేశారు. 1919 లో భోకర్వాప్తమయిన సహాయ నిరాకరణోద్యమం సంస్థానాల ప్రజలను కూడా ప్రభావితం చేసింది. 1923 లో కాకినాడలో జరిగిన అఖిల భారత కాంగ్రెసు మహాసభకు హనుమంతరావు గారు హాజరయినారు. 1928 లో 'ఆంధ్ర మహాసభ' కు వారు పునాది వేశారు. 1930 లో మొదటి సారిగా ఆంధ్ర మహాసభ జూని పేటలో సురవరం ప్రతాపరెడ్డి అధ్యక్షతన నిర్వహించబడింది. సంస్థానాల ప్రజలలోనికొలివైతన్యానికి ఇది నిదర్శనమై నిలిచింది. ఉద్యమ స్ఫూర్తిపం రూపు దాల్చడం ప్రారంభమయింది. నిజాం పాలనకు

వ్యతిరేకంగా కనీసపు హక్కుల కొసం, ఆంధ్ర మహాసభ ఉద్యమం మొదలు పెట్టింది. ఈ సభ శాఖలు 'సంఘం' పేరుతో ఇతర ప్రాంతాలలో స్థాపించబడి ఉద్యమాన్ని వ్యాప్తి చేశాయి.

స్వాతంత్ర్యోద్యమ ప్రభావం నిజాం సంస్థాన ప్రజల్లో గొప్ప మార్పు తెచ్చింది. మొదటి సారిగా నిజాం సంస్థానంలో 1938 లో "స్టేట్ కాంగ్రెస్" ప్రకటించబడింది. పౌర హక్కులకై పోరాటం పాఠశాల వైపున 'వంశ మాతరం' గీతాన్ని నిషేధిస్తూ అరెస్టులు జరిగాయి. ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయ విద్యార్థులు కూడ ఇందులో ఉన్నారు. హిందూ పౌర హక్కులకై 'Civil liberties Union', ఆర్య సమాజ్ సత్యాగ్రహం చేశాయి. ఇంకొక వైపు కమ్యూనిస్టు పార్టీ విస్తరించబడింది. ప్రజారాజకీయ సంస్థగా ఏర్పడింది. 1944 లో భువనగిరి ఆంధ్ర మహాసభలో మితవాదులు, అతివాదులుగా విడిపోయారు. అతివాదుల పక్షం ప్రజల తరపున నిలిచింది. రైతుల వైపు నిలబడి అక్రమ పన్నులకు ధాన్యం లేవీలకు వ్యతిరేకంగా ఆర్థిక పరమైన పోరాటాన్ని సాగించింది. వీరి తీవ్రత చూసి నిజాం ప్రభుత్వం కమ్యూనిస్టు పార్టీపై 1946 లో నిషేధాన్ని ప్రకటించింది. అప్పుడే కాంగ్రెస్ పై నిషేధాన్ని తొలగించింది. ఈ ఇరుపక్షాల మధ్య నిజాం ప్రభుత్వం భేదాభిప్రాయాన్ని కలిగించడానికి పూనుకొంది. ఆ ప్రయత్నాలు ఫలించలేదు. కాంగ్రెస్ స్వాతంత్ర్య సముపార్జనతో పాటు సంస్థాన ప్రజల సంక్షేమం కొసం కృషి చేయసాగింది.

ఇదే సమయంలో రజాగర్ల హింసాకాండ, అల్లర్లతో అశాం

తి చెలరేగింది. తన అధికారాన్ని నిలబెట్టుకొనేందుకు దౌర్జన్యంతో ముష్టి వర్గాల ప్రజలలో కలతలు సృష్టించి మతతత్వంతో రెచ్చగొట్టి నిజాం ప్రభుత్వం ఆరాచకాన్ని వెలకొల్పింది. రజాకార్లు ప్రజలను వివరీతంగా హింసించారు. కమ్యూనిస్టులు సాయధులై రజాకార్లను ఎదుర్కొన్నారు. ఈ రజాకార్లతో తమ ప్యూజనాల కోసమై హిందూ భూస్వాములు చేతులు కలిపారు. ఈ ఫ్యూడల్ వర్గాల వారిపై కమ్యూనిస్టులు పోరాటం సాగించారు.

1947 ఆగస్టు 7 న రాష్ట్ర విలీనీకరణోద్యమం జరిగింది.

భారతయునియన్ లో నిజాం సంస్థానం చేరబోదని స్వతంత్రంగా ఉంటుందని నిజాం నవాబు ప్రకటించాడు. నిజాం అధికారుల హింసాకాండ హద్దులు దాటడంతో ప్రజలు సహించలేకపోయారు. ప్రాణాలను పైతం తెక్కిచేయక వీరోచిత పోరాటాన్ని జరిపారు. నిజాం పాలనను అంతం చేయడమే ధ్యేయంగా పెట్టుకొని పోరాడి ఎన్నో చిత్ర హింసలకు గురయ్యారు. వైళ్ల పాలయ్యారు. అయినా జంకక ప్రాణత్యాగం చేసి నిరంకుశ పాలన అంత మొదించారు. చివరకు మౌదరాబాద్ సంస్థానం భారతయునియన్ లో భాగమయింది. మిగిలిన భారతీయులతో పాటు తెలంగాణా ప్రజలు కూడా స్వేచ్ఛా వాయువులను పీల్చారు. 1952 లో ఎన్నికల ఫలితంగా ప్రజాప్రభుత్వమేర్పడింది.

ఈ ఉద్యమప్రభావంతో రచనలు చేయడం ప్రారంభించారు రచయితలు. వీటిలో మొదటి నవల బొల్లి ముంత శివరామకృష్ణ రచించిన 'మృత్యుంజయులు'. తరువాత వట్టికొట ఆళ్వారు స్వామి రచించిన

చిన 'ప్రజల మనిషి', 'గంగు' నవలలు తెలువడ్డాయి. ఇటీవలి కాలం లో చాళిథి రంగాచారి 'చిల్లర దేవుళ్లు', 'మోదుగు పూలు', 'మాయ జలతారు', 'జనపదం' నవలలు ముఖ్యమైనవి.

తెలంగాణా ఉద్యమం ప్రధానంగా రచించబడిన నవలలన్నింటిలోను భూమి సమస్య, నిజాం ప్రభుత్వ నిరంకుశ పాలన, ఆర్థిక దోపిడీ అత్యాచారాలు సాధారణంగా చిత్రించబడ్డాయి.

(I) ప్రజల మనిషి :-

ఆశాపూర్వకంగా తెలంగాణాలో ఒక సాధారణ నిరుపేద వైష్ణవ కుటుంబంలో జన్మించారు. విద్యనకాలు అంతగా లేకపోవడంతో మోటర్ గార్డుకునిగా జీవితం ఆరంభించి స్వయంకృషితో విద్య నభ్యసించారు. అప్పటి తెలంగాణా ఉద్యమంలో పాల్గొన్నారు. జైలుకు వెళ్లారు. కమ్యూనిస్టు పార్టీలో 1944 లో చేరారు. రచయితగా మారి తన అనుభవాలను వాస్తవంగా రచనలలో చిత్రించారు.

'ప్రజల మనిషి' నవలలోని ఇతివృత్తం 1938 కాలం నాటిది. ఈ నవలలోని ప్రధానపాత్ర 'కంఠీరవం' లో రచయిత దర్శనమిస్తాడు. " 1938 లో మైదరాబాదులో స్టేట్ కాంగ్రెసు పుట్టుకకు పూర్వము తెలంగాణా వాతావరణాన్ని ఆధారం చేసుకొని దాని ప్రభావం నుండి బయలుదేరిన ఒకరిని కథనాయకునిగా తీసుకున్నానని నవల 'మనవి' లో రచయిత పేర్కొన్నారు ఇందులో 1938 స్టేట్ కాంగ్రెసు

ఉద్యమం, కమ్యూనిస్టు పార్టీ అండన సాగిన ప్రజాపోరాటం ప్రధానంగాలు.

నిజాం ప్రభుత్వనిరంకుశ పాలన, అధికారుల అవినీతి, లంచగొండి తనం, పెత్తందార్లు ఆర్థిక దోపిడీ వీటన్నింటికీ ప్రజలు వీడింప బడిన విధానం, అధికార్లు అనుసరించిన దౌర్జన్య పూరిత హింసాకాండ రచయిత కళ్లకు కట్టినట్లుగా చిత్రించారు. ఆక్రూరపాలనను సహింపలేక ప్రజలు తరగ బడ్డారు. ఆనాటి స్వాతంత్ర్యోద్యమ వైతన్యంతో పాటు ఆంధ్రోద్యమ వైతన్యం కూడా కలిసి ప్రజలు పోరాటం సాగించారు. తమ భూమి కోసం, హక్కుల కోసం అధికారులను ప్రశ్నించే స్థాయికి ప్రజలెదిగారు. ఈ ఆర్థిక వైతన్యం నవలలో చిత్రించ బడింది. కుల, మత తతావీలు సంఘటిత శక్తిని కూలద్రోసి ఎంతటి పతనావస్థకు చేరుస్తాయో ప్రజలు గ్రహించారు. నిజామాబాదు జిల్లాలోని దిమ్మగూడెం నవలాకథకు ప్రధాన కేంద్రమైంది.

సాంఘికంగా, ఆర్థికంగా ప్రభుత్వం తమని ఎంత దోపిడీకి గురి చేసినా ప్రజలు నహించారు. చివరకు తమ జీవనాధారమైన భూమిని అన్యాయంగా ఆక్రమించడానికి పూనుకొనడంతో ప్రజలు తరగబడి నిజాంపాలనను అంతమొందించారు. సహజమైన వాస్తవ పరిస్థితులే వారిలో ఈ వైతన్యాన్ని కలిగించాయి.

సంవత్సరాల తరబడి శ్రమించి సాగు చేసిన కొమరయ్య భూకమతం మీద రామ భూపాలరావు తొరగారి కన్నుపడింది. కొమరయ్య

కు తెలియకుండా కొంగసాక్ష్యం తో ఆ భూమిని తన పేర రాయించు కొని కొన్నాళ్ల తరువాత దాన్ని సాగు చేయడానికి తన మనుషులను పంపాడు. ఎదురు చూడని ఈ ఘటనకు అన్యాయానికి కొమరయ్య నెళ్ళే పుడై నాడు. దొరని కలవడానికి వెళ్లాడు. అతని తల్లి ఈ ఘోరానికి తట్టుకోలేక పొలం దున్నుతున్న అరకలకు అడ్డం నిలిచింది. “ఇక దున్నండి. నా ప్రాణం పోయినా మాతే. ఇప్పుడు భూమి గుంటుకున్నరు. శోపు మెడ పిసికేస్తరు. ఎట్టైనా మావి కుక్క బతుకులే. ఎప్పుడో చచ్చే ది ఇప్పుడే చస్త.” (పు. 69) ఆమె సాహసానికి భూమి దున్నుతున్న జీతగాళ్లు ఆశ్చర్యపోయారు. దొర గుమాస్తా ఖైదరాబాద్ ఆశ్చర్యం, కోపం కలిపి రెచ్చిపోయాడు. అన్నమ్మ పట్ల సానుభూతి చూపించబోయిన ఒక జీతగాడు కర్ర దెబ్బలకు గురి అయ్యాడు. దొరలకు ఈడిగం చేస్తూ మానంగా అన్నీ భరిస్తూ తమ శక్తిని తెలుసుకోలేని వైతన్యరహితులు వారు.

అన్నమ్మ నిస్సహాయురాలైన స్త్రీ. తన భూమిని దొర అన్యాయంగా చెజ్జీకొంచుకొనడాన్ని చూసి వ్యతిరేకించింది. తొరగబడింది. బ్రతుకు తెరువు పరిస్థితి ఆమెను ఆ సాహసానికి పునుకొనెట్లు చేసింది. ఆమె ఆవేదనను రచయిత కళాత్మకంగా చిత్రించి సహజ వేదనను వ్యక్తం చేస్తాడు.

“అన్నమ్మ కొట్టం లోంచి బయటకు వచ్చి నాలుగు వైపుల దీనంగా చూచింది. మోటను పట్టుకొని బావిలోకి పరీక్షగా చూచింది ఆమె కన్నీటి జొట్లు జొడుజొడు బావిలో పడ్డాయి. నీళ్లు వలయానా

కారలక బానిసండా విచారించాయి. కప్పులు బెక బెక మన్నాయి. బాని
లోకి వంగి ఉన్న తుమ్మ చెట్టుకు వేలాడుతున్న పక్షుల గూళ్లలా నుండి
బురు పిట్టలు లేచి యెగిరి పోయాయి. తుమ్మ చెట్టు పై కొమ్మపై కూర్చుని
ఉన్న గుడ్ల గూబ భయంకరంగా అరిచింది. ఆకాశం నుండి పరిశెద్దున్న
గోరెంకలను వెంబడించడానికి చెట్టు మీది గుడ్లగూబ రెపరెప రెక్కలు
చప్పుడు చేసుకుంటూ గోరెంకను తడుమపొంది. ఆ బానిలోని పరిసరా
లు అన్నమ్మకు భయంకరంగా కనబడాయి. అన్నమ్మ ఒకటి నిట్టూర్పు
వడిచి బాని గడ్డ మీద గుడిసె వద్ద నిలుచుండి దిగాలుపడి భూమి నలు
వైపుల చూసింది....." (పుట. 73)

ఆ గుడ్ల గూబను భూస్వామ్య వ్యవస్థకు ప్రతీకగా, అన్నమ్మ పే
డిత వర్గ ప్రతినిధిగా, ఆ బానిచుట్టూ పరిసరాలు ప్రభుత్వ ఆమాను
షత్వానికి నిదర్శనంగా రచయిత చిత్రించాడు.

గ్రంథాలయార్థమంతో ప్రభావితమైన ప్రజలు వైతన్య వంతు
లై ప్రతి విషయంలోనూ తిరగబడడం ప్రారంభించారు. చెరువు భూ
మిని తొరగారి అక్కలు దున్నటం గ్రామ ప్రజలు చూశారు.
కొమరయ్య, చంద్రయ్య, పరంధామయ్య, విజయరేవు లాంటి వాళ్లు
నాగండ్లను విప్పేసి దున్నడం ఆపివేశారు. ఈ సాహసానికి రామ
భూపాల రావుకి నోట మాట రాలేదు. ప్రజలు మెజిస్ట్రేటును పిలిపించి
రామభూపాలరావు చేసే అన్యాయాలను వివరించి పెడతారు. (పు. 186,
పు. 187.) ఈ సంఘటన ప్రజల విజయానికి, సాంఘిక చైత

న్యాయానికి నిదర్శనమయింది. తైత్తిరీయ తమ న్యాయమయిన హక్కుల కోసం పోరాటం సాగించడానికి కృత నిశ్చయం లయినారు. వాళ్ల ఆనందాన్ని రవయిత ఈ ఘట్టంలో మృద్యంగా వ్యక్తం చేశారు.

కంఠీరవం పాత్ర ప్రత్యేకమైనది. ఇతని తండ్రి, తాతల కాలంలో ఊరలు ఆ వైష్ణవ కుటుంబానికిచ్చిన భూములను రామభూపాలరావు తిరిగి తీసుకున్నాడు. కంఠీరవం ప్రభుత్వానిని విమర్శిస్తూ ప్రజలను వైతన్య వంతులను చేయడానికి ప్రయత్నించడంతో పోలీసులు బంధించి జైలుకి తీసుకెళ్లారు. మతపరమయిన విభేదాలను ఇతడు ఖండిస్తాడు. అంజుమన్ మతోన్మాదాన్ని వ్యతిరేకించడమే కాకుండా, దానికి సమాధానం ఆర్యసమాజం వారి ప్రతిత్రియ కాదని తేల్చి చెప్పాడు. మతం వల్ల ప్రయోజనం లేదని, పాలకులెవరైనా సామాన్య మానవుని కష్టాలు తప్పవని చెప్పాడు. ఈ మతోన్మాదం నశించాలంటే జాతీయ పునాదులపై రాజకీయ పోరాటం ఉన్నతం చేయాలని వ్యక్తం చేశాడు.

న్యాయ విచారణ సమయంలో కంఠీరవం వెలిబుచ్చిన అభిప్రాయాలు ఆనాటి వ్యవస్థ తీరుతెన్నులను యథాతథంగా చిత్రించినట్లుంటాయి. (పుటలు 141, 142, 144) ఇతడు దిమ్మగూడెంలో ఉంటూ, ప్రజల అభ్యుదయం కోసం, వైతన్యం కోసం కృషి చేశాడు. నిజాం ప్రభుత్వానికి వ్యతిరేకంగా రాజకీయ ఉద్యమం ప్రారంభమైంది. “ మత పరివర్తన ప్రచారంతో సంస్థానంలో బయలుదేరిన

మతతత్వ, వాదము సమసిపోవాలంటే, జాతీయపునాదిపైన రాజకీయ పోరాటం జరపడం ఆవసర" మని (పు. 235) కాంగ్రెస్ నాయకులు భావించారు. ఈ విధంగా తెలంగాణా ఉద్యమ ప్రారంభదశను 'ప్రజల మనిషి' నవలలో రచయిత చిత్రించారు.

(II) గంగు : తెలంగాణా ప్రజల ఆర్థిక వైతన్యం రాజకీయ వైతన్యంగా రూపుదిద్దుకొని పోరాటం సాగించిన దశ 'గంగు' నవలలో చిత్రించబడింది. పూడిడక్ వ్యవస్థపై తెరుగుబాటు ధోరణి, భూస్వామ్య వ్యవస్థను సమూలంగా నాశనం చేయాలనే విప్లవ వైతన్యం ఈ నవలలో దర్శనమిస్తాయి.

1. తెలుగు లో కథానికా వృద్ధావం :

కథావాఙ్మయం లో ప్రారంభం నుండి కానీ మిగిలిన కథలు, బాలనాగమ్మ కథ, దేశింగురాజు కథ, పల్నాటి యుద్ధం, లక్ష్మమ్మ కథ, ఎల్లమ్మ కథ, కాంభోజరాజు కథ వంటి కథలు మాత్రమే రచించబడ్డాయి.

19 వ శతాబ్దంలో సంస్కరణోద్యమంతో తెలుగు సాహిత్య రంగంలో మూతనతైత్తవ్యం ఆరంభమైంది. గిడుగు రామ్మూర్తి పంతులు గారి వ్యావహారిక భాషోద్యమంతో కథానికకు బలం చేకూరింది.

తొలి కథానిక యైన 'దిద్దుబాటు'ను గురజాడ ఆచార్య రాఫు రచించారు. ఇతివృత్తం లోను, శైలిలోను ఆధునికమైన ఈ కథానిక 1910 ఫిబ్రవరి 'భారతి' పత్రికలో ప్రచురితమైంది. దీని, 'మీ పశుమిత్ర?', 'పెద్దమనీషు' కథలను రచించారు. ఇవి 1910 ఏప్రిల్, జూన్ 'భారతి' లో ప్రచురితమయ్యాయి. మొదటి కథానిక యైన 'దిద్దుబాటు'లో వైవాహిక జీవిత సమస్యను రచయిత చర్చించారు 'మీ పశుమిత్ర?' 'పెద్దమనీషు' కథలలో మత సమస్యను చిత్రించారు ఈ విధంగా ప్రారంభమై తెలుగు కథానిక క్రమంగా వ్యాప్తిమైంది. కథానికా రచయితల సంఖ్య కూడ పెరిగింది.

వేదం వెంకటరాయశాస్త్రి భోజకాశిరామ కథలు, భేతాశం
చ వింశతి, కథా సరిత్సాగరం అను కథల సంపుటలను రచించారు.
ఇవి సంస్కృతానువాదములు. అట్లే చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహం
మాడపాటి హనుమంతరావు చారిత్రకమైన పాంఘికమైన కథలనే
రచించారు. ఇందు కొన్ని స్వతంత్రాలు, మరికొన్ని ప్రైమ్‌చండ్
కథల కమకరణాలు. 1914 సం॥లో వెదురుమూడి శేషగిరిరావు
తల్లావజ్జుల శివశంకర శాస్త్రి, ఆదివి బాపిరాజు గార్ల కథావికలు
ఉత్తమమైనవిగా ఖ్యాతి పొందినవి. ఇవన్నీ కథాపాఠశాల వృద్ధి
యగుటకు విదర్శనాలే గాని ఉద్యమసంబంధము కావు.

1916 నుండి 1919 వరకు కథావికారచన విస్తృతమయింది.
ఆ కాలంలోని ప్రముఖ కథావికారచయితలలో చింతా భీమకరం
కొడవటిగంటి వెంకటసుబ్బయ్య, చింతా భీషీకులు, మునిమాణి
క్యం నరసింహరావు, వేయారి శివరామ శాస్త్రి, వారి నరసింహ
శాస్త్రి ముఖ్యులు.

తెలుగు నందరి ప్రథమశ్రేణికి చెందిన కథావికారచయిత
లలో శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్య శాస్త్రి గణకరు. వీరి కథలలో 'తల్లి
ప్రాణం', 'ఆన్వంతపనీ జరిగింది', 'గులాబీ అత్తరు', 'నల్లగింజ
లు', 'శుభి శిరఃలోహ' మున్నగునవి ప్రశస్తమైనవి. జవ్వాం
దారుల జీవితం, సంఘసంస్కరణ వీరి కథలకు వస్తువులు.
వితంతు వివాహ సమస్యను కూడా చర్చించారు.

కొడవటి గంట కుటుంబరావు మధ్యతరగతి ప్రజల జీవితాన్ని ఆధారంగా చేసుకొని రచించారు. కందుకూరు అనంతం 'కరుణ కుమార' పేరుతో కథానికలు రచించారు. గ్రామీణజీవితం, శ్రమజీవుల వాస్తవిక జీవితచిత్రణ చేశారు. ①

తెలుగు కథానికా సాహిత్యంలో ఉద్యమంతో ప్రత్యేక సరిబంధం కలిగిన రచనలు దాదాపుగా లేవనే చెప్పాలి.

శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి సంఘసంస్కరణ, మతపనులను పృథానంగా తీసుకొని తన కథానికలలో వితంతువినా హాలను ప్రోత్సహించారు. మూఢాచారాలను ఖండించారు. హరిజన సమస్యను చర్చించారు.

౨. హిందీలో కథానికా స్వరూపం :-

హిందీలో కథానికా సాహిత్యం పద్దెనిమిదవ శతాబ్దం చివరి నుండి ప్రారంభమైందని చెప్పవచ్చు. అయితే మొదటగా తెలువడిన కథానికను గూర్చి పండితులలో అభిప్రాయ భేదాలున్నాయి. కొన్ని కథలను పేర్కొని వాటిలో దేనివైనా మొదటి కథానికగా స్వీకరించవచ్చని పేర్కొన్నారు. కాలానుగుణముగా

1. జి. నాగయ్య, తెలుగు సాహిత్య సమీక్ష, రెండవసంపుటం, పుటలు - 836, 837, 839.

వాటిని వివరించారు.

సయ్యద్ ఇషా అల్లా ఖాన్ రచించిన 'రాబీ కౌతబ్ కీ కహనీ' (1888) రాజా ఇనప్రసాద్ రచించిన 'సితారే హింద్', 'రాజా భోజ్ కా స్వప్న', కిశోరీలాల్ గోస్వామి రచించిన 'ఇందుమతీ', (1900), 'గుల్ బహార్' (1902), మాస్టర్ భగవాన్ దాస్ రచించిన 'ప్లేగ్ కీ ముద్రా' (1902), రామచంద్ర శుక్ల రచించిన 'గృహ వర్ష కా సమయ' (1903), గిరిజాదత్త వాజ్-పేయీ రచించిన 'పండిత్ ఔర్ పండితానీ' (1903), బంగ్ మహిలా రచించిన 'దులాయీ వానీ' (1906)

మై కథానికలను ప్రత్యేకంగా పరిశీలించిన తరువాత కిశోరీలాల్ గోస్వామి రచించిన 'ఇందుమతీ' మొదటి కథానికగా భావించబడుతోంది. ②

బాబూ రామదాస్ రచించిన 'ఏక్ కౌ దో-దో', పండిత్ ఉదయ నారాయణ్ జీ వాజ్-పేయీ రచించిన 'జననీ జన్మ భూమిప్ర స్థానాపి గణయనీ', లక్ష్మీధర వాజ్-పేయీ రచించిన 'తేజ్ఞఘర', ప్రేమనాథ్ భట్టాచార్య రచించిన 'పకారీ గండ్ బంధన్', గంగాప్రసాద్ అగ్నిహోత్రీ రచించిన 'సబ్బ

2. సురేష్ సిన్హా, హిందీ కహనీ ఉర్దూ ఔర్ వికాస్, పుట- 194.

మీ కోరిక ' మొదలైనవి ముఖ్యమైనవి. తరువాత ప్రెమియండ్, కౌన్సిల్, సురక్షన్ మొదలైన వారు కథాసాహిత్యాన్ని వృద్ధి చేశారు.

కథావికలలో చారిత్రక ప్రధానమైనవి, వివిధావస్థానమైనవి, సామాజిక చైతన్యం కలిగినవి వెలువడ్డాయి. వాటిని రచించిన వారిలో ప్రెమియండ్, జయశంకర్ ప్రసాద్, రాజా రాధాకృష్ణన్ ప్రతాప్ సింహ, విశ్వంధర్ వాడ్ ' కౌన్సిల్', గోవింద వల్లభ పంత్ గోపాల్ రాయ్ గహమరి, కార్తిక్ ప్రసాద్, జి.పి. శ్రీవాస్తవ్, మోటి రామ్ శాస్త్రి, వృందావన్ లాల్ వర్మ ముఖ్యులు. ③

ఈ కథావికలలో ఉద్యమ సంబంధమైన వాటినే ముఖ్యంగా పరిశీలించడం జరిగింది.

ముఖ్యంగా ప్రెమియండ్ కథల్లో ఆర్థిక సమస్య, జాతీయతా ప్రచారం కనిపిస్తాయి. 'కనన్, శతరంజన్ కో ఖిలాదీ' ముఖ్యమైనవి.

జైపంక్త ' పత్నీ', యశపాల్ 'సాగ', 'ఉద్వేగ బచ్చా', ' పరలోక', 'కర్మఫల్', 'పరాయాముఖ' కథల్లోను, మన్మథ్ వాడ్ గుప్త, రంగాయ రాఘవ్, నాగార్జున, అమృతరాయ, భైరవప్రసాద్ గుప్త, ఉపేంద్రనాథ్ 'అశక్' కథల

లోను సామాజిక పరిస్థితులను, సంఘస్థితిగతులను చిత్రీకృత
రచించారు.

ఉపేంద్రనాథ్ 'అశక్' 'డాబీ', 'కాంకడా కా తేరీ' కథల
ను రచించారు. ఉగ్గ్ 'జిల్లాద్', 'వాందసీ', 'ఉస్కీమా'లను
రచించారు. భగవతీ చరణ్ వర్మ 'ప్రాయశ్చిత్' 'మృగలాంకి'
సల్లనత్', 'ఇన్స్టాల్ మెంట్', 'అమృతలాల్ నగర్-దో ఆస్థాయే'
కథలను రచించారు.

3. ప్రేమ్ చంద్ 'కఫన్', 'శతరంజ్ కీ ఖలాదీ'ల

పరిశీలన :-

1. కఫన్ :- ఈ కథానికల్ ఆర్థిక శోషణను ప్రేమ్ చంద్ చి
త్రించారు. దేశాభివృద్ధికి ఆర్థిక దుస్థితి ప్రధా
న అవరోధమని వివరించారు.

మాధవ్, ఘోషా పాత్రలను ఆర్థిక వీడనకు ప్రతీకలు
గా రచయిత చిత్రించారు. మాధవ్ భార్య ప్రసవ వేదన నమభవి
స్తుంటే కండ్రి కొడుకులు గుడిపె బయట కూర్చొని తెండి గురిం
చి రోలుచిస్తారు. మరణానంతరం ఆమె దహన సంపాదకాల కయ్యె
ఖర్చు కోసం అందరినీ అడుగుతారు. అందరూ ఇచ్చిన డబ్బుతో
మంచి భోజనం చేస్తారు. మాధవ్ చనిపోయిన భార్యకు కృతజ్ఞ

తలు చెప్పుకుంటాడు.

ప్రజలందరూ వాళ్లని అసహ్యించుకున్న వాళ్లు బాధపడరు. పట్టించుకోరు. అంటే కనీసావసరాలయిన తెండికి, బట్టికి నోచుకొని వ్యక్తి పరిస్థితిని కళ్లకు కట్టినట్లు రచయిత చిత్రించారు. వాస్తవానికి మాధవ్ గాని, ఆతని భార్య గాని, ఘీసూ గాని ప్రైమ్ చంద్ దృష్టిలో అప్రధాన పాత్రలు. వాళ్ల తెండి పనుస్య ప్రధాన పాత్ర. మాధవ్, ఘీసూలలాని పోమరితనాన్ని, బాధ్యతా రహిత ప్రవృత్తిని చిత్రించారు ప్రైమ్ చంద్. ఆర్థిక అవసరాలు కీరిన వ్యక్తే రాజకీయ చైతన్యాన్ని గురించి, ఇతర వ్యవహారము గురించి ఆలోచించగలడని రచయిత వివరించారు. సమాజంలోని ఆర్థిక దుస్థితిని యథాతథంగా చిత్రించారు.

2. శతరంజీ కీ ఖిలాడీ :-

ఇందులో ప్రైమ్ చంద్, నవాబుల విలాసతను దాన్ని ఆధారంగా చేసుకొని ఆంగ్లేయుల రాజ్యదురాక్రమణను, దాని వెదుక్కడనడానికై ప్రజలలో జాతీయ సమైక్యతావశ్యకతను చిత్రించారు.

బాజిర్ అలీషాను పదవీచ్యుతుని చేసి డెల్టా సీ రాజ్య సంక్రమణ విధాంతం త్రింద ఆంగ్ల రాజ్యంలో లగ్నోని కవిపి అలీషాను కలకత్తా పంపుతారు. ధనవంతుల విలాసం వల్లనే ఇలా జరిగిందని లగ్నో రాజ్య విలాసాన్ని చిత్రించారు. సాంఘికంగా,

ఆర్థికంగా రాజకీయంగా, సాంస్కృతికంగా అన్ని రంగాలలోను ఎలా సత్వమే ఉందని, వైతన్యం లేదని రచయిత వివరించారు. ఇలాంటి రాజ్యాలలో పరిపాలనని ఉపహించవచ్చు అది ఆంగ్లేయులకు మంచి అవకాశమయింది. అవధిరాజ్యం లో అరాచకత నండి ఉంది. వాళ్ల విలాసతను చదరంగానికి ప్రతీకగా తీసికొని ఫ్రైమ్ చంద్ కథానికను రచించారు. ఇటువంటి విలాసాల్లో ముఖి సరాధీనతను తెచ్చుకున్నామని, అందుకే అరీషాను బంధించినా ప్రజల్లో వైతన్యం లేదు, విప్లవం లేదు. ఒకరి చిందువు రక్తావైసా చిందించడానికి వాళ్లు సిద్ధపడలేదు. ఇది సమైక్యతారూపం వల్ల జరిగిందే గాని అహంస వల్ల కాదని రచయిత పేర్కొన్నారు.

4. ఇతర కథానికలు - వివరణ

హిందీలో బేచన్ శర్మ 'ఉగ్ర' తన కథలైన 'జుల్దాద్', 'బాందనీ', 'ఉన్సీమా' లలో ఆంగ్లేయుల శాసనానికి వ్యతిరేకంగా పోరాటం జరపాలని భారతీయులకు ఉద్బోధించారు. 'జుల్దాద్' లో ఆంగ్లేయుల దుష్టపాలనను ఎదిరించాలని, అవసరమైతే ఆత్మత్యాగ భావానికి ప్రజలు సిద్ధం కావాలని ప్రబోధించారు. దేశం కోసం పాటుపడే పిల్లల పట్ల ఒక తల్లికి గల అమరాగం ఆదరణ 'ఉన్సీమా' లో వ్యక్తం చేశారు. దేశం కోసం పిల్లల త్యాగశీలతను వ్యక్తపరిచారు.

అలాగే 'బాందనీ' లో ఒక సామాన్య బాలిక తన

శ్రీచమైన దేశప్రేమ కోసం చేసే బలిదానం వ్యక్తమవుతాయి. 'ఉగ్గ్' కథలలో పరాయిపాలనలో భారతదేశం ఆనుభవిస్తున్న క్రూరత, అమానుషత, పిరికితనాలను వివరిస్తూ ప్రజలను జాగృతం చేశారు. మూఢాచారాలను ఖండించారు.

మధుకర్ 'సింహ' 'హరిజన సేవక్' అనే కథలలో హరిజన సమస్యను చర్చించారు. వాళ్లపై జరిగే అత్యాచారాలు, ఉన్నత వర్గాల అహంభావం, దీనికి వ్యతిరేకంగా హరిజనుల తెరుగుబాటు, దేశం కోసమై వాళ్లు కూడ త్యాగభావంతో కృషి చేయడం ఈ కథలలో వర్ణితమయ్యాయి. గాంధీజీ మతోద్ధరణ భావాలకు, అహింసా సిద్ధాంత భావాలకు ప్రాధాన్యత నిస్తూ జాతి సమైక్యంగా ఉండాలని రచయిత కాంక్షించారు. ప్రేమ్చంద్ 'పంచపరమేశ్వర్' లో కూడ హరిజన సమస్య చర్చించ బడింది. ఇలాంటి కథలలో సంఘసంస్థరణ ప్రధానాంశమయింది.

5. ముగింపు :-

ఆచరణాత్మకమైన సామాజిక చైతన్యానికి కీర్తిమాల కిథారం దివి చెప్పవచ్చు. సంస్కరణోద్దామాల వంటి సాంఘిక కీర్తిమాల కిథారంగా వెలువడిన నవల సాహిత్యం క్రినాడు జాతి జాగృతికి, జాతీయోద్దామానికి కృషిచాపించి. కీర్తిమాల సాహిత్యాలలో జాతీయతావాదకమైన, స్వాతంత్ర్యసృష్టి కరిగిన నవలల రచించబడి రాజకీయచైతన్యాన్ని ప్రజలలో కరిగించాయి. తమ క్రిత్యం మేరకు రచయితల పాటపడ్డారు. అలాగే క్రిత్యోద్దామాన్ని సూక్ష్మ ప్రత్యేక నవలల రచితమయ్యాయి.

కథాసాహిత్యంలో రచయితల దృష్టి ఎక్కడా సాంఘికసంస్కరణ వైపు మళ్ళించి. చారిత్రక కథలవల్ల వారి రచించబడ్డాయి. సామాజిక పరిస్థితులపట్ల అవగాహన రచయితల కన్పిస్తుంది. కీర్తిమాల ప్రత్యేక సంబంధం కరిగిన ప్రత్యేక కథాసాహిత్యం కనబడుతుంది. తెలుసుకొని కావని, నవల, నాటక సాహిత్యాలలో వచ్చుచంత సాహిత్యం కథానికొ సాహిత్యంలో రాలాదు. హిందీలో కొందరు రచయితలు, కొన్ని కథలలో కీర్తిమాలిని చూపారు.

* మాగువ గ్రామము (ప్రస్తుతమున నవలంబించున మరెవరి
చదు జరిగింది. కనుక ముఖ్యమైన కథానికల వర్ణన మంతయు ఇచ్చి
జరిగింది.

6. తెలుగు :-

రచయిత	కథానిక	దేశము
సురజాన ప్రవృత్తి	దివ్యబాం	ప్రవాహిక జీవిత సమస్య
సురజాన ప్రవృత్తి	మీ పేరము	మతసమస్య
సురజాన ప్రవృత్తి	పెద్దమనసు	మతసమస్య
శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్య శాస్త్రి	అర్జున	సంఘసంస్కరణ
శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్య శాస్త్రి	అన్యతానా జరిగింది	సంఘసంస్కరణ
శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్య శాస్త్రి	ఇలాంటి ప్రవృత్తి వస్త్ర	యాగిక వ సమస్య
శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్య శాస్త్రి	వర్ణనము	సంఘసంస్కరణ

యీలాంటి :-

ప్రేమచింద్

ప్రేమచింద్

యశపాన్

కున్

కున్

కున్

మధుకర్పిన్

భగవత్చరన్ వత్స

విష్ణుతలాన్ వగర్

కృష్ణన్

శత్రుంజ్జ్ ఫిలాల్

సాన్

బల్లాడ్

బాంద్

కన్

మాన్

ప్రాయశ్చిత్

నాన్

శ్రీకృష్ణన్

బొత్తియతా (వబాధం

సామాజిక చరిత్ర

స్వాతంత్ర్య బాధ

శ్రీకృష్ణన్ భావన

స్వాతంత్ర్య బాధ

మాన్

స్వాతంత్ర్య బాధ

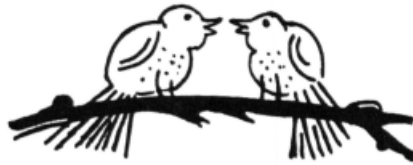
స్వాతంత్ర్య బాధ

6. ముఖ్యమైన హిందీ చారిత్రక నవలలు - వివరణ

నవల	రచయిత	సంవత్సరము
1. ఇరావతి	జయశంకర్ ప్రసాద్	1937
2. అంబపాచి	రామ్ రతన్ భట్నగర్	1939
3. సింహాసనాపతి	రామల్ సాలంకృత్యాయన్	1942
4. జయయాధేయ	రామల్ సాలంకృత్యాయన్	1944
5. దివ్య	యశ్ పాల్	1945
6. పుష్పమిత్ర	శ్యామ్ బిహారీ మిశ్ర ఏవమ్ శుకదత్	1945
7. అమితాబ్	గోవిందవల్లభ్ పంత్	1946
8. ఏక్ సూత్ర	గోవిందవల్లభ్ పంత్	1946
9. ఝాన్సీ రాణి	వృందావన్ లాల్ వర్మా	1946
10. ప్రియదర్శి అశోక్	హరి భాషా ఉపాధ్యాయ్	1946
11. ముసాహి బజా	వృందావన్ లాల్ వర్మా	1946
12. బాగ్ టక్ ఆత్మకథ - హజారీ ప్రసాద్ ద్వివేది		1946
13. విక్రమాదిత్య	శుకదత్ బిహారీ ఏవమ్ నారీమిత్ర	1946
14. ఇరావతి	వ్రజ్ రత్న దాస్	1946
15. కవనార్	వృందావన్ లాల్ వర్మా	1947
16. చంద్రగుప్త మౌర్య	మిత్ర బంధు	1947
17. జయ నా సుదత్	రామ్ రతన్ భట్నగర్	1947

న వ ల	ర చ యి త	సం వత్సరము
18. ప్రభాబాయి	టేసీప్రసాద్ బాజ్‌పేయి	1947
19. ముక్తిదూత్	వీరేంద్రకుమార్ జైన్	1947
20. రజియా	ధర్మేంద్ర	1947
21. రాజేశ్వరి	టేసీ ప్రసాద్ బాజ్‌పేయి 'మంజుల్'	1947
22. వీర్ కులార్	ః శార్ పాను	1947
23. శాహ్ ఆలం? ఆంఖే-	ఇంద్ర విద్యానాచప్రతి	1947
24. సుమంగళా	టేసీప్రసాద్ బాజ్‌పేయి	1947

1. **భిరావతి :-** జయశంకర్ ప్రసాద్ 1937 లో దీనిని రచించారు. ఈ నవలలో బౌద్ధుల యొక్క జీవనవిధానం, బౌద్ధబ్రాహ్మణుల సంఘర్షణ ఇతిహాసప్రసిద్ధమైనవి. దేవదాసి భిరావతి వృత్తాంత మిందు కలదు.

2. **అంబపాలి :-** రామ్ రత్న్ భట్ నగర్ 1939 వ సం॥లో దీనిని రచించారు. బౌద్ధుల కాలం నాటి సంస్కృతి, ప్రజాజీవన మార్గంగా ఈ నవల రచించబడ్డది. వైశాలి, మగధ రాజ్యాలలోని రాజకీయ పరిస్థితులు చిత్రించబడ్డాయి. అంబపాలి ఒక వేశ్య. బుద్ధుని ధర్మబోధ చే ప్రభావితమై బౌద్ధ భిక్షుణిగా మారుతుంది.

3. **సింహ సేనాపతి :-** రామల్ పాలంకృత్యాయన్ 1942 సం॥లో ఈ నవలను రచించారు. ఈ చారిత్రక నవలా ఇతివృత్తం చివ్వువీ గణరాజ్య సంబంధమైనది. ఇందులో సేనాపతి ' సింహ ' జీవితం వివరించబడ్డది. ఈ పాత్ర ఆధారంగా రచయిత గణపత్ర, రాజ్యపత్ర సమస్యలను చర్చించారు. ఆకాలం నాటి జీవన పద్ధతులు, శాసనపద్ధతులు, స్త్రీపురుష సంబంధాలు, దానీల స్థితి మొదలైనవి చిత్రించారు.

4. **జయ యశోధేయ :-** రామల్ పాలంకృత్యాయన్ 1944 సం॥ లో దీనిని రచించారు. ఇది కూడ సంచలన సేనాపతి వలెనే 'వీరుడైన జయ' చరిత్ర ఇతివృత్తంగా రచితమైంది. చంద్రగుప్తుని చరిత్ర మధ్యలో వివరించబడ్డది.

5. దివ్య : యుక్ పాఠ 1945 సం॥ లా దీనిని రచించారు. దివ్య అనే నర్తకి చరిత్ర ఇందులో వివరించబడ్డది. బౌద్ధ కాలం నాటి ఇతివృత్త ప్రధానమైన చారిత్రక నవల ఇది. చారిత్రక దృష్టితో చూస్తే ఆ కాలం నాటి వేష భాషలు, పద్ధతులు, ధర్మ దర్శనం, సమాజ స్థితిగతులు వర్ణించబడ్డాయి.

6. పుష్పమిత్ర :- క్యామ్ బిహారీ మిత్ర ఏవమ్ శుకదేవ్ బిహారీ మిత్ర 1945 సం॥ లా దీనిని రచించారు. పుష్పమిత్ర శుంగుని జీవిత చరిత్ర వివరించబడ్డది. శుంగరాజ్య స్థాపన ఇతివృత్తం. పుష్పమిత్రుని బాల్యం నుండి మగధ సామ్రాజ్యాధిపతిగా సింహాసన మధిస్థించే వరకు గల చారిత్రక సంఘటనలు వర్ణించబడ్డాయి. వీరు ఇంకా 'చంద్రగుప్త విక్రమాదిత్య' (1942), 'పుష్పమిత్ర శుంగ్' (1946), 'విక్రమాదిత్య' (1944), 'చంద్రగుప్త మౌర్య' (1946) నవలలను రచించారు.

7. వీక్ సూత్ర :- గోవింద వల్లభ పంత్ 1946 వ సం॥ లా దీనిని రచించారు. సామ్రాట్ అక్బర్ జీవిత చరిత్ర ఇందులో వివరించబడ్డది. సంతాన పీడనం అక్బర్ ఒక సాధువు ద్వారా సంతానాన్ని పొందడం వర్ణితమయింది.

8. అమితాబ్ : గోవింద వల్లభ పంత్ 1946 సం॥ లా దీనిని రచించారు. ఇందులో శాతమబుద్ధుని చరిత్ర ప్రధాన ఇతివృత్తంగా ఆయన మోక్షాన్ని పొందే వరకు గల కథ రచించారు.

9. యూనీకో రాణి :- 1946 వ సం॥ లో వుంకావన్ లాల్ వర్మా దీనిని రచించారు. ఆంగ్లేయులకు వ్యతిరేకంగా పొరాటం జరిపిన వీరనారి యూనీ లక్ష్మీబాయి చరిత్ర వివరించబడ్డది. స్వరాజ్యం కొసం ఆమె ఆంగ్లేయులతో చేసిన యుద్ధం ఇందులో ప్రధాన ఇతివృత్తం.

10. ప్రియదర్శి అశోక్ :- మరిథానా ఉపాధ్యాయ 1946 వ సం॥ లో దీనిని రచించారు. ఇది మార్క్సకాలానికి సంబంధించిన చారిత్రక నవల. అశోకుని కళింగ ఆక్రమణ, యుద్ధంలో విజయం సాధించడం, పశ్చాత్తప్తమై తొడ్డధర్మాన్ని స్వీకరించడం, తొడ్డధర్మప్రచారం మొదలైన ఘట్టాలన్నీ వర్ణించబడ్డాయి.

11. ముసాహి బజ్జా :- వుంకావన్ లాల్ వర్మా 1946 వ సం॥ లో దీనిని రచించారు. దతీయా రాజ్యసంబంధి ఇతివృత్తం ఇందులో రచితమైంది. ముసాహి బజ్జా దతీయా రాజ్యంలో జాగీర్దారు దేశభక్తి గలవాడు. తన సేవకుల కొసం ఆక్రమణ రక్షణ కొసం కృషి చేస్తాడు. సమస్తం త్యాగం చేస్తాడు.

12. బాణి భట్టాగో ఆత్మగర్భ :- హజరీ ప్రసాద్ ద్వైవేది 1946 వ సం॥ లో దీనిని రచించారు. ఇది వర్ధన్ వంశ, మాఖరీ వంశ సంబంధి ఇతివృత్త ప్రధానమైంది. బాణిభట్టు హర్షవర్ధనుని ఆస్థానంలో కవి. అతని చరిత్ర ఇందులో వివరించబడింది.

13. విక్రమాదిత్య :- శుకదత్త బహదీ 3వ నాటి మిశ్ర దీనిని 1946 వ సం॥ లో రచించారు. ఇందులో మాళవరాజు విక్రమాదిత్యుని చరిత్ర వర్ణించబడ్డది. ఇతడు ఉజ్జయిని మధుర, తక్షశిల లోని శకులను ఓడించి విక్రమాదిత్యు డవుతాడు.

14. ఇరావతి :- ప్రజ్జరత్నరాస్ 1946 వ సం॥ లో దీనిని రచించారు. మౌర్యవంశ శ్మశ్రీయ రాజుల నాటి ఇతివృత్త ప్రధానమైన నవల ఇది. వీరేంద్రనారాయణ సింహ గుమార్తె ఇరావతి చరిత్ర వివరించబడ్డది.

15. కంచనార్ :- వృంధావన్ లాల్ వర్మ 1947 వ సం॥ లో దీనిని రచించారు. రాజగోడ్ జనరాజ్యం లోని ప్రజల సరళ, స్వాభావిక జీవనం ప్రధాన ఇతివృత్తం. భారతీయ సంస్కృతి చిత్రితమైంది.

16. చంద్రగుప్తమూర్తీ :- మిశ్ర బంధు 1947 వ సం॥ లో దీనిని రచించారు. చంద్రగుప్తమూర్త్యుని జీవితం , విజయాలు వర్ణితమయ్యాయి.

17. జయవాసుదేవ్ :- రామకత్తన్ భట్నగర్ 1947 వ సం॥ లో దీనిని రచించారు. 'అంబాలి' వలెనే భారతీయ సంస్కృతి, ధర్మాల కోసం కృషి చేయడం ఇందులో కనిపిస్తుంది. పౌరధర్మతత్వం ప్రచారం చేయబడుతుంది.

18. ప్రభాబాయి :- జేసీ ప్రసాద్ బాజ్ పెయి ' మంజుల్ ' 1947 వ సం॥ లో దీనిని రచించారు. పింధు లోని మహమ్మద్ బీన్ కాశిమ్ కథ వర్ణితమైంది.

19. ముక్తిదూత్ :- వీశంర్రుకుమార్ జైన్ 1947 వ సం॥ లో దీనిని రచించారు. అంజన మరియు పవనంజయ్ ల ప్రేమకథా జనితమైన చారిత్రక నవల ఇది.

20. రజియా :- ధర్మేంద్ర 1947 వ సం॥ లో దీనిని రచించారు. సుల్తానా రజియా చరిత్ర వివరించబడ్డది. ప్రేమస్వరూపిణిగా ఆమెను చిత్రించారు. యాకూబ్ మరణంతో చాల వ్యథ చెందుతుంది.

21. రాజేశ్వరి :- జేసీ ప్రసాద్ బాజ్ పెయి ' మంజుల్ ' 1947 వ సం॥ లో దీనిని రచించారు. కన్యాశుల్క మరియు కాశ్మీర్ పాలకులను గూర్చిన సంక్షిప్త వర్ణన విందులో లభ్యమవుతుంది.

22. బీర్ గుణాల :- కిశోర్ నాను 1947 వ సం॥ లో దీనిని రచించారు. మూర్యకాలం నాటి ఇతివృత్తం ప్రధానంగా గలది. వాణి క్య, చంద్రగుప్త, మరియు అశోక్ వంటి గొప్పవీరుల చరిత్రను వివరించారు.

23. శాస్త్రి ఆలంకి ఆంఖే :- ఇంద్ర విద్యానాచపురి 1947 వ సం॥

లో రచించారు. ఢిల్లీ పాఠశాల యైన శాన్ ఆలం పరిపాలనలో దేశం లోని అస్తవ్యస్త స్థితి చిత్రించబడ్డది. మరాఠీ వీరుల శాస్త్రం, మహమ్మదీయుల కుతంత్రాలు, రాజపుత్ర వీరుల ప్రతీకారభావం వివరించబడ్డాయి.

24. సుమంగలా:- జేసీ ప్రసాద్ నాజ్ పియా 'మంజుల్' 1947 న సం॥లో దీనిని రచించారు. ఇందులో కుమారి వంశరాజయిన కనిషుకాని కథ వర్ణించబడ్డది. ఇతని చరిత్రతో పాటు ఇతని కుమారుడైన వాశిష్ఠి మరియు మునిషిల గూర్చి వివరించారు.

నాల్గవ అధ్యాయం

జాతీయోద్యమం - నాటుకం

1. స్వరూపం
- 1.1 నాటుకం - పూర్వరంగం
2. చారిత్రక నాటుకాలు - వికాసం తెలుగు
3. ఉద్యమ సంబంధి నాటుకాలు - వికాసం
4. ఆంధ్రోద్యమం - నాటుకాలు
5. చారిత్రక నాటుకాలు
 - (అ) ఉద్యమ సంబంధి నాటుకాలు
6. చారిత్రక నాటుకాలు - పరిశీలన - తెలుగు
7. చారిత్రక నాటుకాలు - పరిశీలన - హిందీ
 - సమీక్ష
8. ఉద్యమ సంబంధి నాటుకాలు
 - (అ) భారత దుర్దశ - నవయుగారంభమనే గాంధీ
 - మహాదయం - ప్రత్యేక పరిశీలన
9. ఇతర నాటుకాలు
 - (అ) తెలుగు (ఆ) హిందీ
10. గేయ నాటకాలు - పరిచయం
 - (అ) తెలుగు (ఆ) హిందీ
 - ముగింపు

జాతీయోద్యమం-నాటకం

స్వరూపం :-

జాతీయోద్యమ కాలంలో వెలవడిన సాహిత్య ప్రక్రియలలో నాటకం పాత్ర విస్తరించుకొంది. భారతీయ సాహిత్యంలో నాటక ప్రక్రియ ఎన్నో శతాబ్దాలుగా ఉన్నా 1860 లో తెలగు నాటకం ఒక రూపానికి వచ్చింది. "కావ్యే య సాటకం రమ్యమ్" అంటూ నాటకాలకి సముచిత స్థానాన్ని కలిగించారు. ప్రజలలో జాతీయవాద భావాన్ని కలిగించటానికి, దేశ పూర్వ వైధవాన్ని, వీరుల అభిగన్నా, శౌర్యాన్ని తెలియజేస్తూ నాటకాలు రచించబడ్డాయి. అందులో మొదటగా వెళ్ళిన దగినవి చారిత్రక నాటకాలు.

భారత దేశంలో విదేశీ పాలనను అంత మొందించి మాట్లాడేవారికి వాస్తవికత కలిగించాలనే దృఢ సంకల్పంతో జాతీయ నాయకులు, ప్రజలు స్వాతంత్ర్య సమర శంఖాన్ని పూరించారు. 1920 లో గాంధీజీ జాతీయోద్యమానికి నాయకత్వం స్వీకరించడంతో ఉద్యమం బలంపై, మూలన బలపడ్డాన్ని పుంజుకుంది. దేశంలో అన్ని భాషా సాహిత్యాలపైన ఉద్యమ ప్రభావం పడింది. తెలగు రచయితలు, సాహితీ ప్రస్థులు కూడా తమ వంతు కృషి చేయడానికి

సిద్ధమై వారు. జాతిని జాగృతం చేసే ప్రయత్నంలో భారత వీరుల అమర గాథలను వెలికి చేశారు. భారతీయ కళా, సంస్కృతులను, చారిత్రక పురుషుల గాథలను, చారిత్రక పాత్రులను, నాటక రూపంలో రచించి, కల్పించారు. జాతిని మేల్కొల్పే ప్రజాధాత్మక రచనలు చేశారు. అంతేకాక ప్రత్యేక దీర్ఘ రాష్ట్రం కావాలని కోరుతూ దీర్ఘ రాష్ట్ర వ్యవస్థాపన ప్రచారం చేసే నాటకాలను కూడా రచించారు.

నాటకం - పూర్వ రంగం :-

తెలంగాణ కోరాడ రామచంద్ర శాస్త్రి రచించిన 'మంజులీ మధుకళియమ్' చాలా నాటకము (1860) చెప్పవచ్చు. ముద్రణ 1908 లో జరిగింది. కొంచెం మించు మించుగా వారే వేసిన సంవత్సరం నాటకమును కూడా రచించారు. కానీ అది అముద్రితం. 1871 లో కొక్కొండ వెంకట రత్నం పంతులు 'శరణామర విజయము' సంస్కృత నాటకమును దీర్ఘకాలంగా 1872 లో ప్రకటించారు. వేరికన్నా పూర్వం ఎమ్. కేశాబాచార్యులు మొట్టమొదట తొలిగా శామంతలమును అనువదించినట్లు, అది 1870 లో ముద్రితమైనట్లు దీర్ఘ నాటకం కూడా కనుబట్టి తెలుస్తోంది. తరువాత 1875 లో పరవస్తు వెంకట రంగారావులు

కాళివాసు లుళిల్లాన శాకుంతలమును ఆంధ్రీకరించి, రెండవ కమల విశాఖ పట్టణం నుండి వెలువడు 'పకలాళి వర్ణన' పత్రక లో ప్రకటించారు. 1876 లో కందుకూరి వీరేశలింగం పంతులు సమగ్రమైన శాకుంతలము వాదము రాజమండ్రి నుండి వెలువడు 'వివేక వర్ణన' పత్రకలో ప్రచురించారు. సంస్కృత నాటకము వాదాలు వచ్చాయి.

వడ్డాది సుబ్బరామయ్య కవి వ్రాసిన వేణీ సుహాగము (1886), చండకౌశిక నాటకము (1900) ల, వావిలాల వాసుదేవ శాస్త్రి ఉత్తర రామ చరిత్ర (1889), సువర్ణ చింతరావు మల్లా రాష్ట్రం (1890), ఆరుపతి వెంకట కవుల మృత్యు కటకము (1890 కి పూర్వమే), మల్లా రాష్ట్ర సము (1908) ల, వేదం వెంకట రాయ శాస్త్రి నాగావందము (1891), వాసు శ్రీరాములు 1902 లో వ్రాసిన సుహాగీర చరిత్ర మాలతీ మాధవములు, మల్లాది సూర్య నారాయణ శాస్త్రి ఉత్తర రామ చరిత్ర (1908) మొదలగు నవి సంస్కృత నాటకము వాదములలో వేర్వేరువనినవి.

సంస్కృత నాటకము వాదంలో వాడు సమకాలికుగా ఆంగ్ల నాటకము వాదము కూడా తెలుసు లో 19 వ శతాబ్దానికి మొదలైంది.

చారిత్రక నాటకాలు - వికాసం (తెలగు)

1886 నుండి తెలగు నాటక చరిత్రలో విశిష్ట దశ తిరంభమైంది. తెలగు నాటకం ఈ దశలో బాగా వ్యాప్తి చెందింది. 1886 లో బళ్ళారిలో ధర్మవరం రామకృష్ణమాచార్యుల దండ్రు ధావయందేకాక, సంపట్టణ, కన్నడ, తండ్రి ధావలందు నాటకమొక రచించిరి. నాట సంఖ్య ముప్పైదికి పైగానున్నది. అత్ర సతీయము (1887), విశాద సారంగ ధరము (1889), సాదుకాపట్టాభిషేకం, చంద్రవళస, మోహినీ రుక్మాంగద, సావిత్రి చిత్రాశ్రీము, ప్రమీలార్జునీయము, వరూధిని, చిరకారి, అజామిళ, పాంచాలీ పరిణయము, ప్రవృద్ధ, ఉషాపరిణయము మొదలైనవి. వీనిలో 13 మాత్రం ముద్రితములైనవి. స్వతంత్ర నాటకాలను వారి నాటకొన్నతని సాధించి 'తండ్రి నాటక వీణా మవలుడు' అను అరుదాన్ని సాధ్యకం గావించు కొన్నారు.

తరువాత చారిత్రక నాటక పితామహులగా వీరుగాంచిన కొలూచలం శ్రీనివాసరావు (1854) పూడ బళ్ళారిలో శ్రాయనాదులై రామకృష్ణమాచార్యులకు పోటీగా నాటక రచన వైరంబింబారు. బళ్ళారిలో 'మనోరమ సభ' అను నాటక సమాజమును స్థాపించి స్వతంత్రమైన

నాటకములను ప్రదర్శింప జేసారు. కొలూచలం నాడు 1905 లో 'నాటి విలాస'మును నాటక ప్రదర్శన కాలము పూడ విల్లింప జేసారు. వీరు వ్రాసిన మొదట నాటకం 'సునందినీ పరిణయం'. దీనికి 'దురాశా భంగము' నామంతరము కలదు. వీరి రామరాజు చరిత్ర గుట మార్పు ప్రదర్శింప బడి అభ్యుదయ నాటకమైనది. పుల్లనా బాండులే, చంద్రగిర్జ భృగదాయము, ప్రభా పాప్యలీయము, మైసూరు రాజ్యము మొదలగునవి వీరి బాధిత్రక నాటకాలు. ఇంకా పౌరాణిక నాటకాలను పూడ రచించారు.

బాధిత్రక నాటకాలలో భర్త వరం, కొలూచలం వార్ల తరువాత వేదం వెంకట రాయ శాస్త్రి ప్రభావగుణి యమము స్వతంత్ర నాటకమును రచించారు. అతని బాధిత్రక నాటకాలు వెలువడినవి. శ్రీవాద కామేశ్వరరావు 'కళాపహాడ' (1931), శ్రీమత్త రాజు సుబ్బారావు 'చుట్ట గుప్త' (1932), మాత రాజు దుర్గా శంకరామాచార్య శంభాజీ నిర్మాణం (1931), శ్రీ సుండిమెడ వెంకట సుబ్బారావు 'శిల్పి రాజ్య పతనము' (1931), కొటమర్తి తన రఘు పతి 'బాహు పతనం' (1935), శ్రీ సుండిమెడ వెంకట సుబ్బారావు 'మేవాడు పతనం' (1935), విశ్వనాథ

సభ్య నారాయణ 'అశూలం' (1937), ముద్రరాజు సుబ్బారావు 'రణ అశ్వ' (1938), వేటూరి వంధ్ర శేఖరం 'కొంచన మూల' (1939) వంటి చారిత్రక నాటకాలు వెలువడ్డాయి.

ఉద్యమ సంబంధి నాటకాలు

జాతీయోద్యమానికి సంబంధించిన నాటకాలు రచించడం 1920 ప్రాంతం నుండి ప్రారంభమైంది. ప్రజలను స్వాతంత్ర్య సమరార్జన పట్ల క్రమశిక్షణ కల్పించుటకు అన్ని నాటకాలూ రచయితలు నాటకాలను రచించారు. అన్ని నాటకాలన్నీనూ దేశ భక్తి ప్రధాన లక్ష్యం. దీనివల్ల రచనలలో ప్రజాభిమతి, దేశభిమతి ఎక్కువగా ఉండేది. ఈ నాటకాలకి ప్రజల నుండి మంచి ధీమా లభించింది. దేశభక్తి పూరితమైన పాత్రులు అన్ని నాటకాలన్నీ రచించబడ్డాయి.

నామ రాజు పుండరీకాష్ట్రుడు 'సవయగా రుభ మమ గాంధీ మహా నయం' (1921), శ్రీహరి కృష్ణమూర్తి శాస్త్రి గాంధీజీ 'విజయ ధ్వజం', యడవల్లి కొటయ్య 'గాంధీయ విజయం' (1946), అల్లూరి నాగి రంగారావు స్వాతంత్ర్య సమరం (1946), జూరీ వెంకట వరసయ్య 'కొంగ్రెసు విజయం' (1946), రాజ రాధాకృష్ణ శర్మ 'జన్మ

భూమి' (1946), ప్రతి గొడుగు రాధువరాజు 'క్లిప్త ఇండియా విస్మయం' (1948), రామచంద్ర కాశ్యప 'నాజీనం' నాటకాలను రచించారు.

ఆంధ్రోద్యమం - నాటకాలు

ఆంధ్రోద్యమాన్ని ప్రేరేపిస్తూ, కావలసిన ఉద్రేకాన్ని, బైట న్నాన్ని కలిగిస్తూ ఆహ్వాన నాటకాలు వెలువడ్డాయి. వీటిలో గ్రంథి వెంకట రాయ గుప్త 'ఆంధ్ర మాత' (1931), జీవభక్తిని ప్రబుధించే నాటకంగా శ్రీ కృపాని హనుమంతరావు ఆంధ్ర పతాకం (1939), విచారకవి 'తెలగు ఉల్లి' (1940) నాటకాలు ముఖ్యమైనవి.

ఆంధ్ర రాష్ట్రం కొసం కష్టాలను లక్ష్యం చేయమంటూ ఆంధ్రులు బీష్ట వహించి కృషి చేయడం ఈ నాటకాలలోని ప్రధాన ఇతి వృత్తం. ఆంధ్ర రాష్ట్రాన్ని సాధించగల మనీ దేశాభివృద్ధి నాటకాలు రచించబడ్డాయి. ఉద్యమానికి బలాన్నిచ్చు ప్రభావితం చేయడంలో నాటక కర్తలు సఫలీకృతులయ్యారు.

చారిత్రక నాటకాలు - వికాసం - హిందీ

హిందీలో నాటక సాహిత్యం 'భారతీందు హరి షుంద్ కాలం నుండి పరిరంభమైంది. భారతీందు

హరి పుండ్ర 'వీక్ జీవి' (1881), త్రివివాస దాస్ 'సంయోగితా
స్వయువక్' (1886), రాధా చరణ్ గోస్వామి 'అమర్ సింహ
రాతౌర్' (1895), రాధాకృష్ణ దాస్ 'మహా రాజా ప్రతాప్'
(1898), బద్ధ బహదూర్ 'ఘోరత్ ఆరట్' (1885), వంటి
చారిత్రక నాటకాలను రచించారు. బయకంకర్ ప్రసాద్
చరిత్రక నాటక రచనలలో శ్రొత్త బిరవడిని సృష్టించారు.
వీరి నాటకాలలో రాజ్యశ్రీ (1915), విశాఖ (1921), అజాత
శత్రు (1922), జనమే బయకా నాగయజ్ఞ (1923), సుంద
సుప్త (1928), చంద్ర సుప్త (1931) ధ్రువ స్వామిని (1933)
ముఖ్యమైనవి.

గోవింద వల్లభ్ పంత్ 'రాజ ముపటల్', హరి
కృష్ణ 'వేమి' రత్న బంధన్ (1934), 'శివ పాదనా' (1937)
'ప్రతి శాద్' (1937), స్వప్న భంగ్ (1940) ఆవళితి (1940)
శతరంజ్ కే శిలాడి (1945), ఉద్ధార్ (1949), లక్ష్మీ
నారాయణ్ మిత్, అశోక్, వీత్ గోవింద దాస్ 'చంద్ర
సుప్త' 'శశి సుప్త' 'అశోక్', 'వేర్ షా', ఉదయ శతర్
భట్, 'విశ్రమాదిత్య' 'శక విజయ' 'ఉపేంద్ర నాథ్' అశక్
'బయ పరాజయ' వృంధావన్ లాక్ వర్మ 'ఝాన్సి కే రాజి'
నాటకాలను రచించారు.

సాక్షాత్తం బ్రాహ్మణి సూర్యం వెలవడిన బాహిర
క నాటకాలలో దేశభక్తి అనే చైతన్యవాహిని యీ క
థలో, సన్నివేశాలలో, సంభాషణలలో బహిరంగంగా, అంత
రంగంగా ప్రవహించింది. ప్రజలను సునీతులను చేసింది. బా
హిరక నాటకాలలో యీ వైఖరి సంఘటనల ఇతి
వృత్తాంతం కలిగిన నాటకాల రచన ఎక్కువగా జరిగింది.

జాతీయోద్ధమం ఒక వైపు ప్రజలను ప్రభా
వితం చేస్తుండగా, మరొక వైపు రచయితలు ఉద్ధమంతా
ప్రత్యక్ష సంబంధం కలిగిన నాటకాలను రచించి ప్రజలను
ప్రభావితం చేశారు. జాతీయ భావ స్ఫూర్తికై నాటకాల
రచిత మయ్యాయి. వీటి ద్వారా జాతీయత, మాతృ నాస్య
విముక్తి, దేశభక్తి భావాలు ప్రజలలో వ్యాపి చేసి సాక్షాత్తం బ్రా
హ్మణి కాథనై బాహ్మణాలనే తపన రచయితలలో కనిపిస్తుంది. ఆ
ఉద్దేశంతోనే ప్రజలను చైతన్యవంతం చేశారు.

ఆంగ్లేయుల దుష్ప్రతిపాలన నుండి విముక్తి
చెందాలని ప్రజలలో చదువు కొన్న నాళ్ళు కొందరు రచయిత
లయ్యారు. అభిమానం భవంగా ఎంతో వైఖరిలు పాటించి
పెట్టిన వీరుల గాథలు వీరి రచనలకు ఇతివృత్తం లయ్యాయి.

చారిత్రక నాటకాలు.

తెలుగు :-

కొలదలం వారి నాటకాలు

- (అ) రామరాజు చరిత్రము
- (ఆ) సుల్తానా బాండు బీ
- (ఇ) ప్రభావంశ్చరియం
- (అ) శ్రీపాద కృష్ణమూర్తి - బాబ్బిలి యుద్ధం
- (ఆ) వేదం వెంకటరాయ శాస్త్రి - బాబ్బిలి యుద్ధం

హిందీ :-

- (అ) వీర వీరి (ఆ) అమర సింహ రాజౌర్ (ఇ) మహారాజా ప్రభావ
- (అ) చంద్రగుప్త (ఆ) ప్రియదర్శి
- (అ) రక్త బంధన్ (ఆ) శివసాధనా (ఇ) ప్రతిభాన్ (ఈ) స్వప్న భంక్ (ఉ) దివ్యుని (ఊ) సతరంజ్ కే బిలాడి
- (ఋ) ఉద్ధర్

ఉద్యమ సంబంధి నాటకాలు

తెలుగు:-

(అ) గాంధీ మహాదాయం (జ) కాంగ్రెసు విజయం

(ఇ) నా దేశం

హిందీ:-

(అ) భారత దుర్దశ (ఆ) భారత జననీ

నవయుగారంభం అను గాంధీ మహాదాయం - భారత దుర్దశ నాటకాల సమగ్ర పరిశీలన

చారిత్రక నాటకాల పరిశీలన.

రామరాజు చరిత్రము:-

కొలాచలం శ్రీనివాసరావు నాటకాలలో ప్రసిద్ధమైనది, వారికి వేరు తెచ్చినది 'రామరాజు చరిత్రము'. శ్రీకృష్ణ దేవరాయల అల్లుడైన రామరాయల చరిత్రను తెలుపు నాటకమిది. 1565 లో తళ్ళికోట యుద్ధంలో రామరాయలు చంపబడ్డ అరునాడ బహమనీ సుల్తానులు విజయనగరము వాస్తవికులు. అందుచేత నాటకమునకు 'విజయనగర వినాశన మయ్య', 'కర్ణాటక రాజ్య వినాశన' మయ్య వేర్లు గలవు. శ్రీనివాసరావుగారి

చరిత్రను రాబర్టు స్మిథ్ షార్ వ్రాసిన 'ఎ ఫర్ గాటెన్ ఎంపైర్' (A forgotten empire) అను బాలిత్రక గ్రంథం నుండి వ్రేళ్ళ రించారు. 1900 లో ఇది ప్రచురితమైంది.⁽¹⁾

అచ్చుర రాయల మరణానంతరం అతని పుత్రుని విష ప్రయోగంతో చంపుట బాలిత్రకం. ఈ చరిత్రకు కొలాచలం వారు కొన్ని కల్పనలు చేశారు. ఇందు పటాజి రుస్తుమ్ షాహ్ అనన్య సామాన్యమైన కల్పన. దీక్షాబీ షాహ్ అ కల్పితమే చేశారు. తన దిక్ఖి వంట సంగీత సభ చేసిన సంగీత పాఠకునకు బహుమతీ సుల్తానులు మూల్యార్హ చెల్లించాలని రామ రాయల పరికిన నాట విజయనగర చిహ్నాన్ని? నాంది యైనది. నాటకుల ప్రధాన షాహ్ పటాజి. ఇతడు రామ రాజు, మహా బూతలకు కరిగిన పుత్రుడు. సర్వ సైన్యాధిపతి. అవతి యుద్ధంలో రామ రాయలను వధిస్తాడు. ఈ విషయమును శ్రీనివాస రావు గారు "రామ రాజు శిరంబు వదిలిన నాడ తని నేనాపడులలో దురక నాడొకడిని యొక చరిత్ర గా

1. ఎక్. గంగప్ప - కొలాచలం శ్రీనివాస రావు - నాటక

రుడు వానినాడు. వాడెవడైనది రాజును జంపుటకు గారణ మేమైవది నేను గల్పించి వానినాడను", అని తెల్పారు. ②

రామరాజు యుద్ధానికి సన్నద్ధుడయ్యే సమయం లో పటానిని సర్వ సైన్యాధి పతిగా చేసి, పటాని పరాక్రమం ప్రదర్శించే సమయమంసన్న మైకదని పటకగా పటాని ప్రభువుని తండ్రిగా భావించి రణరంగ మందు తన శక్తి సామర్థ్యాలను చూపిస్తానని అంటాడు.

“

కలనికి బొచ్చువేళ భటుకలందఱునన్నియుండ వేరెదన్
తెలియనె లేకుమారుడనవయ సర్వము? యుద్ధ భూమిలో
జెలియగ కౌగడా? బుప్పుడు తెల్పగ కేమిప్రయోజనము? లే
కలడ ఊలంతా శాస్త్రము సుఖంబాక సుఖ్యైదు చేకు వచ్చుమే! ”

(పుట - 78)

ఈ నాటకంలో ముగ్ధుల నామ సుత్రం
అలాటిని చెరవట్టి అవమానించు సందర్భంలో తిరుమలం-
ని తమెదు రక్షించుట, అట్లే రామ రాయల మరణానంత

2. ఎన్. గంగప్ప - ఆలంబం (శ్రీనివాసరావు) - నాటక

శాశిత్య సమాంతరము - పుట - 100

రు తురక నేన పట్టణమంతా నానందమున అరుమ లాం-
బము అవమంబించు చుండగా ఆశాజీ ఆమెను రక్షించుట
వంటి సందర్భంలో రచయిత వైపువ్యాన్ని ప్రదర్శించి చక్కగా
అత్రుంబారు. నంటక శిషికి మాత్రమే ఇది సాధ్యమగును.

అంటే ఆనాడు కొందువులు, ముస్లింలు వి
క్రేత లేక తమలు తాము జీవి పోయి ఇతరుల మనలను
ఆక్రమించుట కే విధంగా అవకాశాన్ని దృఢ రచయిత
తెల్పురు. అలాగే అరుమ లాంబ, ఆశాజీల సభ్యతలు
ఉత్తమ శీలతాన్ని అత్రుంబారు. రామ రాజు తమ
జాతికి, స్త్రీలకు అవమానం కలిగించాడని పటాజీ, బ
హుమనీ సుత్రానులు రామ రాజును నిరసించి విజయ నగర
పతనానికి పూను కొన్నారు.

రామ రాజు పటాజీని పుత్ర సమామనిగా
జడరించి, పదవి విచ్చినను అవతికి బహుమనీ సుత్రానుల
తో జరిగిన యుద్ధంలో (అం. 4- 60- 3) రామ రాజును
వధించును. తరువాత తాను జేరిన పాశపాటును అంతం-
చును. మరచిక సంఘర్షణ నమగ్నంబును. ఈ సంఘట
నలు రామ రాజు, పటాజీ పాత్రలను రచయిత బొత్తి
వంటంగా అత్రుంబారు. తాను జేరిన తప్పిదానికి దుఃఖిస్తాడు.

“కమలకు (గావరం చెగయ గప్పగ) మమ్మను మమ్మ గావరే
 యమును ఘోరప్రభ్రమకటా! యెవరించితి పంగ రావణి
 ఘనువకు గారవంబువను గారబయవ గవిసత్తి ప్లామికిన్⁽⁵⁾
 జనకువక య్యో! ఘాటుకుడ సల్పతి వాతత వాతకంబులన్.”

ఇచట పటాణి రాజద్రోహిగా వ్యధ చెం-
 దుడం కన్పిస్తుంది.

ప్రధానకథకు దీటుకం తేకుండా కల్పనలు
 చేసి ఉత్తమమైన బారిప్రక నాటకంగా రామరాజు చరిత్రను
 చిత్రించారు. సమైక్యతను ప్రజాధింపారు.

సుల్తానా బాండుజీ :-

సుల్తానా బాండుజీజీ బారిప్రక నాటకం
 లలా రెండవది. చురుక్కులలా సొప్ప రాజి యను ప్రసిద్ధి
 కెక్కింది. తిహమ్మిడ్ సగర్ రాజ్యాన్ని పాలించింది. తల్లిగోట
 యుద్ధంలా విజయవగర సామ్రాజ్య పతనానికి, రామరాజు
 మరణానికి కారణమైన తిహమ్మిడ్ సగర్, తిహమ్మూర్ రా
 జ్యాలు పతనమైన విధానం ఈ నాటకంలా వర్ణించబడింది.

-
3. ఎఫ్. గంగప్ప - కొలాచలం క్రినివాసరావు - నాటక
 శాస్త్రోత్తర సమాలోచనము - పుట - 240

మొదట బీజాపూర్ ను తరువాత అహమ్మద్ నగర్ ను
బాబుని పశ్చిమ పరిసారంతా సుల్తానా బాండుబీ ప్రభుత్వ
గారంతాది. ప్రజా శ్రేయస్సునై వృద్ధి చేసి పరిణామను
తెచ్చి చేయక శత్రువులతో పోరాడింది.

'సుల్తానా బాండుబీ' వంటకమున అనుమా
న్నగరు రాజ్యానికి, ఢిల్లీ శాదు షాతో జరిగిన యుద్ధంలో
సుల్తానా బాండుబీ కౌర్య సంత్ర మాలను, శాహా సాన్ని రచయిత
చిత్రించారు. బాబుని పశ్చిమ ఇబ్రహీం ఖాన్ షాను
బదులగా బీజాపూరు రాజ్యం చేయుట, అహమ్మద్ నగర్
తో యుద్ధం, అన్నీ జేసుటో చేతుట కలిపి సుల్తానా
బాండుబీని పద వీర్యుడు రాజుగా చేయుటనై పుత్రు పన్ని
న ముత్రా ఖాన్ ఉత్ ముత్, నేనాని ఇల్లా బి ఖాన్ యుద్ధం
లో మరణింపగా ఉత్ నేనాని యాహుల్ అబస్సుజే చంప
బడ్డ తరువాత 'ఆ పుత్రు నెరిగి అన్నీ జేసును పదవి
నుండి తొలగించి సుల్తానా రాజకీయ చతురతను ప్రదర్శిం-
చడం, అన్నీ రాజప్రామాణ్యం సుల్తానా దయతో ఉత్తరాని ప
దవి నుండి తొలగించి, ఇబ్రహీం ఖాన్ షాను రాజ్యాన్ని
అప్పగించి, అమీరుగారు రాజ్యాన్ని రక్షించాలని తలం
చడం కాలా గారాన ఉన్న డాండి యాగో మాయో పాయంతో

తప్పించుకొని జేతభయ్యపై అన్నదే సేసును కలుసుకొని
 సుత్రానాపై ప్రతికూలానికై ధీల్గి పాదుషాపుత్రుని ప్రేరేపిం-
 చడం, అమహాన్నగరుకు, పాదుషా సేనలకు జరిగిన యుద్ధం
 ఈ సుత్రానా బాంధుజీ కైర్త సాహసాలను, తెలివి తేటలను
 ప్రదర్శించి, చివరికి హమీదుదీ బాకుటా పాడవబడి మర-
 నించడం వంటి ఘట్టాలను కౌలాచలం వారు సమర్థవంతంగా
 చాత్రంబారు. బహుశాత్రులను కలిగిన నాటకీయపుత్రుడిది.

ఎన్ ఉత్ ముత్క, ఇల్లాబు ఖాన్, యూసుఫ్
 ల సంభాషణ వల్ల బాంధుజీ కౌర్త సంప్రమాద పులికాయట్టి
 శిశ్టి మాటలలో ఉత్తమ గుణాశుగా, మేలీ తల్పేడా మాట
 లలో రణరంగ భీరగా, సాహసేషురాలిగా, మీర్జా సేనానుల
 సంభాషణలో యుద్ధ వైపుణ్యగా, శత్రు సంహారానికి గాత్రీ
 వాసరావు గారు వర్ణించారు. ④

ఈ నాటకం లో కూడా రచయిత సమైక్యతా
 మాత్రాన్ని పాటించడం, జీవరించడం స్వేచ్ఛాదాయకమని
 వివరించారు. బిక్యట్ లోవిపై అది రాబోయే సతనానికీ

4. ఎన్. గంగప్ప - కౌలాచలం శ్రీనివాసరావు - నాటక

సాహిత్య సమాఖ్యచరణము - పుట - 222

పరాకాష్ఠగా పేరొక్కారు. తనండు రాజకీయాలలో వెలసిన
కుట్రలు, కుయ్యపులు, మోసాలు కళ్ళకి కట్టినట్లు అత్రం-
బారు. రాజకీయ అస్తవ్యస్తము, జీవ దుస్థితిని వర్ణించారు.

అవరికి డాండియాగో, అన్నన్, పిన్ డిమోక్రసీ,
ఇల్లాలు హార్, హమ్మీదులు వారి వారి డెమోక్రసీలకు, దుర్మ-
యాల కమ్యూనిజంగా మరచిపోయారు. భర్త విజయాన్ని రచ-
యిత నిరూపించి . ప్రభావితం చేశారు.

ప్రతాపాక్ష లేయం :-

ప్రతిపక్ష చరిత్ర కావ్యాలలోను, పదలలో
ను ఇతివృత్తంగా వర్ణించిన రచనల బడింది. నాటకంగా
మూడో ఉత్తమంగా పరిగెంప బడింది. అన డాండితే, నివ-
సించ ఇల్లులేక, తిరస్కారాల తమల అలమల అంటూ తు-
రుష్కుల నెదిరించి విజయనివాసాలతో హిందూమత గొ-
ప్ప తనాన్ని బాటిన రాజా ప్రతాప సింహ చరిత్ర యందు
నాటకీకరింప బడింది. జేమ్స్ టాడ్ మహా కయ్యడు వలెన
రాజస్థాన చరిత్రమే జీవితాధారం. ⑤ టాడ్ పండితుడు

5. ఎన్. గంగప్ప - కౌలాచలం శ్రీనివాసరావు - నాటక
సాహిత్య సమాల చనము - పుట - 102

అనుసరించిన చారిత్రక సత్యాలను శ్రీనివాసరావు గారు ప్రే-
కటించారు. 'కౌరవోన్మే సంతమ' యథాను సారంగా
గ్రహించారు.

మహామ్న జీయల శాలనను అంత మొందిం-
చి కొందూ రాజ్యశ్చ సుస్థిరం చేయుట ఇందలి ప్రధా-
నేతిపుత్రం. ఉదయ సింహ మరణించా రాజైన ప్రహపుడు
అప్పరుణా యుద్ధానికి తల సెట్టాడు. హాల్ద్విఘాట్ యుద్ధం
లో ప్రహ పాక్షరుల సేనలకు యుద్ధం జరుగుట భార్య, పిల్ల-
లు, చామ అరణ్యంలో పడుచున్న బాధలను సహింప తేక ప్రహపుడు
రాజీనామ అప్పరుకు తేక వ్రాయుట, ప్రత్రయ కర్తృల మధ్య
భింతుడు ప్రహపవతి, పృథ్వీరాజులు వ్రాసి పంపిన జాబుల
వల్ల, సుతేర సేనుడు భవ వివూఢం కల్గి, తప్పక అప్పరును
జయించునని ప్రహపుడు దృఢ నిశ్చయమొనరించుట, దాని యుద్ధా-
న అప్పరు సేనను జయించి ప్రహపుడు రాజగుట వెనుకైన
భుట్టలన్నీ రచయిత సజీవంగా ఇత్రించారు.

ప్రహ పాక్ష రాయమూ పేరిడుట లోకే కొలా-
చులం వారు ప్రహ పాక్షరులకు సమ వాదనాత్మకవిజ్ఞు కట్టు
తెలుస్తుంది. కాని తుదకు అప్పరుపై విజయం సాధించినవాడు
ప్రహపుడు. నాయకుడైన ప్రహపుడు (మాడవ అంకం -

వార్షిక రంగం) రాజ్యాభిషిక్తుడై మహామృణాళిదులను సహా
రింప, పొందు రాజ్య పువరుడ్లరచి గొంతు పుని చేస్తాడు. భారత
జాతి సమైక్యతను రచయిత సూచించారు.

ప్రళాపాక్ష రాయమన ఉదయసింహు మాటల
లో అక్షర మహా సంతాప సంతాపముడని, ప్రళాపాక్ష సింహ
మనియు, పుణ్య రాజు హైందవ రాజ్యాలలామా రక్షకుడని
పల్లించుటలు నాతి కౌర్య ప్రళాపాట వెల్లడగును. అక్షర
చక్ర వర్తి చీత గొవిందుడు, పరమత సహనం కలవాడైనప్పటికి
స్త్రీ వ్యతిరేక మతం పదనానికి కారణమైంది. 'కౌరవ సంతాప'
లో ప్రళాప వతి పై అభ్యంతరంనాకి పూను కొననా విడిచాడు
లో సమాధానమిస్తుంది. హైందవ స్త్రీల భీరవాన్ని రచయిత
చిత్రించారు.

ప్రళాపాక్ష దేశభక్తి, వీరభావాలను, మహామృ
ణాళి చిత్రించి, బాతిత్రక ప్రభావాన్ని చేశారు.

శ్రీ పాద- వేదం వారి బాబ్బిరి యుద్ధ నాటకాల-

పరిశీలన

బాబ్బిరి యుద్ధం ఆంధ్ర దేశంలో జరిగిన ఒక
బాతిత్రక సంఘటనం. వీరు యుద్ధంలో ప్రముఖ పాత్ర వ
పొందిన పార్శ్వ గోప వారి పాలనాధికారం సురింపి చివరించారు.

అనాట రోజు కాయ పరిస్థితులను తెలిపారు.

బాబ్బరి వారి కథనాన్ని నాటకేతి పుత్రంగా తీసుకున్నారు. వారి కిత్తి బండ్రీ కలను, పొరుగు శాలను బాటారు. ప్రజలలో మాటన బైతవ్యాన్ని కలిగించారు. మాటలు భూమిపై ప్రేమను కలిగించారు. అక్రైత్యత వల్ల కలిగిన వస్త్రాన్ని తెలిపి బిక్షువులతో ఉండమని ప్రభుధించారు. వేదశ్రవణం తలపెట్టే వారికి మర్నీతి తప్పదని హెచ్చరించారు.

రబాయిద వరువురూ బాబ్బరి పొరుగున్న సమానంగా వర్ణించారు. పొర్చుగీసు వారి పట్ల వ్యతిరేక దైహితి, తీవ్రతని తమ శాస్త్రాలలో చూపించారు. విజయనగర రాజు విజయ రామ రాజు బాబ్బరి వారిలో యుద్ధానికి దిగి ఓడిపోయి, పొర్చుగీసు వారిలో చేతులు కత్తి బాబ్బరిపై సగ తొర్చుకొనే ప్రయత్నం చేస్తాడు. దీనిని ఇరువురూ అత్రుంచారు.

యుద్ధానికి ముందు రంగారావు సభ్యులను క్షీణించి పలికిన మాటలు అతని మంత్ర తనాన్ని, శాస్త్ర సూత్రాన్ని చక్కగా తెలియ జేస్తాయి. వేదం వారి సన్నివేశాన్ని చక్కగా అత్రుంచారు.

“వెప్పలవాటి తెచ్చుకు గొడవ పిలిచె మమ్మరంగ
పరుల వల్ల రుచి గన్న పటాలు వైకి డుశ్శరంగ.” (6)

అనే నేయ పాదాలు మునుపు యుద్ధంలా వీరస్వర్గం
అలంకరించిన వీరుల జీవితాంతే వారికి మార్గదర్శనాల
తెలుపు వాయి.

“మూరతి భరి మ్రోగివప్పుడు మేకి యెఱుక గణా!
సుభేద, సుభేద, సుభేదారులకు మాట
సుభము, సుభము, సుభము.” (7)

బాల్మీకి వారి యుద్ధంలా వేరంతే విదర్శనాలు, తిత్తు
విశ్వాసాలకి క్షణంలా.

తాండ్ర పాపాలయమున శక్తి పామయ్యలను పాత్ర
తలంగా, ఎంతో గొప్పగా శ్రీ పాద వారు వర్ణించారు. ఉగ్రమా
త్రియై పాపయ్య వేలాది శత్రువుల తలలను ఉలకల వలె, బాట
ఫలాల వలె వేల లాలస్తా వంటాడు. ఉవిధంగా వేలాదిమంది

6. వి. వెంకట రామ కంత్రి - శ్రీపాద - వేదం వారి బాల్మీకి
యుద్ధ నాటకాలు తులనాత్మక పరిశీలనం. పుట - 93

7. అదే - - - , పుట - 93

తలలను భూమిపై బంచుల్ని పడేట్లు చేస్తానంటాడు. అది శ్రీ సరసింహ రూపాన్ని శ్రీసాదు వారు మూర్తీభవించే నాడు.

“కరవాలంబున వట్టబండలల వేల్గొనేది భారత్ బతక
మర వర్తించున వాడి తాళస్థలమున్ జోకంబడుం జూపునన్
ధర మీడుం బడి బంచులట్ట పడిమిన్ వాటంక యాటంబుగా
చరవేడు దరించు రండు సమదా యంబాలు వాడుండినన్,”⁽⁸⁾

రాజును చంపిన పాపాపూర్వ మెడలో పేసులు వేయబగూ ధరించి శ్రీ సరసింహ స్వామిలా ఉంటాడని వేడు గారు యిచ్చి ద్వారా ఈ పద్యాన్ని చెప్పించి దుష్కర్మాన్ని కన్నులకు కట్టి వట్టు తొలగించారు.

“స్తంభమునుండి పై పులికి, నానపు బేరితి రొప్పుచున్నయా
దంభ పుగాది నాథుని విధంబున తేల్చెడి దుర్మలేష్టుని
పంథిని నేర్చు రుద్రుని నిఘూర్ణన తాండవ చండ
సంధ్ర మారంభము నొంది చూడికి భరంబు నీచడు
మర్త్య మాత్రుడే,”⁽⁹⁾

బొబ్బిలి ప్రజల కౌర్వ ప్రళాపాలను వర్ణించి,

8. శ్రీ సా ది ప్రస్థ మూర్తి గాప్రి - బొబ్బిలి యుద్ధ నాటకం - 1953-పు-24

9. వేడు వెంకట రాయ శాస్త్రి - బొబ్బిలి యుద్ధ నాటకం - పుట - 97

ప్రజలను పుండింప జేసారు.

ఈశెండు నాటకాలలోను పాపయ్య అతివీర భయంకరుడుగా, రాజ్య పరిరక్షకుడుగా, బంధు ప్రేమ పలనాడుగా అత్రుండ బడ్డడు. రాజును అత్ర వధి చేసి సంహరించు తన ప్రతీకార నాంధ్ర కెరవేర్చు కొన్నాడు. నాదరి మల్లమ్మ దినయం తిట్టాడు. అందుకి మెప్పును, అంక ప్రసంసనంకుకొన్నాడు. వీరస్వర్గాన్ని అలంకరించాడు.

ఇందులో మొదట ప్రైల పాత ప్రభుత్వాన్ని దివరించారు. జేన భవిష్యత్తును ఉత్తమ శీల నిర్మాణం ఎంతమూల్యమో తెలియ జేసారు. శ్రీపాదు నారు అనేక బాట్ల 'రంగరాయ చరిత్ర'ను మూల్యకగా తీసికొని కథను వడిపించారు. వేదం నారు ఎక్కువగా బాబ్బరి పాటను మూల్యకగా గ్రహించారు.

రంగారావు, భర్తారావు, వెంగళ రావు, ఇమగంటి వరసారాయుడు, మల్లమ్మ, వెంకట లక్ష్మి మణి మూల్య పాత్రల వారిని శ్రీపాదు, వేదం గార్లు తెలుగు ప్రజల కొరకు నాన్ని, అభిమానాన్ని, మూల్యమానిషట్ల, బాతిషట్ల నాని నాన్ని అత్రుండా ప్రజలలో బాతీయదను కల్పించారు.

చారిత్రక నాటకాలు - హిందీ

జయ శంకర్ ప్రసాద్ 'చంద్రసుప్త' నాటకం లో
మాట భూమి ప్రశంసను సాగు.

మీ మాతృ భూమి పుండ్ల కేట్రలు క్షుణ్ణ శుభ భారతీ

ప్రేయంత్ర హి సముద్వలా పుటంత్ర హి పుటారతీ, ⁽¹⁰⁾

భారత సారవాన్ని, భాగము గర్వంగా కీర్తించారు.

సాహిత్యం లక్ష్యే హిమంలయ శిఖరంపై హుర్బుని ప్రజలను
కర్మనిష్ఠ వ్యక్తులుగా చిత్రించారు.

మధుర మైన మన జీవితం లో అనాదులను భా
తీయడం, జీవిత భక్తి కల్పిస్తుందని, ప్రేమంత్ర హి సమం బలినానానా
కా విధ్య సదానా జీవ సమైక్యతను సూక్ష్మ ప్రభావించారు. మా
ట భూమిని స్తుతించారు. ⁽¹¹⁾

చంద్ర సుప్తాని శాస్త్రాన్ని వర్ణించి, ప్రజలలో జైత
వ్యం కలుగ జేసారు.

సోమంద సుప్త :- జయ శంకర్ ప్రసాద్ 'సోమంద సుప్త' నాటకం
లో జీవితకాలం సర్వశాస్త్రాన్ని అభ్యసించే యోగం ప్రభావించారు.

10. జయ శంకర్ ప్రసాద్ - చంద్రసుప్త, పుట - 194

11. జయ శంకర్ ప్రసాద్ - చంద్రసుప్త, పుట - 100

గుప్త రాజుల వీర బావ్వి, బావ్వి గొల్లించారు. బావ్వియడ
కు సతీవ రూపాన్ని బట్టారు.

భారత దేశ సారాన్ని, గొప్పతనాన్ని వివరిస్తూ
రచయిత భట్టి బావ్వి, పురందరుని వేదాన్ని గొల్లించా
రు. భారతీయ సంస్కృతి పై దేశ సారం బాధ్యత వహించును,
బాధ మూల వీయ సుజాలను బాధ బాధలు పోకరించాలని, ని
బంధం భర్త సత్తా వహించును చక్ర వర్తి భరతావని
లభించు కనుక యని వర్ణించారు. దేశానుసరి ప్రకృతి
చేసింది. (12)

దేశ పూర్వ వైభవాన్ని, పూర్వీకుల బట్టిస్తూ
ని బలవర్తు హిమ్మని బాధిస్తూ, ఎన్ని కష్టాలాభునా చరి-
త గుండె ఉన్నారు. ఎన్నో కష్టాలను, భూకంపాలను
(సమస్యలు) వచ్చుతూ నిర్భయంతో ఎదుర్కొన్నారు. పరతం-
త్రతను వ్యతిరేకించును రచయిత ఉద్బోధించారు. (13)

భారతీయులని నిర్ణీత ప్రైవేట్ కత్తి, సామర్థ్య
లను ప్రదర్శించవలసిన సమయమాసన్న ప్రైవేట్ బాధ్య

12. బయ్యంకర్ ప్రసాద్ - సుందరీ - పుట - 268

13. బయ్యంకర్ ప్రసాద్ - సుందరీ - పుట - 269

లని వివరించారు.

రక్క బంధుక :- ప్రసిద్ధ నాటకమైన దీనిని ప్రేమతో
బాటోయటా భావాన్ని బ్రతించారు. మానవత యొక్క ఉన్నా
త బ్రతాకరణ చేశారు. సంగ్రామ సింగ్ భార్యయైన కర్త
వతి తన బాట విషమ పరిస్థితి చూసి నలుమాయానా
రాభిని సంప్రదించి. రాచి వాదాలా నాక నిరాశ్రయరానైన
నాదరి స్థాయిలు సహాయాన్ని అర్హిస్తుంది. నలుమాయానా
నాదరునిగా తన కర్తవ్యాన్ని సుర్తింబి తీదరిస్తాడు. స్నేహ
పూటాన్ని పాటిస్తాడు. తిరక్క బంధువను మానవతా
బంధంగా భావిస్తాడు.

“ఇంత బన్న నారం నెట్ట నీత్రువును హిదా
ప్రేమ బంధ నాల్గ్ కట్టి ఉంచందని, ఇది తన అప్రస్థమని,
మేనండ్ మహారాజి తనను నాదరునిగా భావించందని, ఇక
మండి పొందూ- ముస్సిం లమధ్య ఇది ఒక దుబారంలా కొన
పాసు తుందని” లింటాడు. (15)

ఈ నాటకం లో ఇతర మహిమలు బాట, మత
క్షణాలను ఎన్నుకొని మానవత ప్రేమను శ్లాఘించడానికీ

పూను కొంటాడు. బాండ్ రూ యొక్క పరిస్థితి చెరిసి పూడా అతని
కి తీవ్రయాన్ని ఇస్తాడు. అతన్ని రక్షించడానికై యుద్ధానికి
సిద్ధ పడతాడు. అలాగే హు మయాన్, విక్రమ సింహ సంభాషణ
ల వల్లగా పూడా ఇదే భావం వ్యక్త మౌతుంది.

సాదరి కర్తవ్యత అతని వేర్పరాదని దేశంలా
ముస్లిం లందరూ ఒకే విధంగా ఉండరని, అందరూ ఒకే పాత పాటు
చేయరని, ముస్లింల పట్ల కొంప తగదని, స్వాధీనం, అస్వాధీనం
ఒకే భావ వ్యక్తితా అని విక్రమ సింహ అంటాడు. దానికి
ప్రత్యక్ష ఉదాహరణ హుమయాన్ కి విక్రమ సింహ అంటా
డు. హుమయాన్ పూరయు దయా సముద్రమని అంటాడు.
హిందూ, ముస్లిం అనేది మరల పరంగా వేరైనా మరలమంలా హిందూ
స్థానానికి చెందిన వాళ్ళ మనోధి సత్యమని చెప్తాడు.

ఈ విధంగా రక్షణ బంధన వల్లగా విభజించే సా
దరి, సాదరి ప్రేమ హిందూ, ముస్లిం ప్రేమగా అననికి హిందూస్థా
ని ప్రేమగా రచయిత బ్రాంబారు.

హనుమయాన్ సంఘాషణల విశ్లేషణనవ
 వ్రేమను ప్రకటించారు. కళ్ళకున్న బంధనాలను తొలగించి
 చూడమని, శత్రువులైనరూ లేరని, తిందురూ పొదురులేనని,
 తిందురూ భగవంతుని బిడ్డలేనని అంటాడు. (17)

రచయిత సాంస్కృతిక వికలాత్వాన్ని ఈ నాటకం
 కంటే సాధించారు. హనుమయాన్, సేనాపతి, కర్తవీతి, జన
 హత్ భాయా సంఘాషణలను ఇది పుష్టమకాచుంది. హిందూ
 ముస్లింల మధ్య ఇంట్రిక సహిష్ణుతను, పరస్పరసహకార భా
 వాన్ని రచయిత ప్రదర్శించారు.

ఈ నాటకం లో హిందూ, ముస్లింల పర్యవాయ
 నాక వ్యక్తిగత శాస్త్రాన్ని, సుఖ ముఖాన్ని, మాంసాహారాన్ని
 దేశ హితంకై లయం చేయాలని రచయిత ఉపదేశించారు.

శ్యామా, మేనాడ్ రంజనశియులపట్ల తర
 స్కార భావంతో ఉండటం చూసి చారణ్ తామెను ప్రభావితం
 చేస్తూ, "మన దేశం సర్వోత్కృష్టమైనదని, వ్యక్తికత్వాదే
 శం గొప్పదని, దేశ రక్షణ పట్ల వ్యక్తిగత శాస్త్రాన్ని విడనా
 డాలని ఈ భాతీయోధ్యమంటే ఎంతోమంది తమ జీవిత-

తాలను కప్పించు అర్పించుచు, అలా అక్కడ చేసిన వారిని
తెచ్చి వేయలేమని, శిష్ట అక్కడ భాషాన్ని అలవరచుకొనాలని"
ప్రభాధిస్తుంది. (18)

జన హక్ భాషా, బాధా సింగ్, అర్జున్ సింగ్
వంటి వాత్రలను ప్రేరణాత్మక వాత్రలగా రచయిత బాధా-
బారు. ఇక్కడ, బారణి మరియు మును మొదలైన వా
త్రల గామ గ్రామాలను విశ్వగా సందేహిస్తూ, దేశమంతా
జాతీయతా భావ ప్రబంధాన్ని చేస్తూ ప్రేరణనిస్తారు.

సింధూ, ముస్లిం విశ్వతన ఉధారంగా చేసు
కొని జాతీయ చేతనను రచయిత కలిగించారు.

శివ సాధనా :- ఈ నాటకంలో హిందూ బాతిత్రక ఇతివృత్తం
ఉధారంగా ప్రసించి జాతీయతను రచయిత తెల్పింది.
నాటకంలో ప్రథమంకంలో ప్రథమ దృశ్యంలో రచయిత శివాజీ
చేత జాతీయతా ఉపన్యాసాన్ని చేయించారు.

తన కిష్ట జీవిత విశ్రేణి లక్ష్యాలను అరచి
కొన్ని స్వచ్ఛంద పేయడం, నాతిస్తూ తాలగించడం, సామాజిక
ధార్మిక చైతన్యాన్ని కలిగించడం అని చెప్తాడు. (19)

18. వారికృష్ణ 'ప్రేమ' - రఘుబంధన్ - ప్రథమంకం - రెండవ దృశ్యం. పు. 17-18

19. వారికృష్ణ 'ప్రేమ' - శివసాధనా - మొదటి అంకం - మొదటి దృశ్యం. పు. 19

చైతన్యశక్తి, స్వేచ్ఛాశక్తి వీలవుచున్నా ఆధు-
 ఎక జాతీయ తిండిభవము, రాజనీతి సంబంధి పరిస్థితుల
 మ ఈ నాటకంలా అత్రుంబారు. అంతేగాక భారత దేశ నా-
 తన వైభవంన్ని, ప్రస్తుత తొట్టవశ్యమ అత్రుంబారు జాతీయ
 లా భావాన్ని కలిగించడానికి రచయిత ప్రయత్నించారు.
 నవంజీ సంఘాసనాల గుడి వ్యక్తమౌతుంది.

జబ్బలముచి ఎదురుగానిలబడ్డ తనకు ఉరి
 కంబలం అమృతంను భారత దేశ దేశావస్థ కల్పిస్తుందని,
 తన చుట్టూ ఉన్న ప్రజలంతా, పైకి బలంతో ఆ బంధ
 విముక్తి చేయాలనే భావాన్ని వ్యక్తం చేస్తాడు. (20)

భారత దేశం నాటిచంద్రాన్ని సాధించాలం-
 టో ప్రజల ఎన్నో బాగాన్ని చేయాలని, నాటిభవితరం
 చేధ భావాత్మకం ఉండే రైతులు, శ్రమజీవులు, మధ్య వర్గాలు
 ల చిందరు కలిసి కృషి చేయాలని, నాటిచంద్రాన్ని సాధించా-
 లంటో సాంస్కృతిక విప్లవ తప్పని సరియని, మంచు, మ-
 స్తిం ల మధ్య సాంస్కృతిక ఏకత్వాన్ని రచయిత సాధించారు.
 ఈ నాటకంలా రచయిత వర్గ భేదాలు, జాతి

భోజనాల పూర్వ సాధనము తివరగఁగూలగా చేయవలయును.
ప్రేమతో ముస్లిం లను బోధ సంపదగా భావించారు. వారలఁ
బాతాయఁగా సూత్ర భావముల వికృత బోధంకరము కృష్ణచేయాలని,
కాని ఈ సాంస్కృతిక తేజాలఁగా విజృంభింపఁగలము, ముస్లిం
విప్రతులను భంగ పరచి యిట్లు ప్రకరింపఁబడుచు నేరారు.

తిత్తు బ్రాహ్మణ భావన స్వాతంత్ర్య సాధనము లు
వార్తముని శివాజీ మూటలము వ్యక్త మకాటుంది. ఒక సైనికుని
వీరత్వం, ఒక భావపుటని తిత్తు బ్రాహ్మణం ఒకటి ఘోరకృతగా సం
ఘటితమై, గణింపఁగాని వింధువులై ఎన్నో ఒక గొప్ప స్వాతంత్ర్య
ప్రయం సంపూర్ణంగా లభిస్తుందని తింటాడు. (21)

ఇట్టి విధంగా జాజియూ ధాటు సాత్ర బ్రాహ్మణ
ల తిమెను తిత్తు బ్రాహ్మణానికి ప్రతి రూపంగా రచయిత బ్రాహ్మ-
ణులు. భర్తకి మూలంగా ఉండి కష్టాల వసుభ విస్తూ, పుత్రుని
బోధ భక్తి ప్రేరితునిగా తీర్చిదిద్దుతుంది. శివాజీ జీవితాన్ని స్వా
తంత్ర్యం కరము పరమ సాధనంగా మారుస్తుంది. తిమెను తన ముఖం
కన్నా బోధ ముఖం. తన కష్టాన్ని నా సహిస్తుంది కాని, బోధ

21. గూరిప్రస్థ 'ప్రేమ' - శివసాధన - చతుర్థాంకం - విడవపుష్కం - పు. 147

దుర్గతిని సహించదు (22)

ఇంకా సురు రామ దాసు, బాబో ప్రభు, బాబాజీ మాన్ సురో మరియు బాబో పాపాకర్ మొదలైన పాత్రల వ్యూహ పోన భక్తి భావాన్ని రచయిత వ్యక్తం చేశారు.

ప్రేమ జోకి భారతీయ సంస్కృతి పట్ల అపార మైన గౌరవం ఉంది. ఇందులో ముసల్మాను పాలకులను విజే గేయులగా భావించి భక్తసాహిబ్ వ్యూహ సంప్రార్థ భారత స్వాతంత్ర్య కోరికను ప్రకటించారు. 'సంప్రార్థ స్వాతంత్ర్యం అనేది జీవిత ప్రియమైనది అయిన బుంటిన్ గాంధీ అవమానానికి మారుగా ఢిల్లీ రాజుని తొలగించడం అవసరమైతే' అంటాడు (23)

ఈ విధంగా ఈ నాటకం జాతీయభావాల పాత్రని పోషిస్తోంది. నాటక కర్త బాలకృష్ణ ప్రభుధం వ్యూహ వర్తమా నాన్ని ప్రభావితం చేసి, వేన ప్రేమ, ప్రేమకృష్ణ ప్రభుధం జాతీయం చేశారు.

ప్రతిశోధ :- ప్రేమ జోకి సంస్కృతి, రాజకీయ జైత్రం ప్రభావంగా గ్రహించి ఈ నాటకాన్ని రచించారు. భారత జోషా అను

22. పాత్రస్థ ప్రేమ - శివసాధనా, బీబీకాం, విజయ వుక్తం, పుట - 147

23. పాత్రస్థ ప్రేమ - శివసాధనా, పంచమూకం, విజయ వుక్తం, పుట - 165

జోశుగా భావించి దానికి ముస్లింలు అరస్కరిస్తారు.

బంకీరవా మాటలలో ఇది వ్యక్తమౌతుంది.

బుంజోల్ గాండ్ బుంజోలలకీ ఏళ్ళు పమైకది కాదు, జోశమంతా హిందువులది కాదు, ముస్లింలది మాడొనకీ ధేద భూవాలంతా జోశొక్క ముక్కల చేయవద్దని ఏమట్టిలా తాము పుట్టిమో, ఎక్కడైతే జీవిస్తామో, దుజోశ స్త్రోధోకతా ఏషయం తమది కాదుండా తాదా మహాక్ సింహాంతా అంటాడు. (24)

విజయ, బలబీవాక్కి ప్రేమించినప్పటికీ,

జోశం కోసం వింధ్యానానికి జోవి మందిరంలా దుజన్న అవినాహి తగా ఉండి, జోశ లెవ ప్రతాన్న పూమతుంది. తన ప్రేమను జోశం కోసం త్యాగం చేస్తుంది.

ఇదే విధంగా శాణవాద్ ప్రభు మాటలలో జోశాకీ వెల్లడివుతుంది. జోశమంతా శాస్త్రోపద్రవం తా ఎల సిక్స్ సుభదినం వస్తుందనే కాంక్షను వెల్లడిస్తాడు. (25)

జోశ శాస్త్రోపద్రవం జోశ రక్షణ భావాలతో రచయిత ప్రజలకు ప్రేరణనిచ్చారు.

24. శాంప్రద్య ప్రేమి-ప్రతాన్నాద్, మాడవ అంకం, ప్రథమ కృత్యం, పుట - 111

25. శాంప్రద్య ప్రేమి-ప్రతాన్నాద్, రెండవ అంకం, నాగవ కృత్యం, పుట - 10

ఈ నాటకం లో నాయకుడైన శాత్రు శాన్ బుంజేట
లనందరినీ సంఘటిత పరచి ధౌరంగ నేటుని ఎదుర్కొని, దేశ
శ్రాద్ధీనత కొసం ప్రయత్నిస్తాడు. శాత్రుశాన్ ఈ సందర్భంలో
మాట్లాడుతూ, శ్రాద్ధాన్ని వీడి, సమైక్య భావంతో, భారత దేశ నా
స్వతంత్రతను తొలగించమని, దేశం శాస్త్రాచార్యమధ్యవంత వరకు
మన పెళ్ళి ఉన్నా ఇలావ తీదని, కనుక ఎక్కడైతే ప్రజలు సత్య
తేక చూసి ఇన్న మై, మూర్ఖులు వరె ఉంటారో వారందరినీ
సంఘటిత పరచి, శాస్త్రాచార్య చేయమని ప్రయత్నిస్తాడు. ⁽²⁶⁾

ఈ నాటకం లో శాస్త్రాచార్యుడు మరియు దేశభక్తి
సూరిని ప్రరణ ఇవ్వే బడింది. మాట్లాడుతూ మి పట్ల అత్యగ భావాన్ని
వ్యక్తం చేశారు. శ్రీ, పురుష శాత్రుల దేశం పట్ల అంతరీక్ష భావా
న్ని కలిగి ఉండటం నాటకాన్ని వీర రస ప్రధానంగా చేసింది.

ఈ విధంగా ఇందులో దేశ రక్షణ, దేశ ప్రేమ
కొసం సర్వశాస్త్రాన్ని అత్యగం చేయగల ప్రరణను, నాటియతా
భావాన్ని రచయిత వ్యక్త పరచారు.

తేమలు :- ఈ నాటకం లో 'ప్రేమిణీ' ఇతర నాటకాల వరె
దే శాస్త్రాచార్య భావాలతో రచించారు. ఈ నాటక కథా నాయకు.

దైన హమ్మిడ్ నాబాబ్ జోన ప్రేమను వ్యక్తం చేశారు.

తన పిద తండ్రితో జోన పూర్వ వైభవాన్ని సూక్ష్మ చర్చిస్తూ పుట్టినింట్లో జాహ్న్ యొక్క విజయమందుకు అన్ని దినలూ ప్రతిభిషిస్తుందని, దీని శారవమయ పురులతో కలిగి పులకిస్తుందని, తమ పూర్వీకుల రక్తంతో తడిసిన ఈ జన్మ భూమిపై విజృంభింప అధికారం ఎంత మాత్రం సహించరాదని, తన వాణింట్లో జోన భక్తి ఉడుకుతూ పొంసుతుందని నాని ప్రకటించి తరుణం కొసం ఎదురు చూస్తున్నానని" అంటాడు (27)

జోన రక్షణ ఒక వ్యక్తి కర్తవ్యమే కాదని, సంపూర్ణ జీవనానుభవ కర్తవ్యమని, ఈ శాధన కొసం జాతి, మత, పుల పేదలను విన్నవించి ప్రజల చేయాలని రచయిత వేర్కొన్నాడు. ఈ బానాన్ని హమ్మిడ్ మాటలూ వ్యక్తం చేస్తూ ఒకాదూరులంతా ఒక జాతిని, హిందువులంతా ఒక జాతిని - ఇలా ఎవరైనా ఏ జాతి యైనా వాళ్ళంతా విరులని, విరులంతా ఒకే జాతిని, మన జాతి అడవని అంటాడు. (28)

ప్రేమి జీ గాంధీజీ భావాలకు మోడ తన

27. హరిప్రస్థ ప్రేమ - చతుర, ప్రథమాంకం - రెండవ భుక్తి - పుట - 10

28. హరిప్రస్థ ప్రేమ - చతుర, ప్రథమాంకం - నాల్గవ భుక్తి - పుట - 20

నాటకాలలో పాత్రావేశం నిర్వహించారు. గాంధీజీ అహింసా నిర్వాహం
 ౨౩ పాత్రావేశం నిర్వహించారు. రాజకీయాలలో చంద్రకళ మరియు
 మహారాజా దేవర్ సహజంగానే ఇది వ్యక్తమవుతుంది.

రాజకీయాలలో యుద్ధంలో మన మెందుకు విహాయం
 చేయవలసి, వెళ్ళవలసి అని ప్రశ్నించగా, మహారాజా
 సైన్యంలోని జనాభా, కత్తి వంటివైనా చేయడం తమ కర్తవ్య
 మని, ఇట్లు అతనిని, ఇట్లు కత్తిని కలిగి సమైక్యత చెందుకొక
 ట్లు చేయాలని, ఇతరులను హింసించి సామ్రాజ్యం సాం-
 దర్యం, అందువల్లయంగా పాత్రాలను అర్పించి సాధించా-
 లని, హింసా పరిణామం అస్థిరమని, ఇట్లు అతని పరిణామం
 అనిపిస్తుంది. (29)

ఇంతగానూ ఈ నాటకం హిందూ, ముస్లింల విభేద-
 తను హిందూ రచయిత అయినారు. మహారాజా పాత్రావేశం
 ఈ భావాన్ని వ్యక్తం చేశారు. నాటకం ముగిసిన రష్యన్, దేశ-
 ప్రేమ, సమైక్య భావాలతో నిండింది.

ఉద్ఘాట :- ఈ నాటకంలో హిందూ, ముస్లింల విభేద-
 తను హిందూగా, హిందూలు, ముస్లింలుగా నిరూపించబడిన

శాఖిచంద్ర భావాన్ని స్థాపించారు. సమకాలీన పరిస్థితుల రచయితలు ఇతడు అనుమోదించారు.

సుజాన్ సింగ్ మాటలలో ఈ భావాన్ను వ్యక్తం చేస్తూ భావాయులు తమ హద్దులను దాటి మానవతను ఇల్లించాలి, పాఠితోయితను విస్తరించి భావాయితను వెలయాలి, ఇప్పుడు మేనాడు స్థాపించి మైనదా - సంపూర్ణ భారత దేశం స్థాపించి మహిళలకు భారత దేశంలోని ఏమూల పాఠిత్రైవిణ్యం సరిగ్గా విజ్ఞానీయాల హస్తగతం కావాలి, అలాగైతే శాఖిజీవిత దూరమవుతుందని అంటాడు. (30)

ఈ నాటకంలో ప్రముఖ పాత్ర దుర్గా మాటలలో గాంధీజీ త్రావ్వా రచయిత అయినా ఉంటారు. శాఖిచంద్ర ప్రతి వ్యక్తికి జన్మ సిద్ధ అధికారమని, విశాలనాడైతే ప్రజల కష్ట సుఖాలను ప్రభుత్వం ఎవడో, అటువంటి ప్రభుత్వాన్ని వెంటనే తొలగించాలని, అది ప్రజల కర్తవ్యమని, తాము ఏవ్యక్తి కైనా దేశ సంస్కృతికి విరుద్ధం కావాలి సరిగా పాలనకవ్వతగినవలె, మానవత్వం తొలగిన మనుష్యులు బంధువులని' అంటాడు. (31)

30. హరిప్రస్థ శ్రీమ - ఉవాచి, భూతాయాంకం - విదవ కృష్ణం - పుట - 119

31. హరిప్రస్థ శ్రీమ - ఉవాచి, ద్వితాయాంకం - విదవ కృష్ణం - పుట - 62, 63, 64

దుర్గా వ్యక్త పరచిన ఈ భావాలు విదేశీ
వీతి ఉంది. భారత దేశం శాంతిని మైత్రుని కొరుతుందని
తెలుస్తుంది. కానీ సాబ్బిత్ర్య రక్షణ కోసం దేశం ఎప్పుడూ
సిద్ధంగానే ఉంటుందని, ఎవరైనా సాబ్బిత్ర్యాన్ని హరించటా
నికి ప్రయత్నిస్తే సహించదని పేర్కొన్నారు.

ఈ విధంగా ప్రేమ పాతక సంస్కృతి, సంప్ర
దాయాల పట్ల గౌరవ భావాన్ని, దేశ రక్షణ పట్ల అత్యగ్రా
హిణి అభిమానం నాటక రచన చేశారు. హిందూ, ముస్లిం
విశ్వాస పట్ల ఎటువంటి సన్నిహిత్యం. బాటియం భావాన్ని
విశేషంగా ప్రచారం చేశారు.

స్వప్న భంగ :- ఈ నాటకంలో 'ప్రేమితో' వైతక భావాలను
ఉన్నత స్థాయికి తీర్చారు. ధర్మం, జాతి, సంప్రదాయకత
ఇవన్నీ మనస్సులో సమస్తంలా వర్తిస్తూన్నాయని, దీనికి కారణం
వ్యక్తి సాధ్యమని, వ్యక్తులలో సంస్కారాన్ని పెంచవల్సివుంటే సా
ధ్యమని విముక్తి పొందగలడని, దేశ సేవకునే ప్రతిపాదన
గలడని రచయిత వివరించారు. నాటక కథా నాయకునితో
ఈ అభిప్రాయాన్ని వ్యక్త పరచారు.

భారత జాతి ఒకటే సర్వంబు కోవాలని
భారత దేశంలో ముందు దివ్య జాతి వెర్చుడినా తరువాత ఆధునిక-

నిస్తానీ, అరబ్ మరణం చురికి శ్లాగ్ లాజ్యాల విద్వంసం, తమ భయన్ని ప్రచారం చేశాయని, ముసల్మానులు ఆసంతోషం వారినని, కానీ కునాట దేశ సంకట పరిస్థితి కృష్ణా అందరూ జాతి భేదాలను విస్మరించి యాము హిందువులమా? ముస్లిం లమా? అనే విషయం మూవినీ, అందరూ భారత జాతి నార మని భావించి సామర్యత కల సం కృషి చేయాలని అంటాడు⁽³²⁾

జాతి భర్తం కన్నా జాతీయ భావం ఎక్కు వని 'వారా' పాత్ర వారి రచయిత వ్యక్త పరిచారు. ప్రేమి జో వ్యక్త భవం గాంధీజీ జీ ప్రభావితమైంది. అందు వల్ల 'వారా' ను గాంధీజీకి ప్రతి రూపంలా, జీవ అంగంలా అక్షాంలా వర్ణించారు. గాంధీ విశ్వాసం వన సమాజ నిర్మాణానికి ఉప యుక్త మైనదని సుతించారు. వారా పాత్ర జీ సమాజ వాదు లిదర్శాన్ని రచయిత చెప్పించారు. 'నేను భవిష్యత్తు - వేదవాదు, విద్యా వంతుడు, విద్యా వోమడు, పెద్ద-అన్న ఇటువంటి భేదాలను తొలగించి ఒక శాశ్వతమైన మృత్యువు ఎంత దుఃఖ భావ నమో, అట్లే ఒక శాశ్వతమైన భార్య మృత్యువూ అంత దుఃఖ కా రణ మైనదని సుతంప చేస్తానని అంటాడు.⁽³³⁾

32. హరివంశ 'ప్రేమి' - స్వప్న భంగ్

33. హరివంశ 'ప్రేమి' - స్వప్న భంగ్

ఈ విధంగా జడర్న నావాన్ని ప్రచురించు
యవకులను బైటవ్య వంతులుగా చేశారు.

హిందూ, ముస్లిం ఖల్వాత్ వ్యక్తీకరించి
'నాహ'ను మానవతను ప్రతీకగా నిల్పారు. జొరంగ వేలు అధి
య్యారు చరణంబు నాదరులను చంపి, అండ్రియ కారాగారంబు
బంధించి మానవతను కళంకాన్ని చెప్తాడు. మానవత, నావ
వతల మానవిక సంఘర్షణను ప్రేమతో చిత్రించారు. ఈ
జక్ష్మతై నాహ జిత్తు బ్యాగం చేస్తాడు.

'నాహ' బలి నావంబు హిందూ, ముస్లింల
వికమయ్యారని, పరస్పర సహకారంబు నాబిదంబ్రాన్ని నాధిస్తా
రని భారతీయుల స్పృహం ఫలిస్తుందని ప్రేమతో నాతీయత
ను చేతనను కలిగించారు.

శతరంజ్ కే జిలాడి :- బారిష్టర్ ఇబ్రహీమ్ బఖారంగా నా
తీయ భావాలను నాటకంబు చిత్రించారు. హిందూ, ముస్లిం
జక్ష్మతను వర్ణించారు. రత్నసింహ్ మరియు మహబూబ్ మి
త్రబ్బం నాహా తన ఉద్దేశ్యాన్ని నెరవేర్చు కొన్నారు. రత్నసింహ్
ముస్లిం సహపతియైన మహబూబ్ పై విశ్వాసముంచి తన సర్వస్వం
గా భావించి పుత్రుని అతనికి అప్పగిస్తాడు.

ఈ విధంగా మహబూబ్ మరియు రత్నసింహ్

వచ్చిరి భారత సాత్వికులఁ జేరి సూక్ష్మమైన నడిపించుటలకి
రచయిత ప్రయత్నంచారు.

రత్నసింహ్ మాటలలో మమఘ్నలలో పశుత్వా
న్ని తొలగించుకొనాలని, భారతీయుల వీరత్వాన్నింటా ఒకే ఒకట
చేర్చాలని, శాంతి, ప్రేమల భేరి ధ్వని వినించాలని భారత
వేదంలోని అరకాలం నుండి యుద్ధ జాబల రసాల తుందని కళలు,
వ్యవసాయం అడుగుంటాయని, అందువల్ల దేశాన్నింటా ఒకే స
మైత్య సూత్రం క్రింద బంధించే ప్రయత్నం చేయాలనే భావాన్ని
వ్యక్తం చేశాడు. ⁽³⁴⁾

శాన్తి భేరి కౌసం శిల్పి వ్యాగ భావాన్ని అల
వరచుకొనాలని రత్న సింహ్ పాత్ర ద్వారా రచయిత పంకి-
ంచారు. శిల్పి వ్యాగం చేసే వాళ్ళు పరిణామాన్ని గూర్చి అలా
చెప్పరు. యజ్ఞంలో తాము అడుగుతున్నాము. ఈ అడుగు
తొలుత చాగల ద్వారా విశ్వార్థం మరియు నవ జీవనం అనే
వర్షం వస్తుందని, యజ్ఞం తరువాత వచ్చే భస్మం దేశ వాసు
లలో జ్వాలించు శివు తుందని, వీరికి తనాన్ని పోషింతుందని,

34. హరిపుస్తక 'ప్రేమ' - నరసింహ్ కే ఆలాడి - జ్ఞోతియాంకం - నాల్గవ

జీవం మెలక నాలని, లక్ష్య సిద్ధిని పొందాలని రిటైనింగ్ అటాచ్ ⁽³⁵⁾

ఈ విధంగా ఈ నాటకంలా కూడా జీవ ప్రేమ
ను సంప్రదాయ వికలమ చిత్రించి జాతీయ భావాన్ని రచ
యిత వెల్లడించారు.

భారతేందు హరిశ్చంద్ర - నీల్ దేవి

భారత జీవ పరాభవత వల్ల సమాజంలా
పరస్పర జ్యేషాబ, వైషమ్యాల, శామరితవం, క్షయం మొ
దలైవని ఎదుర్కొనవలసివచ్చింది. జీవ వల్ల జీవం పట్ల ప్రేమ, వీరభ్రం,
విద్య, యోగ్యతలు కుంటు పడ్డాయి. ఈ దాష్ట్య పుట్టి నుండి
విముక్తి పొంది, సుఖ విద్ర పోవాలని భారతీయులు కోరుకుం
టున్నారని భావాన్ని 'నీల్ దేవి' లా రచయిత స్పష్టం చేశారు.

"ఇవలెన్ విలెన్ సులక కే హియ థున్ కరి హై .

మూర్ఖతా డుమ్ బారకు పేన్ పసరి హై

విరలా వికలా మమలా మూన్ విదరి హై

అతి ఉత్తమ సుఖే దాసపుట్తి అనుసరి హై" ⁽³⁶⁾

35. ఈ పుష్ప ప్రేమ - శత్రుంగ్ కే శిలాడి - పుటాయాంకు - నాల్గవ పుస్తకం - పు-105

36. శివప్రసాద్ కుమార్ - భారతేందు గ్రంథావళి - ప్రథమ భాగం - పేజీ

వాస్తవ పుత్రులు, సరాభీనతలు ఉన్న భారతీయులను బాదు తిర్చులను, స్వతంత్రులను పురణానురావాలని, వాటికి కార్యాన్ని స్పృహతో తెస్తూ నాటక కర్త దేశస్వాభీనత గొప్ప దేశ నామలను ప్రతిఘటించుచున్నారు.

“థిక్ టక్ కహం నే తక్యో మాయో జవన్ కి బాహై
థిక్ కహం నే ఇక్ మి ఫుల్ సబంధ్ ఇవాహై
ఉమూ బిర్ దర్ నాక్ బింబి మారము థిక్ సంగ్
లక్ పేచికి ఇమూ తక్యో బక్ జీవక్ మురుదుపక్
చక్ మహం నామో తక్యో నాక్ జవన్ కి కహం కిరిధయ్
కహం సత్తె భారత్ జయ భారత్ జయ భారత్ జయ” (37)

భారత దేశ పూర్వ వైభవాన్ని గుర్తు చేస్తూ దేశంలా తిరిగి దిక్కిలి కలకాలాని జయ ధ్వజాన్ని చేస్తూ రచయిత ప్రజలను ప్రభావితం చేశారు.

మహారాణా ప్రటాప్ :- ఈ నాటకంలా సూర్య భారుడు భారత దేశ చుట్టికి సూర్జివ ప్రస్తావన చేస్తాడు. ప్రపంచం పరివర్తన కలమైనదని, బహుశా అంతటా వైభవంతో సంపృక్తత

37. శివప్రసాద్ మిశ్ర రుక్ - భారతీయ గ్రంథాల - ప్రథమ భాగం.

ఋషులతో, కళలతో ఎలసిద్ధిన భారతదేశం ఈనాడు కలగో
వమైనదని, ఆ వైభవం నశించిందని అతిగా పూర్వ వైభవాన్ని తప్పక
వెలకొట్టుకోవాలని బోధిస్తాడు. (38) సూత్రధారులచే రచయిత
జీత పరిస్థితిని చెప్పించారు.

అలాగే రాధాచరణ్ గోస్వామి 'మహారాజా
ప్రభావ్' నాటకంల దౌతభక్తిని వ్యక్తీకరించారు. రాజాప్రభావ్
శాస్త్రభద్రత గోపం వారిలా అభ్యసించి మండ నిర్ణయపడతాడు.

"జన్మతా త్వమే వాత్సవ త్వతా దితవో భాషా,
శాస్త్రభద్రతం బహుయో నవతా శృంగం బాహు" (39)

వారణాసుకు తిల్పం చేసిన సకల వాస్తవ శృంగంల
మండి ఎముకై పొంది, శాస్త్రభద్రతను సాధించాలని అంటాడు.

స్వ దేశ రక్షణ, శాస్త్రచంద్ర భావన రాజాల్
ఎండి ఉన్నాయి. శుభ్రరాజ్ మండి లేకును అందుకొన్న వెంట
కే అతనిగా శాస్త్రభామానం, జీత ప్రేమ ప్రజ్ఞావిహ్వం.

"పరాధీన్ హై కం బాహై జీవా జన్ మాహీ!

కాపకొరై నాపత్వ శృంగంల ఎనపన్ మాహీ!

38. రాధాప్రస్థ వాన్ - మహారాజా ప్రభావ్ - పు - 1-2

39. రాధాచరణ్ గోస్వామి - మహారాజా ప్రభావ్ - పు - 11

ఇక త్వరిత వాసనా పై అపై కత్ కట్ట వరకు పడు
పరభక్తి కి శ్యాభక్తి పని పుష్కలం లే కట్టను" (40)

అపై రోజు వాస్తవ వరకుండా సమావేశము,
క్షణ మైనా శాశ్వతంబ్రహ్మం గా ఉంటే అది స్వర్గ సుఖం కాదు మహా
తర మైనదని ఉద్ఘోషించారు. జీవ వాసులను శాశ్వతంబ్రహ్మ
గులను చేయడానికి రచయిత ప్రయత్నించారు. శాశ్వతంబ్రహ్మ
గాని, పరవశాని అనుభవించమని రచయిత ప్రోత్సహించారు.
అమర సింహ రాజౌక్ :- రచయిత ఈ వాదకులని జీవ కు
ర్జీవము, పరాభవతను వర్ణించారు. వాదకులారా వైఖరి
పరిష్కరణ చేసి స్థిరమైన సూక్ష్మ వ్యక్తం చేస్తూ గానమాలవీస్తారు.

"భారత్ ప్రాపంచిక హయ! హయ! హయ!

భారత్ ప్రాపంచిక రోషం

భారత్ కి వేగ వాస భావ జే భుజానా

జయ భారత్, జయ భారత్, జయ భారత్ నానా" (41)

భారత్ జీవం వందయేళ్ళ ముండా వాస్తవ పాలనలు

40. రాధాప్రస్థ వాచ - మహారాజా ప్రహాష్ - పు - 107

41. రాధాచరణ్ గోస్వామి - అమరసింహ రాజౌక్ - ప్రథమాంకం - ప్రథ.

మస్తి చున్నదని, విలపిస్తున్నదని, ప్రజల చీరతిరగమిడి
జీన మాతను విమర్శిస్తే చేయాలని, జయ గానాన్ని శిలపిండాలు
కోరింబారు.

ఈ నాటకంలా మస్తిని శాపపట చేసి అన్య
వాంఛలపై వ్యతిరేక భావాన్ని వ్యక్తం చేస్తూ అమరసింహుడు
తన మృదయాన్ని మస్తిని బాడ్ శాక్, బేగంబ తిరువుల
తోటి తిరు చుందని, అతాడ్, సోమనాథ్ లను పొందే వరకు
విశ్రమించదని అంటాడు.

సమీక్ష :- తెలుగు సాహితీ సాహిత్యాలలో బాతిత్రక నా
టకాలలో ఉభయ రచయితల బాతిత్రక పురుషుల, బాతి
త్రక గాథల ఇతి పుట్రాలను ప్రధానంగా స్వీకరించి ప్రజలను
లాస్సించే జారు. బాతిత్రక సత్యాలను, సూర్య వైభవాన్ని
పునరుద్ధరింప చేసే ప్రయత్నం చేశారు.

అయితే బాతిత్రక నాటకాలలో రెండు సాహి
త్యాలలోను రచయితల ప్రత్యక్షంగా మస్తిని పాలకులను
క్షిప్తిస్తూ, నిరసిస్తూ రచనలు చేసినా, పరోక్షంగా శాశ్వతం
జిందగియాలను వ్యతిరేకించుటయే. అన్ని నాటకాలలోనూ
పరోక్షంగా జిందగియాలను ఎదుర్కొనడాన్ని రచయితల వివరిం-
చారు. ఈ విధమైన రచనల వల్ల వాళ్ళ ఉద్దేశ్యం సమంజస

మైనదే అయినా చారిత్రక నాటకాల హిందూ, ముస్లింల మధ్య విభేదాలను పెంచాయనే విమర్శకు సురైనాయి.

తెలుగులు కోలాచలం వారు 'రామరాజు చరిత్ర' 'సుల్తానా బాందుబే' 'ప్రభా పాష్టే రోయూల్లా' 'సుల్తానుల పాలనను వ్యతిరేకిస్తూ శైలిపరమ రాజుల వారితో యుద్ధానికి తలపడడం వివరించారు. హిందూ ముస్లిం విభేదం వల్ల వచ్చిన తెలియజేశారు. బాబ్బిలి యుద్ధ నాటకాలలో కూడ శ్రీపాద, నేదు నార్లు ఇదే భావాన్ని వ్యక్తం చేస్తూ క్షిణికుల పాటలన్నీ వర్ణించి ప్రభావించేసారు.

అలాగే హిందీ సాహిత్యంలోనే చారిత్రక ప్రసిద్ధులైన 'చంద్రగుప్త' 'సకందగుప్త' నాటకాల వ్యాసా జయ శంకర్ ప్రసాద్ మాధ్యమాలను ప్రశంసించి, బాబ్బిలి నాటకాలను బిత్రించారు. భారతండు హరిశ్చంద్ర 'నీళ్ల జీవి' నాటకం వ్యాసా సహా భీష్మచను, దాస్త్ర విమర్శిని వర్ణించారు. రాధాచరణ్ దాస్, రాధాచరణ్ గోస్వామి 'మహారాజా ప్రభావ' నాటకాల వ్యాసా జాతీయతను వెల్లడి చేశారు.

హరిప్రస్థ శ్రోమి శేషభక్తిని, జాతీయతను, శాసనాంశ్రయ భావాలను నిధానంగా చేసుకొని తన నాటకాలను రచించారు. ప్రభావాలాదక మైన, జైత్రవ్య వంశ మైన సంభాషణల వ్యాసా చారిత్రక ఇతివృత్తాలలో ప్రజలను స్పృహించి-

చేరి కర్త వ్యవస్థలుబగా చేశారు.

బారిశ్రక్ నాటక సాహిత్యానికి ఇతివృత్తాలన మా తన బారిశ్రక్ ఘట్టాలను విజ్ఞానీయుల ప్రధాన పాత్ర వహించారు. వాళ్ళు పూర్వదేన రాజుల అనైత్యతను విధారంగా తీసికొని భారతదేశ రాజకీయాలను ప్రవేశించారు. అధి కారాన్ని వ్యవస్థాపన చేసి కొన్నారు. ప్రజలపై అధి కారాన్ని ప్రదర్శించారు.

పూర్వదేన రాజుల, ముస్లింల తమల తాము కలసికూచుకొని వేసాన్ని విజ్ఞానీయుల పాట చేరి ఆరాజకీయ రూపంగాలూ తాము వేశించారు. ఇలాంటి అంశాలన్నీ రచయితలు బారిశ్రక్ నాటకాలను కళ్ళకి కట్టి వట్లుగా చాత్రించారు. హిందూ, ముస్లింల అనైత్యత వల్ల పొందిన కుష్ఠావస్థాన్ని వివరించి, ప్రజలను ప్రభావించుట చేశారు.

ఈభయ సాహిత్యాలనుమా ప్రధాన ప్రవృత్తి జాతీయతా ప్రచారమే. రచనా విధానంలూ మార్పునైనా, ప్రజలను ప్రభావితం చేయటంలూ తెండు సాహిత్యాలను నాటకాల ప్రముఖ పాత్రను నిర్వహించాయి. ఈ నాటకాలన్నీ జాతీయోద్ధామనకి నాతి చూపి, ప్రజలను కర్త వ్యవస్థలుబగాదయారు చేయడానికి ఘోషావం చేశాయనే బారిశ్రక్ సభ్యుల తరఫున జరిగిన మైండి.

భారత దుర్దశ-నవయుగారంభమనే గాంధీ మహాదయం
ప్రత్యేక పరిశీలన:-

'గాంధీ మహాదయం' అను ఈ ఉద్యమ నాటకాన్ని ధామ రాజు పుండలీ కాష్ట్రుడు రచించారు. ఇందులో అలక మూర్తి బ్రహ్మచారం పాతించడం, గాంధీజీల ౪౨ వేదాంత ప్రవేశించి ఉద్యమ సారాంశాన్ని వహించి ప్రజలను ప్రభావితం చేయడం ప్రధానాంశం. సులభ లీతలలో సామాన్యులకు సహజం అర్థమయ్యేట్లుగా, ప్రజాధన కరిగించేట్లుగా రచయిత ఈ నాటకాన్ని రచించారు.

నాటక చరిత్రంభంలో ఒక దేశ భక్తుడు వచ్చి దేశ సేవకునిగా భారత దేశ కుస్థితిని సూక్ష్మ వివరిస్తాడు.

"ధన ఖాత్రముల రానియను పేరుగోల్పాలు

బీదత్వ సుందెడి దేశమయ్యె !

బలపరాక్రముల నిలయమో దేశము

పిరికి పండుకిష్ట పుణ్యేయయ్యె !

పరమభక్తులకు స్థావర మైన వరభూమి

జైవున దలచు దేశమయ్యె !

దేశ దేశములకు చెన్ను జూపెడి భూమి

పాటి వారల కొరతలు వడియె !

రాజ రాజరాజి రాజుల రాజ్య భూమి

నాస్తి వృత్తికి నిలయమా నాస్తియజ్ఞో

నమోనా! యువనాటి శత్రువల హైందవము

హస్తీ మత్తగొంతురం ఒకనట్టు నాదె (42)

భారత దేశ దీనావధాను కళ్యాణ కట్టివట్టుగా
రచయిత ఇత్రుంబారు. కానీ అలర్ నాయకత్వంలో ప్రజల
చైతన్యం కలుగుతుందనుకునే దరుణుల దయన అనాథాగృహి
గుర వూడెం బాధాకరమైన విషయంగా దేశ సేవకుడు అంటాడు.

ప్రజలలో రాజకీయ చైతన్యాన్ని, దేశభక్తిని
కలిగించే ప్రయత్నాన్ని పొందిన భారతండు హరిశ్చంద్ర తన
రచనలలో చేశారు. దేశ వాసుల దుర్బలతను చూడొప్పించారు.
కొందరు చారిత్రిక నాటకాలను రచించి ప్రజలలో ప్రజాప్రతి-
ష్ఠను కట్టగ జేశారు. జాతీయతా భావ వికాసానికి సంబంధిం-
తన మొదటి నాటకం భారతండు రచించిన 'భారత దుర్బలత'.
ఇందులో భారత దేశ పూర్వ చైతన్యాన్ని, ప్రస్తుత దుస్థితిని
వర్ణించారు.

సలకే సహితే జేహి ఈశ్వర భవబంధిని ॥

సలకే సహితే జేహి సభ్యే విధానా భవని ॥

సలకే సహిత జూరూప్ రంగ రన్ భవని ॥

సలకే జిభే నాయా సరత్ లభాయా ,

హ, హ భారత్ దుర్దశా న జేహి జాయా॥ (43)

పూర్వమున్న సంపద, శౌర్యము గాని, సభ్యత
శౌరవాలము, శత్రుత్వము తని శూరత్వము గాని, విభేద భావాలు
తని యాన్ని గాని, విద్య సలబుగాని ప్రస్తుతం జీవించడానికి
పూజ తగదని భారత దేశం అంతటా దుర్దశను చెబుకొందుని
వర్ణించారు. పూర్వ వైభవాన్ని ప్రతిష్ఠించుమని ప్రజలను
ఉద్బుధించారు.

భారత దేశం వైభవ కాలంలా సమున్నతంగా
వెలుగొందిందని అటువంటిది ఇప్పుడు వైఖరి, సామాజిక, రాజ
కీయ పరిస్థితుల కారణంగా సరాసరినీడనే శాసనాల బ్రతుకొని
దయ నాయుంగా ఉందని వివరించారు. ప్రపంచానికి తలమానిక
మైన భారత దేశం విషాదస్థితిలో ఉన్నదని వివరించి వ్యక్తంచేశారు.
'గంధీ మహాదయం' లా ధర్మ సంస్థాపన కొసం

భగవదావిష్కాపం జరుగుచుండి కనుక ఇచ్చితిమూంకంటా జేవు
 టు తామ దశావతారముల నెల్ల యాత్మా వివిధంగా రక్షించినట్టి
 వివరిస్తూ, ఈనాడు దేశాంతర్జాతీయ దుర్గతి విర్బుడిందని దానిని నా
 తిండుటకై గాంధీ అవతారాన్ని ధరించి భూతాకాశి వెళ్ళా
 లని భావిస్తాడు.

"కరియగులున జల్లింపవలయునొక
 కరికికై కొన్ని రూపంబుల వెలంగ
 అందు ప్రథమంకంగా అలక్ నైతియొక
 గాంధీగావలె ధర్మంబు నాడుకొరకు" (44)

ఇందు ఏమి నొకండు అవతారముల నారు
 తమ రూపాలు బానియ తన వట్టను రాగానీ నాతి వర్తమానో
 యొక పాలనాధికారమిచ్చు మహాసభ నేర్పడుచేసి, ఆ సభకు
 అద్రక్షనానిగా జేవుడు, మిగిలిన వాళ్ళు సభ్యులుగా ఉంటారని
 భావిస్తూ జేవుడు సభకు వెళ్తాడు.

సభలు క్రైస్తవ మూర్తి, మహమ్మదు మూర్తి, నా
 ర సింహుడు, మల్లార్చన తారుడు, ప్రియ్యుడు, రాముడు, పరమ
 రాముడు, బుద్ధుడు అందురూ భారత వేద కుస్థితిని సూర్తి

జోవుని ప్రశ్నల వేస్తారు. బుద్ధుడు జేసెంటా సచ్చం, అహింస,
ధర్మాల నశంబాయని ఆపేదన వ్యక్తం చేస్తాడు.

"తతాయుగం బున ఏ పాప కర్మ మిక్కో
మరితరి అహింస పరమ ధర్మంబటంచు
మాధిమడుల రూరంగములను వేరి
వేస వేళ శాసముల బోలు వెరువత్తిరి
ఇట్లు వర్తింప కారణ మేమి జెప్పమా" (45)

వీరందరి ప్రశ్నలకు సమాధానమును చెప్తు జోవు
డు ధర్మచక్రం సక్రమమైన మాన్యన ఆరగాలని, ఒక్కొక్కప్పుడు
అది వారిదప్పితో సరియైన మార్గంలా పెట్టడం ధర్మమని, రాష్ట్ర
సచ్చం ప్రబల తున్న భారత దేశంలా ధర్మన్ని ఎల్లదానికి
అలక్ష్యం వై ఉత్పలించానని, కైవల్యక్తి, పూర్వోపాసకము నందుభి
మానము, ధర్మ వర్తనము బాల వరకు పువర్తితమైనవని, రామ
న్న అవతారమున భారత దేశ ఆవృత్తిని వ్యాపింప చేస్తానని
వివరిస్తాడు.

ఈ విధమైన ప్రబంధం వల్ల ప్రజలలో శా
తంశ్రుం పట్ల ఆసక్తి, సమైక్య భావాన్ని, గీత వైభవాన్ని పున

దుర్గతింబాలనో జాస్తి అని రచయిత తెలిగించారు.

కృష్ణుడు మాట్లాడుతూ పాపం మీరినదని, ప్రపంచమున దైవభక్తి వశించునది సవిశ్రాంతిచేత కానరాదని, స్వతంత్ర సుఖమును మాట నాపమై పరిణమించునది వేదము వ్యక్తం చేస్తాడు.

భారతందు తన నాటకంలో మహాపురుషుల మరియు వీరుల ప్రరణాత్మకమైన చరిత్రలను, నాళ్ళ గొప్పతనాన్ని వర్ణించడం ద్వారా భారతీయులలో వేదభక్తిని, జాతిపట్ల సారనాన్ని, స్వచ్ఛమైన జాతీయతా భావాన్ని జాస్తి అంటుంటారు. అన్యాయంగా, అన్యాయాలవల్ల పంపిణీ పాలనకి లోబడిన భారత వేదానికి ఆ అభిగతి నుండి విముక్తి కలగాలని రచయిత కాంక్షించారు.

రామకృష్ణుడు, భాజ, బలి, కర్మ, యజ్ఞశ్రుతిల పరాక్రమాలు ఎక్కడికీ వెళ్ళాయని, చంద్రునివై, బాణాశ్రుతిల నీతి దర్శన వివేచన వేదాని, ఆశ్చర్యకరమంతా వశించునది ఆశ్చర్యభవ, బలసంపదల మరుసవడిన బెత్తనలై ఉన్నాయని అరిగి దానిని పునరుద్ధరించుకోవాలని రచయిత తన తొలికథను వ్యక్తం చేశారు. (46)

నాటి తుల్యోద్భవ కాలం లోని భారత దేశ దుష్టత
ను యథావధంగా భారతండు బ్రతంబారు. సగం శ్రీ సైవ భార
ణ, సగం మహమ్మదీయుల భారణ మొదలైన వంటి అభిభార
దేశ దుష్టతని, నాతిర్యాన్ని వర్ణించారు. ఈ విధంగా దేశ స్థితిగ
తులను ప్రజలను తెలియ జేసి వారిని జాగృతం చేయడానికి
హామ కొన్నారు.

నామరాజు పుండలీ కాష్ట్రుడు భారతమూడవ
రా భారత దేశ సోదస్థితిని బ్రతంపజేశారు. వందల యేండ్ల
మండి భార తోడుల బాప్త పాలనల మస్సు తున్నారని, తనదనువు
దుర్బలంతా తడిసినదని, సుఖాన్ని చవి చూసి ఎన్నో దుఃఖాలన్నీనని,
గొప్ప గొప్ప మునుల, చక్రవర్తుల, భక్తుల, పతివ్రతలకే కాక,
చంద్ర సుప్రీడు, అశోకుడు వంటి సత్పురుషులను పొందిన తనకు
ఈ దీనత్వం భరింప శక్యం కామన్నదని వ్రుదయ వివారకంగా వివ
రించును.

ప్రశ్నల నారకు భక్తగ్ర గణ్యుల

వ్యాస వాల్మీకి కాది పరమమునుల

వీణంబ నేయుండు భీష్మ భీమార్జున

రాధేయుడాదిగా యోధ జనుల

నలహరిక్షుండుల అలరామ పృథ్వీల

ధర్మ వందను డాడి ధర్మపతుల

పాపియ, పాపియ చంద్ర మతో బీర

లల యరుంధేతి వమయంతి మేధల

గాగల పతివ్రతా రీత్య గణము, వీరప

చంద్రగుప్త డాడి సత్పుతులను

వేటి అలప గాంధులబాట మేధులు

బడివినది నాదు వజ్ర గర్భంబు వేడు

జీవత్ సందు బెట్టులు వేవ జెప్పును" (47)

కొంగ్లేయుల కిరాడ కాలను, ముచ్చేర్చలను, హిందూ, ముస్లిం ల లిసైక్రతను చూస్తూ జీవభృవంబాడ నానానా ముఖించును.

"నా సుతులగాన భీరులవంగ బరుసు

జనుల పంజాబు సుతుల నాకమల యెరుట

జంపి రక్త మాంసముల్ నింపునపుడు

నాబ్రతుడు పాడుగాను, మకావంబు వాల్చి

వివిధ యూరక చూచుచుంటి మహాత్మా

అశ్రుకణముల తడియింక నారతేదు

బ్రహ్మ యుంటి జీవభృవంబు నసెచు" (48)

47. నామ రాజు పుండరీకాష్టకం - గాంధీ మహాదేయం - పు - 28

48. నామ రాజు పుండరీకాష్టకం - గాంధీ మహాదేయం - పు - 28

హిందువులను, మహమ్మదీయులను కండ్ల
యలు విడదీసి ఇక్కట్లను కలిగించడం చూచి నేను అనాథ
వలె గుండెలెరుచు చేచితిని తపించుచు యీ శాపం బ్రతుకింక
యెన్ని వాళ్ళు అనుభవింపంగ గలవయ్య దుకఘమూర్తి" (49)
దుఃఖాతి నయంబు పొందును.

భారతమాత ఎన్న పొన్న ఎన్న సభ్యులందరూ
దేవుని ధర్మావతారమును భరించమని వేడుకొంటారు. అప్పుడు
దేవుడు అహింసా ధర్మాన్ని లోకమంతా వ్యాపింపజేయుటకు,
ఆ ధర్మానుసారము వర్తించుటకు మూలాధారమైన తిట్టకత్తిని
వెలకొల్పుటకు గాంధీ రూపమున వెళ్ళుచున్నానని, తద్వారా
బర్లండు దేశం, తుర్కీ దేశం ముఖ్యంగా భారత దేశం ముక్తి పొం-
దునని పలుకును. భారత మాతను పీచాక్షును.

'భారత మర్దన' లు చేయి అందించి ఎవరూ
తనని తిడు కొనే వాళ్ళు లేరని, ఇరవై కోట్ల మంది ప్రజలున్నప్పుడ
కి చాచు అనాథగానే ఉన్నానని, తన దుఃఖాన్ని తలకించేవాళ్ళు లేర
ని, దినదినము తన పరిస్థితి ద్విజా దశకు చేరుతుందని, తనని
విధి దుఃఖ పాగరంలా ముంచినదని విలపిస్తుంది. భారత మాత

కరుణావంశము అత్రుండు నిమిత్తము చేయమని రచయిత
అని జూపుచు చేశారు. (50)

నాటక కృతీయూంకంలు కన్నాంబులలోని అసహాయ
శ్లోకం వర్ణించారు. పరస్పర కలహాలు, కైశమ్యాల, అనాధ్యక్షం,
పన్నుల సురింక భారతీయులలో ప్రేమ భావాలు మరియు వికల్ప
భావాలు నశించాయని వికల్ప భావనే తనముడు ఇక వేళ్ళాడక
భావనను బాన్పి తేదని వివరించారు.

దేశ దుశ్శీలం అత్రుంబడ మే ఈ నాటక కర్తల
లక్ష్యం కాదు. ఈ అత్రుం బానిస ప్రజలలో బైతన్యాన్ని కలిగి-
చడం ప్రధానాశయం. సామంతి తనంతా వ్యవహరించరాదని భార
తీయులను వ్యంసం గా పెంజుతీస్తూ రచయిత ఉపమానాలతో
కడుపు నింపక ఏని చేయమని ప్రబంధించారు. (51)

'శాంతిమహాదయం' లో జీవ హింసయు, దౌర్జ
న్య వర్తనమును పూర్తిగా నశించి తేదని, అందువల్లనే జర్మనీయుం-
డు 'కైజర్' రట్టి తిశాపాత్రుడయ్యెనని, ఇక సర్వవిధముల దౌర్జ
న్యాన్ని రూపుమాపి, సకల సాధకమైన శాంతి మార్గాన

50. శివప్రసాద్ మిత్రుడు - భారతీయగ్రంథావళి - ప్రథమ భాగం - భారతదేశ - పు - 135.

51. శివప్రసాద్ మిత్రుడు - భారతీయగ్రంథావళి - ప్రథమ భాగం - భారతదేశ - పు - 139-140

లొక మంటా నడచునట్లు చేయవలెనని వేస్తూ శాస్త్ర వ్యాసా రచ
యిత ఉద్ఘోషించారు. (52)

సవయ గారంభమను ష్టితాయాంకమున తిలక్
మరణమును, ష్టితాయాంకమున గాంధీజీ ప్రవేశాన్ని, గాంధీజీ
నివృత్తింప ప్రబంధాన్ని రచయిత ప్రదర్శింప జేశారు.

తిలక్ వైవసభకు చేరుకొంటాడు. తరువాత
గాంధీజీ అవతరించి బయట వేరటాడు. వోవగరామంబా
జాత్ర మద భేదాలు వేకుండా అహింస, శాంతి, సామ్రాజ్యలను
వేసంటూ నెలకొల్పమని గాంధీజీకి విన్నవించారు. భారత మాద
దురిగాన్ని పోగొట్టమని చెప్తారు.

అరవిందు స్నేహితులను మాట్లాడి మంట
లలా శాస్త్ర చంద్ర కౌంట్లను రచయిత వెలిబుచ్చారు. అరవిందరావు
"జోశానికొమండీ, పరసురాముల వారు అవతారంలా ఉండగానే
రాముల వారు పుట్టి యున్నట్లు మళ్ళీ మహాత్ముడు పుట్టి యున్నాడు.
ఆ మహామహాత్ముడు అవతారం వారింతా మరలా ఇలా ప్రవ
శించాడు" అంటాడు. (53)

52. దామరాజు పుండలీ కౌంట్ల - గాంధీ మహాదేయం - పు - 30-31

53. దామరాజు పుండలీ కౌంట్ల - గాంధీ మహాదేయం - పు - 51

భారతమాత ఆలక్ మరణానికి విలపించి,
అరిగి గాంధీజీని గాంధీ సంజీవిని, భారత దేశం త్వరగా
స్వతంత్ర మగునని, గాంధీజీని దర్శించమని గాంధీనవయుగా
రంగ మైనదని దేశాన్ని శ్రావ్య మార్గాన నడిపి, సత్యాహింసలతో
నాటి తంత్రాన్ని నాశించునని ప్రజలను ప్రభావితం చేస్తుంది.

అరవింద్ కు స్పృహ రావ్ గాంధీజీ చరిత్రామృత
తాన్ని వివరిస్తూ కవియుగాన భారత దేశ కు స్థానిక రూపుమా
పి హైందవ జాతిని నిలబెట్టుటకు గాంధీ మహాత్ముడు కృషిచె
నని ప్రజానాయకంగా కీర్తించును.

"గాంధీ మహాత్ముడి కవి యుగాన కురంతము రూపుమాపి, మూ
ణాంధుల మేలికొట్టుచు కురొత్తుల బెంపుచు భారతీయ మా
తకే ధీర తపనెత్త వరహారము దాఖ్యే, వేదయుల, గా
ఠాంధ్రము బావి వెల్లవిడు హైందవ పుత్రుల కార్తవీర్యము" (54)

'భారత కుర్బన'లు ఆంగ్లేయుల దాఖ్యే కొన్ని
సంఖ్యలను భారతీయులు పొందినా భారత దేశ సంపదంతా
విదేశాలకు తరలించ బడటం భారతీయుల హింసాత్మక పోరాటం.
దేశంలా ధైర్యం సంభవించి ప్రజలు ఆర్థిక ఇబ్బందులను

లైపేషుడు కూడ అండ్లయుల ప్రజలపై పన్నుల భారాన్ని వేయడం అమామషంగా రచయిత భావించారు. అండ్లయుల మన ప్రజల్ని ఇక్కడ అత్రంబారు.

. ఏదేనీ మోజుల పడి తమను తామే మరలన భారతీయులను తిట్లు స్తుతించి, స్పృహశూన్యంగా, స్వదేశీ వస్తువుల భారణ, తరచున, స్థానికతలపట్ల, స్వభాష పట్ల అసక్తి కలిగించడానికి దేశభక్తిని కలిగించడానికి అనాటి రచయితలు ప్రాముఖ్యులు.

భారత దుర్దశలు రచయిత కొన్ని జాతీయ ప్రణాళికలను, తిరస్కారంగా సూచించారు. ఇందులు విద్యార్థుల, కమిటీ సేవలు, సమావేశాలు, వారాపత్రాల, సభల నిర్వహణ, స్పృహశీల ప్రభుభారణ, స్పృహశీల వస్త్రాల తయారీ మున్నగునవి నిర్బాహింపబడాలని భారతీయుల విధ్యమనేర్చి, కళలవభ్యసించి, వాస్తవిక ఉన్నతిని సాధించి దేశ శిష్టత్యాన్ని పెంచాలని రచయిత కాంక్షించారు. (55)

'భారత దుర్దశ' జాతీయతా భావానికి సంబంధించిన ప్రథమ నాటకంగా భావించ బడుతుంది. ఇందుల సరిక మూలంగా దేశభావపుణ్ణి కోసం నాటక పదే వ్రేస్తూ లంటా టక సమావే

వేశాన్ని విప్పిపట్టు చేసి ప్రజలలో భాగ్యం కోసం ప్రయత్నం చేస్తారు. దేశంలో దాస్యం వ్యాపించింది. దేశంలో పరిపాలనా వ్యవస్థ మూల్యము రేపాయితా భావించారు.

భారతీయుడు హరిశ్చంద్ర దేశ ప్రభువును, భక్తి యథావధానంగా అభ్యర్థించారు. భారతీయుడు కాలంలో కష్టాలను దూరంగా వేశాన్ని వెళ్లి విరిచింది. భారత దేశ ఉన్నత కోసం సభ్యులందరూ కలిసి ఒక సమావేశాన్ని నిర్వహిస్తారు. దేశాన్ని విముక్తి చేయడానికి వచ్చే కష్టాలను ఎదుర్కొనడానికి మార్గాలను, విధానాలను ప్రకటించమని కోరారు. దేశాన్ని రక్షించడం చేయ కర్తవ్యంగా భావిస్తారు. (56)

అదే విధంగా 'గాంధీ మహాదేవుడు' లా భారత దేశ దుర్భేదాలు పాటుగా, నవయుగారంభానికి నాంది పలికి గాంధీజీ నిర్ణయించాలను ప్రచారం చేసి, జాతీయోత్సాహాన్ని చేసి, ప్రజలలో రాజకీయ జైత్రయాన్ని కలిగించారు. ఈనాటికం ఉద్యమంలో రాజకీయ సందర్భాన్ని కలిగించింది. (అంతా ప్రభుత్వం ఈనాటిక ప్రభులను ముందలను నివారించేందుకు జరిగిందని రేపాయితాస్పృహగా చెప్పు కొన్నారు. (అంతా పలుకు)

ఈ విధంగా ప్రజలను స్వాతంత్ర్యమును బాగా
చేయడంలా, రాజకీయ స్పృహను కలిగించి పైతన్యాలను
చేయడంలా రచయిత విరువురి ప్రజా ఫలించునదే కావాలి.

ఇతర నాటకాలు

కాంగ్రెసు విజయము

తెలుగు:- ఈ నాటకమును జూన్ 1 వేంకట నరసయ్య,
ఘోషపాళ వేంకట సుబ్రహ్మణ్యం రచించారు. వీరు స్వాతంత్ర్య-
ప్రభుత్వాలాభులు. నిరంకుశ చరిత్రలు.

ఈ నాటక మందు 60 యేళ్ళ కాంగ్రెసు చరిత్ర
సంగ్రహంగా రచించ బడ్డది. ప్రతి రంగం సంవత్సరంలా చూప
బడింది. 1. సంస్కరణాంకము (1885-1929) 2. సంస్కార స్వ
రాజ్యాంకము (1930-1940). 3. ప్రజా విప్లవాంకము. (1940)

ప్రథమ రంగంలో రష్యనులు మంచూరియాపై
యుద్ధానికి రావడాన్ని జవహర్ లాల్ నెహ్రూ బ్రూన్స్ లా చర్చి
స్తారు. నెహ్రూ చదువునకి ఇంగ్లండు చేరానికొనుట, లండన్ లో
లాన్సెట్ లో డిస్క ప్రభుత్వం వల్ల టాము ఎదు కొంటున్న కష్టాలను
వివరిస్తారు.

మూడవ రంగమున హిందూ భవనాధ్యక్షుల

కమల స్వాతంత్ర్యము నొందినది సాక్షి సాటి విరి తిరు వంట
భార్య లభించి నందుకు జనహర్ సంతోషిస్తాడు.

భారత జాతికి ముక్తి తనా?

బావిసత్తామిక్ తాలగగ బావా

మక విక సంతతి శాఖల మొదల

విక విక స్వేచ్ఛల విట్టివేసు లోతి

సకల విధముల స్వాతంత్ర్యములు

ఇక విజయం చెప్పితి కలకునా || 'భారత' || (57)

జనహర్, కమలల సంభాషణలో అనిబింబం
స్థాపించిన మం దూర ఉద్వేగమున్న సరికి చెప్పిస్తాడు. జన
హర్ సాధరి యైన విజయ లక్ష్యం పరపాలనా దుస్థితిని విన రిస్తాడు.

"జనహర్: ఈ పర పాలనా ఫలితంగా మన

క్షేత్రముల జాతిని, విజ్ఞానమును, పూర్వపు కౌన్సెల్లమును మఱి
బరి. ఇట్టి లోతి యందు జాతీయతను పునః ప్రతిష్ఠించుట
యెదులా! ఇదియే నా మృదయమున నెల్లప్పుడూ ఉపేక్షన గలి
గించు చున్నది" తిరుటాడు. (58)

57. బాప్తి వెంకట వరదయ్య, ధూళిపాళ వెంకటసుబ్రహ్మణ్యం, కాంగ్రెసు విజయం - పుట - 9

58. బాప్తి వెంకట వరదయ్య, ధూళిపాళ వెంకటసుబ్రహ్మణ్యం, కాంగ్రెసు విజయం, పుట - 11.

నాల్గవ రంగంలో ప్రకాశం పండుల బాణాయోధ్యు
 ధను చేస్తారు. గాంధీజీని ప్రశంసిస్తారు. సేనాసభ్యుల అపరాధ
 తారమే గాంధీజీగారి భూమిస్తారు. వెంకట్రా, బిలిసాహెబ్ లను
 స్పృశేన యోధ్య శత్రువులను తెలియ చేస్తారు. గాంధీజీ సురింత
 వివరిస్తారు. పంజాబు దురు బాని కరుణారసపూరితంగా వర్ణిస్తారు.

"గర్భిణి స్త్రీలను కంఠంబును మాని

తాత్ర వధులను తీరి తిట్టినారు.

పరి తిట్టలను సూడ పటరకంబుల నాను

మరకట మరకట చేరి మురిసినారు

అంభ పృథ్విదుల వంగ విశోమల

జండు సంతత నొకె చంపినారు

లాటెల కట్టుల నొడుగొడి పుష్పము

సంధ్య బారుల సూడ సుప్తినారు

చుట్టు గొడల మధ్యను బుట్టు వైత

నకుల పరికిరి రక్తంబు వడిపినారు

అకట ! డెవ్వరు పంజాబ హత్యలన్ని

మరుసగా వేరు మరొకలాన మమలువెవరు" (59)

స్పృశేన యోధ్య మూర్ఖ వివరిస్తూ దేశమంతటా

వేల, లక్షల సంపాదించే వాళ్ళంతా మహాత్ముని పిచ్చుని తమ తమ పుత్రులను వదిలివేశారని, అలహా బాదున మోతాలాక్, జివ హుక్ లాక్, అహమ్మహ బాదున వల్ల భ బాయి పటోత్, పాట్కాలు రాజేంద్ర ప్రసాద్, పంజాబులో డా॥ కిచ్చు, సభ్యులు, డిల్లీలో అసఫాలీ ముషును నారం దలీ ఉర్దూ మంల్ దివారని, చెబునే నీవ మన ఉన్న వ లక్షీ నారాయణ, నాంబ మూర్తి, కాళేశ్వరరావు, బీటా రామ శాస్త్రి మొదలను వాళ్ళంతా స్టేషన్ వుట్టి మానారని పుట్ట నాయకులను వెంకటప్పయ్య గారు పూర్వ సహాయ నిరాకరణ మును పూనారని చెప్తారు.

జింద్ ప్రభుత్వం కే విధంగా సహాయం చేయరా రని, కొద్దులను బహిష్కరింప వలెనని, పంజాబులో కొద్దుల ఏ త్పరమ కోనాలని, ఇంగ్లీష్ బడువులకు మన పిల్లలను పంపరాదని, విదేశీ వస్త్రాలను, వస్త్రవులను కొనరాదని, స్పృహకే పరిశ్రమలను పెంచుకోవాలని వాటికి రాట్నంపు బ్రతం బహుమతి చెలియ జేస్తారు. ఈ విధంగా ప్రచారించి వాళ్ళని ఉర్దూ మంల్ పొల్ని నట్లు చేస్తారు.

అలాగే తుమ్మల బసవయ్య అనే కాంగ్రెసు సేవకుడు స్పృహకే ఉర్దూను ప్రచారం చేస్తాడు.

"బసవయ్య: విదేశీ వస్త్రముల ముట్టమని

శపథం చేయండి. స్వదేశ ప్రతమునకు కంకణము ధరించండి. తా
ట్యుమును నెలకొల్పండి. ఏదేని వస్త్రముల కన్నీ యంటించండి" అని
ప్రబుధిస్తూ గానముల పిస్తాడు.

"ధనమా కట్టను! దాస్యమా యువసున్యాచంద్రులు చేకూరినెన్
భవమా కట్టను కామ మాటలుగ పాశురగా కేమన్ వుడ్డియా
వియంబా జంబంబు కైర్వరమయా పెంపాండు నొపాండుగన్
మన మాన్యాత్మక చండలు నువ్వల నంటకొని జొరపట్టినన్" (60)

2. సంపూర్ణ స్వరాజ్యము:- (1930 - 1940)

మొదటి రంగమున సంపూర్ణ స్వరాజ్యమునకై ప్రయ
త్నించుటను రచయితలు ఇత్రులారు. సబర్బు తియ్యగ్రేములు
గాంధీ, జవహర్, అజాద్, పట్టాభి, రాజేంద్ర బాబు ఉత్సమాన్ని
సూర్తి చర్చించి, 12-3-1930 న నుండి సత్యాగ్రహస్వరూపినై
నిర్ణయాన్ని రూపొందిస్తారు. ఉత్సమాన్ని తిరంగిస్తారు.

తరువాత సంపూర్ణ స్వాతంత్ర్యాన్ని కొరచూ
గాంధీ ఇర్విన్ ను తలచు పంపడం, గాంధీ- ఇర్విన్ సమావేశం,
బప్పం దాలను రచయితలు వివరించారు. లక్ష్మీ బాయమ్మ, భారతి
రంగాయను ఉత్సమ వనితలు స్వాతంత్ర్య ప్రచారానికై బయలుదేరి

ప్రజలకు చైతన్య వంతులకు చేస్తారు.

"లక్ష్మి: స్వాతంత్ర్యమున్న స్వేచ్ఛ, మన వెత్తనము మనకు వచ్చుట. ఇప్పుడు బ్రిటిష్ వారు మన ప్రభువులు. వారు మనకు ఉరువేల మైళ్ళ మూరమున మన్నారు. వారి అధికారం వారి లగి మన జీవస్థులకే అధికారం రావలెను. వారిపై స్వరాజ్యము, స్వాతంత్ర్యము అందుకు. వారిని మనం సంపాదించ వలెనమ్మా! యింట్రిలకు చైతన్య వంతులకు చేస్తుంది. 61

వీరి విదేశీ వస్త్రాలకు ప్రత్యక్షంగా ప్రజలచే బహిష్కరింప జేస్తారు. వారిజన వాడలలోకి వెళ్ళి మధ్య వాణ్ణి విషేషింప జేస్తారు.

బహుశా రంగారావు బెజవాడలో ప్రకాశం, గిరి, గోపాలరెడ్డి, యూహాబ్ ముసేన్, మునుస్వామి చిత్తైలు మన జాతీయ పదాం ప్రజాసంస్థలపై స్వేచ్ఛ విహార మొనర్చు చున్నదని, తాము చేసిన తైదు యుద్ధా నివారణ చట్టము బొద్దలైదుల సుస్థిరింప జేసినదని, సుధ్యపాన నిర్మూలన చట్టము కార్మికులకు వైతకార్మిక విషయముల సహాయ మొనర్చినదని, వారిజన కేవలాయ ప్రవేశ చట్టము వారిజనాధీనము మిగిలి ఉన్నదని మొసగినదని, నిర్బంధ సీంటి విధ్యాని

నావం, బిడ్డలు, చేపల పరిరక్షామార్గపుట్టి కొనసాగి గాంటుల తమనిల్వ-
న కార్మిక ప్రమాద వివర పరిచాయం చేర్చి చేస్తారు.

3. ప్రజా విప్లవాంతము :- (1940).

ఇందులో క్లిఫ్ ఇండియా ఉత్తమ ప్రార్థనంగం,
ఉత్తమ నిర్వహణ ఆదేశ మయ్యాయి.

వీరుల సంఘాపనలలో రచయితల ఉత్తమాన్ని వ్యక్తి
చేశారు. జాతీయ విప్లవం, ప్రజా విప్లవం నిర్వహణ పైన నిర్వహణ
మన్న ప్రజలలో విప్లవాన్ని ఒక సారి ప్రజ్ఞా కించపడి. ఎటుచూచి
నా మంటలు, స్త్రీమంటలు, ఉల్లిపం మంటలు పాలవు చున్నాయని,
తంత్ర తానెల చెరి పోవుచున్నవని, తిండల తిరిగివచ్చి మని, తం-
దల సాక్షిల శ్రమ భావంల కనిపిస్తున్నాయని పొరుగు చచ్చింపుకొంటారు.

వ్యక్తి సత్య గ్రహాన్ని సాక్షింప, మా పక్షానికి సం-
బంధం వేసి యుద్ధానికి మేము సహాయం చేయమని ప్రభుత్వంగా
వెళ్ళింది చైల పాలవుతారు. తిరునా ప్రభుత్వం వ్యక్తి యందు
మార్పు వేదు.

అందుచే బాంబాయిలో 1942 ఆగష్టు 8న
సమావేశమై కాంగ్రెసు గాంధీజీ 'క్లిఫ్ ఇండియా' తొల్లినం చే-
స్తారు. సాంఘిక సత్య గ్రహాన్ని తిరిగిస్తారు. కానీ బ్రాహ్మణీ నా
ఈ ఉత్తమాన్ని నిష్కలించటానికి ప్రయత్నిస్తారు.

కాంగ్రెసు నాయకులను ఎద్దేవికి కట్టే ఉత్సాహం కలిగి
 సామంతుని ప్రభుత్వం భావించినదే గాని, ప్రజలలోని శాశ్వతంబ్ర
 విశ్వాసాన్ని సులభం చేశారు. ఒక వేళ ఏమి బలంబో ఈ అరుసు బాటు
 ము అలాగే వేరైనా ప్రజల మనస్సులలో స్థావరంబ్రతా స్వేచ్ఛను మా
 ప్రం అందించేదు. 'క్రిస్ట్ ఇండియా,' 'కరం నే యా మరం నే,'
 యశోవంతులకు యేమి నానాకాత చెలరేసి ఉన్న యా రహితు
 తల ఉత్సాహం తీవ్రతను బ్రహ్మచారు.

గాంధీజీ, రంగాల సంభాషణ, భావినిర్మాణ, కార్య
 క్రమాలను రహితుడవ వెళ్ళిడి చేశారు. గాంధీజీ అభిప్రాయం శాశ్వతం-
 బను రంగం? వివరిస్తారు.

" భావి పరిశ్రమ నామం వరె వుట్టి
 మచ్చ పాదులును మాపువరెను
 పొందూ ముక్తిమల కింపాదు తేయమ మైత్ర
 తింటరాని తనులు మంట గలవు
 మహిళా మణుల హక్కు మన్నింపగా వరె
 తొల్యి బాధ చేయంగ వరెను
 గాంధీ పరిశ్రమ క్షయ వుట్టి గాంధీ
 శాశ్వత పరిశ్రమలను బాటు పడుము

వుల్లి విత్త, వయోజన విత్త గళపు
 మమత వేర్లు హిందూస్తానీ, మాధ్యభాష
 వికృత, మూర్ఖక, సమత గావింపవలయు
 కుష్టు కుసుల నిలియమక కూర్చ వలయు
 శైవు కాత్మిక కాంగ్రెసుక రంజితులను
 అడవి అాయుల బాసుకై పడుము పాటు
 పూరి విశ్వాద్ధి కాంగ్రెసుక పూవు వలయు
 ఇవియ గాంధీ సూత్రము లందు నెఱుగవలయు" (62)

ఈ అభి వృద్ధి ప్రణాళికను రంగం అమృత
 వేయంగా భావించి, ఈ ప్రణాళిక వైజ్ఞానికాది సమన్వయము
 చక్కగ పరిష్కరించునని, అందు మొదటిదియగు భాషి పరిశ్రమ
 శైవులకును, రెండవదియగు మధ్య పాన నిర్ములన కాత్మకులకు
 ముఖ్యమని యోచించును. దీనిచరణలు వాటిని చూపుటానని
 గాంధీజీ? మాట ఇస్తారు.

అవరి? గాంధీ, అబాద్, నెహ్రూ, విజయల
 డ్దీ, ట్రూమన్, బానిక, స్టానిక్, జంక్ డ్రైఫ్ట్ ల నేనా గణములు
 ప్రపంచ సమాఖ్యను సాధించు మని, వేటి? సామ్రాజ్య వాదం

నశించి ప్రజాస్వామిక పరిపాలన సుస్థాపితమైందని మాట్లాడు
కొంటారు. దీనికి గాంధీజీ అహింసా సిద్ధాంతమే మూలమై శాంతిని
వెలగొచ్చి, విప్లవమానవ కల్యాణాన్ని సూర్తిచేసి, శిల్పశక్తి అహిం
స్కుమైనదని ప్రపంచం గ్రహించిందని, జాతి, మత క్షేత్రాల సర్వమా
నవ శాస్త్రాభివృద్ధిమేర్పడిందని చెబుతున్నారు.

2. నాదేశం:- భారత దేశ చరిత్రలో స్వరాజ్య కాలం ౧౯౪౭-
వరకునైనా దేశం ఉభయ భాగంగా భాగంగా ఉన్నది. ఈ నాటకాన్ని
రామ చంద్ర కౌశ్యమే రచించారు.

భామమూర్తి భవమందుడు. ఫ్యాషన్ లియన్
మూర్తి. భామమూర్తి కొడుకు 'రాధా మోహన్' ఫ్యాషన్ లియన్ వ్యవహార
లనిర్వహిస్తాడు. ఇతడు విదేశీ సంస్కృతి అభిమానిస్తాడు.
ఇతని చెల్లెలు కమల మొదట్లో విలాసవంతగా ఉన్నది. తరు
వాత ఉభయ మంతుల చేరి దేశదేవత చేస్తుంది. నాళ్ళ అన్నయ్య
నామితులను చూచు కొవడాన్ని నిరసిస్తుంది.

"కమల: సుప్రసాద చాదవాళ్ళ రక్తం బీజం బీజం చే
స్తున్నావనీ, నీ మత నాళ్ళ వస్త్ర యాపర ప్రభుత్వం మనదేశంలా ఉండ
గలిగిందనీ ఏనాడు నోటాట వాళ్ళు కళ్ళు తెరుస్తారో భామమూర్తి
తెల్ల ప్రభుత్వానికి పుట్ట గడు బండ వనీ" అంటుంది. (63)

భాను మూర్తి శ్యామ్పలలో సూర్యం, ఇంకా ఇతరసూ-
రిలు పని చేస్తుంటారు. కాల్పక నాయకుడైన సూర్యం వేసంపట్ల, బా-
తపట్ల తిహారమైన భక్తి, శ్రద్ధలు కలవాడు. అతని చెన్నైలు శ్యా-
మల రాట్నం వడుపుచూ వేస భక్తి శివాలను పాడుచూంటుంది.

“ రా! రావోయ్యా!

భరత మాడ విలుచుచుండె

తే! తేవోయ్యా!

రావ్వు శ్రుతి లాట తెరిచి ముందు పడువోయ్యా

భరత మాడ బాధ దీర్చి వాని దీక్షియ్యా

వాడన్న అత్తి కన్నాట కంటక కవచ ” (64)

సూర్యం, కమల పాత స్నేహితులు. ఇరువురూ కల-
సి ఉత్సాహం కోసం ప్రవృత్తి చేస్తారు. సూర్యంతో ఉత్సాహం సురింత
చర్చిస్తుంది. తిరిగియులు భార తోడుల పట్ల చూపే నిరాదరణ, అం-
దుక్తి భార తోడులు చేయ వలసిన అరుసు బాటును సూర్యం వివ-
రిస్తాడు. హుళి పెంచమని కాల్పక హుళిలంతా సూర్యం ద్వారా
రాధా మోహన్ కి వివరించు పంపు తారు. తేమంతో సమ్మి చేస్తామని
పొట్టు లిస్తారు. రాధా మోహన్ హుళి పెంచడానికి అంగీకరించడు.

సూర్యం నాయకత్వంలో కొత్తపట హామ్యల సౌధ
నకై సమ్మె పారంభిస్తారు. ఆన భవబలం డబ్బో, నోటం డబ్బో, సమ్మె
ను తిలచడానికి రాధామోహన్ ప్రయత్నిస్తాడు. శాశ్వత, సూ
ర్యం, కమల, ఇతర మూలీలు విస్తవ శీతాలను దలచిస్తూ జాత్రా
య వందుల కోరగొంపులు పొల్పొంటారు.

సూర్య బంటు శాంతి మూడ

గంధీ బాటు పిలిచెలా

కరుణ రమ్మ చిరునా

కరుణ భూమిలో

వరుణ ఇల్లు పోతుచుండ చూచు చుండునా

కరుణ రమ్మలా

కరుణ భూమిలో

ధీర్జీ కొడు పేరు వరకు

జాతి జెండ్ నెగురు వరకు

కత్తి గట్టలా

స్వచ్ఛంద శ్రమలో మ్రోగు వరకు

మందుకు శాంత

భారత వేన స్పృహ కోరకు

పాడు పల్లవావ " (65)

కమల ప్రజలను బాంధవం చేస్తూ నాయకులందరినీ
దైత్యులు బంధించిన బ్రతివ్ ప్రభువాన్ని నిర్మూలించడానికి నిర్ణయ
కమ్మని, గాంధీజీ నివాసమైన 'పాడు, బాంధ' అంటూ స్వాతంత్ర్య
పాఠాన్ని సాగించమని ప్రజల ధీస్తుంది.

" భారత భావ యశో శోభను

సర్వ లోకముల సుతైరుంగరా

శాంతి సమరమా సాగించుచూ

జయభేరి మెరిగించుచూ " (66)

అంటూ పాడుతుండగా పాఠకులు వెనుక నుండి
వచ్చి కాబులు జరుపుతారు. శాశ్వతమల మరణిస్తుంది. స్వాతంత్ర్య
పాఠాంతరం రాక్షస ప్రభువానికి బలిమైన తన బెల్లెల శాశ్వతమల
జీవన జ్యోతిగా భావించి సూర్యం రుచిస్తాడు.

కొత్తక హాలి సమ్మె తీవ్ర తరమై సూర్యం శాశ్వత
దైన మేడ పెట్టి అంటిస్తాడు. ఆ వెనుగు లాటలు నాయమై
ఇంటి కొస్తాడు. కమలకు దివిషయాన్ని వివరిస్తాడు.

" సూర్యం : శాశ్వత లాట భారత ప్రజలను బీచి

65. బాపి కెంకె వరసయ్య, భూకాళ కెంకె సుబ్రహ్మణ్యం, శాంతి విజయం, పుట-58

66. అదే----- పుట-59.

ఘోర అంటాడు.

"సూర్యం: అరాచకం జరగటండాన్ని రాజ్యం రావడానికి యితరం అరచేట వైపుంరమా? భారత దేశ చాన్సివిమ క్రికొసం ఎంత మంది అమరకైన్ని భార పాయ్యలు, ఎంతమంది అమ పాణాలను భారత మాతకు అర్పించి చెప్పాల్సిన" (69)

రాధామోహన్ కి సూర్యం శాస్త్రీకి అసలెట్టే నట్లు కామ్రేడ్ శివం చెప్తాడు. పాశులు సూర్యం ఇంటకి వస్తారు అల్లి శేషమ్మ నాళ్ళు అడ్డగించడంతో నెట్టే వస్తారు. దాంతో తమ మరణిస్తుంది. అప్పుడు సూర్యం బయటకి వస్తాడు. సర్కిల్ అతన్ని కాబస్తాడు. దేశం కొసం ప్రతిచేయమని కమలకు చెప్పి, సూర్యం మరణించడంతో నాటకం ముసిస్తుంది.

హిందీ:- భారత జననీ నాటకంలా భారతందు హరిచ్చంట్ రాజ భక్తిని, దేశ భక్తిని అర్రంబారు. ప్రజలు జాగ రూకరతా దేశ కోవ స్థితిని పోగొట్టి సమానతాన్ని, ఏరాత్ర మాన్ని కలిగి యుండాలు ఏ ప్రణాధింబారు. దేశ దుస్థితిని వర్తిస్తూ ప్రజలను ప్రభావించు చేశారు. సమాజ అధోగతిని చూసి కవి వ్రాదయం ద్రవించింది.

తెంగ్లయల దుష్ట పాలన, దుష్టత భారత దేశ

సౌరభిగ్నానీ ప్రళయం, భారతాయులను ఈశ్వరుడు దుఃఖించి
దానికే పంపాడని పేదపదనావస్థ పట్ల వేదవను వ్యక్తం చేశారు.

హిందీ :- 'భారత జనబీ' లు భారతాయులు నిద్రావస్థలను
ఉన్నంత కాలం భారత మాతను నిమిత్తి చేసి జాతి జానీతమై
వేద పరిస్థితిని గమనించాలని మన భన, వారి వసతులను దోచి
కోనాడు బల వంతంగా తన కొంటున్నారని, మనం ఎరాధారంగా
ఉండటం తగదని హెచ్చరించారు.

వేశాన్ని పరాభవం నుండి కాపాడటానికి వేదరక్ష
నాను వేద ప్రేమను లంచరూప కటి బద్ధులై దుష్టత వహించాలని, క
స్త్రాలను ధరించాలని, విజయ దుందుభ మైగించాలని పాదపారు
లై ముందడుగు వేయాలని ఉద్బోధించారు. (70)

గేయ నాటికలు - పరిచయం

తెలుగు :- తెలుగు నాటికల సంఖ్య నాలుగు వేలకు మించి
నదని చెప్పవచ్చు. సుమారు వేల మంది వరకు రచయితలు ఉన్నారు.
అందులో సూర్య, త్రివిది నాటికలను సూర్య బద్ధించుట పాథ్యం
కాదు. కనుక ఆయా ప్రక్రియలను ముఖ్యమైన వాటిని బద్ధించి-

చడం జరిగింది.

తల్లా వజ్రుల శివశంకరశాస్త్రి సుమారు 20 పద్య
గేయనాటికలను రచించారు. వారి తొలి పద్యనాటిక 'పద్మావ
తి చరణ బారణ చక్రవర్తి' (1933). వారి తొలి గేయరూపక
ము 'వర పరిచ్ఛ' (1936). బీడ్డిత మహిమ విషాదాంత పద్య
నాటిక. శివ శంకర శాస్త్రి గారిని ఉదర్భంగా చేసుకొని పద్యగేయ
నాటికలు రచించ బడ్డాయి. మల్ల వరపు విశ్వేశ్వర రావు ప్రయో
పుష్కరము, శారదా భీమము, బలహీనులు, మహానాథుల మ
ర్త్యుని, వరూధిని అను స్వతంత్ర గేయ రూపకములను
రచించారు. వావిలాల శామి యాజులు వధూవర, దర్శి ఘంట
క అను పద్యనాటికలను, శౌగంధిక, సంశ్లాంతి అను గేయ
నాటికలను రచించారు. సి. నారాయణరెడ్డి తొలి గేయనాటి
కలు ఏడు వెన్నెలవాడ సంపుటాలుగా వెలువడినవి. వెన్నెలవా
డ, విన్నెల సంధిచంద్రం, సంశ్లాంతి, గోకుల విహారం, అజంతా
సుందరి, మనిషి, యంత్రం, నవ్వుపువ్వు, సుగతి ఋతువుల
రాజు వారి గేయనాటికలు. అచీల బారత స్థాయిలు సారవం
పాంచినవి. బాబూ భీమన్న, యశ్వీ జుగారావు, బాపురెడ్డి గేయ
నాటికలు తరువాత కాలంలో వెలువడ్డ రచనలు.

'సంస్కృతము నందు చంపూ పద్ధతిలో రచించిన నాటికముల తయ్యములు. కొన్ని కేవల పద్యనాటకములుగాని, కేవల గద్య నాటకములుగాని వ్రేస్తే. కనుక పద్యనాటకముల పాశ్చాత్యుల అనుకరణమే అని' (71) ఆ రాజ్య పల్లి అనంత శ్రీష్ట శర్మ అభిప్రాయ పడ్డారు. ఏడి ఏ మైనదూ "పాశ్చాత్య రూపకముల ప్రభావ కారణముగానే" నేయ నాటికలు వెలువడినవన అభిప్రాయం ముఖ్యమైంది.

అరుముల శ్రీనివాసాచార్య 'తెలుగులు నేయ నాటికలు' అనే గ్రంథంలో నేయనాటికలను "పాశ్చాత్యకములు, బాంత్రాత్మకములు, సాంఘికములు, సాంస్కృతికములు, అను (72) సరకాత్మకములు, ప్రకృతి సంబంధములు, ప్రజాభివృద్ధికములు" అని విభజించారు.

ఏ విభాగమునందు ఆ విభాగమునకు సంబంధించిన నేయ నాటికలను చర్చించారు.

బాంత్రాత్మక నేయ నాటికల పరంగా "నేయ పాశ్చాత్యుల గాంధీజీ" అనే నాటికను జంధ్యాల పాపయ్య

71. రాజ్యపల్లి అనంత శ్రీష్ట శర్మ - నాటకవిశ్లేషములు - పుట - 42.

72. అరుముల శ్రీనివాసాచార్య - తెలుగు నేయనాటికలు - పుటలు - 100-111

గాస్తి రబంబారు. సత్యం, శాంతి, శివం, సుందరం, కౌంటి ఈ నాటిక యందులి పాడ్రలు. బసవ రాజు త్రిపాఠరావు, గతి మెయ్య సత్య నారాయణ, గురజాడ రాధువ శర్మ, ప్రయోగ నరసింహ సాస్త్రి, మంకి పుడి వెంకట శర్మ, బలిశై పల్లి లక్ష్మీకౌండం, అడివి బాపి రాజు, దుగ్గిరాల బలరామపుష్పయ్య మున్నగు కవులు రబంబారు సేయాలన్నంటినీ కూర్చి పాపయ్య శాస్త్రి ఈ నాటకాన్ని రబంబారు.

"గాంధీ మహాత్ముడు బయట దేరగా కలకల నవ్వింది- జగత్తు కలకల నవ్వింది" శ్రీ గాంధీ నామం మ రువా మరువాం - నిర్భయ జైబకు వెరువాం వెరువాం, "అంతా గాంధీమయం ఈ జగమంతా గాంధీమయం" వంటి ప్రసిద్ధ మైన ఇరవై పాటలతో, కమలమైన 'కరుణిత' వచనములతో ఈ నాటక సాగుచుంది. మధ్య పాన విశేషం, సహాయ నిరాకరణోద్యమం, ఉప్పు సత్యాగ్రహం, ఖిల్త్ ఇండియా ఉద్యమం, శాంతిచంద్ర సాధన, భారత దేశ విభజన, మహాత్ముని నిర్యాణం వంటి ఘట్టాలు ఇందు బ్రతంబబడ్డాయి. (73)

ఈ నాటిక 1-12-1969 నాడు ఆనాసనాజీ

విజయ వాడ కేంద్రం నుండి ప్రసారమైంది.

ప్రభాకరాచార్య నేయ నాటకలలోని శ్రీమద్భక్తి
సూర్య నారాయణమూర్తి రచించిన "బుద్ధుడు - కాపు పడతి"
ముచ్చమైంది. ఇందు తల్లి (కాపు పడతి), కొడి, కొడి పిల్లలు,
బుద్ధుడు ముచ్చపాత్రలు.

ఒక కాపు పడతి బుద్ధుని జ్ఞానాపదేశం చేడ
మీంనా ప్రవృత్తిని మూసి, మమపు రామ అచ్చి మీంనా చేసివం-
దుకు బంబంబ ప్రశ్నాప్రాపపడుట, ముచ్చ తప్పిన కొడి, తన
పిల్లలలో కలిసి సుఖంగా ఉండుట ఇందుల ఇతివృత్తం.

ఈ నాటక యందు బుద్ధుని అమీంనా తల్లివ
న్ని సూర్య ప్రశ్నించుట, బుద్ధుడు సమాధాన మిచ్చుట ప్రభా
కరాచార్య కము వ్రేసిన అంశాలు.

యజ్ఞములలో మేక పోతుల

వెంట బలవంతులనా చంపర!

చో అమీంనా సూత్ర మప్సడు

నట్టే గొలుచా?" అని కాపు పడతి బుద్ధుని ప్రశ్నింపగా

అతడు

"కటిక సుందెల కర్మ నాదుల

కపట వేద పుత్రుల మయ్యది

శేవచట పశుమంసం తిన్నాతి

పోవుతిం చేరా?" ⁽⁷⁵⁾ అతి సమాధాన మిస్తాడు.

"కాయకపకులు అన్నాంధే

మాయ పొట్టకు మంసం మెండుట?

నిండు జీవవము నిట్లు అండికి

చెండగా నేలక" ⁽⁷⁶⁾ వంటి మాటలు విన్నమానవ ప్రే

మకు, అహంసకు ప్రతీకలు.

జంభవాల పాపయ్యకాస్త్రే 'జనందల హరి' అనే నేయ నాటికను రచించారు. ఇందులో భారత స్వాతంత్ర్య సముద్రానంద ప్రధాన ఇతివృత్తం. స్వాతంత్ర్య లక్ష్యాని చూచి ప్రకృతి, శాంతి, అహంస, జనందాలలో తేలి పోయిందో ప్రజలు పదమాడు వసంతాలు నిండిన బాలా పుమాళి నానెవ్వరు? అని సంఘా పంతా ప్రశ్నించగా, స్వాతంత్ర్య నిధికి జీడిమండియు మహానాయకుల చేసిన మహన్నడ బ్యాగాలను, స్వాతంత్ర్య సమర ప్రనిధి కృమాలను వివరిస్తూ సమాధాన విస్తరించి.

స్వాతంత్ర్య కృమంతా పొల్లన్న వీరుల జైర్థం, సమర, సత్యాహంస ప్రేమాదులు తనలా ఉన్నాయని స్వాతంత్ర్య

75. అరుమలత్రావిహితాబార్ధ్య, చెలగుల నేయనాటికలు - పుట - 304

76. అదే - - - పుట - 304

లక్ష్య విన్న విస్తుంది.

నేను పాపం (ప్రకృత్య) సర్వలభము

నా భక్తుల పశున

నా అనుభవ ఎత్తిన

నా పురుషుల తెల్లన

మధ్యస్థుల పహానిని

మధ్యల ప్రతినిధి నేను

అందు మైన అనుకూల పాత్ర

అమృతాన్ని పోషించే నేను" (76a)

హిందీలో గేయ నాటికలు :- హిందీలో గేయ నాటికను 'గీతి నాట్య' అంటారు. శ్రీ దశరథ ఓధూ 'హిందీ నాట్య' డిప్లొమా 'హిందీ నాట్య' అను గ్రంథమందు 'గీతి నాట్య' పేరములను జూద పద రూపక విశేషమైన 'రాసక్' యని వ్రాశారు. హిందీ భాష అవతరణకు పూర్వమే అంటే 7వ శతాబ్ది నాటికి 'రాసక్' ప్రచారమందు ఉన్నదని వారు తెలియజేశారు. (77)

మొట్టమొదటి హిందీ గేయ నాటిక 'గయ

76.(a). భక్తుల శ్రీనివాసాచార్య తెలుగు గేయ నాటికలు - పుటలు-210-211

77. శ్రీ దశరథ ఓధూ - హిందీ నాట్య డిప్లొమా 'హిందీ నాట్య' డిప్లొమా. పుట - 79.

సుటుమార్ రాన్.' ఇది 13 వ శతాబ్దికి చెందింది. ఈ నేయ
లక్షణాలను వివరిస్తూ శ్రీ ఓధూ ఇవి భండాబద్ధములని, నేయ
రూపములని, సంశితప్రధానాలని అందుచే అందు గద్యము
ఉపేక్షితమైనదని, అది సంపూర్ణంగా వృత్తశీతభరితములని, ⁽⁷⁸⁾
పేర్కొన్నారు.

హిందీలు ప్రథమ నాటిక కర్త యైన శ్రీ భారతం
దు హరిశ్చంద్ర 1876 లు 'చంద్రావతి' అను గద్యపక్ష
నేయ నాటికను రచించారు. 1873 లు వారు 'వైదిక్
హింసా హింసాన భవతి' అనే ప్రహసనంను నేయాలను ఎక్కు
వగా వాడారు. భారతండు పై ఉత్తర భారతంలోని రాసలీల,
రామ్ లీల, హనుమాన్ లీల, కౌటంకీ, నాంగత్, భాండ్ వంటి
జానపద కళా రూపాల ప్రభావం పడింది.

తరువాత జయశంకరప్రసాద్ 'కరుణాల
య' (1913) అనే నేయ నాటికను రచించారు. రాష్ట్రీకవి
మైథిలిశరణ్ సుప్ర 'అనన్య', నియాంరామ్ శరణ్ సుప్ర
'ఉమ్మర్' అను శీత నాటికలను రచించారు. హరిప్రస్థ వ్రాశు
'స్వార్థ విహాస్' (1930) అనే నేయ నాటికను, రూపనారాయణ

పాండే తాంగే (1927) అను సాంఘిక నేయ నాటికను రచించారు.

నేయ నాటికకు వైభావ్యతనిచ్చి ప్రచురించిన వారు 'ఉదయ శంకర్ భట్'. వీరు 'మృత్యుగంధా' (1934), 'ఏకాదశి మిత్ర' (1935), రాధా (1936) లను రచించారు. వీరు నాట ధర్మ వీర భారతి 'అంధా యుగ్' అనే నేయ నాటికను ఏడు కాలంటా ముక్త భండుస్సులు రచించారు. గిరిజాసుమా ర్ మాధుర్ 'ఇందు మతి', 'ధరాబీష్', 'మేఘ్ కి భాయా', 'ఋతు సంహార', 'రామ్ కి అగ్ని పరిశిష్ట', 'చింక కే జేక్ మే', అనే నేయ నాటికలను వ్రాశారు. శ్రీ సిద్ధ నాథ్ సుమార్, 'కవి' 'సృష్టి కే సాంఘ్', 'సంఘర్ష', 'వికలాంగాంతా దేవ్', 'బాదు లాంకి షామ్' అను నాటికలను వ్రాశారు.

అయితే హిందీలు నేయ నాటికలను ఏకాంకిక పద్ధతి అంటంగా కానరాదు. అనేకాంకర రచనలను ఈ ప్ర క్రియ సాగింది. వీరిలు కేదార్ నాథ్ మిత్ర, ప్రభాత్, జానకి వల్లభ్ నాస్త్రి ముఖ్యులు. ప్రభాత్ 'స్వర్ణావళి', 'అంసుఖ మూర్', 'మానవ్ నిశ్చయ్ నో తాటోగా', 'సంవర్త్', అనే రచనలు, నాస్త్రి నాటికలను 'పంబాట్', 'తమసా', 'మదన్ దహన్', 'ఉర్బశి', 'మాన భంగ్', 'గౌషా', 'విరావత్',

'శాపముక్తి', 'ఓట్టి' ప్రముఖ మైనవి. (79)

హిందూ యాజ్ఞానము సంబంధి గాని నాటికలలో నియామామ శరణ్ గుప్త 'ఉన్నుక్త్' హరిప్రస్థ 'ప్రమే' 'స్వర్ణ విహార' ముఖ్య మైనవి.

హిందూ:- 1. ఉన్నుక్త్ 2. స్వర్ణ విహార

ఉన్నుక్త్ :- ఇది నియామామ శరణ్ గుప్త రచనలలో ప్రముఖ మైన గాథానాటకము. గాంధీజీ అహింసావాద సిద్ధాంతాన్ని ప్రబుద్ధిస్తూ నవ జాగరణను సూచించారు. ఇందులో తానో జ్ఞాన, శాస్త్ర జ్ఞాన, స్వర్ణ జ్ఞాన మరియు పునుమ జ్ఞాన లను సుందరంగా బ్రతించారు.

యంత్ర యుగం ప్రబలిత ముఖ్యవిజ్ఞాన రచయిత వివరించారు. ప్రపంచంలో దాన వచ్చు అందరినీ చూడ, వల్ల మనుష్యులలో మానవత్వం నశించిందని వేదవంశ వ్రతించారు. 'ఓట్టి' నామ వృద్ధి నిజాంతాన్ని సూచించి వ్రతించారు. 'ఉన్నుక్త్' అను గుర్తిస్తే అతడే 'ఉన్నుక్త్' వ్రతించారు. ఈ నాటకంలో ప్రస్తుతం చూడ బన పాఠ పాఠము గుర్తించి, సరి

జియూన్ని అంగీకరిస్తాడు. అతని మాటలలో గాంధీజీ నిశ్చయంగా
న్ని చక్కగా రచయిత వ్యక్తికరించారు.

'హింసావత్ నే శాంత వహో హోహి హింసావత్
జ్ఞానం కా శాంతి, వహో మా మానా భీమం గత్ శాంతి
మిలా మా మే చరసత్వో భీతయహో మా చర హో
హింసా శాంతి వత్ అహింసా వో ప్రత్యుత్తర' (80)

హింసా యో శాంతి సాధించు బడినదని హింస
సమాధానం అహింసయనే సత్యాన్ని అందుకు సుర్తింజాలని,
అదే అందరికీ శుభాన్ని కూర్చుంచుదని రచయిత గాంధీ నానా
న్ని బోధించారు. గణధర్, పుష్పకుంఠ మఠియు మృదుల పాత్ర
పాత్రులైన ఇటువంటి భావాలనే రచయిత వ్యక్తం చేశారు.

సత్యాగ్రహ ద్వారా కాలంలూ ఈ దీని నాటికను
రచించినట్లు హరిప్రస్థ 'ప్రేమి' చెప్పుకొన్నారు. ఈ నాటికల
అహింస, ప్రేమ అనే అమోఘాస్త్రాలతో అత్యాచారాన్ని,
అన్యాయాన్ని రూపుమాపే మార్గాన్ని రచయిత ప్రబోధించారు.
గాంధీజీ భావాలను సమర్థించారు.

ఇందులూ పేకభక్తి కలిగిన యువకులు మోహన్

అతని మిత్రుడు విజయ్ జాతీయోద్యమిని చేస్తారు. రైతులందరినీ చైతన్య పండులను చేస్తారు. సన్మాని హోదా వాళ్ళతో సహకరిస్తాడు. రాజకుమారి హోదా సాహిత్యం ప్రపంచ ప్రఖ్యాతి మధ్యస్థులు చేస్తారు. రాజు రణవిత్, సేనాపతి బలవిత్ బి మోహన్ ని సంకల్పితం బుందీస్తారు. అవతరి మనసు మార్పుని బంధ విముక్తిని గావిస్తారు. సాహిత్యం ప్రాచీనమైపోయింది.

మోహన్, విజయ్, సన్మాని పాత్రల ద్వారా రచయిత జాతీయతా భావాన్ని వ్యక్తం చేశారు. మోహన్ రైతులను ప్రభావితం చేస్తూ ఇచ్చిన ఉపన్యాసాలు రచయిత జాతీయతను ప్రకటించారు.

"ఉమర్ ఉర్రూ ఉర్ మే ఉన్నాన్
 వేగ్ గర్ వేగ్ జాతి అవమాన్
 సూంజవే లగడా బస్ యహ్ నాద్
 కహ్ బలిదాన్, కహ్ బలిదాన్ " (81)

రాజు చేసే అన్యాయాలను భరించరాదని, జాతి పట్ల జరిగే అవమానాన్ని చూస్తే సలిరం రహింబును పొందుదని వేదం కొసం బలిదానం చెయ్యాలనే వివాదం చెప్పుట్లు

ప్రతిధ్వనిస్తోందని అంటాడు.

"పర్వర్ కౌ జీవన్- బలివాన్

అభిజ్ జగత్కౌ జీవన్ దాన్

విశ్వ కౌ హిత్- బంధన్ మేత్రాన్

బహు షాన్ మే శో కళ్యాణ్" (82)

బక వృత్తి దిబ్బ ట్రాగ మే సమస్త జాతికి జీవన్ దానమని, ప్రపంచ హితం కొసం సాక్షాత్పూర్ణంలా శుభముందని అంటాడు.

సన్యాసి విజయ్, మోహన్ లతో సంభాషిస్తూ పూర్వేనే ఉత్తమాన్ని చేపట్టి, అదే దియబడంగా భావించి అత్యాచారాన్ని ఎదుర్కొన్నది ప్రభాధిస్తాడు. (83)

శ్రీమలను జాస్తితం చేస్తూ దిబ్బ బలాన్ని కూర్చు కొని సత్యాన్ని, విశ్వసాన్ని కలిసి నిరాశను పారద్రోలితే విజయం సాధాల బెంత ఎటస్తుందని, ప్రమ ప్రకాశిస్తుందని సన్యాసి మాటల్లో వ్యక్తం చేస్తాడు.

82. హరిప్రస్థ ప్రభు, స్కర్ల విహార్ - పుట- 41

83. అదే- - - - పుట- 18

"బట్టుబాద కే ఆన్ అసమామ
 ములాదుమ్ మావేదీ చక్రవార్త
 సత్త్వ, దృఢతా, అపనా విశ్వాత్
 న భానా మాకర్ కభి నిరాత్
 నిజమ్ చూమెదీ చరణ్ సాహాత్
 ప్రేమ కౌ హాగో సుచ్యే-ప్రకాష్" (84)

ఇంతా ప్రేమ శక్తి గొప్పదని, ఏ అస్థిలకు లాంగ
 దని, బట్టు బలంపై ఏ హస్తం తన ఘోరుకాన్ని చూపలేదని
 ప్రకటనిస్తాడు.

ఈ విధంగా దేశభక్తి పూరితంగా జాతీయవా
 భావ గర్భితంగా 'ప్రేమ' ఈ గీతనాటకను రచించారు.

ముగింపు:— నాటక సాహిత్యం లో చారిత్రక నాటకాలు
 పరిశీలించామ, ఉత్తమ సంబంధి నాటకాలు ప్రభుత్వం గాను
 జాతీయోద్ధమం లో ప్రజలను ప్రభావితం చేశాయి. చారిత్ర
 క నాటకాలు దేశం సమైక్యంగా ఉండే వలసిన అవసరాన్ని భా
 నీస్తే, ఉత్తమ నాటకాలు దినాటి రిస్కేయల పరిపాలన

లూని కష్టాలను, భారత దేశ దుస్థితిని ప్రబోధిస్తూ, చదవరా
జాలని చైతన్యవంతులను చేశాయి.

జండ్రోక్షమ సంబంధి నాటకాల వెలవడినా
తెలంగాణా ఉత్తమ కాలం లూని నవలల ట్టు వాంఛుల
ప్రచారం నాటికి రావడు.

నేయ నాటి కలను పరిశీలిస్తే ఉత్తమంబు
సంబంధం కలిగినవి తమకవగానే రబంబబడ్డెయని చెప్పాలి.
అయితే తెలగులూను, హిందీలూను ఈ నేయ నాటికల ప్రవృత్తి
బడే విధంగా ఉంది. తెలగులు యుద్ధాని అహింసా భావాన్ని
ఉధారంగా చేసికొని నేయ నాటిక రబస్తే, హిందీలు గాంధీజీ
అహింసా సిద్ధాంతం ఉధారంగా గోతనావకం రబంబబడింది.
అలాగే స్వాతంత్ర్య భాధ చేస్తూ తెలగులు రబస్తే, హిందీదేశ
భక్తి, జాతీయతా ధారంబు గోతనావక రబనసాగింది.

ప్రధానంగా ఉభయ సాహిత్యాల స్వాతంత్ర్య
నిడ్డికొనం ప్రతి చేశాయనే విషయం విశదమౌతుంది.

చారిత్రక నాటకాలు - తెలుగు

<u>రచయిత</u>	<u>నాటకం</u>	<u>సంవత్సరం</u>	<u>ఉద్దేశ్యము</u>
1. కొలూచలం శ్రీనివాస రావు	రామ రాజు బీరిప్రము	1907, 1920	బాలప్రక ప్ర బంధం
2. కొలూచలం శ్రీనివాస రావు	సుల్తానా బాండు బీ	1907, 1926	బాలప్రక ప్ర బంధం
3. కొలూచలం శ్రీనివాస రావు	మైసూరు రాజ్యాభివృద్ధి	1925	బాలప్రక ప్ర బంధం
4. కొలూచలం శ్రీనివాస రావు	ప్రటా శాస్త్ర లోయ ము	1925	బాలప్రక ప్ర బంధం
5. శ్రీగుండ్డి మెడ వెంకట సుబ్బారావు	ఇట్టి రాజ్య పడవము	1931	బాలప్రక ప్ర బంధం
6. పామరాజు రామానుజ రావు	ధర్మ లాట	1931	బాలప్రక ప్ర బంధం
7. మాచిరాజు దుర్గా శంకరాచార్య	శంభాజీ నిర్వాణం	1931	బాలప్రక ప్ర బంధం
8. శ్రీపాద కామేశ్వర రావు	కళా పూర్వ	1931	బాలప్రక ప్ర బంధం
9. శ్రీమద్ద రాజు సుబ్బారావు	చంద్ర సుప్ర	1932	బాలప్రక ప్ర బంధం
10. కొటమర్తి చివ రఘుపతి	నిర్వాణ పడవ	1935	బాలప్రక ప్ర బంధం
11. శ్రీగుండ్డి మెడ వెంకట సుబ్బారావు	మూడు పడవము	1935	బాలప్రక ప్ర బంధం
12. శ్రీమద్ద రాజు సుబ్బారావు	రణ తిక్కన	1938	బాలప్రక ప్ర బంధం

13. పటాతి చంద్ర కేసరి

కాంచన మూల

1939

బాణప్రక ప్రబంధం

ఉద్వమ సంబంధి నాటకాలు

1. దామరాజు పుండరీకాష్ట్రం

గారంభి మహాదర్శనం

1921

శాంతిప్రక ప్రబంధ

2. గ్రంథి వెంకట రాయ గుప్త

గ్రంథి మూల

1931

ప్రకాశ ప్రబంధం

3. భీష్మపాతి హనుమంతరావు

గ్రంథి పటాతి

1939

గ్రంథి ప్రబంధ

4. వేదాంతకవి

పటాతి ప్రబంధ

1940

ప్రకాశ ప్రబంధం

5. అశ్వరాజు రంగారావు

శాంతిప్రక ప్రబంధ

1946

ప్రకాశ ప్రబంధ

6. జూని వెంకట సరస్వతి

నాటకం

1946

ప్రకాశ ప్రబంధ

7. ప్రకాశరావు రాధాకృష్ణ

గ్రంథి ఇంటిమూల ప్రబంధ

1948

గ్రంథి ఇంటిమూల ప్రబంధం

8. శ్రీహరి ప్రకాశరావు

గారంభి ప్రబంధ

—

గారంభి ప్రబంధం

1. జంధ్యాల పావయ్య శాస్త్రి	ఆనంద లహరి	—	సాహిత్య అక్షర వర్ణన
2. జంధ్యాల పావయ్య శాస్త్రి	బుద్ధుడు - కాపువడి	1936	అమీంస

చారిత్రిక నాటకాలు - హిందీ

1. జయశంకర ప్రసాద్	సగంధ సువ్	1928	బారిత్రిక ప్రబంధం
2. జయశంకర్ ప్రసాద్	చంద్ర సువ్	1931	బారిత్రిక ప్రబంధం
3. గోవింద వల్లభ్ పంత్	రాజ ముకుంద	—	బారిత్రిక ప్రబంధం
4. హరిప్రశ్న ప్రేమి	రఘు బంధన్	1934	బారిత్రిక ప్రబంధం
5. హరిప్రశ్న ప్రేమి	నవ సాధనా	1937	బారిత్రిక ప్రబంధం
6. హరిప్రశ్న ప్రేమి	ప్రతి శిఖ	1937	బారిత్రిక ప్రబంధం
7. హరిప్రశ్న ప్రేమి	స్వప్న భంజ	1940	బారిత్రిక ప్రబంధం
8. హరిప్రశ్న ప్రేమి	ఇమోతి	1940	బారిత్రిక ప్రబంధం
9. హరిప్రశ్న ప్రేమి	నటరంజన్ కే ఇహాడి.	1945	బారిత్రిక ప్రబంధం

10. వారిప్రేమ	ఉద్ధృత్	1949	బాలికప్రక ప్రబంధం
11. లక్ష్మీ నారాయణ్ ఆర్ట్	అర్బన్	—	బాలికప్రక ప్రబంధం
12. వెళ్ గోవింద దాస్	చంద్రసూక్ష్మ	—	బాలికప్రక ప్రబంధం
13. వెళ్ గోవింద దాస్	శశి సువ్	—	బాలికప్రక ప్రబంధం
14. వెళ్ గోవింద దాస్	అర్బన్	—	బాలికప్రక ప్రబంధం
15. వెళ్ గోవింద దాస్	వర్ణవంశ	—	బాలికప్రక ప్రబంధం
16. ఉదయ శంకర్ భట్ట	ఇతరమూడిట్	—	బాలికప్రక ప్రబంధం
17. ఉదయ శంకర్ భట్ట	శశి విజయ	—	బాలికప్రక ప్రబంధం
18. ఉపేంద్ర నాథ్ 'అశక్'	జయ పరాజయ	—	బాలికప్రక ప్రబంధం
19. పుంజావర్ లాల్ వర్మ	భూమిలో రాని	—	బాలికప్రక ప్రబంధం

ఉద్యమ సంబంధ నాటకాలు - హిందీ

20. భారతీయ మహిళా సంఘం	భారత దుర్గ	1880	భారత దేశ దుర్గ వర్ణన
21. భారతీయ మహిళా సంఘం	భారత జనవి	1877	దేశ దుర్గ ప్రభుత్వం
22. భారతీయ మహిళా సంఘం	భారత దుర్గ	1886	భారతదేశ దుర్గ వర్ణన
23. రాజాజీవన్ గాథ	అమర సింహ గాథ	1895	దేశ దుర్గ
24. రాజాజీవన్ గాథ	మహారాజా ప్రభుత్వం	1898	భారతదేశ ప్రభుత్వం

గేయ నాటకాలు - హిందీ

1. నియామక శరణ్ సుప్ర	ఉమ్మత్	వి. 1997	భారతదేశ ప్రభుత్వం
2. మహిళా సంఘం	పుర విభాగ	1973	భారతదేశ ప్రభుత్వం

(నవీన సంస్కరణ)

విదన అధ్యాయం

కీర్తనావళి

భారత స్వాతంత్ర్యోద్యమం దిక్క సరిగా విస్తరించిన రాజకీయోద్యమం కాదు. విదేశీ శాసనాల సవరణల ద్వారా బడి కట్టలను, కట్టె భవనాలను భవన వినియోగ చైతన్యంగా, విప్లవంగా కైరటాల వలె విరుచుకు పడ్డ ప్రజావాళికి 'జాతీయోద్యమం' గా రూపు దిద్దు కొంది. జాతి వంతా ప్రజావిధం చేసింది.

19 వ శతాబ్దానికి దేశం సాంస్కృతిక పునరుజ్జీవనంతో ప్రభావితమై రాజకీయ, సామాజిక చైతన్యాన్ని పుంజుకొంది. జాతీయ సమైక్యత ప్రజలలో కనిపించడానికి మత సుస్థల ఏర్పడాయి. మత ప్రచారకులు బయట దేవారు. పునరుజ్జీవ సాహిత్యం రూపం మైంది. ఈ విధంగా దేశమంతా సమైక్య సూత్రానికి లొంగిపోయింది.

దీనితో పాటుగా స్వాతంత్ర్యోద్యమం లోని సమస్యలను, ఇతర ఉద్యమాలను సూక్ష్మతను సవలన బట్టిస్తూ ప్రజలను ప్రభావితం చేయడానికి రచయితలు ప్రయత్నించారు. ప్రధాన సమస్యలైన పంచాయితీరాజ్, సహాయ నిరాకరణోద్యమాన్ని, క్విట్ ఇండియా ఉద్యమాన్ని, కాంగ్రెసు ఉద్యమాన్ని, అజ్ఞాత విప్లవోద్యమాన్ని, విశాఖ ఉద్యమాలను సూక్ష్మ రచించారు.

పాఠిజన సమస్య స్వాతంత్ర్యోద్యమంలో ముఖ్య ఉద్యమంగా పరిణమించింది. శ్రద్ధాపూరిత ఈమహాత్మా రాజకీయ

లతో ముడి పెట్టి కొందువులను, ముస్లింలను విడిచిదుటాని? ప్రయత్నం చేశారు. గాంధీజీ నాయకత్వంలోని ఆమరణ నిరాహార దీక్ష జరిగి ఈ సమస్య సరిష్కృతమైంది.

స్వాతంత్ర్యోద్యమం గాంధీజీ ప్రవేశించా మ్మాన న శక్తిని పుంజు కొంది. ఆయన సాధించిన సత్యాగ్రహం బాటో యొక్క మాన్సి మబ్బు అచ్చింది. భారతీయుల సహకారంతో ప్రథమ ప్రపంచ యుద్ధంలోని విజయం సాధించి బండ్లయట వారికి తెల్ల చేయక, శాంతి భద్రతల పేరుతో 'శొలటు' చట్టాన్ని ప్రకటించింది. బిస్మిల్ గొప్ప దానికి 'సహాయ నిరాకరణోద్యమ మొక్కటో' సాధనమని గాంధీజీ భావించారు.

దేశ విభజనం ఈ ఉద్యమాన్ని నిర్మించారు.

గౌరవోద్యమాలను, అరుణాలను, న్యాయ శక్తులను, న్యాయ వారపుత్రులను, హిందూ సభలను బహిష్కరించ వలసిందిగా డిమాండ్ చేశారు. అందరూ తమ పుత్రులను వదిలి వేసి విజయవాహనంతో ఉత్తమంలకు పంపారు.

1942 లో క్విట్ ఇండియా ఉద్యమం గాంధీజీ నాయకత్వంలోని నిర్మించబడింది. స్వాతంత్ర్య ప్రాప్తి కోసం కృషి చేశారు. "క్విట్ ఇండియా" "భారత దేశాన్ని వదిలి వెళ్ళండి" అనే మహాత్ముని నినాదం మంత్రబద్ధమైన పరిభాష

జీవ మంతా వ్యాప్తి చెందింది. 'అబాద్ హింద్ ఫౌజ్' వ్యాఘ్ర
 లష్కర వేసలను సుఖాష్ బంధ్ర బాప్ పారామార్గి విధ్వంసం చేశా
 రు. లేడి యొక్క వ్యాఘ్ర సహజీ ఇచ్చిన సందేశాల భారతీయుల
 లా మూడవోత్తర బాల్ల కడగ జేశాయి.

వర్గ బైరవ్యం, రైతు కూలీల పారామం, భూస్వా
 ముల నిరంకుశం - వారి వ్యతిరేకంగా ప్రజల అరుగు బాట
 కార్మిక ఉద్యమానికి ప్రధానం శాట. జీవనాధారే మైన భూమి
 కౌసం, ఉత్తిక జీవనం కౌసం, ప్రజల పడిన ఆరాటం, ఉపేక్ష
 కార్మిక ఉద్యమంగా రూపు దిద్దుకొంది.

తెలంగాణ ప్రాంతం ఈ కార్మిక ఉద్యమం 'తెలం
 గానా విమోచన ఉద్యమం' గా ప్రముఖ స్థానం వహించింది.
 నిజాం ప్రభుత్వ నిరంకుశ పాలనమండి విముక్తి చెందడానికి
 ఉద్యమం సాగించి ప్రజల విజయాన్ని సాధించారు. ఉత్తిక
 స్వాతంత్ర్యాన్ని నెలకొల్పి కొన్నారు. తమ బైరవ్యంతా జాతీయ
 ఉద్యమానికి బలాన్నిచ్చారు.

అలాగే ఉత్తర భాగముల దున్నీరి పాలనను, అత్య
 బాంధులను ఎదిరించడానికి కొందరు జాతీయ నాయకుల నాయ
 కత్వంలో అత్యంత విప్లవ ఉద్యమం జరిగింది. ప్రజల సాయుధ పా
 రామార్గి పూను కొన్నారు. ఈ విధంగా ఉద్యమాల ప్రజలను

ప్రభావితం చేశాయి. జాతీయత వర్ణం చేర్చాయి. రచయితలు సాహిత్య రచనకు నిష్ఠ బూనారు.

కవులు తమ వంతు పోషణ ఉత్తమంగా నిర్వహించడానికై సాహిత్య రచన తీరంబునారు. స్వాతంత్ర్య సంగ్రామ పూరించారు. ఉచితమైన ఉత్తమ సాహిత్యం కావ్యం, నవల, కథానిక, నాటక, నేయనాటిక వంటి ప్రక్రియల్లో వెలువడింది.

ఉత్తమ సాహిత్యాన్ని రచించిన రచయితలను రెండు వర్గాలుగా విభజించవచ్చు. కొందరు అన్ని సాహిత్య ప్రక్రియల్లో ఉత్తమ సాహిత్యాన్ని రచించారు. కొందరు కొన్ని ప్రత్యేక ప్రక్రియల్లో ఉత్తమ సాహిత్యాన్ని రచించారు. అయితే ఈ ఉత్తమంగా వచ్చిన సాహిత్య ప్రవృత్తిని పరిశీలించే విమర్శనానుభవం కవులు కావ్య ప్రక్రియలోనే సాహిత్యాన్ని రచించారు. ఇందులో కావ్యాలు, గీతాలు, నాటకాలు, దుష్టకాలు, హరికథలు, బుద్ధి కథలు వంటివి తెలుసుకుంటే ఎటువంటి రచనలూ ఉన్నాయి. వీరిలో సాహిత్యంలో కవులు ముక్తకాలలోనే ఉత్తమ సాహిత్యాన్ని రచించారు. అంతేగాక ఉత్తమ కాలంలో ప్రభావితం చేసిన దేశ నాయక స్తుతి కావ్యాలు, హరిత్రక కావ్యాలు, ప్రబంధ కావ్యాలు, జాతీయ గీతాలు ఉభయ సాహిత్యాలలో దేశ భక్తి, జాతీయత, జాతిపట్ల సారనాన్ని ప్రజలలో కలుగజేశాయి.

నవల సాహిత్యంలో నాటిచంద్రాక్షమాల

భాగాలైన ఇతర ఉత్సాహాలను బ్రహ్మచారి రచయితలు రచించారు. ప్రధానంగా 'మాల పత్రిక - రంగభూమి' కొల్లాయి కట్టి తమి? - 'కర్మ భూమి' నవలల్ని తీసాటి సమకాలీన పరిస్థితులపట్ల, సంఘ సమస్యలపట్ల, సామాజిక స్థితిగతులపట్ల రచయిత తిరువురూ ఒక విధమైన తివగామానము కలిగినట్లు కనిపిస్తుంది. జాతి సత్వైక్యతకు, జాతీయతకు కృషి సల్పినట్లు తెలుస్తుంది.

వారిజాతీయ ఉత్సాహాలను పరిశీలిస్తే తెలుగు సాహిత్యంలో ప్రత్యేకత కనిపిస్తుంది. నిజాం నవాబుల ప్రారంభాల నుండి విమర్శి వారికి వారికి తెలంగాణా ప్రజల ఆంధ్రోత్సాహాన్ని సాగించారు. ఈ ఉత్సాహాన్ని బ్రహ్మచారి నవలల రచయితలు. సామాజిక, రాజకీయ జైతన్యాన్ని కలిగించారు. ఇటువంటి జాతీయోత్సాహాలు గాని, చట్టబంధిత సాహిత్యం గాని పొందేటప్పుడు మనకు కనిపించదు.

అజ్ఞాత విప్లవోత్సాహానికి సంబంధించి ఉభయ సాహిత్యాలలోను ప్రత్యేకంగా నవలలు వెలువడ్డాయి. సాయుధ పోరాటాన్ని సూక్ష్మ, తదానంతరం నాటిచంద్రాక్ష సమకాలీనమైనవిగా వ్రాయారు. విషయప్రాధాన్యతను బట్టి ఉత్సాహం తరువాత

వవలలు కూడ పరిశీలించబడ్డాయి.

కథానికా సాహిత్యంల కాలానుగుణంగా సామాజిక చైతన్యం పోషావృత వహించింది. సంఘ సంస్కరణ ప్రధానాంశమైంది. కుల, మత, వర్గ భేదాలను తొలగించాలనే ఐదవ ధ్యేయం కనబడుతుంది. మూఢాచారాల నుండి ప్రజలను రక్షించాలని, స్త్రీల సమస్యలను పరిష్కరించాలనే తపన రచయితల అక్షిప్తమైంది. ఈ ఉద్దేశ్యాల కనుగుణంగా ఉభయ రచయితలు నాంధ్యకీత వృత్తాన్ని గ్రహించారు. దేశాన్ని, సంఘాన్ని పట్టి వీడిస్తున్న ఎన్నో సమస్యలను తమ రచనలలో చర్చించారు. కొన్ని కథానికలు సగర జీవితాన్ని బ్రాహ్మణ, కొన్ని పల్లె జీవితాన్ని వర్ణించాయి.

నాటక ప్రక్రియలలో ఉచ్ఛమండల ప్రభుత్వ సంబంధం కలిగిన నాటకాలు బిక్క తెలుగు సాహిత్యం లోకే కల్పించడం ప్రత్యేకం. అయితే ఉచ్ఛమ సంబంధి నాటకాలు తమ వగా లభించడం వల్ల బారిష్ట్రక నాటకాలు పరిశీలనకు ప్రకాశపడ్డాయి. గోయ నాటికల్స్ కూడ ఉచ్ఛమ ప్రవృత్తి ప్రధానంగా ఉభయ సాహిత్యాలలో కనిపిస్తుంది. అయితే ఈ బారిష్ట్రక నాటకాల్లో గాని, ఉచ్ఛమ నాటకాల్లో గాని, గోయ నాటికల్స్ గాని ప్రవృత్తి బిక్క తో మైవది. ప్రజలను సాహిత్యప్రేమకు చేరి

వీస భక్తి, జాతీయతా భావాన్ని కలిగించడం. తమ ప్రయత్నాల కవులు, రచయితలు సప్తవీధుల ద్వారా వెళ్తున్నారు.

ఈ జాతీయోద్యమ కాలం లోని సాహిత్యం విస్తృతమైన పరిధి కలిగి ఉంది కనుక ముఖ్యమైన ప్రక్రియల లోని ఉద్యమ ప్రవృత్తి పరిశీలించాము. ఒక్కొక్క అధ్యాయం సమగ్రంగా పరిశీలించ వచ్చు. అయితే ఈ సాహిత్య స్థలం మీద చాలా చర్చ పరిశోధించడం ఇప్పటి వరకూ జరుగలేదు. కాబట్టి ఈ విధంగా పరిశీలించాము. ఉద్యమ సాహిత్యాన్ని ప్రత్యేక పరంగా, సమగ్రంగా పరిశోధించాలనుకునే పరిశోధకులకిది ప్రేరణనిస్తుందని ఆశిస్తున్నాము.

అనుబంధాలు

తెలుగు

1. అనంత శ్రీష్ట శర్మ రాళ్ళపల్లి : నాటక సాహిత్యములు, అవేళి పట్టి
షర్ట్, ముద్రాపట్నం - భృత్యులు ము
ద్రా, 1968.
2. ఆల్బర్ట్ స్ట్రామి వట్టిగోట : ప్రజల మనిషి, విశాలాంధ్ర పత్రిక
షింగ్ పోస్ట్, హైదరాబాద్, భృత్యులు ము
ద్రా, జనవరి 1970
3. ఆల్బర్ట్ స్ట్రామి వట్టిగోట : గంస; విశాలాంధ్ర పత్రిక షింగ్
పోస్ట్, హైదరాబాద్, భృత్యులు ము
ద్రా, జనవరి 1974
4. ఉమామహేశ్వర శాస్త్రి : సాహిత్య పంచకావ్యముల కలవము,
వరలించు వేవర, వెంకటేశ్వర ప్రెస్, బెంగళూరు,
భూమి గోదావరి జిల్లా, ప్రభుత్వము
ద్రా - 1960
5. శ్రీష్ట శాస్త్రి శ్రీమతి : విశ్వావయ ప్రచురణ -
నాటకాలు. 1965
6. గంగప్ప. యన్ : తెలుగు పదకవిత, గణ ప్రచురణ
లు, గుంటూరు 1983
7. గంగప్ప. యన్ : తెలుగు నాటకం, గణ ప్రచురణలు

గుంటూరు, ప్రథమ ముద్రణ, డిసెంబరు-

1985.

8. గంగప్ప యన్ : కొలాచలం శ్రీనివాస రావు - నాటక సాహిత్య సమాలంఛనము, ప్రవరల్డ్స్ ప్రెస్, శైరటాటాడ్, హైదరాబాద్, ప్రథమ ముద్రణ, జూన్ - 1977
9. చెన్నకేశవ శెట్టి. ఎ. : ఉధుకాండ్ర నేయక విత్తం, జయమిద్ర పబ్లికేషన్స్, హైదరాబాద్ - 1988
10. జగన్నాథం పేర్వరం : అభ్యుదయకవిత్వావంతర ధోరణులు, సాహిత్య బంధు బుండ్ ప్రచురణలు, వరంగల్ - 1985
11. హయారమ్మ. కె. : తిలక్సూక్ష్మ కవిత - బాలికా కవిత్వము, యం. ఫి. పరిశోధనాగ్రంథము, యూనివర్సిటీ ఆఫ్ హైదరాబాద్, 1989
12. సంబూద్రిపాద్. ఇ.యం.యస్. : భారత సాహిత్యం పోరాట చరిత్ర, ప్రజాశక్తి బుక్ హౌస్, విజయవాడ, జనవరి - 1988.
13. వరలంహం. కె.వి.ఆర్. : తిలక్ సాహిత్య దర్శనము, కల్పిత పబ్లికేషన్స్, విజయవాడ - 1979.

14. నాగయ్య. జి. : తెలగు సాహిత్య సమీక్ష, రెండవ సంపుటము, నవ్యపరిశోధక ప్రచురణలు, తిరుపతి - 1985.
15. నాగ భూషణ శర్మ మొదలి : తెలగు సాహిత్యం - గాంధీ జీవ భావం, గాంధీ సాహిత్య ప్రచురణాలయం, హైదరాబాదు - 1970
16. నాగ భూషణ శర్మ మొదలి : తెలగు నవలా వికాసము, నాట్యకళా పైక్, హైదరాబాదు - 1971
17. నారాయణ రావు వెన్నెరు : తెలగులో కవితా విప్లవాల స్వరూపం విశాలాంధ్ర ప్రచురణ, విజయవాడ - 1978.
18. నారాయణ రెడ్డి. సి. : తిరు. విశాలాంధ్ర కవిత్వము - సంప్రదాయముల - ప్రయోగముల, విశాలాంధ్ర బుక్ షోప్, హైదరాబాదు - 1967
19. నిర్మల్ భీమ సేన్. : తెలగు ఉత్తమ భారత సాహిత్యాల, తండ్రి ప్రదేన్ తెలగు అకాడమి, హైదరాబాదు - 1975
20. సరస్వతి శాస్త్రి జంభాల : విజయశ్రీ - కరుణాశ్రీ, కౌన్సెలర్ల ప్రచురణ, గుంటూరు - 1961

21. పుండరీ కాష్టూరం ఐదు రాజు : నవయుగారంభము అను గాంధీ మహా
 నాయక, శ్రీలక్ష్మి ప్రింటర్స్, కవిటాప్రింటింగ్
 వర్క్స్, సుంటూరు - 1971
22. ప్రమీలదేవి మంగళగిరి : తెలగుల పద్య నయనాటకం, సాహితీ
 సమితి, రేపల్లె, ప్ర.ము - 1974
23. ప్రేమచంద్ : సాహిత్యము - ఉత్తీర్ణము, వికలాంధ్ర
 పబ్లికేషన్స్, హైదరాబాదు - 1960
24. భారతి ముత్తైవి : బలకమత్రి సాహిత్య సేవ, తెలగు పరి
 శోధనా ప్రచురణ, హైదరాబాదు - 1988
25. బాపి రాజు అర్జివి : నారాయణరావు, ఆచార్య పబ్లికేషన్స్
 భరవ ముద్రణ - 1961
26. బుచ్చి బాబు : భవరత్న మిగిలేది, దేశీయ ప్రచురణ,
 జూలై - 1969
27. మూర్తి. వి.యస్ : తెలగుల పాదంబ్రాహ్మణము, శ్రీలక్ష్మి
 పరిపాలన పబ్లికేషన్స్, హైదరాబాదు,
 1980
28. రామచంద్ర కాశ్యప. వి : నాదేశం, కళావీక్షణ ప్రచురణ,
 విజయవాడ - 1947.
29. రామకృష్ణ రావు మహాభారత : కొల్లూరు గట్టి దేవమి? వికలాంధ్ర

ప్రచురణ, హైదరాబాదు, టి.ఎం.-1978.

30. రామచంద్రారెడ్డి రాచమల్ల : శారప్పట వివేచన, విశాలాంధ్ర ప్రచురణ, హైదరాబాదు - 1967
31. రామామలరావు జీవులపల్లి : తెలంగాణా జాతీయోత్సమాలు, శివాజీ ప్రెస్, సికింద్రాబాదు - 1967.
32. రాజేంద్రరావు : బారిట్రక్ తెలంగాణా పోరాటము, విశాలాంధ్ర పబ్లికేషన్స్, విజయవాడ
33. రాధాకృష్ణ శర్మ చల్లా : తెలగు దౌర్జన్యోత్సాహిణులు, శంకరా ప్రెస్ తెలగు అకాడమి, హైదరాబాదు - 1975
34. రామమోహనరామ్ కడియూల : తెలగు కవిత్వా వికాసం, శంకరా ప్రెస్ తెలగు అకాడమి, హైదరాబాదు - 1982.
35. రాధువ శర్మ గురజాడ : జాతీయ గీతాలు, శంకరా ప్రెస్ శాహిత్త్య అకాడమీ, హైదరాబాదు - 1973
36. లక్ష్మీ కందుకూరి వేంకట : శాహిత్త్య శిల్ప సమీక్ష, మాధులీ బుక్ సెంటర్, సుల్తాన్ బాగ్, హైదరాబాద్ - 1976.
37. లక్ష్మీ కందుకూరి వేంకట : శిందూర వందము, గంగాధర పబ్లికేషన్స్ బెజ్జండ్ల కౌటూరి విజయవాడ, ప్ర.మ - 1935

38. లక్ష్మణ రావు ఉప్పల : అడవి - ఆమె, విశాఖాంధ్రప్రభురణ
హైదరాబాదు, టి.ఎ. ము - 1966
39. లక్ష్మీ నారాయణ పంతులు : మూల పత్రి, ఆయురపత్రికేశ్వర్, విజ
ఉన్నవ యనాడ - 1921
40. లక్ష్మీ నారాయణ రావు భూపతి: భారత స్వాతంత్ర్యోద్యమ చరిత్ర (హరహరి-
డ్- అనువాదం) తెలంగాణ అకాడమి,
హైదరాబాదు - 1973
41. వీరభద్ర రావు కొత్తపల్లి : తెలంగాణ సాహిత్యంపై ఇంగ్లీషు ప్రభావము,
అజంతా ప్రెస్, సికింద్రాబాదు - 1960
42. వెంకట వరసయ్య జాస్తి, : కారాగృహ విజయము, ఈ దరంగిణి
వెంకట సుబ్రహ్మణ్యం భూమి పాఠ: ట్రెస్, విజయవాడ - 1946.
43. వెంకట రామ శాస్త్రి. పి. : శ్రీహను వేదం వారి బాబ్బలియుద్ధ నాట
కాల తులనాత్మక పరిశీలనం, జాతీయ
సాహిత్య పరిషత్తు, భాస్కరవర శాసన,
హైదరాబాదు, ప్ర.మ - జూలై - 1989.
44. వెంకట రంగయ్య మామిడిపూడి: ఆంధ్ర విజ్ఞాన సర్వస్వము, విజ్ఞాన దీపిక-I
ఆంధ్ర ప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమి, హైదరా
బాదు, ప్ర.మ, జనవరి - 1976.

45. వెంకట సుబ్రహ్మణ్యం. బి : శారవృత వ్యాసముల, తింత్రప్రదేశ్ శాహి
జ్య అకాడమి, హైదరాబాదు - 1969.
46. వెంకట సుబ్రహ్మణ్యం. బి : తింత్రశాహిత్య విమర్శ - తింత్ర ప్రభావము,
యువ భారతి ప్రచురణలు, హైదరాబాదు -
1983
47. వెంకట సత్య నారాయణరావు: రండు ప్రాణ వారి శాహిత్య సాందర్భ వర్ణ
నం, వంశీ బుక్ థియేటర్, హైదరాబా
దు - 1980.
48. కర్న. యన్ హెచ్. సి : భా. అ - భా. తియ. త, విజ్ఞాన బీజిక-I
తింత్రప్రదేశ్ శాహిత్య అకాడమి, హైదరా
బాదు, ప్ర. ము. బి. 220. 1976.
49. శివప్రసాద్ ముతిగొండ : ఉత్తమ దర్శనం, శ్రీ లక్ష్మీ వెంకటేశ్వర
పబ్లికేషన్, విజయవాడ, హైదరా
బాదు, ప్ర. ము - 1990
50. శ్రీనివాసాచార్య తిరుమల : తెలగుల నేయనాటికలు, యువ భా
తి పబ్లికేషన్, సికింద్రాబాదు - 1988.
51. శేషగిరి రావు పాట : కర్న భూమి (తెలగు తిరువాదము)
బయంతి పబ్లికేషన్స్, విజయవాడ
ప్ర. ము. వెంకట - 1988

52. శ్రీ సురేశ్వర, శ్రీ డబారి : రంగ భూమి (తెలగు అనువాదము)
శ్రీకొమరి విశాలాంధ్ర పబ్లికేషన్స్, హైదరాబాదు
ప్ర.ము - 1964.
53. శ్రీరామ అప్పారావు పాఠాంశ : తెలగు నాటక వికాసము, నాట్యమాల
ప్రచురణ, హైదరాబాదు - 1967
54. సత్యనారాయణశాస్త్రి మ : తిండ్ల రచయితలు, తిట్టపల్లి అండ్ కో
కునా సంఘం రాజమహేంద్రవరము, ప్ర.ము - 1950
55. సంజీవమ్మ. పి : తెలగు నవలలు సామాజిక చైతన్యం,
తిట్టపల్లి రచయితల సంఘం, కడప,
ప్ర.ము - 1985
56. పాంబ శివరావు గోపరాజు : తిండ్ల సాహిత్య చరిత్ర, నవ జీవనముక్తి
లింక్స్, విజయవాడ
57. వీరేశలింగం. వి. : తెలగులు బారిష్టర్ కౌన్సిలు, మాస్కో
ప్రింట్స్, హైదరాబాదు - 1990
58. సుబ్బారెడ్డి మద్దూరి : తెలగులు జాతీయోత్సవ కవిత్వం,
రాగ సుధా ప్రచురణలు, అమరావతి - 1982
59. సుబ్బారెడ్డి గండవరపు : తిట్టపల్లి తెలగు నాటకం, శ్రీలక్ష్మీ వెయర్స్
చెన్నై సెన్సార్ సెన్స్, హైదరాబాదు,
ప్ర.ము - 1989.

60. హనుమం తొమ్మిది మాడసాటి : తెలంగాణా జంజీర్లముం, మొదటి
భాగము, జంజీర్ చరిత్రాగ్రంథముల,
హైదరాబాదు - 1949

సంస్కృతం:

1. అమర సింహాద్వైత : అమర శాసనము (హరిశ్చంద్రాచార్య అండ్ సన్స్, మద్రాసు)
2. భరతుద్వైత : నాట్య శాస్త్రము, (పండిత కేశవ శాస్త్రి సంపాదించు)
3. భగవద్గీత

వ్యాసాలు:

1. జనశాఖం పేర్వారం : తెలంగాణ వలసలలో శాటి యోజ్వాము-శాటి
భాగము 'అవే వ్యాస సంపుటి' ముంజి
గ్రహించబడినది.
2. రామ శాటి శాస్త్ర కేటవరపు : పునరుజ్జీవనసంస్కార యోజ్వాముల-బారిష్ట్ర
వేదము, నెయివాన్ పేరు

పత్రికలు:

జంజీర్ పత్రిక - 'ఉగాది'

1. 1929
2. 1936
3. 1946

భారతి

1. 1933 డిసెంబరు
2. 1935 ఫిబ్రవరి
3. 1940 నవంబరు
4. 1946 అక్టోబరు

హిందీ

1. అశ్లేయ : శివర్ ఏన్ బోవల్, సరస్వతి పైన్, కాన్-
1961
2. అయోధ్యా సింహ ఉపాధ్యాయ : డియ ప్రవాన్, హిందీ సాహిత్య పరిశోధనా
'పారియాడ్' శన్, వారణాసి - 1971
3. ఉపాధ్యక్ష : డిభునక్ హిందీ శివకావ్య కావ్యరూప్
రెండ్ ఎకాన్, విశ్వవిద్యాలయ ప్రకాశన్,
వారణాసి - 1971
4. ఇంద్రనాథ్ బోషి : వివేకన, హిందీ సాహిత్య సమ్మేళన్,
ప్రయాగ్. వి. 2007
5. ఉపేంద్ర : భాయావాది కవియోం కి శివ పుష్టి,
ప్రేమ ప్రకాశన్ ముంబై, ఢిల్లీ - 1985
6. ఉపామృతాని : శివకావ్యమే రాష్ట్రీయ భావనా, సుశీర్

7. కమల్ పుమారి జాహ్నితి : ప్రకాశన్, పురానోమణి, అజమీర్
: హిందీలో స్వచ్ఛందంధటా వాది ఉపన్యాస,
గ్రంథమ ప్రకాశన్, రామ్ బాగ్, కామర్బర్-
1965
8. కాలి మెహాన్ : ప్రేమ్ చంద్ ఖోర్ అభూత్ సమస్య, అ
జయ్ శ్రీవాస్తవ్, జవహర్ లాల్ నెహ్రూ, పాద
త్ పూర్, ఢిల్లీ, ప్రము - 1977
9. కీర్తి లత : జాతీయ స్వతంత్ర్య అంధారణ్ ఖోర్
హిందీ శాహిత్య, హిందూస్థానీ అకాడమీ,
ఇలహాబాద్ - 1967
10. పుమార్ సిద్ధనాథ్ : హిందీ ఏకాంశీ కీ ఇబ్బిబద్దీ కా వికాస్,
కామర్బర్, గ్రంథమ ప్రకాశన్ - 1966
11. గవోన్ దత్ నాథ్ : ఆధునిక హిందీ నాటకాంత మహా వైఖ్య
నాథ్ అభ్యయన్, జీశి, సరస్వతి పుస్త
కవరన్, ప్రథమ సంస్కరణ్.
12. గిరిదర్ శౌర్య : భారతీయ ప్రాజీవతా కీ కహనీ, అమ
రాగ్ ప్రకాశన్, మ్యూ ఢిల్లీ - 1984.
13. గిరిన్ రమ్య : హిందీ నాటక్ సిద్ధాంత ఖోర్ వివచన్,
గ్రంథమ ప్రకాశన్, రామ్ బాగ్, కామర్బర్

14. గురు రత్న : పాటిభివళా శ్రీ పద్మపర, బీనామందిర్
విమటెన్, ఢిల్లీ - 1945.
15. గోవింద జో : ఐతిహాసిక్ - ఉపన్యాస ప్రకృతి ఏకం స్పృ
రూప్, సాహిత్య నాటి ప్రకాశన్, ఇలహా
బాద్ - 1960
16. గోవిందాద్ అవారి : భారతీయ కాలిక్ నాటక్ సాహిత్య, హిందీ
భవన్, ఇలహాబాద్ - 1949.
17. గోవిందాద్ అవారి : భారతీయ నాటకాలకు శాస్త్రీయ అనుబంధం
లన్, రాజకమల్ ప్రకాశన్, ఢిల్లీ - 1971
18. గోవిందాద్ అవారి : ఐతిహాసిక్ ఉపన్యాస ఖోర్ ఉపన్యాస కార్ -
1958.
19. చండీ ప్రసాద్ : హిందీ ఉపన్యాస - సమాజ శాస్త్రీయ అధ్యయన
కీ అనుసంధాన్, డిహాట్ వన్, కామర్ -
1962.
20. చంద్ర దేవ సింగ్ : సాంఘిక బాంధవ్య, భారతీయ జ్ఞాన్
బిక్ ప్రకాశన్ - 1969.
21. ఛైబహాల్ బిక్రీ హో కంటక్ : చలనాటక గా - సంతాపక వర్ణ చంద్ర
చతుర్థి, వర్ణవర్ణ పబ్లిషింగ్ హౌస్,
మ్యూ ఢిల్లీ - 1982.

22. జీవక్ ప్రకాష్ జూని : ఉధుతిక హిందీ శీర్ కాన్ఫ్ - విషయ్ కార్
కన్ఫ్, సన్మార్గ్ ప్రకాశక్, ఇలహాబాద్ - 1976
23. జిహరాం పాఠక్ : హిందీ కాన్ఫ్ మే రాష్ట్రీయ చళ
నా కావికాన్, రాజీవ్ ప్రకాశక్, ఇలహా
బాద్ - 1976.
24. జీవక్ లహా కాలరా : హరిప్రస్థ ప్రమేళే నాటకం మే రాష్ట్రీయ
భావనా, సూర్య ప్రకాశక్, వయో పఠక్,
ఢిల్లీ, 1976.
25. జయనాథ్ వర్మ : హిందీ నాటక్ కార్, బిల్కరామ్ అండ్
సన్స్, ఢిల్లీ - 1961
- 25(a). జయశంకర్ ప్రసాద్ : కామూద్యుతి, భారతీ భండార్ పోడోర్
ప్రెస్, ఇలహాబాద్, (ప్రయోదయ ఉత్త
ప్ర. వి. 2024
- 25(b) జయశంకర్ ప్రసాద్ : సకందసుప్త, ప్రసాద్ ప్రకాశక్, ప్రసాద్
మంజిర్, వారణాసి, బహుధ్ సంస్కరణ్
- 26(c) జయశంకర్ ప్రసాద్ : చంద్రసుప్త, భారతీ భండార్, ఇలహా
బాద్, ప్రథమ సంస్కరణ్
26. భరణా జయదేవ్ : సమ సామాజిక్ నాటకం మే చరిత్ర పుష్టి,
సామయక్ ప్రకాశక్, ఢిల్లీ - 1974

27. ఆధునక సింహ : హిందీ ఉపన్యాస శిష్యుని రూప్రమోగన్,
హిందీ ప్రచారక సంస్థాన్, వారణాసి-1973
28. దేవరాజు శర్మ పదిక్ : హిందీ కే రాష్ట్రీయ కావ్య ధారావిక్ సమద్ర
అను శీలన్, ఇంద్రప్రస్థ ప్రకాశక్, ఢిల్లీ-
1979.
29. దేవేంద్ర వర్మ రౌర్ అన్య : హిందీ సాహిత్య కౌష్ఠ్ (భాగ్-1), జ్ఞాన
మండల్ విమితెడ్, వారణాసి - 1985.
30. దునరట్ ఓర్కూ : హిందీ నాటక్ ఉత్సవ రౌర్ ఎకాన్, రాజ్
సాత్ అండ్ సన్, ఢిల్లీ - 1961
31. దేశాయ్. ఎ. జిర్ : భారతీయ రాష్ట్ర నాటకే సామాజిక్ పు
ష్ట చూమి, అనునాటక్, ప్రయాగ్ దత్
ప్రకాశి, ది మైక్ మిల్స్ కంపెనీ అండ్
ఇండియా విమితెడ్, ముంబై ఢిల్లీ - 1977
32. సనంద్ర : ఆధునక హిందీ కవిత్వాకే ముఖ్య ప్రపుత్త
యా, కేషనర్ పబ్లిషింగ్ హౌస్, ముంబై ఢిల్లీ.
33. సనంద్ర : ఆధునక హిందీ నాటక్, కేషనర్ పబ్లిషింగ్
హౌస్, ఢిల్లీ - 1970
34. సనంద్ర : హిందీ సాహిత్య గా ఇతిహాస్, కేషనర్
పబ్లిషింగ్ హౌస్, ముంబై ఢిల్లీ - 1978.

35. ప్రేమ చంద్ : కర్మ భూమి, హంపి ప్రకాశన్, ఇలహాబాద్, 1965
36. ప్రేమ చంద్ : కాయాకర్మ, సరస్వతీ ప్రెస్, కాశీ-1942
37. ప్రేమ చంద్ : రంగ భూమి గంగాపుత్ర మూల, లక్నో.
38. ప్రేమ చంద్ : ప్రేమాశ్రమ, సరస్వతీ ప్రెస్, కాశీ-1962.
39. ప్రసాద్. యస్. వి. యన్ : హిందీ హౌస్ టెబుగు కాన్ఫరెన్స్ రాష్ట్రీయ చతువా, పి. హెచ్. డి. భీసిన్, ఉత్తరప్రదేశ్ యూనివర్సిటీ - 1990
40. ప్రజీవ్ సర్కర్ లిండ్ రిచండ్ : హిందీ ఉపన్యాసకలం కా గెచ్చి విభాన్, అభయ ప్రకాశన్, కామ్రూరు - 1990
41. ప్రసాద్ హంపి దేవానంద్ : భారతీయ యుగ్ కా నాట్య సాహిత్య రౌర్ రంగ మండ, భారతీ భవన్, పాట్నా-1973
42. ప్రబాష్ నారాయన్ టండన్ : హిందీ ఉపన్యాస కళ, హిందీ సమితి సూచనా విభాన్, లక్నో-1965
43. పుష్ప భరణ : భారతీయ యుగ్ సాహిత్య మే రాష్ట్రీయ భావనా, రాజ్ పాత్ అండ్ సన్స్, కాన్పూర్ నెట్, ఢిల్లీ-1978

44. బిచ్చన్ : థాం క్ ఇథర్ ఉథర్, థాంసాం అండ్ సంత, కాన్ఫ్లిక్ సేట్, ఢిల్లీ - 1966
45. బాల శౌరి రెడ్డి : తెలంగాణా థ్యాం ఇలహాద్, హిందీ సమితి, మహాప్రభా గాంధీ మార్గ్, లక్నో - 1972.
46. భూవేంద్ర కలసి : ప్రేమాద్యుత్తర్ కాల్సన్ నాటర్, థ్యాం ఫారతే ప్రకాశన్, ఇలహా బాద్ - 1977
47. చైలనాథ్ ప్రేమాద్ సుక్ : భగవతే చరన్ మర్హాకే ఉపన్యాసం మే యుగ చేతనా, ప్రేమప్రకాశన్ మంజిర్, ఢిల్లీ, ప్రథమ ముద్రణ - 1977
48. భామ పేష్ సుక్ : భారతీయ యుగీత్ హిందీ నాటర్ నా హిల్స్, పంజాబ్ అండ్ సుక్, నారణాసి - 1962.
49. మిశ్ర విభు రామ్ : రాష్ట్రీయత్ థ్యాం హిందీ నాటర్, రచనా ప్రకాశన్, ఇలహా బాద్, ప్రథమ ముద్రణ
50. ముకుంద్ ద్వివేది : ఉపన్యాస్ యుగ చేతనా థ్యాం పాక్షీయ సంవేదన, థ్యాం ఫారతే ప్రకాశన్, ఇలహా బాద్
- 50(a) మెహబూబ్ థ్యాం సుక్ : హిందీ థ్యాం తెలంగాణ రాష్ట్రీయ గీత్ యులనాత్మక్ అమళీల్, ఎం. థిల్. పరిచా థ్యాం గ్రంథం, యూఎవ్ ఇతి డిప్లొమెటరీ - 1991

51. మైఖిలీ శరణ్ గుప్త : రాష్ట్రవాదీ, సంపాదక-జగదీష్ ప్రసాద్
చదుర్దాసి, శాకేత ప్రకాశక్, బరగావ్
(ఘాన్సి), 1986.
52. మైఖిలీ శరణ్ గుప్త : భారత్-భారతీ, సాహిత్య సమర్, బరగావ్
(ఘాన్సి), 1972.
53. యన్ శావ్ : ఘాటా సచ, విప్లవ కార్యాలయ, లక్నో-
1948
54. యన్ శావ్ : దేశద్రోహి, విప్లవ కార్యాలయ, లక్నో-1962
55. యన్ శావ్ : పాట్లీ కామ్రేడ్, విప్లవ కార్యాలయ, లక్నో-1962
56. యజ్ఞదత్ శర్మ : హిందీకో ఉపన్యాస్ కార్, ఢిల్లీ భారతీభవన్,
గ్రంథ్ ప్రకాశక్, ఢిల్లీ-1951
57. రుద్ర ప్రసాద్ సింగ్ : అంత రాష్ట్రీయ సన్ధివనా విమల విశ్వశాంతి
అంతర్జాతీయ హిందీ ప్రచార (సా
శసమిత, మన్య ఢిల్లీ - 1990
58. రాధాకృష్ణ మూర్తి వేమూరి : ఉద్యమసమీక్ష, ఉద్యమ ప్రదేశ్ హిందీ అ
కాడమి, హైదరాబాదు - 1989.
59. రామ్ భోలావత్ పాంజోరు : గీత్ కావ్య, జ్ఞాన మండల్ పబ్లిక్ ఫంధాల్
కాన్ఫీర్ సేట్, మన్య ఢిల్లీ-1970

60. రాధా ప్రష్ణ శర్మ : భారత్ కౌన్ బాణ్ కిసాన్ కే కమాన్, రాజ్
పాత్ అండ్ సెంట్, కాన్సిర్ గేట్, మ్యాణ్డెల్,
1970.
61. రాములు. సి. పాల్ : రాష్ట్రీయ్ ఏక్టా - పార్టీక్ టెక్నాలజీస్, గిటా
ప్రకాశన్, హైదరాబాద్ - 1990
62. రామమూర్తి. త్రిపాధి : హిందీ సాహిత్య్ కా ఇతిహాస్, మాస్క్
బుక్ డిప్, ఉజ్జయిని - 1967
63. రామన్ శాంప్రత్యాయన్ : జోషీ కే ఎయ్, భారత్ పుస్తక్ భండార్,
కలకత్తా - 1978.
64. రామేశ్వర్ శర్మ 'అంబత్' : నయా ఇమారత్, హిందీ ప్రకాశన్ పుస్తకా
లయ్, కాన్.
65. రాధికా రమణప్రసాద్ సింహ : పురుష్ ఖార్ నాతి, రాజ్ రాజ్ పుత్రి సాహి
త్య్ మంజిర్, సాహాబాద్
66. రమేష్ తనాతి : హిందీ ఉపన్యాస్ సాహిత్య్ కా సాంస్కృతిక్
అన్వయన్, రచనా ప్రకాశన్, ఇలహాబాద్,
1972.
67. రామనారాయన్ సింహ : హిందీ కే ఇతిహాస్ కే ఉపన్యాస్, గ్రంథ
మాధుర్ : ప్రకాశన్, కామరూప్ - 1971

68. రామ భారీ సింహ దినకర్ : కురుక్షేత్ర, ఉదయాచార ప్రకాశక,
పాట్నా, 1946.
69. రవీంద్రనాథ్ దత్త : భాయా వాది కావ్యమే రాష్ట్రీయ సాంస్కృతి
క వేదనా, నాణి ప్రకాశక, ఢిల్లీ - 1973
70. రామ దరన్ మిశ్ర : హిందీ కవితా అంతరంగ పహాజ్, నేషన
ల్ పబ్లిషింగ్ హౌస్, ఢిల్లీ - 1974
- 70(a). రామ హృదయ ప్రాణ సింహ : హిందీ ఉపన్యాస్ ప్రమచుక్షాత్మర్ కాత్, దివ్యరత్నకచర
త్ కలై, యుష్మత్ పరత్ కలై, నెమంపంత్త, దురయాసంజ్ఞ,
ఢిల్లీ - 1981.
71. శిలాధర వర్మ పర్వతామి : స్మృతంత్ర బాకే పూర్వ సంభాష, నాణి ప్రకాశ
క, లక్నో - 1972.
72. లక్ష్మీ కంఠ వర్మ : భాణి పర్వతి కథా, కిలాట్ మహాత్, ఇల
హాబాద్ - 1958
73. విశ్వప్రకాశ్ బిశ్మిల్ : నాటక కార వాతిప్రస్థ ప్రమి - ష్రుతి బ్యవా
ప్రతిబ్య, హిందీ సంస్థాన్, ఢిల్లీ - 1960
74. విహార్ బాలవర్మ : దినకర్ శి కావ్యమే జీవన్ దర్శన్, అగ
టిష్ భరణ్, హమయన్ ప్రకాశక, దురి
యా గంజ్, ఢిల్లీ - 1986
75. విజయ కుమార్ : హిందీ ఉపన్యాస్ రౌత్ భారతీయ సాహిత్యం -
ప్రమంత్, పి. హెచ్. డి. ఖోసిన్

ఉత్పాదకముల యూనివర్సిటీ - 1990

76. శాస్త్రము సుందర ధర్మ : ప్రతిభాశీల రాష్ట్రీయ కవిత్వము, పునాదులు
 4వ, ఇంటర్మీడియట్ - 1985
77. శర్మ. బి. యన్ ; బహుమతి ప్రభు: భారత రాష్ట్రీయ డివిజన్ డి. సంగీత
 వీ. సంగీతము : సంగీతము, ప్రభుత్వము, పాఠశాల,
 కౌముర - 1972.
78. శివప్రసాద్ మిశ్ర : భారతీయ గ్రంథాల, నాగరి ప్రభుత్వము
 వారణాసి, 1974.
79. శ్రీహరి దామోదర : భారతీయ యన్ - ద్వివేది యన్ (రాష్ట్రీయ
 కౌముర) భారతీ యన్ డి. పా, భాగ్యము, పాఠశాల,
 పాఠశాల.
80. శాస్త్రము సుందర ధర్మ : సంగీతము, ఇంటర్మీడియట్ ప్రెస్ పబ్లికేషన్
 పునాదులు, ఇంటర్మీడియట్, 1981
81. శివప్రసాద్ మిశ్ర : పాఠశాల, సంగీతము, వార
 వారణాసి. పి. 2016.
82. శివప్రసాద్ మిశ్ర : భారతీయ గ్రంథాల, నాగరి ప్రభుత్వము
 పునాదులు, ప్రభుత్వము, పాఠశాల
83. సంగీతము సుందర ధర్మ : పాఠశాల, సంగీతము, పాఠశాల
 పునాదులు, ఇంటర్మీడియట్ - 1974.

84. సజ్జనానంద అనాది : ఉధుల్ కుమారి కిరిటామ గిరి అప్పారావు, హిందీ
సాహిత్య సమ్మేళన, ప్రయాగ - 1964.
85. సాహిత్య లాక్ ట్రిబ్యూనల్ : గాంధీ నీతిని, ప్రకాశ్ విభాగ్, సూర్య
కార్ ప్రకాశన్ మంబై, భారతదేశం,
1969.
86. సాహిత్య లాక్ ట్రిబ్యూనల్ : అయి భారత్ కై, రాజ్ కుమార్ అండ్ సన్స్,
కాన్పూర్ నగర్, మద్రాస్ - 1972.
87. సురేష్ గౌరమ్ : హయా వాద్యత్ హిందీ గిరి అప్పారావు, ప్రకాశ్
ప్రకాశన్ మంబై, ఢిల్లీ - 1985.
88. సూరప్రద. యన్ : హిందీ కార్ టెబుల్ కై ఉధుల్ కుమారి కుమార్
దిస్ట్రీక్ట్ కై, సుభాష్ చంద్ర బోస్, విమలం
అండ్, మద్రాస్ - 1986.
89. సూర్య కుమార్ అనాది : అనాది రచనావళి (1, 2 భాగం) సూర్య
నంద కుమార్ నగర్, రాజ్ కుమార్ ప్రకాశన్,
ఢిల్లీ - 1983.
90. సీతారామ్ శర్మ : భారతీయ సాహిత్య సంస్థాన్ కార్
హిందీ ఉపన్యాస, హిందీ ప్రకాశన్ ప్రకాశన్,
కలకత్తా - 1969.

91. పాతిత్రీ సర్దు : భగవతోచరణ్ వర్తులే ఉపన్యాస ఉప
లక్ష్మి శౌర్ విమలయే, గ్రంథనికేతన్,
పాటా - 1969.
92. సుభజిత పుమారి పౌహర్ : ధూర్జీకి రాణి, హంస ప్రకాశన్, ఇలహాబాద్.
1979.
- 92.(a). సురేష్ సిన్హా : హిందీ కవిత ఉత్కృష్ట శౌర్ ఎకాస్, అశోక్
ప్రకాశన్, నయిపూర్, ఢిల్లీ, ప్ర.ము - 1967.
93. నియోరాం శరణ్ గుప్త : బాహు, బదుర్ల సంపాదకన్
94. నియోరాం శరణ్ గుప్త : మూర్ఖ విలయ, కుమా సంపాదకన్, 9-1944.

పత్రికలు

1. సరస్వతి - జూలై - 1903
2. సరస్వతి, నవంబరు - 1907
3. భారతీ - భవన్ కి పత్రకా, మూర్ఖ - 1962, బొంబాయి
4. కలకత్తా, జూన్ - 1965. సంపాదక. నివసాన్ సింహ్ పౌహర్
5. రాష్ట్ర వాణి (విశేషాంక్ - 1968)
6. కేంద్ర, జనవరి - 1988
7. మధుమతి, ఏప్రిల్ - 1991.

BIBLIOGRAPHY ENGLISH

1. Bendix Reinhard : Nation building and citizenship, stories of our changing social order, N.Y. Wiley - 1964.
2. Bloomfield, Leonard : Language, New York, Holt - 1933
3. Carr Edward H : Nationalism and after, London, Macmillan - 1945
4. Chandra Bipin; Tripathi, : Freedom struggle, New Delhi, Anales; De, Barun National book trust of India - 1972.
5. Chandra Bipin : India's struggle for independence 1857-1947, New Delhi, viting penguin - 1988.
6. Collingwood. R.C. : The principles of art, London, Oxford university press - 1955
7. Daiches David : A critical history of English literature - vol-II, Bombay, Orient Longman - 1956
8. Deutsch, Karl W : Nationalism and social communication, N.Y. Wiley - 1953

9. Eliot. T. S : Selected essays, London, Three
Queen square
10. Forster. E. M. : Aspects of the novel, penguin books
1953.
11. Hasan. M. : "Methodology of comparative literature"
in comparative literature,
ed, by Nagendra. S, Delhi univer-
sity press, Delhi- 1977
12. Hudson, W. H : An introduction to the study of
literature, London, George. G. Harrap
co - 1954.
13. Lodge David (Ed) : Twentieth Century literary criticism,
A reader, London, Longman
group Ltd - 1977
14. Nehru Jawaharlal : Autobiography, New Delhi, Nehru
memorial fund - 1980
15. — : Discovery of India, New Delhi,
Nehru memorial fund - 1981.

16. Nicoll, A : A history of English Drama, Cambridge, Cambridge university, press - 1967
17. Peacock, Ronald : The art of Drama, London, Routledge Kegan paul - 1960
18. Prawer. S.S. : Comparative literary studies. An introduction, London, Gerald Duckworth Ltd - 1973.
19. Radha Krishnan. S.
Moore, Charles. A : A source book in Indian philosophy, New Jersey, Princeton - 1973.
20. Smith, S : play production, New York, Appleton century crofts - 1948.
21. Tarachand : History of freedom, New Delhi, ministry of information and Broadcasting - 1983.
22. Toynbee Arnold. J.A : A story of history, Oxford, Oxford university press - 1961.

23. Encyclopaedia of America : Encyclopaedia of Americana-
vol- 19. vol- 19. First published in 1829
24. International encyclopaedia: Sillis, David, L, Macmillan, 1968
of social sciences, vol- II